

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

**Haziran/June 2019
Cilt/Volume XX Sayı/Issue 1**

Doğu Akdeniz Üniversitesi/Eastern Mediterranean University

© 2019 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi
© 2019 Eastern Mediterranean University Press
Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing
House

ISSN 1302-9916

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Publisher

Prof.Dr. Necdet Osam (Rector) (on behalf of)
Eastern Mediterranean University (EMU)
Turkish Republic of Northern Cyprus

Editorial Board

Editors

Assoc.Prof. Hanife Aliefendioğlu, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Prof. Fatma Güven Lisaniler, Eastern Mediterranean University-North Cyprus

Members

Prof. Sevda Alankuş, Yaşar University-Turkey
Assoc.Prof. Süheyla ıçışık Erbilen, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Assoc.Prof. Anne Ciecko, University of Massachusetts- Amherst USA
Assoc.Prof. Marıa Alicia Garza, Boise State University-USA
Assoc.Prof. Cynthia Forson, Lancaster University-Ghana

Associate Editors (English Editors)

Ikechukwu D. Nwaka, Girne American University - North Cyprus
Hseyin Demirel, Eastern Mediterranean University - North Cyprus

Journal Secretary: Can Bekcan, Bilcan Bladanlı

Language: Turkish / English

Cover Design: Roya Alagheband

Correspondence Address

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Eastern Mediterranean University-Center for Women's Studies,
Jean-Jacques Rousseau str.
Faculty of Business and Economics, Annex Building, BE159
99628 Famagusta/North Cyprus (via Mersin 10 - Turkey)
E-mail: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

ISSN 1302-9916© 2019 emupress.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Sahibi

Prof.Dr. Necdet Osam (Rektör)
Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) (adına)
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Editör Kurulu

Editörler

Doç.Dr.Hanife Aliefendioğlu, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Prof.Dr. Fatma Güven Lisaniler, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs

Üyeler

Prof.Dr. Sevdalankuş, Yaşar Üniversitesi -Türkiye
Doç.Dr. Süheyla Üçışık Erbilen, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs
Doç.Dr. Anne Ciecko, Massachusetts Üniversitesi- Amherst ABD
Doç.Dr. María Alicia Garza, Boise Eyalet Üniversitesi-ABD
Doç.Dr. Cynthia Forson, Lanchester Üniversitesi-Gana

Yardımcı Editörler (İngilizce Editörleri)

Ikechukwu D. Nwaka, Girne Amerikan Üniversitesi -Kuzey Kıbrıs
Hüseyin Demirel, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs

Dergi Sekreteri: Can Bekcan, Bilcan Bladanlı

Derginin Dili: Türkçe / İngilizce

Kapak Tasarım: Roya Alagheband

Yazışma Adresi

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi,
Jean-Jacques Rousseau sok.
İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Ek-Bina, BE159
99628 Gazimağusa - Kuzey Kıbrıs
E-posta: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Academic Advisory Board

Prof. Aksu Bora (Emekli) (Hacettepe University-Turkey)
Prof. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl University-Turkey)
Prof. Ayşe Işık Gürşimşek (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Berit Hagekull (Uppsala University-Sweden)
Prof. Beth Baron (City University of New York-USA)
Prof. Biran Mertan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-UK)
Prof. Hülya Şimge (Maltepe University-Turkey)
Prof. Jacqueline Nadel (Riken BSI-France)
Prof. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences-France)
Prof. Louis Oppenheimer (University of Amsterdam-Netherlands)
Prof. Mustafa Fatih Özbilgin (University of East Anglia-UK)
Prof. Mutlu Binark (Hacettepe University-Turkey)
Prof. Sevda Alankuş (Kadir Has University-Turkey)
Prof. Şeyma Güngör (University of İstanbul-Turkey)
Prof. Yıldız Ecevit (Middle East Technical University-Turkey)
Prof. Yonca Al (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Blaise Pierrehumbert (Lausanne University-Switzerland)
Assoc.Prof. Burçak Keskin Kozat (Stanford University-USA)
Assoc.Prof. Mashoed Bailie (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Netice Yıldız (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Nurten Kara (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Türkan Ulusu Uraz (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Nazime Beysan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi University-Turkey)
Assist.Prof. Seda Orbay (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)

About the Journal

Kadın/Woman 2000 -Journal for Women's Studies is a publication of Eastern Mediterranean University - Centre for Women's Studies. It is published biannually on June and December and is a multi-disciplinary, peer and blind reviewed, bilingual journal (both Turkish and English) dedicated to the scholarly study of all aspects of women and gender studies. The articles published are primarily on topics concerning women's rights, the socio-cultural aspects and position of women in society as well as particular legal issues. Articles are accepted from all disciplines such as literature, sociology, psychology, anthropology, law, political science, economics, medicine, cultural history as well as book reviews on recent publications and news and reports on important scientific events.

Indexing

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies is indexed in GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, Gale Academic OneFile, Gale General OneFile, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos Index, and TÜBİTAK ULAKBİM Social Sciences and Humanities Database.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Akademik Danışma Kurulu

Prof.Dr. Aksu Bora (Retired)(Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Ayşe Işık Gürşimşek (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof.Dr. Berit Hagekull (Uppsala Üniversitesi-İsveç)
Prof.Dr. Beth Baron (New York City Üniversitesi-ABD)
Prof.Dr. Biran Mertan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof.Dr. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-İngiltere)
Prof.Dr. Hülya Şimşek (Maltepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Jacqueline Nadel (Riken BSI-Fransa)
Prof.Dr. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences-Fransa)
Prof.Dr. Louis Oppenheimer (Amsterdam Üniversitesi-Hollanda)
Prof.Dr. Mustafa Fatih Özbilgin (East Anglia Üniversitesi-İngiltere)
Prof.Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Sevda Alankuş (Kadir Has Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Şeyma Güngör (İstanbul Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Yıldız Ecevit (Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr. Yonca Al (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Blaise Pierrehumbert (Lausanne Üniversitesi-İsviçre)
Doç.Dr. Burçak Keskin Kozat (Stanford Üniversitesi-ABD)
Doç.Dr. Mashood Bailie (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Netice Yıldız (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Nurten Kara (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Türkan Uluş Uraz (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Nazime Beysan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Pembe Behçetoğulları (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi Üniversitesi-Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Seda Orbay (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)

Dergi Hakkında

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin bir yayın organı olup, Merkez'in amaçları doğrultusunda kadın konusu ile ilgili değişik disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel düzeyde çift-kör akran değerlendirmesi olan bir dergidir. Her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda 2 sayı olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergi, toplumsal cinsiyet ve kadının konumu ve hakları konularında sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, edebiyat ve iletişim alanlarında disiplinler arası nitelikli bilimsel makaleler yayımlar. Ayrıca kadın ve toplumsal cinsiyet konusunda yapılan çalışmalar ve yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarına yer verir.

Veritabanları

GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, Gale Academic OneFile, Gale General OneFile, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos İndeks ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı.

Contents/İçindekiler

Volume/Cilt XX

Issue /Sayı 1

June/Haziran 2019

Makaleler/ Articles

- Lizbon Antlaşması'ndan Bugüne AB Hukukunda Zorunlu Göç ve Kadın**
(Forced Migration and Women in the EU Law from Lisbon Treaty to Today)
Original research article
Tülay Yıldırım Mat & Ece Mozakoğlu..... 1
- İstanbul Sözleşmesi Bağlamında Kadın Sünneti** (Female Circumcision
against the Backdrop of Istanbul Convention)
Original research article
Nüket Örnek Büken..... 17
- Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçiminde Cinsiyetin Etkisi: Yozgat**
Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Örneği (The Effect of Gender on
Occupational Choice of University Students: Case Study of Yozgat Bozok
University Sociology Department)
Original research article
Esra Gedik & Hülya Çakır..... 43
- Kadınların Denizcilik Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir**
Araştırma (A Research on the Problems of Women in Maritime Education)
Original research article
Diñçer Bayer & Öznur Şahin Nardalı..... 59
- Kadın Hükümlülerin Bağlanma Stilleri ve Stresle Başa Çıkma**
Tutumlarının İncelenmesi (Analysis of Attachment Styles and Attitudes
of Coping with Stress in Female Inmates)
Original research article
Latife Utaş-Akhan, Meltem Kürtüncü, Özge Sükut & Makbule
Batmaz..... 75
- Family Law, Human Rights and Gender: An Examination of Turkish**
Comparative Rectitude (Aile Hukuku, İnsan Hakları ve Toplumsal
Cinsiyet: Kusur İlkesi Uygulaması Üzerine Değerlendirmeler)
Original research article
Nadire Özdemir..... 87
- A Comparative Analysis of Familialist Modernisation and Gender**
Inequality: Turkey and Japan (Aile Temelli Modernleşme ve Toplumsal
Cinsiyet Eşitsizliği Üzerine Karşılaştırmalı Analiz: Türkiye ve Japonya Örneği)
Original research article
Miki Suzuki Him..... 100
- Osmanlı Kadınının Apolitikleştirilme Gerekçeleri** (The Reasons of
the Depolitization of Ottoman Women)
Original research article
Şeyda Özçelik..... 123
- Yerel Siyasette Kadının Politik Güçlenmesinin Karşılaştırmalı Bir**

Okuması: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye (A Comparative Reading of Women Empowerment in Local Politics: United States of America and Turkey)	
Original research article	
Senem Yıldırım	149
Book Reviews/Eset Tanıtımı	
A. Deniz Bozer (Ed.) (2018). On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Kadın Yazarlar. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları (Şafak Horzum)	169
Çimen Günay Erkol (2019). Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke. Ankara: Ayizi Yayınları. (Bülent Sayak)	173
Authors of This Issue/ Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar	179
Referees of This Issue/ Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar	180
Notes for Contributors/Yayın İlkeleri	182

Lizbon Antlaşması'ndan Bugüne AB Hukukunda Zorunlu Göç ve Kadın

Tülay Yıldırım Mat*
Medeniyet Üniversitesi

Ece Mozakoğlu**
Marmara Üniversitesi

Öz

En basit şekliyle bir yer değiştirme edimini ifade eden göç kavramı bugün sıkça duyduğumuz ve uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahip bir kavramdır. Bu yer değiştirme ediminin bir sınır geçmeyi ihtiva etmesini açıklayan uluslararası göç ve bu eylemin irade dışı sebeplerle gerçekleşmesi hali olan zorunlu göç ise günümüzün küresel siyasetinde ve Avrupa Birliği (AB) politikalarında önemli bir yere sahiptir. Nitekim Birleşmiş Milletler verilerine göre bugün dünya genelinde yaklaşık 66 Milyon zorunlu göçmen bulunması ve bunun ancak takip edilebilen sayılara dayalı olduğu gerçeği, çarpıcı şekilde zorunlu göçün, devletlerin politikalarındaki etkisinin nedenini gözler önüne sermektedir. Bugün sözü edilen bu zorunlu göçe maruz kalanların yarısından fazlasını ise kadınlar oluşturmaktadır. Oldukça bireysel bir deneyim olan göç yolculuğunda kadın ve erkeklerin yaşadığı deneyimler birbirinden farklı olmakla birlikte araştırmalar, kadınların yaşadığı deneyimlerin çok daha ypraticı olduğunu ortaya koymuştur. Yeri ve gelişimi bakımından aynı ölçüde eski bir tarihe sahip ancak kavramsallaştırılması 1960 ila 1970'lerde ikinci dalga feminizme dayanan toplumsal cinsiyet kavramı bu sebeple temelde bireyi konu edinen göç çalışmaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması (gender-mainstreaming), bir diğer deyişle Birlik ortak politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi, bugün AB politikalarının önemli ilkelerindedir. Bu bilgilerden hareketle, bu çalışmada Lizbon Antlaşması'ndan günümüze AB hukukunda zorunlu göçte toplumsal cinsiyet bağlamında kadının yeri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: göç, zorunlu göç, kadın, toplumsal cinsiyet, Avrupa Birliği, AB hukuku.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tülay Yıldırım Mat, Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku. İstanbul-Türkiye. E-posta: tulay.yildirim@medeniyet.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-3035-9693.

**Ece Mozakoğlu (Yüksek Lisans öğrencisi), Marmara Üniversitesi AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. İstanbul-Türkiye. E-posta :ece.mozakoglu@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-7079-2037.

Forced Migration and Women in the EU Law from Lisbon Treaty to Today

Tülay Yıldırım Mat
Medeniyet University

Ece Mozakoğlu
Marmara University

Abstract

Migration is attracting a considerable level of attention which plays a significant role in International Relations. In a plain and simplest term, migration is referred as to as an act of relocation. International migration e.g. relocation that involves crossing of borders or forced migration e.g. involuntary displacement all play important roles in today's global and EU politics. Indeed, the fact that there are approximately 66 million forced or displaced people in the world reveals why forced displacement has quite obvious impacts on states' policies. Women constitute more than half of the forced or displaced population. Research shows that even though men and women experience varying issues throughout their migration journeys, the impacts of migration on females are considerably more detrimental when compared directly to the males'. Thus, Gender, which has a long running history in terms of its importance and development, has a significant place in the migration studies that focusses on individuals. Gender mainstreaming—which implies paying special regard to the equality of gender, is one of the main principles of the EU policies. This study therefore focuses on the position of women in the EU law with respect to the gender, especially since the Lisbon Treaty.

Keywords: migration, forced migration, women, gender, EU, EU Law.

Giriş

Tarih boyunca, farklı kültürler, farklı dönemlerde, fiziksel cinsiyet farklarına, ideali ifade eden çeşitli anlamlar yüklemişlerdir (Nagl-Docekal, 2009). Buradan hareketle, tarihsel süreçte, toplumlarda cinsler için yerinde olduğu düşünülen bir takım davranış kalıpları oluşmuştur. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, cinsler arasında mevcut farklar üzerinden şekillenen toplumsal ilişkiler ve bu ilişkilerin şekillendirdiği tarih ve bilgiyi ifade eden bir kavram olarak tanımlanabilir (Öztan, 2004). Toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylere biçilen bu roller temelinde yapılan her türlü ayrımcılığın önüne geçilebilmesi ve bireylerin ırk, etnik ve dini kimlik gibi unsurların yanı sıra cinsiyet bağlamında da herhangi bir ayırım yapılmaksızın eşit olması anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği bugün, Avrupa Birliği (AB) politika alanlarının temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. 1990'larda dünyada meydana gelen toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaşması gelişmesinden AB de etkilenmiştir (Koray, 2011). 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması ile kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, Birlik temel görevlerinden biri olarak belirlenmiştir (European Communities, 1997). Böylelikle toplumsal cinsiyet eşitliği, Birlik içi tüm politika alanlarına yayılmıştır. 2007 yılında imzalanan AB Antlaşması'nın 2. Maddesinde, Birlik temel değerleri arasında, kadın-erkek eşitliğinin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, Antlaşmanın 3. Maddesinde sayılan Birlik politikalarının hepsinin hayata geçirilmesinde, kadın ve erkek arasındaki eşitliğin gözetileceği açık şekilde ifade edilmiştir (European Community, 2007).

Uluslararası göç, "kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları" (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 59) olarak tanımlanabilir. Günümüz dünyasında kavram, gerek hızı gerekse ortaya çıkan yeni göç yolları ile giderek daha karmaşık bir hal almaktadır. Geleneksel anlamda uluslararası göç, zorunlu göç ve emek göçü olmak üzere iki temel başlık çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Günümüzde, göçün çok yönlü ve karmaşık yapısı ortaya yeni kavram ve sınıflandırmalar çıkarmış olsa da hala temelde bir iradeyi barındıran emek göçü ve irade dışı bir hareketi ifade eden zorunlu göç, uluslararası göçün iki temel türünü ifade etmektedir (Yılmaz, 2014). Bugün dünyada önemli uluslararası sorunlardan biri, içerdiği insani unsurlar bakımından büyük bir ciddiyete haiz olan zorunlu göçler ve bu durumdan etkilenen bireylerin bunun yanında devletlerin asimetrik durumudur. AB, coğrafi konumunun bir sonucu olarak bahsi geçen zorunlu göçün kaynak ülkelerine olan yakınlığı ve en nihayetinde sunduğu belli fırsatlar neticesinde, bugün zorunlu göçte ve düzensiz göçte¹ önemli bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, birçok alanda ortak hareket kabiliyeti geliştiren ve geliştirmeye devam eden Birlik için ortak bir sığınma ve göç politikasını da gerekli kılmış ve bu konuda önemli girişimleri beraberinde getirmiştir.

AB'nin ortak bir göç ve sığınma politikası konusunda attığı ilk adımlar, 1992'de AB'yi kuran Maastricht Antlaşması'nı² revize eden 1997 Amsterdam Antlaşması ile olmuştur. Yaşanan gelişmeler ve Amsterdam Antlaşması sonrası 1990'lar, daha önce Birlik üyesi devletler bazında yürütülen göç politikalarının,

Birlik bazında politikaların konusu olduğu bir dönemi beraberinde getirmiştir (Samur, 2008). Lizbon Antlaşması (Bir diğer adıyla, Lizbon Revizyonu), gerek Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) gerekse Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Antlaşma'da (ABİA) göç politikasının bir ortak alan olarak belirlendiği ayrıca tüm politika alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetileceğinin altının çizildiği bir resmi belgedir (European Community, 2007). Bu gelişmelere karşılık AB, Üye Devletler ve AB olmak üzere iki katmanlı, dolayısıyla parçalı bir yapıya sahiptir. AB'nin kendine özgü bu yapısı, ortak göç politikasının Birlik içerisinde bağlayıcılığı kademeli olan direktifler aracılığı ile yönlendiriliyor olması bakımından gelişimini yavaşlatmakta ve Üye Devletlerin konu ile ilgili tavırlarını da kapsamaktadır. Bu çalışmada, 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması sonrası, AB ortak göç ve sığınma politikasında toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadın odaklı bir inceleme ortaya konulacaktır. Çalışmanın temel hedefi, zorunlu göçün bir sonucu olan sığınma hukukunun, AB temel metinlerinde, toplumsal cinsiyet bağlamında, kadın açısından, nasıl işlendiğinin anlaşılmasıdır. Yapılacak çalışma, konuya eleştirel kuramın sağladığı analitik perspektiften bir bakış açısını sağlamayı amaçlamaktadır.

Zorunlu Göç, Kadın ve AB: Göçün Kadınlaşması

BM 2017 yılı verilerine göre dünyadaki göçmen nüfus, yaklaşık 258 milyondur ve sayının yaklaşık olarak yarısını da kadınlar oluşturmaktadır (United Nations, 2017). Zorunlu göç açısından bakıldığında ise, BM verileri günümüzde yaklaşık 66 milyon bireyin zorla yerlerinden edildiğini gözler önüne sermektedir (BMMYK, 2017). 1980'li yıllardan başlayarak dünyada yaşanan gelişmeler ve küreselleşmeyle ilişkili şekilde toplumsal cinsiyet rollerinde - meydana gelen bir takım³ değişiklikler, kadınların göç etme oranlarının da giderek yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Kadınların ailelerini geçindirmek için daha fazla sorumluluk almaya başlaması ve artan bölgesel çatışmalar hem emek göçüne hem de zorunlu göçe katılımlarının küresel anlamda sayıca artışını beraberinde getirmiştir (Ulutaş & Kalfa, 2009). Göç eden kadınların sayısında meydana gelen bu artış, çok boyutlu bir kavram olan göçün kadınlaşmasının önemli bir kolunu oluşturmaktadır (Ehrenreich & Hochschild, 2004). Bu artış, kadının aileden bağımsız, göçe katılan bir aktör, bağımsız bir birey olarak değerlendirilmesi gereğinin alandaki çalışmalarda sıkça ortaya konulmasını sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Carling, 2005). Bu çerçevede göçün kadınlaşmasının bir diğer boyutunu kadınların erkeklerden bağımsız olarak bir aktör olarak nitelendirilmesi oluşturmaktadır. Son olarak göçün kadınlaşması, uluslararası emek piyasalarında kadınların sayılarında mevcut artışı beraberinde getirmiştir (Petrozziello, 2013).

Kadınlar için sınırların geçişi ve bunun devamında yaşanan gelişmeler belirli biçimler almaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsel davranışları göz önüne alındığında göç ve ardından ortaya çıkan kültürleşme süreci, kadınlar için erkeklerden farklı olasılıkları barındırmaktadır (Espin, 1997). Göç, oldukça bireysel bir deneyimdir ve bu durum aynı zamanda göçün kadınlar, erkekler ve

LGBTİ⁴ bireyler üzerinde farklı etkileri olması sonucunu da beraberinde getirmektedir (Carling, 2005). Bu bakımdan, göç konusunda etkili olması beklenen, uygulanacak hukuk kuralları, yapılacak düzenlemeler ve ortaya konulacak politikalar bu farklılıklara duyarlı şekilde geliştirilebilmiş olmalıdır. Özellikle savaş ve çatışma bölgelerinin ürettiği sığınmacı ve mülteci kadınların sayısı bugün gerek dünyada gerekse AB'de giderek artmaktadır. AB, yukarıda da kısaca açıklandığı üzere sunduğu imkânlar çerçevesinde, zorunlu göçte önemli bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak AB üye devletlerinde zorunlu göçmenlerin sayısı giderek artmaktadır. Avrupa'da kadın göçmenlerin sayısı ise 2000'lerden başlayarak erkek göçmenlerin sayısının üzerine çıkmıştır. Yapılan çalışmalar gerek ilk etapta çatışma bölgelerinde gerek göç yolculuğunda gerekse gidilen ülkede yaşanan adaptasyon sürecinde kadınların yaşadığı deneyimlerin erkeklerden çok daha farklı olduğunu ve karşılaştıkları zorlukların daha yıpratıcı olabildiğini net şekilde göstermektedir. Bu vaziyet, yukarıda da belirtildiği üzere, toplumsal cinsiyete ve dolayısıyla farklı deneyimlere duyarlı politikalar geliştirilmesi ihtiyacını beraberinde getirmektedir. BM Kadın Birimi UN Women'ın 2017 yılında yayımladığı toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı göç yasalarının oluşturulması hakkında rapor (UN Women, 2017), kadın göçmenlerin ve sığınmacıların göç yolunda yaşadığı ciddi sorunları da içermiştir. Bu raporda verilen bilgilere göre, kadın sığınmacılar Avrupa yolculuğunda, sözlü veya fiziksel cinsel saldırı ve istismara maruz kalmaktadır (UN Women, 2017). Göç yolunda karşı karşıya kaldığı istismar ile kadın sığınmacılar, kaçtıkları dehşetin ardından yeni bir dehşetle tanışmaktadır. Bunun yanında gidilen ülkede yaşanan zorluklar bakımından yapılacak bir değerlendirmede, hedef ülkede mevcut farklı toplumsal yaşam biçimi, ekonomik yönden karşılaşılan ikili engellenme⁵, toplumsal çevredeki farklı yaşam biçimi, dil engeli ve bunun getirdiği uyum problemleri gibi sorunların kadınların ciddi olumsuz ruhsal etkilerle karşılaşması sonucunu ortaya çıkardığı görülmektedir (Tuzcu & Ilgaz, 2015). Kadınların karşılaştıkları bu sorunlar ve dezavantajlı konumlarına karşılık konu çerçevesinde yapılacak düzenlemelerin ve politikaların içeriğindeki söylem⁶ ayrıca önem kazanmaktadır. Kadınların mağdur olarak gösterildiği tarzda bir söylem, mevcut mağduriyeti söylem yoluyla derinleştirebilmesi olasılığıyla, politika yapıcılar tarafından kaçınılması gereken bir tavidir. Bu çerçevede, konu ile ilgili AB resmi belgeleri, AB'nin bu alanda geliştirdiği politikaların içeriği ve yönelimi ile ilgili temel bilgileri vermekte, politikaların ana çerçevesini göstermektedir. Bu bakımdan, belgelerde geçen tanımlamalar konu başlıklarının dışında dahi yer alsa, o konu başlığında kullanıldığında kavramların AB açısından ne anlam ifade ettiğinin anlaşılmasında önem arz etmektedir.

Lizbon Antlaşması'ndan Bugüne: AB Hukukunda Zorunlu Göç ve Kadın

Avrupa, uzun dönemdir önemli ve tercih edilen bir göç güzergâhı, bir hedef bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. AB'nin zorunlu göçte sunduğu imkânlar, Avrupa'yı gün geçtikçe artan bir şekilde zorunlu göç konusunda önemli bir hedef

haline getirmiştir. Bu durum Avrupa Topluluklarından başlayarak bir takım ortak düzenlemeler yapılması ihtiyacını beraberinde getirmiştir. AB'nin de kurulduğu 1990'lı yılların sonunda ortak bir sığınma ve göç hukukunu ve buna paralel geliştirilen ortak politikaları gerekli kılmıştır. 2007'de imzalanarak 2009'da yürürlüğe giren ve AB antlaşmalarını Avrupa Birliği Antlaşması (ABA), Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma (ABİA) olmak üzere iki temel resmi belgeye oturtan Lizbon Revizyonu'nda da bu durum açık şekilde görülmektedir. ABA'da Ortak Hükümler başlığı altında, Birliğin vatandaşlarına sunduğu imkânların gerçekleştirilmesinin temelinde bulunan ortak tedbirlerden biri olarak göç konusunda alınan önlemler belirtilirken aynı bölümde, kadın-erkek arasında eşitlik gözetilmesi, Birlik temel amaçlarından biri olarak sayılmıştır (European Community, 2007). ABİA'nın "Özgürlük, Adalet ve Güvenlik Alanı" adlı başlığı altında 2. Bölüm, sınır kontrolleri, iltica ve göç konusundaki politikalara ayrılmıştır. Bu bölümde bulunan 79. Maddede, alınacak tedbirler arasında açık şekilde kadın ve çocuk ticareti başta olmak üzere, insan ticareti ile mücadele yer almaktadır (European Community, 2007). Ancak, bu bölümde sözü edilen madde dışında, kadın ile ilgili bir unsur görülmemektedir.

AB'nin üç sütunlu yapısını ortadan kaldırarak ona bir tüzel kişilik kazandıran Lizbon Antlaşması ile gelen bir diğer yenilik, Temel Haklar Şartı (THŞ)'nin Birlik müktesebatının bir parçası haline gelmesi olmuştur (Bilçen, 2010). 2000 yılı Nice Zirvesi ile ilan edilen Şart, AB'nin bütünleşmesi yolunda önemli bir unsuru ifade etmektedir. AB vatandaşlarının ortak Avrupalı kimliği için önem taşıyan belge, aynı zamanda Birlik vatandaşlarının haklarını somut ve görünür kılmıştır. Belgede, genel eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerine açıkça yer verilmiştir. Ayrıca, Şartın 23. Maddesi ile olumlu ayrımcılık⁷ imkânı kabul edilmiştir (Metin, 2002). Şartın 17. ve 18. Maddeleri ile ise sığınma hakkı ve ihraç, sınır dışı veya iade etme yasakları belirtilmiştir. Madde 17'de belirtilen sığınma hakkının, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve sığınmacıların statüsüne ilişkin 31 Ocak 1967 tarihli Protokol (New York Protokolü) kuralları dikkate alınarak ve Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma kapsamında değerlendirileceği açıkça belirtilmiştir (European Communities, 2000). Bu noktada, Şartın bu konuda dayanak olarak gösterdiği Cenevre Sözleşmesi'nin sığınmacı tanımının incelenmesi önem arz etmektedir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde sığınmacı tanımı;

1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs" olarak belirtilmiştir (Birleşmiş Milletler, 1951).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında tanımda ifade edilen savaş koşullarının ortadan kalkışı bu tanımın revizyonu ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç, 1967

yılında imzalanan New York Protokolü'yle karşılanmış, ilk tanımda mevcut coğrafya ve zaman ibareleri kaldırılmıştır. Tanımın bu şekli ile sığınmacı, kendi hür iradesi dışında, baskı ve zor yoluyla göçe yönelen kişidir ve bu durumun ortaya çıkardığı tüm zorlukları yaşamaktadır (Buz, 2007). Önceki paragraflarda da belirtildiği üzere, göç çok kişisel bir deneyimdir ve buna paralel farklı gruplar üzerinde etkilerinin farklı olduğu önemli bir gerçektir. Kadınları göçe iten nedenler arasında, kadınlara yönelik şiddet önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede Buz, özellikle savaş ve çatışma durumlarında, kadınlara yönelik cinsel şiddetin önemli bir baskı aracı olduğunu ortaya koyar (Buz, 2007). 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde karşımıza çıkan tanımda, kadınların bu gibi göç etme nedenlerine değinilmemiş oluşunun tanımı eksik kıldığı ile ilgili feminist eleştiriler de buradan yola çıkmaktadır. Kadınlar, erkeklerden farklı olarak;

...toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, sosyal ve kültürel önyargılardan kaynaklanan baskı ve zulüm, geleneklerle ilişkili bedensel ve ruhsal sağlıklarını bozan zarar verici uygulamalar, cinsel istismar, cinsel şiddet, aile içi şiddet gibi esas olarak kadın olmalarından kaynaklı zulüm ve baskılardan kaçmak için de ülkelerini terk etmek ve başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalmaktadırlar (Buz, 2007: 40-41).

Tüm bu bilgilerden hareketle, en temelde, kadınların göçe yönelmede erkeklerden farklı, mevcut durumlarının ve göç sürecinde karşılaştıkları aynı çerçevedeki sorunlarının tanımlanması noktası bu konuda uygulanacak politikaların olumlu sonuç vermesinin ilk şartı olarak karşımıza çıkmaktadır. THŞ'nda sığınma hakkının dayanağı olarak kabul edilen bu tanım, Birliğin zorunlu göçe bakışını, onu tanımlama noktasında, toplumsal cinsiyet bağlamında eksik kılmaktadır.

Lizbon Antlaşması sonrası AB Sığınma Hukuku konusunda imza edilen önemli bir belge, *2008 İade Koşulları Yönergesidir*. Bu yönerge içinde Madde 3'te *Tanımlar* başlığı altında *savunmasız kişiler* olarak tanımlanan gruplar verilmiştir. Buradaki tanıma göre bu kişiler, küçükler, refakatsiz küçükler, engelliler, yaşlılar, hamile kadınlar, küçük çocukları bulunan yalnız ebeveynler ve işkence, tecavüz veya diğer ciddi psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet biçimlerine maruz kalmış kişilerdir. Savunmasız kişiler doğrultusunda belgede, geri göndermeme ilkesi ve savunmasız kişilerin acil-özel ihtiyaçları kapsamında, Üye Devletlere tanınan, direktifi düzensiz göçmenler bağlamında 3. ülke vatandaşlarına uygulamama hakkı konusunda bir kısıtlamaya gidilmiştir. Üye devletlerin haklarına zarar vermeden işletilecek bu maddenin, bireyleri koruma konusunda bir girişim olduğu görülmektedir. Bu noktada belgeye getirilebilecek bir eleştiri, yapılan tanımlamalardaki eksikliklerdir. Öncelikle, olumlu ayrımcılık noktasında, göz önünde bulundurulacak, yukarıda sözü edilen ciddi şiddet biçimlerinin nasıl ve neye göre tanımlanacağı belgede açık şekilde belirtilmemiştir. Farklı cinsiyetlerin yaşayabileceği farklı durumlar ve deneyimler ihmal edilmiştir. Son olarak savunmasız kişilerle ilgili yapılan tanımlamada yalnız olmayan ebeveynlerin yaşayabileceği problemlerin ihmal edildiği görülmektedir. Aynı belgede 14. Madde ile belirtilen savunmasız kişiler için gerekli tedbirlerin

alınması hususu belirtilmiştir. Madde 16'da bu kişiler için özel ilgi gösterileceği ifade edilmiştir (The European Parliament & The European Council, 2008). Ancak belirtilen özel ilginin mahiyeti ve tedbirlerin içeriği açık şekilde ayrıntılarıyla belirtilmemiştir.

2008 yılında imzalanan Avrupa Sığınma ve Göç Paktı, uluslararası göçün yeni formları ve karmaşıklaşan yapısına karşılık AB'nin ortak bir mekanizma oluşturmak adına attığı adımlardan bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Belgede, göçmenlerin entegrasyonu konusunda sıralanan maddelerde, aile göçlerinin daha etkin şekilde düzenlenmesi, bu alanda insan hakları ve temel hakların gözetilmesi ve entegrasyona engel teşkil edecek her türlü ayrımcılığın önlenmesine yönelik ögelere yer verilmiştir. Sığınma ve göç konusunda ortak tedbirlerin neler olması gerektiği ve bu tedbirlere olan ihtiyacı ortaya koyan bir belge olması nedeniyle Pakt, daha genel kapsamlı bir belgedir, özgün durumlara ve ihtiyaçlara açık şekilde yer verilmemiş, tanımlamalar yapılmamıştır (Council of the European Union, 2008). Belgenin sadece genel hatları çizdiğini, bu çerçevede özellikle temel insan haklarına yapılan vurgunun olumlu olmasına karşılık belgede özel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik içerik bulunmaması noktasında bir eksiklik olduğunu söylemek mümkündür.

Stockholm Programı, 2009 yılında oluşturulan ve 2014 yılına kadar AB'de birçok alanda ortak düzenlemeleri içeren bir reform programı olarak, Birlik üye devletleri arasındaki uyumun artırılmasını hedeflemiştir (Council of the European Union, 2009). *Vatandaşlara Hizmet Eden ve Koruyan Açık ve Güvenli Bir Avrupa* hedefleyen belgede, vatandaşlık haklarının desteklenmesi başlığı altında 4. maddede özel korumaya ihtiyaç duyan bireyler belirtilmiştir. Buna göre, yakın ilişkiler içerisinde tekrarlanan şiddete maruz kalanlar, cinsiyete dayalı şiddet mağdurları veya vatandaşı olmadıkları Üye devletteki diğer suçlara maruz kalan kişiler, özel destek ve yasal korumaya ihtiyaç duymaktadır. Bu belgede, cinsiyete dayalı şiddet ve farklı şiddet biçimlerinin özel durumlarına getirilen diğer belgelerin aksine daha kapsamlı tanımlama dikkat çekmektedir. 2. Başlık altında savunmasız kişiler hususunda belgede, Üye Devlet vatandaşı olmayan ve Üye Devletlerden birinde özellikle cinsel şiddet suçlarına maruz kalmış kadınların özel korunma ihtiyaçlarının altı çizilmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanması adına sağlanacak finansal destek belirtilmiştir. Aynı başlık altında her türlü ayrımcılığın kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Bu belgede, cinsel şiddetin ayrıca altının çizilmiş oluşu ve birden farklı yüzüne yer verilmesi önemli bir ayrıntıdır. *Koruyan Bir Avrupa* başlıklı 4. Madde içerisinde, insan kaçakçılığı konusuna ayrıca değinilmiştir. Birliğin insan kaçakçılığı ile mücadelesinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yapılmaması konularını da içeren geniş kapsamlı, koordine edilmiş ve tutarlı politikalar izlemesinin önemini altı çizilmiştir. İnsan kaçakçılığı konusunda özellikle kadınların aldığı ciddi etkiler düşünüldüğünde böylesi bir politikanın izlenmesi ihtiyacı daha açık şekilde anlaşılmaktadır. Aynı zamanda böylesi bir maddenin belgede vurgulanarak verilmesi, henüz üyeler arasında mevcut politikaların bu dönemde belirtilen açılardan yeterince uyumlaştırılmadığının bir göstergesidir. Yine insan kaçakçılığı konusunda, Komisyon, özellikle kadınlar ve çocuklar hususunda

kaynak ülkelerde yapılacak bilgilendirme çalışmaları ve işbirlikleri için görevlendirilmiştir. Belgede, benzer davaların benzer sonuçlar alması ve tüm Üye Devletlerde bireylerin ortak muamele görmelerinin amaçlandığı belirtilmiş ve bu çerçevede ortak bir sığınma prosedürünün oluşturulmasının önemine dikkat çekilmiştir (Council of the European Union, 2009).

2011 tarihinde revize edilen Mülteci Nitelendirme Yönergesi (European Parliament & European Council, 2011), Birlik genelinde üçüncü ülke vatandaşları veya vatansız kişiler konusunda uluslararası koruma kapsamında ortak standartların oluşturulmasını amaçlamaktadır. Belgenin giriş kısmında bulunan 30. Paragrafta, “zulüm görmenin” tanımlanması hususunda, belli bir gruba üyelik, cinsel kimlik ve yanı sıra cinsel baskı ve zorbalığın da başvuranın haklı korkuları olması durumunda dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Olgular ve durumların değerlendirilmesi başlıklı 4. Madde altında cinsiyet, yaş gibi kişinin kendine has durumunun, zulüm ve baskıdan etkilenmesi noktasında dikkate alınmasının gerekliliği ortaya konulmuştur. Belgenin, mülteci olmanın niteliklerini içeren 3. Bölümünde, *Zulüm Eylemleri* başlıklı 9. Madde altında, zulüm olarak değerlendirilecek durumlar arasında, Cenevre Sözleşmesi'nde açıkça yer alanların yanı sıra cinsiyete özgü unsurlar da sayılmıştır. Zulüm sebeplerini içeren 10. Madde altında Üye Devletlerin zulüm nedenlerini değerlendirirken dikkate alacakları unsurlar arasında, toplumsal cinsiyete ilişkin konularda dikkatli bir bakış açısı ile duruma yaklaşacakları vurgulanarak belirtilmiştir. Belgenin 7. Bölümünde, uluslararası korumanın genel kurallarını içeren 20. Madde altında özel dikkate haiz kişilerin arasında sayılan cinsel şiddet ve baskı görmüş kişiler, hamile kadınlar gibi gruplar ve bu grupların özel ihtiyaçlarının dikkate alınması hususuna değinilmiştir. Aynı bölümde 30. Maddede de benzeri bir vurgulama yapılmış, konunun altı tekrar çizilmiştir (European Parliament & European Council, 2011). Yönergede, tanımların genişletildiği, eksiklikler üzerine gidilerek kapsamın daha net çizilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim belge, 2004 tarihli ilk Mülteci Nitelendirme Yönergesine göre daha iyi bir çerçeve sunmuş ve kadınlar için daha net garantiler vermiştir (European Union, 2014).

2013 tarihli güncellenen *Kabul Koşulları Yönergesi*'nde (European Parliament & European Council, 2013), tedarik konularını içeren 18. Madde altında, cinsiyet ve yaşa özel unsurların mültecilerin ağırlandığı tesislerde göz önünde bulundurulması gereğinin altı çizilmiştir. Üye Devletler, tesislerde cinsiyete dayalı şiddete karşı önlem almak konusunda görevlendirilmiştir. Bu paragraf, Birlik dâhilinde konuya olan dikkati gösteren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Belgede 11. Madde altında, kadın başvuranların gözaltına alınması durumunda, rızaları olmadığı hallerde, erkeklerden ayrı olarak tutulacakları belirtilmiş ve bu bölümde kadınlara yönelik olumlu ayrımcılık uygulanmıştır. 29. Maddede ise Üye Devletlerin ilgili kurumlarda gerek kadın gerekse erkek başvuranların ihtiyaçlarına saygı duyan bir perspektifin bu yönerge kapsamında eğitimlerle desteklenerek kazandırılmasında yetkili olduğu belirtilmiştir (European Parliament & European Council, 2013). Bu belge, AB'nin konu ile ilgili farkındalığını gösterdiği gibi özellikle alanda çalışan bireylerin bu konuda

eğitimlerle desteklenmesi noktasında farkındalığını tüm katmanlara yaymak istediğinin de göstergesidir. AB'nin kurumsal yapısı ve bu yapının kendine has karmaşık doğası düşünüldüğünde böylesi bir girişimin AB politikalarının başarıyla uygulanması ve aktarılmasındaki önemi açıkça görülebilmektedir.

2013 yılında, *Sığınma İsteyenlerin Ülkeye Kabulüne İlişkin Asgari Standartların Belirlenmesi* amacıyla oluşturulan, 2005 yılında imzalanan yönergeyi revize eden Konsey yönergesiyle (European Parliament & European Council, 2013), Birlik genelinde ortak bir sığınma politikasının oluşturulması yolunda önemli bir diğer adım atılmıştır. Üye Devletler arasında ortak standartların oluşturulmasını hedefleyen yönergenin, genel olarak revize edilen kısımlarının yer aldığı ilk bölümde, 32. Maddede, kadın ve erkek başvuranlar arasında toplumsal cinsiyete duyarlı, tarafların özel ihtiyaçlarına cevap veren bir yaklaşım sergileneneceği açıkça belirtilmiştir. Toplumsal cinsiyetle ilgili meselelerde özel ilgi ve dikkatin gözetilmesi gerektiği aynı maddede açıkça belirtilmiştir. Aynı bölümde 29. Maddede ise uluslararası koruma prosedürlerinin uygulanmasında da belirtilen hususların dikkate alınacağı açıklanmıştır. Belgenin 2. Bölümünde yer alan 10. Madde altında, başvuruları inceleyen personelin, diğer konuların yanı sıra toplumsal cinsiyet temelli meselelerde de gerekli durumlarda uzman desteğine başvurmaları hususu verilmiştir. Aynı başlık altında Madde 11'de toplumsal cinsiyete dayalı meseleleri de içeren bir şekilde, gerektiğinde uluslararası koruma çerçevesinde kişi bazlı kararlar verebilme inisiyatifi Üye Devletlere tanınmıştır. Aynı bölümde, 15. Madde çerçevesinde, başvuranlarla yapılacak görüşmelerde ilgili personelin toplumsal cinsiyet bilincine sahip olması gereği özellikle belirtilmiştir (European Parliament & European Council, 2013). Bu belge için de öncelikle ilgili personel bakımından verilen kararlar çerçevesinde bir önceki belge gibi önem arz etmektedir. Bunun yanında bu belgeye, içeriğinde mevcut tanımlamalardan hareketle, AB'nin göçe olan bakış açısının temelinde onun bireysel ve kişiye özel bir deneyim olduğu konusunda farkındalığı dikkat çekici bir şekilde ortaya konulmuştur.

Göç ve sığınma konusunda AB içinde ortak hukuksal yapının gelişimi, konu düzleminde AB ortak politikalarının zeminini oluşturmuştur. İlgili politikaların uygulanması ise bu hukuksal normlar üzerine bina edilen kurumsal yapı aracılığıyla gerçekleşmektedir. 2010 yılında kurulan Avrupa Sığınma Destek Ofisi (EASO) (EASO, 2017) ve ilk olarak 2003'te geliştirilen, 2013'te *Dublin Yönergesi* ile Dublin Sistemi olarak adlandırılan yapıyı oluşturan EURODAC ile tüm bu gelişmelerin ışığında AB Sığınma Politikalarının Üye devletlerarasında uyumlu şekilde işlenmesini sağlayacak, yukarıda incelenen belgelerin ortaya koyduğu unsurlara dayanarak kurumsal yapı oluşturulmuştur (Migration and Home Affairs, 2017). Kurumların varlıklarıyla sağladıkları destek, oluşturulmaya çalışılan Üye Devletler arasındaki ortak yapı için önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ortak yapının içerdiği tüm ilke ve esaslar, bu kurumlar aracılığıyla işlerlik kazanmaktadır ve aktarılabilmektedir. Bu bakımdan, yukarıda geçen tanımların aktarıldığı ve işlerlik kazandığı yapılar olmaları açısından bu kurumlar ve yapılanmaları önem arz etmektedir.

İlk olarak 1990'da imzalanan *Dublin Konvansiyonu*, Avrupa Topluluğu'nun Üye Devletlerinden birinde yapılmış olan bir sığınma başvurusunun incelenmesinden hangi Devletin sorumlu olacağı ve ortak sığınma politikalarının oluşturulması sürecinin hızlandırılması amaçlarını gütmüştür. 2013 yılında oluşturularak 1990 yılı Dublin Konvansiyonu'nu revize eden Dublin 3 Konvansiyonu, kendinden önceki metinde olduğu gibi, üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız bir kişi tarafından Üye Devletlerden birinde bulunan uluslararası koruma başvurusunun incelenmesinden sorumlu Üye Devlet'in belirlenmesine yönelik kriterleri ve mekanizmaları oluşturmayı hedeflemektedir. Yıllar içerisinde Avrupa Topluluğu'ndan AB'ye evrim, uluslararası hukukun geçirdiği değişimler, AB hukukunda ve Birlik politikalarında yaşanan gelişim ve oluşturulan ortak yapılar böylesi bir güncellemeyi de ihtiyaç haline getirmiştir. Dublin 3, tıpkı diğer AB temel hukuk metinlerinde olduğu gibi esas tanımlarını Cenevre Sözleşmesi'ne dayandırmıştır (The European Commission & European Parliament, 2013). Yukarıda ayrıca açıklanan Sözleşmenin verdiği tanım feminist perspektiften, kadınların durumlarını ifade etmek bakımından mevcut eksikliği ile haklı eleştirilere hedef olmuştur. Böylesi önemli bir belgede, mevcut tanımlarda yapılmayan revizyonlar konu ile ilgili eksik bir boyutu oluşturmaktadır.

AB'nde ortak bir güvenlik stratejisi oluşturulması adına ortaya konulan ilk güvenlik stratejisi belgesi 2003 yılında imzalanmıştır⁸. 2007 Lizbon Revizyonu sonrası, 2003 belgesinin bir değerlendirmesini içeren güvenlik stratejisi belgesi ise 2008'de Zirve tarafından onaylanmıştır. Bu belgelerde güvenlik bazında tehdit algılamaları incelendiğinde göçün 2003 belgesinde ayrı bir başlık olarak incelenmediği, 2008 belgesinde ise daha ciddi tehditler arasında sayıldığı görülmektedir (Karabel, 2016). 2016 yılında yeni dönemin ODP Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini önderliğinde oluşturulan ve daha kapsamlı bir belge olan yeni güvenlik stratejisi Global Strateji'de ise göç meselesi, AB güvenliğine önemli ve ciddi bir tehdit olarak yerini almıştır (European Union, 2016). Bu belge, kendinden önceki belgelerden farklı olarak, toplumsal cinsiyete duyarlı bir perspektife sahiptir. Belge, kadınların gerek barışın tesisinde gerekse güvenliğin sürdürülebilirliğinde haiz olduğu önemi vurgulaması bakımından dikkat çekicidir. Sık sık toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güvenlik konusundaki rolü üzerinde durulan belgede, AB'nin göç politikasının daha etkili hale getirilmesinin önemi ortaya konulurken bu anlamda özellikle eğitim, kadınlar ve çocuklar üzerine odaklanılması gereği vurgulanmıştır (European Union, 2016). Bu güncel belge, son tahlilde AB'nin konu ile ilgili eksikliklerini kendini eleştirmeyi başararak ortaya koyduğunu göstermesi bakımından, oldukça olumlu bir çıktı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir resmi belgeyle, konu ile ilgili AB politikalarında var olan eksiklerin ortaya konulması ve bu eksiklerin giderilmesi adına ortaya konulacak stratejilerin belirlenmiş olması belgeyi bu çalışma kapsamında önemli bir dayanak haline getirmektedir. Genel olarak bakıldığında, çalışma kapsamında incelenen resmi metinlerde var olan temel eksikliği ortaya koyan bir güncel resmi belge oluşu AB'nin gelecekte konu ile ilgili girişimlerinde daha duyarlı geleceği ve politikalarda bu anlamda olumlu ivmenin devam edeceği yönünde beklenti arttırmaktadır.

Sonuç

Zorunlu göç, bugün gerek AB gerekse tüm dünya ülkeleri için ciddi bir mesele olmaya ve üretilen politikalarda önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. 2017 yılında AB’de ilk defa iltica başvurusu yapanların sayısı 672.000 iken bu sayının 222.995’i kadınlardan oluşmuştur. 2016 yılında ise bu sayılar total için 1.236.360 iken kadınların sayısı 398.315 olarak karşımıza çıkmaktadır (Eurostat, 2018). Bu sayısal veriler göz önünde bulundurulduğunda, durumun önemi açıkça görülmektedir. AB Üye Devletleri, bugün küresel anlamda yoğunlaşan ve giderek karmaşıklaşan zorunlu göçte, göçmenler için önemli birer hedef ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, düzenli ve düzensiz göçle ilgili düzenlemeler yapmak AB politikalarında önemli bir unsur haline gelmiştir. Günümüzde göçün giderek kadınlaşması hususu, yoğunlaşan göç hareketi ile ilgili uygulanacak politikaların, dolayısıyla bu politikaların dayandığı hukuki çerçevenin, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanması gereğini gözler önüne sermektedir. Yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitliğinin AB ana akım politikalarından biri oluşu da bu durumu destekleyen ve sonuçta geliştirilen mekanizmaların bu anlamda duyarlı olması beklentisini ortaya çıkartan bir husustur.

Bu çalışma çerçevesinde incelenen resmi belgeler doğrultusunda, AB hukukunun, zorunlu göç konusunda, belirtilen yıllar arasında giderek daha çok toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale geldiği görülmüştür. Durumun gerek antlaşmalar gerekse direktifler bazında, yıllara göre, benzer şekilde gelişim gösterdiği görülmektedir. Antlaşmalarda konu çerçevesinde net şekilde tanımlanmamış özel kadınlık durumlarının eksikliği, ilerleyen yıllarda, AB hukukunu geliştiren direktifler ile giderilmeye çalışılmıştır. Öncelikle, bahsi geçen tüm bu belgelerde yapılan tanım ve açıklamalar AB’nin konu ile ilgili bakış açısını göstermesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu tanımlarda var olan eksikliklere karşılık AB tarafından sergilenen farkındalık sevindiricidir. Ancak bu noktada belirtilmelidir ki AB, Birlik ve Üye Devletlerden oluşan çok parçalı, kompleks bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu yapı, geliştirilmeye çalışılan ortak politikalar ve hukukun yanı sıra Üye Devletlerin birim bazında bakış açıları ve buna bağlı tavırlarını da içermektedir. Bu çerçevede, antlaşmalar kadar bağlayıcılığı olmayan direktifler ile yapılan ve boşlukları dolduran tanımlar ne yazık ki aynı zamanda AB hukukunda ve dolayısıyla AB’nin konu ile ilgili geliştirdiği politikalarda mevcut bir zayıf noktayı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, direktiflerle yapılan hukuksal düzenlemelerin yeterli olmayacaklarının altı çizilmelidir. Buna karşılık bir ulusüstü örgüt olan AB’nin bu alandaki pozitif etkisi küresel anlamda ciddi bir değer yaratmaktadır.

Temel belgelerde, yıllara göre gerçekleşen olumlu değişime karşılık, kimi tanımlamalarda⁹ hala kadınların mağdur olarak adlandırılması durumu, bir diğer zayıf noktayı oluşturmaktadır. Bu türlü bir söylemin var olan mağduriyeti derinleştiren, sürekli kılan yapısının sorunlu olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Böyle bir bakış açısı, kadını bağımlı statüsüne indirgemekte ve toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak maskülen bir bakış açısını inşa etmektedir.

Bu anlamda AB resmi belgelerinde kullanılan dil, politikaların yönünü, içeriğini ve geliştirilecek olan söylemlerin ana hatlarını oluşturan yapısıyla kritik bir öneme sahiptir. Tüm bunlara ek olarak, resmi belgeler aracılığıyla teoride gerçekleştirilen olumlu girişimlerin, kadınların göç yolunda ve ulaştıklarında hedef bölgede yaşadıkları problemlerin çözümünde aktif şekilde pratikte de etkili olmaları en önemli meseledir. Bütün bu girişimlerin, neticede kadınlar için göç yolunda ve sonrasında olumlu bir ortamı beraberinde getirmesi, bir diğer deyişle olumlu girişimlerin başarılı sonuçlarını görebilmek, esas husustur. Nitekim bugün hala kadınlar, dünyanın her yerinde zorunlu göç yolunda çok ciddi sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, bireysel bir deneyim olan göçün kadınlar üzerindeki farklı yıkıcı etkilerine duyarlı geliştirilecek politikalar bu kapsamda güncel bir ihtiyaçtır. Bu girişimlerin optimum düzeyde fayda sağlaması ve sorunların çözümünde acil şekilde, aktif rol oynaması insan hakları bağlamında en önemli beklentidir.

Sonuç olarak, incelenen resmi belgelerden hareketle, AB'nin konu ile ilgili hukuki çerçevesinin ve dolayısıyla politikasının ana hatlarının, toplumsal cinsiyet bağlamında, kadın haklarına duyarlı bir yapıya sahip olduğunu ancak, bu yapıda eksiklikler bulunduğunu görülmüştür. AB'nin en güncel resmi metinlerinden birinde var olan bu konuda kendine yönelik özeleştirisi de bu sonucu onaylar niteliktedir. AB her ne kadar konu ile ilgili girişimlerini yıldan yıla daha açık şekilde ortaya koymaya başlamışsa da bir sivil güç olma özelliği gösteren ve kendini değerleriyle tanımlayan yapısıyla, bu hedefi güden AB için bahsi geçen tanımlamalar ve neticesinde geliştirilen hukuki çerçeve eksik yönleriyle dikkat çekmektedir. Kendini bir sivil güç olarak tanımlayan AB, bu yönüyle aynı zamanda küresel siyasette çalışmaya konu olan alan için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zorunlu göç, bir insani meseledir. Bu hususta bireylerin karşılaştıkları tüm zorluk ve sıkıntılar da bir insan hakları meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın haklarının zorunlu göçe yansımaları, insan hakları perspektifinde değerlendirilmeli ve kadınların mağdur olarak adlandırıldığı bir yaklaşımın dışına çıkılıp hem söylem hem de eylem düzeyinde bireylerin sorunlarının çözümüne odaklanılmalıdır. Ancak bu şekilde ihtiyaç olan acil çözümler hızla yaratılabilecek ve kalıcı olabilecektir.

Notlar

¹ Düzensiz göç; "bir ülkeye yasadışı yollardan giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak anlamına gelmektedir." Konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. TC İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Düzensiz Göç, İnternet adresi: http://www.goc.gov.tr/icerik6/genel-bilgi_409_422_423_icerik. Erişim tarihi: Ağustos, 6, 2017.

² Avrupa Birliği Antlaşması olarak da geçer. Ayrıntılı bilgi için bkz. European Communities, Treaty of European Union (1991, Aralık 10). İnternet adresi: <https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/...>, son erişim tarihi:6 Ağustos 2017

³ 1970'lerden başlayarak küreselleşen sistemle birlikte kadınların uluslararası göçte katılımında artış görülmektedir. Bu artış toplumsal cinsiyet rolleri bakımından, kadının çalışma hayatına daha yoğun şekilde katılımı, geleneksel aile yapısında meydana gelen değişim ve dolayısıyla kadının aile içi ekonomiye katkısında artan etkinliğini içermektedir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A. Buğra & Ç. Keyder (2006), *Sosyal Politika Yazılar*, İstanbul: İletişim.

- ⁴ Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transeksüel, İnterseksüel
- ⁵ Göçmenler bazında bakıldığında kadın-erkek istihdam farklarının, ülke vatandaşlarının durumuna karşılık daha asimetrik şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Göçmen kadınlar istihdama katılımda, hem göçmen olmayanlar karşısında hem de erkekler karşısında “ikili bir engellenmeye” maruz kalmaktadırlar (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2008).
- ⁶ Söylem ve söylem analizi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Foucault M. (1982) *İktidar ve Bilgi*, çev. Oruç Aruoba T., 3-4/1982, Foucault M. (1993) *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982*, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: YKY Yayınları.
- ⁷ Olumlu ayrımcılık ya da pozitif ayrımcılık, “tarihsel olarak dışlanmış grupların, başta eğitim, istihdam ve siyaset gibi alanlara katılımlarını sağlayarak bu gruplara temsil imkânı yaratmaya çalışan bir dizi kurumsal politika ve uygulamayı ifade etmektedir” (Öztaş, 2004: 204).
- ⁸ 2003 yılı Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi için bkz. European Union (2003, Aralık 12). A Secure Europe In A Better World. url: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, erişim tarihi: 30 Ağustos 2017
- ⁹ Bkz. 2009 Stockholm Programı, 2008 İfade Koşulları Yönergesi.

Kaynakça

- Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü* (Çev: Çiçekli B.). İsviçre: Uluslararası Göç Örgütü.
- Bilçen S. (2010). AB’de Önemli Bir Adım: Lizbon Antlaşması. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Web Sitesi. İnternet adresi: https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/docs/lizbonsumru24032010.pdf. Erişim adresi: 9.8.2017.
- Birleşmiş Milletler (1951, Temmuz 28). Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. İnternet adresi: http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statu_sune%C4%B1l%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf. Erişim tarihi: 9.8.2017.
- BMMYK (2017, June 19). Figures at a Glance. UNHCR. İnternet adresi: <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>. Erişim tarihi: 20.12.2017.
- Buz S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18(2): 37-50.
- Carling J. (2005). *Gender Dimensions of International Migration*. Oslo: Gender Dimensions of International Migration.
- Council of the European Union (2008, Eylül 24). European Pact on Immigration and Asylum. European Council. İnternet adresi: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2013440%202008%20INIT>. Erişim tarihi: 16.8.2017.
- Council of the European Union (2009, 2 Aralık). The Stockholm Programme: An Open and Secure Europe Serving and Protecting the Citizen. European Commission. İnternet adresi: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/the_stockholm_programme__an_open_and_secure_europe_en_1.pdf. Erişim tarihi: 16.8.2017.

- EASO (2017). About Us. European Asylum Support Office Official Website. İnternet adresi: <https://www.easo.europa.eu/about-us>. Erişim tarihi: 20.8.2017.
- Ehrenreich B. & Hochschild A.R. (2004). *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan/Owl Books.
- Espin O.M. (1997). The Role of Gender and Emotion in Women's Experience of Migration. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 10(4): 445-455.
- European Communities (1997). Treaty of Amsterdam. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. İnternet adresi: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>. Erişim tarihi: 3.8.2017.
- European Communities (2000, 18 Aralık). Charter of Fundamantel Rights of the European Union. European Parliament. İnternet adresi: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf. Erişim tarihi: 9.8. 2017.
- European Community (2007). Treaty of Lisbon. Lisbon: Official Journal of the European Union. İnternet adresi: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=EN>. Erişim tarihi: 03.8.2017.
- European Parliament & European Council (20.12.2011). Directive 2011/95/EU of the European Parliament & of the Council. İnternet adresi: <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/public/Dve-2011-95-Qualification.pdf>. Erişim adresi: 19.8.2017.
- European Parliament & European Council (26.6.2013). Dliirective 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council. European Union. İnternet adresi: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=en>. Erişim tarihi: 19.8.2017.
- European Parliament & European Council. (26.6.2013). Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council. İnternet adresi: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=en>. Erişim tarihi: 20.8.2017.
- European Union (2014). A Common European Asylum System. European Union Official Website: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/docs/ceas-fact-sheets/ceas_factsheet_en.pdf. Erişim tarihi: 19.8.2017.
- European Union (2016). Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. İnternet adresi: https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/regions/files/eugs_review_web_0.pdf. Erişim tarihi: 30.8.2017.
- Eurostat (30.3.2018). Asylum and First Time Asylum Applicants by Citizenship, Age and Sex Annual Aggregated Data. İnternet adresi: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> Erişim tarihi: 20.8.2017.

- Karabel S. (2016, Mart 31). Avrupa Birliği'nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi. *BİLGESAM Analiz/ Avrupa*, (1308): 1-9.
- Koray M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de "Cinsiyet" Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2: 13-53.
- Metin Y. (2002). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(4): 35-63.
- Migration and Home Affairs. (2017, Ağustos 21). Identification of Applicants (EURODAC). European Commission. İnternet adresi: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/identification-of-applicants_en. Erişim tarihi: 21.8.2017.
- Nagl-Docekal H. (2009). Feminist Felsefenin Geleceği. *Cogito Dergisi*, (58): 219-225.
- Öztan E. (2004). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(1): 203-235.
- Petrozziello A. (2013). Gender on the Move: Working on the Migration-Development Nexus from a Gender Perspective. Santa Domingo: UN Women.
- Samur H. (2008). Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2): 1-16.
- The European Commission & European Parliament. (2013, Haziran 26). EN- Dublin III Regulation, Regulation (EC) No.604/2013 of 26.5.2013 (recast Dublin II Regulation). European Database of Asylum Law. İnternet adresi: <http://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/en-dublin-iii-regulation-regulation-ec-no-604-2013-26-june-2013-recast-dublin-ii-regulation>. Erişim tarihi:21.8. 2017.
- The European Parliament & the European Council. (2008, Aralık 16). Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council. Official Journal of the European Union. İnternet adresi: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0115&from=EN>. Erişim tarihi: 15.8.2017.
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. (2008). *OECD Ülkelerinde Kadınlar ve Erkekler*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Tuzcu A. & Ilgaz A. (2015). Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(1): 56-67.
- Ulutaş Ç.Ü. & Kalfa A. (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 1(2):13-28.
- United Nations (2017). International Migration Report. İnternet adresi: <http://data.worldbank.org/indicator/>. Erişim tarihi: 7.8.2017.
- Yılmaz A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*, 9(2): 1685-1704.

İstanbul Sözleşmesi Bağlamında Kadın Sünneti¹

Nüket Örnek Büken*
Hacettepe Üniversitesi

Öz

Sosyal aktivistler ve feministler arasında, kadın sünneti (FGM- Female Genital Mutilation-, kadının genital yaralanması) ile mücadele önemli bir politika hedefidir. Bazen kadın sünneti veya kadın genital kesimi olarak adlandırılan FGM, kadınların ve kız çocuklarının klitorisini cinsel arzularını azaltmak ve cinsel onurunu evlilik öncesi korumak için kesmektir. Kadın sünneti ve kadın genital kesimi olarak tanımlanan iki kavram konusunda, hafif bir karışıklık da vardır. Aslında, iki terim birbirinin yerine kullanılabilirdiği halde, farklı iki çağrışım taşıdıkları da aşikârdır. Çoğunlukla müslüman ülkelerde yaygın olduğu söylenen uygulamanın muazzam bir maliyeti vardır: birçok kız kan kaybı veya enfeksiyon nedeniyle ölür. Çoğu travmatize olmuştur. Hayatta kalanlar evlilik ve gebelik süresince olumsuz sağlık etkileri yaşayabilirler. Irak Kürdistanı'ndan yeni bilgiler, sorunun Ortadoğu'da da yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu makalede önce konu ile ilgili ilgili kavramlar/terminoloji verilecek ve uygulanan farklı yöntemlerin/iplendirilmesi değerlendirilecektir. Daha sonra bu işlemin gerekçesi, tarihçesi ve dinler açısından önemi, Batı'da klitoridektomi, bu uygulamanın kadın cinselliği ve kadın düşmanlığı ile ilişkisi ve İstanbul Sözleşmesi'nde kadın sünneti incelenecektir. İlgili konunun kadın bakış açısından ve feminist terminolojiden yeniden değerlendirilmesi ve bu konuda daha sonra yapılması muhtemel daha kapsamlı çalışmalara öncül olması amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: kadın sünneti, kadının genital yaralanması, klitoridektomi, kadın düşmanlığı, İstanbul Sözleşmesi.

* Prof.Dr. Nüket Örnek Büken, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etiği Ana Bilim Dalı Başkanı, HÜ Biyoetik Merkezi Müdürü. Ankara-Türkiye. E-posta: nuketbuken@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0001-9166-6569.

Female Circumcision against the Backdrop of Istanbul Convention

Nüket Örnek Büken
Hacettepe Üniversitesi

Abstract

Between social activists and feminists, the fight against female circumcision (Female Genital Mutilation) is an important policy objective. FGM, sometimes referred to as female circumcision or female genital cutting, is to cut down the clitoris of girls and women to reduce their sexual desires and to protect their sexual dignity before marriage. There is also a slight confusion over the two concepts that are defined as female genital mutilation and female circumcision. In fact, although two terms can be used interchangeably, it is also obvious that they carry two different connotations. The practice that is said to be common in Muslim countries is a huge cost: many girls die from blood loss or infection. Most have become traumatized. Survivors may experience adverse health effects during marriage and pregnancy. New information from Iraqi Kurdistan reveals that the problem is also widespread in the Middle East. This article will be preceded by relevant concepts / terminology and will be assessed for the different methods / types applied. Later on, the reason for this process will be the importance in terms of history and religions, the clitoridectomy in the West, the relationship with this woman's sexuality and misogyny, and the female circumcision will be examined under the Istanbul Convention.

Keywords: *female circumcision, female genital mutilation (FMG), clitoridectomy, misogyny, Istanbul Convention*

Giriş

Sünnet deyince akla hemen her zaman erkek sünneti gelmektedir. Erkek sünneti tek tanrılı iki dinin gereği gibi algılanması nedeniyle de dünya üzerinde yaygın bir uygulama olmaya devam edegelmektedir. Bu konuyla ilgili çok sayıda literatüre ulaşmak da olasıdır. Söz konusu kadın sünneti olduğunda ise, bu işlem halen kapalı kapılar ardında ve geleneksel yöntemlerle ve geleneksel sünnetçiler tarafından uygulandığından ve az sayıda bilimsel literatüre konu olduğundan, yeterli veri toplamak güç olmaktadır. Erkek sünnetinin tıbbi/ etik/ yasal/ sosyal/ dini yönlerini ele alan bilimsel literatür sayısı ile kadın sünnetini ele alan yazın sayısı karşılaştırıldığında bu değerlendirmeyi yapmak olasıdır.

Kadın sünneti, tıbbi gerekçeler ve tıbbi zorunluluklar olmaksızın, sosyokültürel ve geleneksel gerekçelerle, kadın dış genital/cinsel organının dış kısmında bir veya birkaç bölümünün kesilerek çıkarılması işlemidir. Tıbbi endikasyon olmaksızın, yalnızca sosyokültürel, geleneksel ve inançsal gerekçelerle yapılan erkek ve kadın sünnetlerinde, uygulamanın etik ve hukuk açısından temellendirilebilir olmayışı, ilgili uygulamaları hem tıbben hem de etik ve hukuk açısından tartışmalı hale getirmektedir. Kişinin hem biyopsikolojik sağlığına hem de vücut bütünlüğüne yönelik tehdit niteliğinde olan bu uygulamanın günümüze kadar devam ediyor olmasının altında yatan sosyokültürel, geleneksel gerekçeleri tarihsel ve sosyolojik boyutlarıyla da incelemek gerekmektedir.

Konuyu, insan sağlığı ve insanın vücut bütünlüğünü kapsayacak biçimde ele aldığımızda, vücut bütünlüğü, kişinin doğumundan itibaren sahip olduğu doğal ve organik yapısının bölünmezliğini ifade etmektedir. Tıbbi bir endikasyonu olmadan ve genellikle de kişilerin onamlarını verebilecekleri bilişsel ve istençsel yaş sınırının çok altında iken maruz kaldıkları bu işlem, tıbbi ve bilimsel açıdan olduğu kadar etik açıdan da haklı çıkarılamaz.

İstanbul Sözleşmesi olarak da bilinen *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi* (2011) Madde 38'de *Kadın Sünneti* başlığıyla bu uygulamanın cezai yaptırıma tabii olması gerekliliği tanımlanmaktadır. Yani bu uygulama aynı zamanda kadına yönelik şiddetin bir yansıması olarak da değerlendirilmektedir. Kadın sünneti aynı zamanda kadına yönelik cinsiyet temelli eşitsizliğin ve bu eşitsizliğin temelinde yatan kadın cinselliğine saldırının ve mizojininin de bir başka yansımasıdır.

Kadın sünneti, uygulamanın fiziksel sınırları açısından tiplendirilmiş ve bu bağlamda 4 farklı tip tanımlanmıştır; klitoris bir kısmını (Tip 1), klitoris tamamı ya da bir kısmıyla birlikte labium minörleri/küçük dudakları (Tip 2), labium minör ve labium majöre /büyük dudak ilaveten vajinal girişin bir kısmını (Tip 3) ve son olarak da (Tip 4) piercing gibi uygulamalar için dış genital organların da kesilmesini kapsayacak şekilde sınıflandırılmaktadır (WHO, 2014). En ağır uygulama olan tip 3'de; klitoris ve küçük dudakların alınmasının ardından büyük dudaklar da birleştirilip dikilerek, makatın hemen üstünde sadece bir

delik bırakılmasını içeren ve *infibulation* denilen bir uygulama yapılmaktadır ve bu uygulama *çengellemek, kopçalamak* anlamına da gelmektedir (WHO, 2008).

Bu uygulamayı yaptıran ya da yapılmasına aracılık edenler kadınlar olup; uygulamanın gerekçesi kendilerine sorulduğunda; cinsel açıdan eşini daha fazla tatmin edebilme, daha iyi evlilik bağı kurulacağı inancı, dini gereklilik, bekâretin korunması, sosyal açıdan kabulün sağlanması ve temizlik amacıyla yapılageldiği ifade edilmektedir (Gollaher, 2000). Uygulama sonucunda biyopsikososyal açıdan erken ve geç dönemlerde kadınlar birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Erken dönemde şiddetli ağrı, kanama, geç dönemde ise kronik genital ya da üriner enfeksiyonlar, kısırlık ve doğum sırasında yaşanan problemler gibi sağlık sorunları yaşanmaktadır. Genital mutilasyona uğramış kadınların seksüel fonksiyonlarında yaşanan tıbbi ve biyolojik sorunlara, psikolojik sorunların da eklenmesi ile kadının yaşam kalitesini üst düzeyde etkileyen ve yaşam boyu devam eden travmatik durumlar söz konusu olmaktadır. Cinsellik algısı, cinsel istek azlığı, orgazma ulaşmada sorunlar, ağrılı cinsel ilişki gibi son derece olumsuz etkilenmeler rapor edilmiş ve edilmektedir (Kouba & Muasher, 1985).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) verilerine göre, Amerika Birleşik Devletlerinde, göçmenler de dahil olmak üzere, kadın sünneti, büyük çoğunluğu 5-15 yaş olmak üzere tüm kız çocuklarında toplamda 29 ülkede halen uygulanagelen bir girişimdir. Günümüzde 125 milyondan fazla kadın sünnetlidir ve bu sayı her doğan kız bebekle birlikte artmaktadır (UNICEF, 2010).

Genital kesim/sakatlama uygulamasına yönelik birçok itiraz, bu işlemin yapıldığı koşullarla da ilgilidir. Bir insan hakları örgütü olan Uluslararası Af Örgütü, operasyonun sıklıkla künt aletler (cam parçacıklar veya teneke kutular) kullanılarak gerçekleştirildiğini asepsi/antisepsi ve anestezi/analjezi olmadan yapıldığını bildirmektedir. Bu nedenle işlem sonrası kadının ileriki yaşamını da etkileyecek olan kanama, enfeksiyon, apseler ve bazen yaşam boyu devam eden his kayıpları olabilir. Klitorisin kesilmesiyle kadın yalnızca sakatlanmakla kalmaz, aynı zamanda cinsel işlevi de bozulur. Bu geleneğin amacı konusunda yapılan bütün incelemeler, ana hedefin kadın cinselliğinin, erkeklerin ihtiyaçlarına tabii kılınması olduğunu göstermektedir (Lightfoot-Klein, 1989). Gerçekten ana hedef bu ise, kadınların bu geleneği sürdürmekte hatta zorla kabul ettirmekte neden erkeklerden daha fanatik bir tavır sergilediklerini anlamak da mümkün değildir.

Yanlışın eleştirisi dilin eleştirisi ile başlar. Bu nedenle ortak bir terminolojide buluşmak önemlidir. Bu bağlamda makalenin devamında önce ilgili kavramlar ve uygulanan farklı yöntemler/teknikler değerlendirilecektir. Daha sonra bu işlemin gerekçesi, tarihçesi ve dinler açısından önemi ve Batı'da klitoridektomi incelenecektir. Bu bölümün ardından bu uygulamanın kadın cinselliği ve kadın düşmanlığı/mizojini ile ilişkisi ve kadın sünneti İstanbul Sözleşmesi'nde nasıl ele alındığı analiz edilecektir.

Terminoloji ve Tanımlar

Female Genital Mutilation (FGM), Female Genital Cutting (FGC) veya Female Circumcision (FC) olarak Batı dillerinde tanımlanan, bizde ise kadın sünneti

olarak adlandırılan uygulama; aslında kadının genital bölgesinin (cinsel organlarının) yaralanmasına, doku kaybına ve işlev kaybına yönelik, tıbben gereksinilmeyen bir girişimdir. Klitorisin tümünün veya bir kısmının cerrahi olarak çıkarılması işlemine de klitoridektomi denilmektedir. Klitorisin tıbbi müdahaleyle çıkarılması ve ön derisinin alınması işlemi tıp literatüründe tarihsel süreç içerisinde önemsiz bir olay olarak görülmüş ve tıp kitaplarında yer edinememiştir. Kadın cinsel organlarına yönelik diğer cerrahi müdahaleler-yumurtalıkların alınması ve kısırlaştırma, rahmin alınması- daha açıkça tanımlanmıştır (Holland, 2016).

Uygulamayı tanımlamak için kullanılan terminolojinin, *sakatlama*, *bozma*, *kesme* gibi rahatsız edici çağrışımlara sahip olması, Türkçe çevirisi olan *sünnet* anlamında tam karşılığını bulmamaktadır. İslam dini açısından sünnet kelimesinin ifade ettiği anlam erkek sünnetine uygun düşse de, aynı şeyi kadın açısından *kadın sünneti* olarak tanımlamak çok da uygun görünmemektedir. Aslında *kadının genital sakatlanması/sakatlandırılması* ifadesi daha uygun olmakla birlikte, yaygın olarak kullanılagelen *kadın sünneti* ifadesi, bu metinde de kullanılmaya devam edilecektir.

Sakatlama (mutilation) Akkayan'a göre (2006); sağlığa kavuşmak gibi bir gerekçesi bulunmayan, kişisel ve/ya birkaç kişisel istekle sınırlı olmayan; toplumun önemli bir kesimi veya tamamı tarafından paylaşılan davranış kalıpları sonunda; gelenek veya görenek düzeyinde ilke, kavram, kuralları netleşmiş; biyolojik doğal yapının, kültürel gerekçelerle, kırılma, kesilme, yanılma, parçalanma, form bozma vb. bir uygulama ile tamamen veya uzun bir zaman dilimi için fenotipik özelliklerin değiştirilmesi eylemidir. (Akkayan, 2006: 36-67).

Sünnet, Arapça'dır. Arapça, *hitan* erkek sünneti, *hafz* kız/kadın sünneti anlamına gelir. Sunna'dan gelmektedir. İşlek yol, yayılmaya uygun davranış demektir. Daha geniş anlamıyla, Tanrı'nın yolunu ya da insanın adet/gelenek haline getirdiği tutum ve davranışı anlatmaktadır (Bayık, 1985). İslam dininde *sünnet*, peygamberin uyguladığı, yaptığı ya da yapmayı önerdiği tutum ve davranışları da tanımlamaktadır. Türkçe' de erkek cinsel organının ucundaki derinin kesilmesi işlemine sünnet denilmesinin sebebi de, dini kökenli bir davranış biçimi olduğunun düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde sünnet uygulaması, dini bir geleneğin yerine getirilmesi yanında sosyal statü göstergesi olarak da kullanılır. Yapılan uygulamalar patriarkal düzenin, erkek çocuklar için küçük yaşta benimsenmesini sağlar. Özetle, sünnet adı verilen sakatlama geleneği her iki cinsiyete de uygulanmaktadır (Bayık, 1985: 53-59).

Tek tanrılı inançlardan daha eski kökleri olan bir gelenektir. M.Ö. 3000 yılına ait Eski Mısır kabartmaları ve sünnetli mumyalar bunu belgelemektedir. Araplarda İslamiyet öncesinde de var olan bir uygulamadır. Erkek sünneti Türklerde İslamiyet sonrası başlayan bir gelenektir (Bayık, 1985). Kadın sünnetinin nereden geldiğini ve başlangıçta nasıl yapıldığını gösteren kesin kanıt bulunmamaktadır. Eski Mısırlıların mumyaları arasında sünnetli dişilerin varlığı keşfedilmiştir. Yunan tarihçi Herodotos, beşinci yüzyılın ortalarında Mısırlıların ülkelerini ziyaret ederken, erkek ve kadın sünnetini uyguladıklarını görmüş ve bildirmiştir (Herodot, 1973).

Terminolojik olarak birçok araştırmacının başlangıçta *kadın sünneti* terimini kullandığını çünkü bu toplumlarda genital bölge kesiminin hem erkek hem de kadınlar için erkeklığe/kadınlığa geçişin başlangıç törenlerine ilişkin olduğunu görmekteyiz. Aslında uygulamanın en çok yapıldığı Afrika ülkelerinin yerel dillerinde de, yapılan genital kesimler için hem kadın hem de erkeklerde aynı terimin kullanıldığını görmekteyiz (Lightfoot-Klein, 1989).

1970'lerden itibaren bazı aktivistler bu terimin kullanılmasına itiraz ettiler; bunun bir nedeni, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, kadın sünnetinin erkek sünneti ile benzer olduğunu yanlış bir şekilde önermesidir. Kadın genital kesiminin farklı doğasını vurgulamak ve dilbilimsel bir ayrım oluşturmak için, çoğu *kadının genital bölgesinin sakatlanması/kesilmesi* teriminin ve onun kısaltmasının (Female Genital Mutilation/Cutting, FGM/C) kullanımı daha uygun görünmektedir (WHO, 2008).

Kadın Sünnetinin Tiplendirilmesi

Bu işlemin genellikle doğumdan erken çocukluk dönemine kadar olan süreçte, çoğunlukla 15 yaş öncesinde yapılıyor olması ve uygulamanın tıbbi/biyolojik sınırları anatomik tanımlamalar üzerinden bir tipoloji belirlenmesine de yol açmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 1995 yılında geliştirilen ve 2008 ve 2014'de güncellenen bu tiplendirmeler aşağıdaki gibidir;

- Tip I (Clitoridectomy- Type I FGM Female Genital Mutilation): Klitoris kısmen veya tamamen çıkarılması. Tıp literatüründe bu tip FGM/C formu *klitoridektomi* olarak da anılır. Ayrıca *geleneksel* olarak Arapça olan *sunna/sünnet* olarak da ifade edilir ki görev anlamını da içermektedir. Sünnet uygulamasının en hafif derecesi olan *sunna* da ön derinin sadece ufak bir kısmı kesilir
- Tip II (Excision Type II FGM): Labia major (büyük dudak) eksizyonu olsun olmasın, klitoris ve labia minörün kısmen veya tamamen çıkarılmasıdır. 2008 DSÖ tanımı, bu kesme şekli Tip I'den daha geniş olmasına rağmen, kesim şekli veya derecesinde kayda değer bir değişkenlik olduğunu farkındadır. İngilizcede bu tip kesimlere genellikle *eksizyon/çekip çıkarma* denir. Fransızca'da eksizyon teriminin genel olarak FGM/C'nin tüm formlarına atıfta bulunulduğuna da dikkat çekmek önemlidir.
- Tip III (Infibulation Type III FGM): Klitoris eksizyonu olsun olmasın, labia minora ve/veya labia majora'yı kesip bir araya getirerek vajinal deliğin daraltılması işlemidir. Çoğu durumda, labiyanın kesik kenarları birbirine yapıştırılır ve buna *infibulation/infibülasyon* denir. Labiyanın yapışması, üretra ve vajinal deliği neredeyse tamamen kaplamaya ve cinsel ilişki ve doğum için yeniden açılarak *defibülasyon* olarak bilinen yeni bir prosedürün de uygulanması gerekliliğiyle sonuçlanır. Bu tür en aşırı ameliyatlara Somali ile Sudan'da uygulanmaktadır. Klitoris ve labia minoranın alınmasının ardından labia majoranın birleştirilip dikilerek makatın hemen üstünde sadece bir delik bırakılmasını içeren ve infibulation denilen bu uygulama *çengellemek, kopçalamak* anlamına gelmektedir. Infibülasyon/ çengellemek/kopçalamak

işlemi *firavun sünneti* olarak da bilinmektedir. Çengelme yönteminde yapılan işlem, bu işleme eşlik eden hediye alışverişi ve eğlencelere rağmen, deşet vericidir. Kesim genellikle anestesi ve asepsi/antisepsi olmadan yapılır. Hijyene ve enfeksiyon olasılığına önem verilmez, labia majoranın dikilmesi için geleneksel olarak akasya dileni kullanılır. Kız bundan sonra 40 gün süreyle bacıklarını ayıramayacak şekilde kundaklanır. Çoğu kadın bu işlemde sonra asla uzun adımlar atamaz. İdrar yapılan ve adet kanamasının akacağı delik o kadar küçüktür ki, idrar damla damla çıkarılır. Bu işlem sonrası çok sayıda komplikasyon gelişir, kız çocuk enfeksiyona ve doğum sırasında oluşacak yaralanmalara karşı ömür boyu aşırı hassas hale gelir.

— Tıp IV (Other Type IV FGM): Tıbbi amaçlı olmayan kadın cinsel organına yapılan diğer tüm zararlı prosedürleri ihtiva eder. Örneğin delme, piercing, kazıma ve koterizasyon (yakma) gibi. Buna bazen *sembolik sünnet* de denir ve bazı topluluklar bunu FGM/C'nin geleneksel formu olarak da tanımlarlar.

Sünnetin Tarihiçesi

Tarih öncesi dönemlerden kalma, yaklaşık onbeş bin yıldır dünyanın çeşitli coğrafyalarında devam etmiş ya da devam edegelen inançlar ve büyüye dayalı olduğu düşünülen *bedeni sakatlama pratikleri* bulunmaktadır. Bunların en iyi bilinenleri, tıp tarihinin en eski cerrahi operasyonları olarak da adlandırılan trepanasyon (hastalığa neden olan kötü ruhu, bedenden uzaklaştırmak için kafatasına açılan delikler) ve sünnet'tir (Jackson, 2018). Sünnet uygulamasının kökeni bilinmemekle birlikte, geleneksel ve etnik bakımdan yaygın bir uygulama ve törensel bir işlem olması ve bu uygulama için kullanılan aletlerin izi sürüldüğünde, taş bıçakların kullanımına kadar uzanması, sünnetin tarihinin çok eski çağlara dayanmakta olduğunu göstermektedir. Sünnet uygulamasının Mısır'dan alınmış olabileceği şeklinde ileri sürülen görüşlerin aksine, Eski Taş ya da Yontma Taş Çağı (Paleolitik Çağ) çoktan bitmiş olmasına rağmen, Eski Mısır'da sünnet uygulamasında hâlâ taştan bıçakların kullanılması, bu geleneğin bilinen Mısır tarihinden de eski, Taş Devrinden beri var olduğunun ifadesi de olabilir. Öyleki tarihçilerin babası sayılan Herodotos tarafından *dünyanın bilinen en eski ameliyatı* olarak tanımlanmaktadır (Herodotos, 1973).

Tıp tarihçileri de bu uygulamayı, Trepanasyon/Kraniyotomi (kafatasına delikler açılması) ile birlikte insanlık tarihinin en eski iki cerrahi uygulamasından birisi olarak anlatır. Trepanasyon, kafatasında delik açma anlamına gelmekte olup, tarihin değişik dönemlerinde, dünyanın değişik bölgelerinde, hatta Avrupa'da 18. Yüzyıla kadar uygulanmıştır. Birçok arkeolog bu ilkel trepanasyon işleminin neden yapıldığı konusunda araştırmalar yapmış ve işlemin gerekçeleri ve bu kadar uzun bir süre uygulanmasının nedenleri konusunda görüşler ileri sürmüşlerdir. Varılan sonuç bu işlemin büyüsel bir ritüel veya bir dışa vurum veya tıbbi tedaviye yönelik bir girişim olabileceği yönündedir. Ancak burada unutulana nokta tıp tarihi incelendiğinde eski çağlarda ve günümüzdeki birçok ilkel toplumda hekimlerin aynı zamanda toplumun inanç liderleri olması dolayısıyla dini ve tedavi edici yönü olan bireyler olmalarıdır. Dolayısı ile tıbbi tedavi ve dini ritüel arasında hep son

derece ince ve belirgin olmayan bir çizgi var olagelmıştır. Aynı durum kuşkusuz sünnet uygulaması için de geçerlidir (Duffin, 2016).

Sünnet, bazı tarihî bilgi ve belgelere göre ilk kez ve Mısır'da görülmüştür ve M.Ö 3000-3500 yıldan beri uygulanmaktadır. Bu en eski uygulamanın tarihi kayıtları kesin olarak bilinmemekle birlikte, Herodotos'un, sünnet geleneğinin Mısır'dan alındığı yönündeki ifadesine güvenilecek olursa, sünnetin kaynağı Eski Mısır olmaktadır (Duffin, 2016; Herodotos, 1973). Herodot'un konuyla ilgili sözleri şöyledir: *"İnsanlar arasında yalnız Kolkhisliler, Mısırlılar ve Etiyopyalılar sünnet olurlar. Filistin'deki Fenikeliler ve Suriyeliler, kendileri söylerler ki, bu âdeti Mısırlılar'dan almışlardır; Thermodon ve Parthenios ırmakları kıyılarında yaşayan Suriyeliler ve komşuları Makronlar da bunu Kolkhisliler'den öğrendiklerini söylerler. Sünnet yapan halklar yalnız bunlardır ve anlaşıldığına göre Mısırlılar gibi yapmaktadırlar. Bu âdeti kim kimden aldı, Mısırlılar mı Etiyopyalılar'dan, yoksa bunlar mı onlardan bunu bilemem; zira belli bir şey ki, bunlarda bu adet çok eskidir"* (Herodotos, 1973: 110-130).

Eski Mısırlılar, soyun devamını sağlayan organların cinsel organlar olduğunun farkında olarak, soylarını sürdürmek için kendilerine bahşedilmiş olan cinsel organlarını (erkek-dişi fark etmez) kutsal saymışlar, dinsel törenlerinde cinsel organ resimlerini şatafatla taşımışlar ve bu kutsal organlarının bir parçasını da tanrılarına kurban olarak sunmuşlardır. Bu kutsal kabul edilen organların bir parçasının Tanrılara adanması geleneğinin, daha sonraları da yaygınlaşarak devam ettiği söylenmektedir.

Farklı dönemlerde, farklı kültürlerde uygulamanın farklı gerekçelerle devam ettiğini görüyoruz. Örneğin Yunan mitolojisinde, Kybele'nin sevgilisi olan Attis, Kybele'ye verdiği sözü unutarak, Kral Midas'ın kızıyla evlenir. Düğün sırasında Kybele ile karşılaşan Attis, ne yapacağını bilemez ve Kybele'ye karşı duyduğu pişmanlık ve üzüntüden dolayı, orada cinsel organını keser ve kanlar içinde kıvranmaya başlar. Sevgilisinin böyle acı içinde kıvranmasına dayanamayan Kybele, Attis'i bir çam ağacına dönüştürerek, ona sonsuzluğu bağışlar. Yakın doğu Tanrıçası Kybele'nin adına her sene düzenlenen şenliklerde, tapınakta rahip olmak isteyen erkekler, Kybele rahibi olmanın ön şartı olarak hadım edilir ve kesilen cinsel organları, bir çam ağacının altına gömülür. Bu inanışın daha sonra Sami ırkında (Arap ve Yahudiler) cinsel organı değil ama cinsel organın ucunu (erkeklerde prepusium, kadınlarda klitoris) kesme işlemi şeklinde günümüze kadar devam etmiş olduğunu söyleyen görüşler de bulunmaktadır (Dinçkal, 2007).

Mısır'da uygulanan sünnetin gençlerin, erişkinliğe geçmeleri için bir eşik ve ağrı üzerindeki hâkimiyetlerini gösterme şekli olarak da sunulduğu düşünülmektedir (Gollaher, 2000). Diğer birçok antik uygarlıkta olduğu gibi Tapınak tıbbi döneminde, Antik Mısır'da da tıp ve din arasında herhangi bir ayrım bulunmamaktadır. Rahip hekimler tapınaklarda hem sağaltım hem de dini işlemleri birarada yürütmektedirler. Sünnet uygulaması da, biyopsikososyal gelişimin; ahlaki, ruhani ve entelektüel olgunlaşmanın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Zaman içerisinde hijyenin de bir parçası olarak görülmüştür. Antik Mısır'da esir alınmış savaşçılar, köleliğe alınmadan önce sıklıkla sünnet

edilirdi. Fenikeliler ve daha sonra geniş oranda esirleştirilen Museviler de sünneti benimsemiştir ve gelenekselleştirmiştir. Zaman içerisinde sünnet Musevilik dini uygulamasına dahil edilmiş ve tek tanrılı dinlerde, tanrı ile insan arasındaki anlaşmanın görünür bir işareti olarak kabul edilmiştir. (Dunsmuir & Gordon, 1999: 1-12)

Sünnetin, İbrahim peygamber ile başladığını ve sonradan Mısır'a yerleşen İbrani soyu ile Mısır'a geçtiğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Ancak bu görüşe karşı çıkan görüşlere göre, Yusuf peygamber öncülüğünde Mısır'a yerleşen İbranilerin o zaman için azınlık oldukları hatırlanacak olursa, azınlığın çoğunluğu etkileyip sünnetin İbranilerden Mısırlılara geçtiğini söylemek, zayıf bir ihtimali öne sürmek anlamına gelebilir, azınlık olan İbranilerin, egemen Mısırlılardan etkilenmiş olma ihtimali daha isabetli görünmektedir. İbrahim peygamberin sünneti Mısır'a ilk uğradığı dönemde öğrenmiş olduğunu iddia eden görüşler de bulunmaktadır (Dunsmuir & Gordon, 1999: 1-12).

Konu ile ilgili yazılara göre; İskenderiyeli Klemens (Titus Flavius Clemens), Pythagoras'ın Mısır'da olduğu dönemde, rahiplerin gizli ayinlerine katılabilmek için, kendisini sünnet ettirmek zorunda kaldığını nakletmektedir. Ancak amaçları açısından bakıldığında, Mısır'da uygulanan sünnet ile İbrahim peygamber tarafından İbrani soyuna (İsrailoğullarına) emredildiği söylenen sünnet, birbirlerinden farklıdır. *Sünnetin Tarihçesi* başlığı altında konuya, günümüzde sünnetin uygulama alanı bulduğu dinler itibarıyla, yani yahudiler ve müslümanlar açısından kısaca bakmakta yarar görüyoruz.

Yahudiler ve Müslümanlar Açısından Sünnet Yahudilerde (İsrailoğullarında, İbrani Soyunda) Sünnet

Sünnet uygulamasının yahudilere İbrahim peygamber tarafından emredildiği hakkındaki bilginin kaynağı, tahrife uğramış Tevrat'tır. Sünnetin yahudilere İbrahim peygamber kanalı ile emredildiği, tahrif edilmiş Tevrat'ta; Tekvin, Bab 17'de, Çıkış, Bab 4, 24. ve 26. cümlelerde ve Yeşu, Bab 5, 2. ve 9. cümlelerde bildirilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes Tekvin, Bab 17:

Ve Allah İbrahim'e dedi: ve sen ise, sen ve senden sonra zürriyetin, nesillerince, ahdimi tutacaksınız. Sizinle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur; aranızda her erkek sünnet olunacaktır. Ve gulfe etinizde sünnet olunacaksınız ve sizinle benim aramdaki ahdin alameti olacaktır. Ve aranızda evde doğmuş yahut senin zürriyetinden olmayıp her yabancından para ile satın alınmış olan sekiz günlük her erkek çocuk nesillerinizce sünnet olunacaktır. Ve senin evinde doğmuş olan ve senin paranla satın alınmış olan mutlaka sünnet olunacaktır ve ahdim ebedi bir ahit olarak sizin etinizde olacaktır. Ve gulfe etinde sünnet olunmamış sünnetsiz erkek varsa, o can kendi kavminden kesilecektir. O benim ahdimi bozmuştur (Kutsal Kitap, 2001).

Çıkış, Bab 4, 24-26. cümleler:

"Ve yolda konakta vaki oldu ki, Rab ona rast geldi ve onu öldürmek istedi. Ve Tsippora keskin bir taş alıp oğlunun gulfesini kesti ve onun ayaklarının

dibine attı ve dedi: Gerçekten sen bana kan güveysin. Ve Rab onu bıraktı. O zaman kadın dedi: Sünnet sebebiyle kan güveyisin” (Kutsal Kitap, 2001). Yeşu, Bab 5, 2-9 cümleler:

“Rab, Yeşu’ya dedi ki: kendin için taştan bıçaklar yap ve ikinci kerre olarak İsrailoğullarını tekrar sünnet et! Ve Yeşu kendisi için taştan bıçaklar yaptı. Ve Gibeot-haaralotta İsrailoğullarını sünnet etti. Ve Yeşu’nun sünnet etmesinin nedeni şudur: Mısırdan çıkan bütün kavm, erkekler, bütün cenk adamları, Mısırdan çıktıktan sonra çölde, yolda öldüler. Çünkü çıkmış olan kavmin hepsi sünnetli idiler. Fakat Mısır’dan çıktıktan sonra çölde, yolda doğmuş olan kavmden kimseyi sünnet etmediler. Çünkü bütün millet, Mısırdan çıkmış olan cenk adamları bitinceye kadar, İsrailoğulları, 40 yıl çölde yürüdüler. Çünkü Rabbin sözünü dinlemediler. Bize vermek üzere Rabbin atalarına and ettiği diyarı, süt ve bal akan diyarı, onlara göstermemek üzere Rab onlara and etti. Ve onların yerine yetiştirdiği oğullarını Yeşu sünnet etti. Çünkü sünnetsizdiler, çünkü yolda onları sünnet etmemişlerdi. Ve vaki oldu ki, bütün milleti sünnet etmeyi bitirdikleri zaman, onlar iyi oluncaya kadar ordugâhta, yerlerinde oturdular (Kutsal Kitap, 2001).

Uygulamalardaki amaç farklılığını yukarıda da vurgulamıştık, aynı şeyi Kitab-ı Mukaddes’de de görmek önemlidir. Eski Mısır’daki ya da başka kavimlerdeki sünnet uygulaması, Tanrılara kurban amacı taşıyor olmasına karşılık, yahudilerdeki sünnet uygulaması, verilmiş bir sözün unutulmasını önlemek amacıyla taşımaktadır. Musa ve Tektannıcılık adlı eserinde Freud, milletlerin kendi sıkıntıları ve gereksinimleri üzerinden mitolojik kişilikler ürettikleri savından hareketle, öncelikle Musa’nın tarihsel olarak gerçek mi yoksa efsanevî bir kişilik mi olduğunu sorgular. Bu sorgulama, Musa’nın MÖ. XII. veya XIV. yüzyıllarda yaşayıp yahudileri özgürlüklerine kavuşturduğu, onlara bir din sunduğu şeklinde sonuçlansa da, Freud bu şüpheyi zihninde hep taşır. Kitabının satırlarında hep ‘eğer Musa yaşadıysa...’ şeklinde ifadeler kullanır. Konumuz açısından Freud’un Musa ve Tektannıcılık’ta ortaya koyduğu beş temel tezden üçüncüsü, erkeklerin sünnet olma adeti ile ilgilidir ve bu geleneğin Musa tarafından Mısır’dan getirilmiş ve yahudilere kabul ettirilmiş olması tezidir. (Freud, 1939).

Freud, Herodot’un verdiği bilgiler doğrultusunda, bu bilgilerin güvenilirliğine inanarak, Musa’nın yahudilere kazandırdığı erkek sünneti adetinin, o zamanlarda yalnızca Mısır’da uygulandığını; mumya kalıntılarının da bunu doğruladığını, Doğu Akdeniz’in hiçbir kültüründe (mesela Babil, Sümer) bu uygulamanın bulunmadığını, dolayısıyla Musa’nın da Mısırlı olduğunu söylemektedir. Oysa Herodot -yukarıda da açıkladığımız gibi- Fenikeliler, Suriyeliler, Habeşliler ve diğer bazı halkların da sünnet olduklarını söylemekteydi (Herodotos, 1973).

Freud sünnet uygulamasına psikolojik bir gerekçe bulmakta da gecikmez. Sünneti uygulayan kültürlerin bu uygulamayı yapmayan diğerlerini küçük gördüklerini, kendilerinin sünnetle yüceldiklerini hissettiklerini ifade eder. Aslında bu durum, bugün de böyledir. Freud burada belki de yazılarında ilk ve tek olarak Türklerden söz ederek; bir Türk’ün bir Hıristiyanı *sünnetsiz köpek* diye aşağılayıp, tahkir edebileceğini söyler (Freud, 1939). Freud’un müslüman yerine Türk kelimesini kullanması, müslüman kavramının Avrupa’da, Türk

kelimesiyle özdeşleşmesine bağlıdır aslında. İşte aynı duygudurumunun Musa'da da var olduğunu ve yahudi halkını yüceltmek amacıyla bu uygulamayı getirdiğini söyler. Sünnet yahudileri Mısırlılarla eşitleyecek, ayrıca da onların içlerine girdikleri diğer halklardan ayrılmalarını sağlayacaktır.

Sonuç olarak günümüzde sünnet tek tanrı dinlerinden, İslamiyet ve Musevilik dinlerinde uygulanmaktadır. Musevilik inancı ve yaratılışa göre Tanrı, İbrahim Peygamber'e kendisini ve erkek çocuğunu sünnet etmesini emretmiştir. Tevrat'ta Tanrının İbrahim'e "*aranızdaki her erkek sünnet olmalıdır ve bu benimle sizin aranızda anlaşma olarak kabul edilmelidir, aranızda sekiz günlük olanların hepsi nesiller boyunca sünnet edilmelidir*" şeklinde emrettiği yazmaktadır (Kutsal Kitap, 2001).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, İslamiyet inancında sünnet işlemi, peygamberin sözleri ve davranışları ile belirlenen bir kavram olan "sünnet" kavramı üzerine kurulmuştur. Bu konuda Hz. Muhammed'in "Erkekler için kanun, kadınlar için ise onurun korunması" şeklinde vurgu yaptığı belirtilmiştir. İslam'da (Kuran'da) sünnet kesin bir emir olmamakla birlikte, müslümanlar arasında simgesel önemi olan bir gelenek olarak yaygınlaşmıştır (Rouzi, 2013).

İslam Dininde Kadın Sünneti

Kurân'da sünnet (hitan) ile ilgili bir âyet bulunmamakla birlikte, Müslümanlığın simgesi olarak kabul edilmiştir. Geçmiş Hz. İbrahim'e kadar varan sünnet, câhiliye devri Arapları arasında da devam edegelen bir âdetti. Araplarda hem kadın hem de erkekler sünnet edilirdi. Erkeğin sünneti için *hitan* kadınların sünneti için *hafd* kelimesini kullanmaktaydılar. Ancak *el-hitanan* ifadesi sünnet edilen yer anlamına hem kadın hem erkek için müşterek kullanılır (Rouzi, 2013). Abu-Sahlieh Sami A. Aldeeb'den de aktarıldığına göre; Kur'anı Kerim'de sünnetle ilgili herhangi bir ifade yer almaz, ayrıca İslamiyet'in ilk yıllarında sünnet, tartışma konusu da olmamıştır. Bu sıralarda Arapların kadın ve erkek sünnetini ne oranda uyguladıkları da bilinmemektedir. Sünnetin müslümanlar tarafından gelenekselleştirilmesinin 9. yüzyılda İslama dönen yahudi asıllıların beraberlerinde kendi dinlerinin inançlarını ve geleneklerini İslam'a taşıması olduğu ve bunun da İsrailiyat kavramı ile tanımlanabileceği ifade edilmektedir (Abu-Sahlieh, 2001: 316-336).

Kadın sünnetinin İslam'dan önceki dönemlerde, Mısır'da uygulandığını ve bu uygulamanın Firavunlar dönemine kadar gittiğini ve farklı dinlerin mensupları tarafından uygulandığını öne sürenler olmuştur (Abu-Sahlieh, 1994, 2001). İslam şeriatının önde giden alimlerinden Filistin-İsveç kökenli A. Aldeeb Abu Sahlieh'in aktardığına göre, konu hakkında İslam dönemine ait en fazla aktarılan bilgi, Muhammed ile Um Habibah arasında geçtiği söylenen bir diyaloga ilişkindir. Kadın kölelere sünnet uygulamasıyla tanınan Um Habibah adlı kadın, Muhammed'in hicretine katılanlardan birisidir. Muhammed ile karşılaşır ve aralarında şöyle konuşma geçer; Muhammed ona işini yapıp yapmadığını sorar. Kadın da işini yapmaya devam ettiğini, yasaklanmadığı ya da yapmaması için kendisinden talimat almadığı sürece de işini yapmaya devam edeceğini söyler. Bunun üzerine Muhammed, "Evet, devam et, eğer kesiyorsan

abartmadan kes, çünkü bu yüzeze daha çok gerginlik verir ve kocası için daha hoş olur” diyerek kadın sünneti konusundaki görüşünü ifade eder (Abu-Sahlieh, 1994: 575-622). Abu Sahlieh’in Muhammed’in söylemlerinden çıkardığı sonuç, erkek sünnetinin sünnet olduğu, kadın sünnetinin ise makruma (sevap) olduğu yönündedir.

Hz. Peygamber döneminde kadınların da sünnet edildiğine dair rivayetlerin genellikle zayıf rivayetler olarak kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber zamanında bazı kadınlar sünnet edilmiş ve Muhammed, bu işlemi yasaklamamıştır. Meryem Uzak’a göre, tamamen geleneksel olarak uygulanan ve dinen de bir sakıncası bulunmayan bu davranışa, Muhammed müdahale etmemiş ve olduğu hal üzere bırakmıştır. Muhammed ile Um Habibah arasında geçtiği söylenen yukarıdaki diyalog, Ümm Atiyye’de ise şöyle anlatılmaktadır: Bir kadın Medine’de kızları sünnet ederdi. Resulullah (s) ona, “Derin kesme. Zira derin kesmemen, kadın için daha çok haz vesilesi, koca için de daha makbuldür” diye talimat verdi. Başka bir hadiste ise, “Sünnet olmak (hitan), erkekler için bir sünnet (şiar), kadınlar için ise bir değer ve iyiliktir (mekrumedir)” buyrulmuştur (Uzak, 2010: 88-93).

Bununla birlikte, kadın sünnetinin zorunlu olmadığını, İslam’ın kadın sünnetini onaylamadığını söyleyenler de bulunmaktadır. Hatta bazı İslam alimleri Firavun döneminde yapılan kadın sünnetinin İslam’da yasaklanmış olduğunu öne sürmüşlerdir (Uzak, 2010). İslam’ın Şafi mezhebine göre: *Sünnet kadın için de erkek için de zorunludur. Erkekler için penisin ucundaki prepisyumun; kadın için de klitorisin (bızır) derisinin çıkarılmasıdır (klitorisin değil)*. Sünni İslam’ın Hanefi öğretilerine göre ise kadın sünneti zorunluluk değil, sadece sünnettir ve kadın sünneti kadının kocasına nezaketinden ve saygısından kaynaklanır. Görüldüğü üzere, sünnetin uygulaması üzerinde İslam âlimleri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. İbni Hacer, “Erkeğin sünnet olmasını açıklayıp ilan etmek, kızın ise sünnet olmasını gizli tutmak sünnettir” demiştir (Uzak, 2010: 88-93).

Bazı İslam âlimleri de, Doğu kadınları ile Batı kadınlarının fizyolojik bakımdan farklı olduklarını söyleyerek Doğu kadınlarında yaratılıştan gelen fazlalık sebebiyle sünnetle yükümlü olduklarına, Batı kadınlarında ise böyle bir fazlalığın bulunmayışından dolayı sünnetle yükümlü olmadıklarına hükmetmişlerdir (Uzak, 2010: 88-93).

Günümüzde ise kadınların sünnet edilmesi uygulaması İslam toplumlarında oldukça azalmıştır. Uygulayanlar da yöresel geleneği devam ettirme düşüncesiyle hareket etmektedirler. Kadınların sünnetini dini bir gereklilik olarak algılamak doğru değildir (Uzak, 2010: 88-93). Nitekim 1986 yılında Mısır’daki en yüksek dini makam olan Müftülüğe bağlı Diyanet İşleri Yüksek Komisyonu, olumsuz fiziksel ve psikolojik etkileri yüzünden kadın sünnetinin İslam dininde tamamen yasak olduğunu açıklamıştır. Sonuç olarak kadınların sünneti, erkeklerin sünneti kadar dini bakımdan kuvvetli bir sünnet olmayıp, tamamen geleneksel bir uygulamadır.

Kadın Sünnetinin Gerekçesi

Kadın sünneti/Genital kesim/Genital sakatlama işlemi, çoğu kez kötü uygulanan ve özellikle Afrika'da milyonlarca kız çocuğunun sağlığını ve yaşamını tehlikeye atan acılı bir uygulamadır. Afrika, klitoris ameliyatının beşiğidir; bu işlem Fas, Cezayir, Tunus ve Libya gibi bazı Afrika ülkeleri dışında, Afrika kültürleri ve etnik gruplar arasında oldukça yaygın olarak uygulanmaktadır. Geleneksel uygulamalara yönelik Pan-Afrika Komitesi, Afrika'daki iki milyon kızın her yıl sağlıklarını ve hayatlarını tehlikeye atacak bir şekilde, genital kesime uğradığını tahmin etmektedir. Bir diğer itiraz, bu işlemin kız çocuklarına henüz kendi bedenleri ile ilgili özerk karar veremedikleri bir dönemde yapılıyor olmasıdır (Yoder & Khan, 2007). Ortadoğu'da kadın sünneti Yemen, Suudi Arabistan, Irak, Ürdün ve Suriye'de de uygulanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, onbin kızın yasadışı olarak bu operasyonları, kendi toplulukları içinde yaptırdığına inanılmaktadır. Avustralya, Kanada, Danimarka, Fransa, İtalya, Hollanda, İsveç ve İngiltere'deki genç kadınların da benzer işlemleri gerçekleştirdikleri bildirilmiştir.

Bazı topluluklarda kadınlığa geçiş törenidir ve önemli bir dini ve kültürel alt yapıya sahiptir. Afrika'da yeni dinlerin hâkim olduğu bölgelerde bu geleneğin devam etmesi; dinler üstü, kültürel ve sosyal bir temelini olduğunu ortaya koymaktadır. Hem erkekler hem de kızlar için, toplulukta yetişkin olarak kabul edilmeden önce katılmaları gereken, erginliğe geçişin doruk noktası olarak görülür. Gençler, yetişkin yaşam biçimlerini öğrenmek üzere evden ayrılırlar. Kızlar için bu, kadınlığa geçiş için pratik becerileri öğrenmek zamanının gelmesi demektir. Destekleyenlere göre, kadınların sünnet işlemi, kadının zihinsel ve fiziksel açıdan güçlü olduğunu ve yetişkinlerin yaşamındaki zorlu sorumlulukları üstesinden gelebildiğini ispatlamaktadır. Ayrıca dinsel ve sosyal önemi de vardır. Kan dökülmesi sembolik olarak kadını bağlı bulunduğu cemaatinin geri kalanına bağlayan bir akış olarak da görülür ki küçük bir toplulukta bu birlik çok önemlidir. Sünnet ritüeli, aynı zamanda evlilik için önemli bir hazırlık olarak da görülmektedir. Bu ritüellerinden sonra kadınlar bir koca aramaya başlar ve bir aile kurabilmeyi umarlar. Bu işlemin masum genç kadınlara uygulanan barbarca ve gereksiz bir uygulama olduğunu savunanlar; bunun kesinlikle acı veren bir süreç olduğunu, anestezi ile bazen bir ebe tarafından yapıldığı durumlarda bile, çoğu kez ağrıyı hafifletecek bir şeyin olmadığını ifade ederler.

Kadınların genital kesim işlemi şu an orta Afrika'daki 28 ülkede etnik gruplar arasında uygulanmaktadır. Bu ülkelerin çoğundan temsilciler, uygulamayı sona erdirmenin yollarını görüşmek üzere her yıl bir araya gelmektedir. BM UNICEF Genel Sekreteri Carol Bellamy, 7 Şubat 2005'te, Kadın Genital Sakatlanmasına Sıfır Tolerans Uluslararası Gününde, *"Kadınların cinsel organlarının kesilmesi, kadınların ve kız çocuklarının temel haklarının ihlalidir ... Bu, genel sağlık, çocuğun yetenekleri ve kız çocuklarının ve kadınların eğitim olanaklarını olumsuz yönde etkileyen tehlikeli ve geri dönüşü olmayan bir işlemdir"* diyerek, dikkatleri bu konuya yeniden çekmeye çalışmıştır.

Örneğin, Kenya Hükümeti, 15 ila 49 yaşlarındaki kadınların yüzde 32'sinin ülkenin ilçelerinin yansından çoğunda bu prosedürü geçirdiğini tahmin etmektedir. Kenya Hükümeti Sağlık Bakanlığı, bazı etnik gruplar arasında genital kesimin daha yaygın olduğunu ortaya çıkaran bir demografik araştırma yapmış ve sonuçlarını yayınlamıştır. Ankette yer almayan kuzey doğu Kenya'da, BM insani yardım koordinasyon dairesi, kızların en az % 98'inin infibülasyon- çengelleme işlemine maruz kaldıklarını tahmin etmektedir (Lockhat, 2004). Bu işlemin yasaklanmasının basit bir çözüm olmayacağı, bu durumun uygulamanın devam ettiği ülkelerde bu işlemi merdiven altı hale getireceği, uygulamayı yer altına inmeye zorlamak konusunda ihtiyatlı olunması gerektiği, yalnızca yasaklamanın tıpkı kürtajin yasaklanmasında olduğu gibi yüksek ölüm oranlarına neden olabileceği ifade edilmektedir.

Ayrıca, zaten ameliyat olmuş kadınlar üzerindeki etkisinin de düşünülmesi gerektiği, bu kadınların dini ve kültürel nedenlerden dolayı ilgili törenlerde yer almaya devam edeceği ifade edilmektedir. Yüzeyle bir yasaklayıcı yasanın kabul edilmesi, ileriye doğru en iyi yol olarak görülebilir. Fakat uygulamanın çoktan kökleştiği topluluklarda bunun olumlu sonuçlarının gözlemlenmesi pek olası görünmemektedir. Yine de, muhalifler hareketsiz kalmanın bir seçenek olmadığı konusunda ısrar etmektedirler. Kadın sünnetinin kültürel bir mesele olmadığını ve kadınların ve kız çocuklarının iradesine başvurulmadan yapılan bu acı verici operasyonlara zorlanmamaları gerektiğini savunmaya devam etmektedirler.

Rakamlar göstermektedir ki, Haziran 2005'te, Birleşik Krallıkta yaşayan 76 kadın yasadışı olarak bu operasyonları geçirmiştir. Yaklaşık yedi bin kızın halen risk altında olduğu düşünülmektedir. Sağlık uzmanları, İngiltere'de yaşayan kız çocuklarının, aile üyeleri tarafından organize edilen yurtdışı faaliyetlerinde sünnet edildiğini iddia etmektedirler (BBC, 2014). İngiltere hükümeti 2004'te, genç kadınların sünnet için yurt dışına çıkmasını önlemek için hükümet sözcüsü David Blunkett'in açıklaması ile ebeveynleri uyarmıştır. İşlemi "çok zararlı" olarak nitelendirerek, yasaları çiğnemek durumunda olan ebeveynlerin hapis cezası ile karşı karşıya kalacağı konusunda uyandı bulunmuştur (BBC, 2014).

Güncel ve tartışmalı kadın sünneti konusuna değinen Haseena Lockhat'ın 2004 yılındaki kapsamlı araştırmasında, bu prosedürün yalnız fiziksel değil, psikolojik etkilerinden de söz edilerek bu konuda farkındalığın artırılması amaçlanmıştır. İlgili çalışma, sünnet edilmiş kadınlarla yapılan kapsamlı görüşmelerden yola çıkarak, bu tür deneyimleri detaylandırmakta ve bu kadınların bakımlarına dahil olan herkes için şifa yöntemleri önermektedir; böylece, politika yapıcılara, sağlık ve sosyal bakım hizmetleri verecekler için yol gösterici olabilecek öneriler sunmaktadır (Lockhat, 2004: 8-35).

Van Der Kwaak ilgili makalesinde Somalili kadınların en az % 87'sinin, 7 veya 8 yaşında infibülasyon olduğunu, "firavun sünneti" olarak da bilinen bu yöntemin, kadın sünnetinin en ağır ve en belirgin biçimi olduğunu ifade etmektedir. Makale, özellikle Somali'de bu uygulamanın mantığını ve sonuçlarını incelemiş, kadın sünnetine yönelik tutumlarda karşıt görüş açıları tespit ederek, karşılaştırmıştır. Örneğin Somalilerin gözünde bu işlem kadınların değerini arttırırken, dış dünyadan bakıldığında ise Somalili kadınlara büyük zarar

vermekte, yalnız bedenlerini değil, ruhlarını da parçalamaktadır. Uygulamanın görülme sıklığının azaltılması ve bu amaca yönelik politikaların diğer kalkınma politikalarının ayrılmaz bir parçası olması gerektiği savunulmaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyet kimliği tehlikeye girdiğinden, kadınlar gerekli politikaları formüle etmeye ve uygulamaya aktif olarak katılmalıdır. Onların katılımı, infibülasyonun ortadan kaldırılmasında ilerleme için, ön koşullardan biridir (Van Der Kwaak, 1992: 777-787).

Constantinides ilgili makalesinde; cinsel ayrımcılığın, Kuzey Sudan'da da toplumun öne çıkan özelliklerinden olduğunu ifade etmektedir. Kadınların cinselliği ve doğurganlıkları bir güç olmasının yanı sıra, kirlidir de. Bu gücün taşıdığı tehlike nedeniyle kontrol edilmesi ve 'doğru' toplumsal amaçlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Evet, erkekler, kızlarının infibülasyonu için para öderler, doğumdan sonra eşlerini onurlandırır ve birliğin kurallarının sürekliliğini sağlarlar, ancak gerçekte infibülasyonu uygulayan ve yaşam döngüsünün yaşamsal aşamalarını çevreleyen tüm ritüelleri ellerinde sıkıca tutan kadınlardır. Onlar için bu ritüelin eşlik ettiği sembolik sistemin sürekliliği önemlidir (Constantinides, 1985: 685-692).

Afrika'da kadın sünnetini ayrıntılı inceledikleri makalelerinde Leonard J. Kouba ve Judith Muasher; aksine kanıtlara rağmen, kadın sünnetinin bunu uygulayan insanların çoğunluğu tarafından, sağlık açısından tehlikeli olarak kabul edilmediğini, ergenlikten erginliğe geçiş töreninin, kabile psikolojisinin bir parçası olduğunu, bu uygulamanın kendine özgü yapısı ile muazzam bir eğitim, sosyal ve kültürel zenginlik, ahlâki ve dini sonuçları olan bir uygulama olması nedeniyle yalnızca operasyonun kendisini içermediğini, onu aşan yanları ile değerini ve varlığını sürdürmeye devam ettiğini ifade etmektedirler (Kouba & Muasher, 1985).

Kadın sünnetinin hemen her zaman İslam diniyle ilişkilendirilmesi ise daha önce de aktardığımız gibi doğru bir yaklaşım değildir. Arap yarımadasında böyle bir gelenek yoktur. İşlem, çoğunlukla 5-12 yaş arasındaki kızlara uygulanmakta, yalnızca kadınların katıldığı bir kutlama töreni ile yapılmaktadır. Kimin, ne zaman ve nasıl kesileceğine kadınlar karar vermektedir, işlemi yapanlar da onlardır. Çocukluktan erginliğe geçiş, sadece biyolojik bir olay olmayıp, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olaydır. Erginleme törenlerinde en yaygın uygulama, sünnet ya da diğer genital işlemlerdir. Sünnetin kural olduğu ülkelerde kadınlar sünnet edilmiş bir vajinanın, "temiz" olduğuna inanırlar.

Çengellenmiş kadın evlendiğinde ne olur? Hanny Lightfoot Klein, saha çalışmalarını Sudan ve Kenya'da yapan Amerikalı bir antropolog olup, Sudan ile ilgili gözlemlerini aktardığı yayınında ilginç gözlemler paylaşmaktadır (Lightfoot-Klein, 1989: 40-60). Uzun bir yolculuk sonrası, yalnızca bir oteli bulunan bir kasabaya gelişini, otelde *kocan nerede?* diye hayretle karşılanışını, koridorun sonunda kendisine bir oda verilmesini, gece yarısı acı çığlıklarla nasıl uyandığını, otel görevlisinin kendisini yatıştırmaya çalıştığını, otelin yeni evli çiftlerin balayı için geldikleri bir yer olduğunun ve duyduğu çığlıkların normal olduğunun kendisine söylendiğini, bunun zıfaf gecesi sesleri olarak normal karşılandığının söylenmesi sonrası gece yarısı oradan ayrılışını aktarır. Lightfoot'a göre sünnetli

bir kızın içine girmek genellikle zordur, ebeyi çağırmak erkek için utanç verici olarak düşünüldüğünden, kadın anatomisini bilmeyen erkek, çoğu zaman infibülasyon çengelini açmak için bıçağı kendisi kullanır. Sünnetin kabile bağlarını pekiştirdiği ve sünnet olmayan kızların dışlanma tehdidi altında olduğunu, Sudan'da sadece üç sınıf kadının sünnet edilmediğini, bunların da; çok küçük kızlar, akıl hastaları ve fahişelerin kızları olduğunu aktarır.

Hanny Lightfoot Klein'ı hastanedeki personelle tanıştıran erkek jinekolog, araştırmasıyla ilgili her konuda ona açık sözlülükle bilgi verilmesini istemiş, hemşireler de buna dair söz vermişlerdir. Ancak şartları, araştırmacının da kendi hayatı ile ilgili konularda kendilerine karşı açık sözlü olmasıdır. Bu sözleşmeyi izleyen sohbetler sırasında antropolog, kadınların onun durumunu garip ve eğlenceli bulduklarını ve sık sık annesinin fahişe olmadığından emin olup olmadığını sorduklarını ifade etmiştir. İlgili araştırmanın verilerine göre; sünnetin yaygın olduğu kültürlerde, sünnet edilmemiş kadınlar her zaman koca bulamama korkusu içinde olacaklardır, çocuksuz ve kocasız olmak da toplum tarafından dışlanma gerekçesidir. Erkekler, bakire olduğundan emin olmadıkları için sünnetsiz kadınları reddetme eğilimindedirler. Çengellemenin yara izi, bir çeşit damga, kadın iffetinin belirgin bir işaretidir. Yara dokusu keloit dokusuna dönüşebilir yani oldukça sertleşebilir. Araştırması sırasında bir cerrah, Lightfoot Klein'a, yedi yıllık evlilik sonrası hala bakire olan bir kadına ameliyat yapmak zorunda kalışını anlatmıştır. Cerrah sertleşmiş dokuyu neşterin bile kesemediğini ve kıkırdak bıçağı (kondrotom) kullanmak zorunda kaldığını aktarmıştır. Sudanlı kadınların kâbusu, bekâret zarı bozulurken içine girmek çok kolay olursa kadının terk edilebileceği gerçeğidir. Kadının kendini hayatındaki o tek erkek için saklamalıdır, bunu başaramaz ise kocası ikinci bir kadın almaya hak kazanır. Sünnet edilen kızlar cesaretlerinden dolayı övülürler, sünnet onlar için bir çeşit topluma katılma törenidir.

Klitoris ameliyatları daha çok Afrika'da yapıyor olsa da Alice Walker, *Possessing the Secret of Joy* adlı kitabında (2011) klitoris ameliyatını ayrıntılı olarak işler. Tashi, küçük bir kız iken ablasının sünnetinden kaynaklı sorunlar yüzünden ölümüne tanıklık eder. Buna rağmen, yetişkinlik çağının başlangıcında, kendi isteğiyle kabilesine bağlılığının bir göstergesi olarak çengelleme geleneğini bedenine uygulatır. Ameliyat öylesine travmatik olur ki daha sonra kocasıyla birlikte gittiği ABD'de birçok psikoterapistin destek terapilerine rağmen bunu atlatamaz. Sonunda kabilesine geri döner ve kendisini sünnet eden kadını öldürerek idam cezasına çarptırılır ve öldürülür. Bu geleneğin ardındaki amaçları anlamak için Alice Walker'ın kitabında Tashi ile psikoterapisti arasında geçen konuşma alıntılanmıştır;

Bedenim benim gözümde bir bilmeceydi, göğüslerin işlevi dışında kadın bedeni, çevremdeki hemen herkes için öyleydi. Hapisteki liderimiz kendimizi-bedenimizin temiz olmayan bölümlerini keserek- zamanın başlangıcından beri olduğumuz gibi, temiz ve saf tutmamız gerektiğini söyledi. Bir kadın sünnet edilmezse temiz olmayan bölümlerinin, sonunda kalçalarına değecek kadar uzadığını herkes bilir; erkekleşir ve kendi

kendini uyarır. Hiçbir erkek onun içine giremez, çünkü kendi sertleşmesi erkeği engeller

Sünnet edilmiş olan bütün arkadaşlarım, benim sünnetsiz vajinamı bir ucube olarak görüyorlardı. Bana gülüyorlardı. Bir kuyruğum olduğu için benimle alay ediyorlardı. Ne de olsa, hiçbirisinin vajinasının dudakları yoktu, hiçbirisinin klitorisi yoktu, bunların neye benzediğini hiç bilmiyorlardı. Benim tuhaf bir görünüşüm olduğuna emindiler. Sünnet edilmeyen birkaç kız daha vardı ve sünnet edilen kızlar biz şeytanmışız gibi gülerek bizden kaçarlardı.

.....Olinka halkı tarafından gerçek bir kadın olarak kabul edilmek, alaylardan kurtulmak, eski gelenekleri sürdürmek... (Walker, 2011: 74-79).

Tashi'nin öyküsündeki utanç verici bir ayrıntı da, sakatlanması sonrası yalnızca makattan cinsel ilişkiye girdiği zamanlarda orgazm olabilmesidir. Lightfoot Klein'in yaptığı söyleşilerde makattan yapılan anal seksten oldukça sık söz edilir. Bu konu Afrika'da daha yaygın olan AIDS hastalığı düşünüldüğünde önemli bir konudur. HIV virüsü yalnızca eşcinseller tarafından değil, heteroseksüeller tarafından da bulaştırılmaktadır, mukoza zedelenmesi virüsün bulaşma olasılığını arttırmaktadır.

Batı Afrika'da Nijerya'nın Dogon bölgesinde yaşayan halk, her insanın bir erkek bir de kadın ruhuyla dünyaya geldiğine inanır ve bu inanişe göre; bir kadında kadınlık ruhunun tam olarak gelişmesi için, erkek ruhunun bulunduğu beden parçasının, yani klitorisin alınması gerekir. Aşağıdaki bölümde söz edeceğimiz Viktoryen hekimlerin *kadınların cinsel tedavisinde*, klitoridektomiye önermeleri ve uygulamaları, Afrika inancı ile Viktoryen dönemi hekimlerinin inançlarının ve aşağıda sözünü edeceğimiz Sigmund Freud'un görüşlerinin ortak yanları açısından da dikkat çekicidir. Freud'a göre, kadın hiçbir üreme işlevi olmayan *erkeksi davranışını*, yani üretken olmayan ve sadece klitoris aracılığıyla doyum sağladığı zevk alma duygusunu bir yana iterse gerçek kadın olabilir. Yani gerçek kadınlık, Freud'un görüşüne göre daha yüksek hedefler için onun kendi cinselliğini yadsımasıyla mümkündür.

Freud'a göre, kadınların klitoris merkezli cinselliklerini bastırmaları en doğrusudur; klitoris merkezli şehvet, küçük kızların kendi üzerinde odaklanarak, ileride onlardan olmaları beklenen kişiyle çatışmaya girdiği, çocuksu bir cinselliktir. Kız çocukları erkek çocuklarla rekabet etmekten vazgeçmeli ve bir erkeğe ve onun cinsel organına teslim olarak hazza erişeceği gerçeğini kabul etmelidir. Eğer klitorisinden haz almaktan vazgeçerse vajinanın verdiği haz kendiliğinden gelişecektir ve tek bir erkeklik organının bir erkek ve bir kadına en büyük zevki vermek için yeterli olduğu görülecektir. Böylece cinsel birleşme sırasında orgazma ulaşmayı başararak klitorisini aşmış olacaktır.

Freud'un yazıları, onun bir erkeğin kadınları hor gören her türlü sözü rahatlıkla söyleyebildiği bir çağda yaşadığını da net bir biçimde göstermektedir. Peki, cinsel birleşme sırasında orgazma ulaşamayan, ama klitorisinin uyarılması ile cinsel açıdan mutlu olabilen kadın için Freud'un cevabı ne olacaktır? Cevap açıktır; kadınlığını kabullenememiştir, cinsellikte etkin rol oynamayı sürdürmektedir ve erkek cinselliğinin üstünlüğüne duyduğu kıskançlığı aşamamıştır. Freud zayıf cinsin

bir penisi olmadığı için hep ikinci konumda olduğu iddiasına tümüyle katılan kadın gruplarını da çevresinde toplamayı başarmıştır; Freud' a göre, *Anatomi kaderdir.* (Jelto, 2005: 99-100).

Batı'da Klitoridektomi

Klitoris ameliyatı daha çok Afrika ile ilişkilendirilmekle birlikte Alice Walker *Possessing the Secret of Joy* adlı kitabında (Walker, 1992), Batı dünyasının da bu müdahale konusunda epeyce deneyim sahibi olduğunu hatırlatır. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren klitoris ameliyatı, belirli sorunlara cevap veren normal bir cerrahi müdahale sayılmış ve klitoris ameliyatla çıkaran jinekologlar, bunun akıl hastalıklarının en etkili tedavi yöntemi olduğuna inanmışlardır (Barker-Benfield, 1976).

Histerinin, jinekolojinin mi psikiyatrinin mi uğraş alanı olduğu konusu da, ateşli tartışmaların merkezinde yer almıştır. Barker-Benfield'in provakatif kitabının ana teması erkeklerin kadın üzerindeki üstünlüğünün; sağlık ve cinsellik ile ilgili uygulamaları nasıl yönlendirdiği üzerinedir. (Barker-Benfield, 1976) Bu kitapta verilen örneklerden birisi; New York kadın hastanesinin genişletilmesi için 1855 yılında açılan bir kampanya broşüründe yer alan şu ifadelerdir: *Akıl hastanelerimizin istatistikleri, kadınlarda akıl hastalıklarının % 25-40'ının organik kadın hastalıklarından kaynaklandığı ve çoğu durumda, zamanında yapılan gerekli operasyonlarla iyileştirildiğini göstermektedir.*

Aynı yüzyılda Isaac Baker Brown adlı İngiliz jinekolog, klitoris ameliyatla çıkarılmasının en büyük savunucusudur, 1866 yılında yayınladığı "On the Curability of Certain Forms of Insanity, Epilepsy, Catalepsy and Hysteria in Females" adlı kitabında klitoris ameliyatlarını tıbbi açıdan savunur. (Baker, 1866: 19-20). Ona göre, *periferal irritasyon* kadın sinir sisteminin fizyolojik etkilenimidir ve bunu kendi ifadeleriyle şöyle açıklar; *uzun süre ve sıklıkla yaptığım gözlemler sonucunda şu kaniya vardım, kadınlara özgü birçok hastalığa sinir gücünün yitirilmesi neden olur, buna pubis sinirinin bazı uzantılarında başlayıp, özellikle de klitorise uzanan sinirin, bazen de dölyolu, perine ve makata giden sinirin küçük uzantılarının neden olduğu periferal irritasyon yol açar.*

Yaptığı işlemi de şöyle aktarır; hasta tamamen kloroform etkisindeyken, klitoris makas veya bıçakla kesilir- ben her zaman makası yeğlerim, sonra yara sıkıca kapatılır, pamuk ve gazlı bez ile beslenip T bandajı uygulanır. Hastanın yaraya dokunmasını engellemek için ellerinin bağlanması gerekecektir. Yaranın iyileşmesi genellikle bir ay sürer, bu sürenin sonunda herhangi bir ameliyat izinin görülmesi çok zordur. Yazar yaptığı açıklamalardan sonra 48 vaka örneğini de anlatır. Baker Brown'a göre histeri başlığı altında toplanacak şikâyetlerin kapsamı son derece geniştir (Hipokrat'tan Freud'a kadar bu söylem devam etmiştir). Çoğu zaman kadın hastaneye yatırıldığı gün klitoris alınır, 2-3 hafta sonra da iyileştiği söylenerek taburcu edilir.

Cerrahin vakaları incelendiğinde Afrikalı sünnetçilerin kültürel hedefleriyle örtüşüğünün izlerini görmek mümkündür. Örneğin vaka no 48'den alıntısıdır: *...kocasından ve onunla birlikte yaşamaktan hiç hoşlanmamaya başlamıştı.*

Yaptığım cerrahi müdahaleden sonra sürekli başarılar elde edildi, iki aylık tedavi süresinden sonra kocasına döndü, tekrar onunla birlikte yaşamaya başladı ve kötü duygularının yok olduğunu söyledi, kısa zamanda hamile kaldı, yemek masasındaki yerini aldı, mutlu ve sağlıklı bir eş ve anne oldu. (Baker, 1866: 84-85)

Mastürbasyonun çeşitli talihsiz sonuçları olduğuna, bu yüzden önlemler alınması gerektiğine, bunun etkili bir yolunun klitoris cerrahisi olduğuna inanan tek doktor kuşkusuz Baker Brown değildi. Mastürbasyonun ruh hastalıklarına yol açtığı inancı o dönemde kimsenin reddedemeyeceği bir paradigmaydı. Doğru tedavinin de klitorisin çıkarılması olduğuna inanılıyordu.

Baker Brown'un önce uzmanlık derneğinden çıkartılması, şarlatan olduğuna yönelik iddiaların British Medical Journal'da yayınlanması sonrasında, İngiltere'de bu tip ameliyatların gündemden kalkmaya başladığı görülmektedir. Ancak ABD'de Baker Brown'un izinden giden çok sayıda uygulayıcı olmuştur. Tarihi Barker- Benfield, 1860- 1904 yılları arasında klitoris ameliyatlarının ruh hastalıklarında tedavi yöntemi olarak destekleyici tedavide kullanıldığını belirtmiştir (Barker- Benfield, 1976).

Kadın Cinselliği ve Kadın Düşmanlığı / Mizojini Açısından Kadın Sünneti

Bekâretin apaçık kanıtı olmasının dışında sünnetin bir başka avantajı, kadının cinsel yönden duyarlı organlarının çoğunu yitirmesi, bunun onu azgın cinselliğe karşı koruyacağı düşüncesidir. Burada kadının şehvetine duyulan o en eski korku ile karşılaşırız. Hıristiyan inancının en özlü düşüncesi olan Tanrı'nın insan olarak ortaya çıkışı inancı, Meryem'in çocuğuna hamile kaldığında bekâretini koruyor olmasına dayanmaktadır. Tanrı'nın babalığı ile doğum yapan bakire Meryem'in hamile kalışı ile kutsal bakire, bir oğlan çocuğuna hamile kaldığında, ne bakireliğini kaybetmiş, ne de cinsel bir haz duymuştur. Böyle bir arzunun oluşması ya da tutkunun istenmeyen kıpırdanışı, uyanışı, kutsal ruha uygun bir şey olamazdı. Tam tersine, kutsal ruhun gücü Meryem'i koruması altına aldığında, dünyasal günah ateşi sönmüştü. Bir kadın cennete çıkarılıyor ama bunun bedelini de cinsel yaşamından vazgeçerek ödüyordu. Onun bu en yüksek makama oturtulmasının nedeni, edilgenliği ve cinsel yaşamdan uzak kalışıdır. Meryem'in cinsiyet ötesi konumu, aslında kadınların cinselliğine karşı bir saldırdır. Katolik kilisesinin ikonografi örneklerinde Meryem, hep ayağı ile yılanın başına basarken görülmektedir. Bu, şehvet duygularını içlerinde baskı altında tutmaları ve bu duygudan yoksun kalmaları için genç kız ve kadınlara bir çağrı olarak yorumlanmaktadır. Bir kadının Meryem'e özenmesi, ancak kendi cinselliğini yok saymasıyla mümkündür (Holland, 2016).

Mizojininin (kadın düşmanlığının) en acılı dönemi olan, 14. Yüzyıl sonundan 17. Yüzyıl sonuna kadar süren ve on binlerce kadının kurban edildiği cadı avlarında da, kadınların cinsel arzularını tehdit olarak algılayan anlayış egemendir. Geç Ortaçağ ile başlayan bu dönemde, korku ve kuşku dolu atmosfer, doğrudan kadınları ilgilendiren sonuçlar doğurmuştur; cinlere, kötü ruhlara aşırı ilgi ve bunların gerçekten var olduklarını kanıtlamak için gösterilen çabalar, şeytanın varlığının kanıtı olarak, onun insanlarla ilişki içinde olduğunun gösterilmesi ve bu

ilişkinin en yoğun ve somut biçimi olarak da seksin kullanımıdır (Walter, 2002: 70-100, 200-250). Bu nedenle, binlerce masum kadın; şeytanla sevişen, çocukları yiyen, erkekleri cinsel iktidarsız yapan, doğmamış çocukları düşüren, düşmanlarının hayvanlarını öldüren kadınlar olarak, Kilise tarafından suçlanarak, yakılarak ya da asılarak öldürüldüler (Walter, 2002).

Eski Yunan ve Roma dönemlerinde kadınların erkeklere göre daha güçlü cinsel güdülerine ve onların cinsel aktivitelerinin sınırlandırılması, kontrolden çıkmamaları için en azından denetim altında tutulması gereğine inanılırdı. Ama 18. Yüzyılın sonlarından itibaren kadınların “ölçü dışı” cinsel güdülerinin ahlaksal olmaktan çok fiziksel bir sorun olduğu görüşü yaygınlaşmaya başladı. Viktoryen dönemde bu görüş giderek bedensel bir hastalık olduğu düşüncesine evrildi. Mastürbasyon bir genç kız için genç alınamaz ise toplumu temellerinden sarsacak bir hastalıktı. Kadın sadece cinsel zevk duyma ile ilgileniyorsa, bu onun biyolojik işlevi olan doğurganlığına karşı bir isyan, bir başkaldırı olarak algılanmalıydı. Böyle bir kadının erkeksi eğilimler taşıdığı düşünülüyor, bu da tehlikeli görülüyordu. 1894’de New Orleans Medical Journal’da mastürbasyonun veba, çiçek hastalığı, savaşlar ve insanlığı tehdit eden diğer bütün yığınsal olaylardan daha yıkıcı olduğu, bu kötü alışkanlığın insanlığın yıkımına yol açacağı ifade edilmişti (Duffy John. Masturbation and Clitoridectomy, Journal of the American Medical Association, 1963). Böylece hekimlerin klitoridektomi taraftarları olarak bu işlemleri savundukları yayınların sayısı da hızla artmaya başladı, tabii uygulamaların da (Duffy, 1963).

Erkeklere cinsel özgürlük tanıyan ancak kadınları bu özgürlüğün dışında tutan ataerkil sistem, çağlar boyunca başarılı olmuştur. Kilise, düşünsel alanda gücünü kaybetmiş olmakla birlikte hala inançlı milyonlar üzerinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde etkisini sürdürmektedir. Geçmiş bin yıllarda beden üzerinde- yani kadının bedeni üzerinde- egemenlik ve kontrol, birçok dinsel, toplumsal, siyasal öğretilerin ve kurumların başta gelen konusu olmuştur. Kadının insan varlığı olarak yadsınması- ister yüceltici ister aşağılayıcı nedenle olsun, en geniş anlamda daima politik motifler içermiştir. Kadın bedeni üzerinden siyaset, kadının kendi bedeni ile ilgili kararlarını özerk bir birey olarak verebilmesi önünde her zaman engeller oluşturmuştur.

Nitekim güvenli gebelikten korunma yöntemlerinin uygulanması ve istenmeyen gebeliklerin önlenmesinin sağlanması ile birlikte gelen cinsel devrim, kadın düşmanlığını da körüklemiştir. Batı dünyasında derinlere kök salmış olan Yahudi- Hristiyan düşünce sisteminin kadına biçtiği rol kökünden sarsılmıştır. Hamilelik riski olmaksızın sadece cinsel arzu tatmini için yapılacak seks, erkeklerin kafasında her zaman var olan, kadınların cinsel yönden doymak bilmez yapıda oldukları şeklindeki korkularını körüklemiştir. Hatta kilise ve devletteki tutucu güçlere göre; kadınlar seçim sandıklarına gidebilirlerdi yani onlara seçme hakkı tanınabilirdi ancak kendi doğurganlıkları üzerinde asla karar verici olmamalıydılar (Holland, 2016).

Freud, cinsiyetler arasındaki psikolojik farklılıkları ‘bilimsel analize’ tabi tutan ilk kişi olması açısından önemlidir. Psikiyatri ve psikoloji biliminin gelişimine sunduğu katkı yanı sıra, kadın çalışmaları alanında daha sonra

yürütülecek tartışmaların da öncüsü ve hedefi olmuştur. Freud mesleğin ilk yıllarında genç kız ve oğlan çocuklarının gelişimlerinde, farklılıklardan çok benzerlikleri vurgulamış ve oğlan çocuklarının çocuk doğuramamaktan duydukları kıskançlık kuramını ortaya atmıştır. (Kofman S. 1985) Sonraki yıllarda düalist görüşü benimsemiş ve 1920 li yıllarda, erkek ve kadın cinselliği ile ilgili kadın çalışmacıları açısından oldukça tartışmalı olan ünlü tezlerini geliştirmiştir. 1925 yılında yayınladığı bir makalesinde Freud, klitorisi, tahrik edilme yeteneği dolayısıyla kadın cinselliği içinde *erkek* bir öge, klitoris mastürbasyonunu da *erkeksi bir eylem* olarak tanımlamıştır. “Kadınlığın gelişmesinin önkoşulu, klitoris cinselliğinden uzaklaşma ile mümkündür” tezini ortaya koyarak, kadının olgunlaşması ile, klitoristen duyulan zevkin vajinaya aktarılacağını savunmuştur (Freud, 1925’den aktaran Gay, 1989).

Freud bu konuda “genç kızın, kendi erkek kardeşinin ya da erkek oyun arkadaşlarının göze batacak kadar büyük cinsel organını gördüğünü ve kendisinin cinsel organıyla karşılaştırarak, erkeğin üstünlüğünün farkına vardığını, bu nedenle de bu büyük cinsel organa karşı gizli bir kıskançlık duyduğunu” ifade eder. Yani Freud’un ölçütü büyüklüktür. Ona göre bu durum erkeklerin kadın imajını oluşturmalarında etken olur ve kadın düşmanlığı eğilimlerini de bir ölçüde açıklar; *sakatlanmış bir yaratık olan kadından öğrenme ya da kendi üstünlüğünün zaferiyle kadını aşağılama* (Kofman, 1985). Böyle bakıldığında mizojini akılsal bir yanılma değil, kadının *yetersiz anatomisi*’ne karşı normal sayılması gereken genel bir tepki olarak sunulmuştur. Freud, erkeğin kadın tarafından da ölçü olarak kabul edilen cinsiyet normu olduğu öngörüsünden hareket ederken, bu zamanla onun düşün evreninde daha da derinlere kök salan; erkek: normal, kadın: anormal karşıtlığında bir düalizm düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Bizce asıl önemli olan ise, sonunda Freud’un kadınlara karşı Aristo’dan beri var olan önyargıları yalnızca tekrarlamamış, aynı zamanda bunları bilimsel temellere dayandırmış olmasıdır. Onun kadınlığın klitoral cinsellikten vajinal cinselliğe geçişin sonucunda oluştuğu düşüncesi, özellikle Nazi propagandasında da yüksek sesle söylenen, anneliğin kadının tek işlevi ve en büyük ideali olduğu savının bilimsel gerekçesini oluşturmuştur. Hitler için kadınlar, muhteşem savaş çarkının dönmesini sağlayan üretim aracının vazgeçilemez parçalarıdır (Holland, 2016: 225-230).

İstanbul Sözleşmesinde Kadın Sünneti

İstanbul Sözleşmesinde Kadın sünneti başlıklı 38. madde uyarınca, *taraf devletler, bir kadının dış labiası, iç labiası veya klitorisinin tamamını veya bir kısmını kesip çıkarma, infibülasyon veya işlevini yapamaz hale getirme (38.a); bir kadını yukarıda belirtilen eylemlerden herhangi birine maruz kalmaya zorlama veya kadına bu eylemleri yaptıрма (38.b); bir kız çocuğunu yukarıda belirtilen eylemlerden herhangi birine teşvik etme, buna maruz kalmaya zorlama veya ona bu eylemleri yaptıрма (38.c) biçimindeki kasıtlı davranışların*

cezalandırılmasını sağlamak üzere, gerekli hukuki veya diğer önlemleri alacaklardır (İstanbul Sözleşmesi, 2014, Md:38).

Kadın sünnetinin mahiyeti nedeniyle, bu Sözleşmenin ceza hukuku kısmının cinsiyet tarafsızlığı ilkesini ortadan kaldıran cezai suçlardan birisidir. Mağdurlarının kadınlar veya kız çocukları olduğu kadın sünneti cezai suçunu belirtmektedir. Bazı toplumların kadın üyelerine yaptıkları kadın cinsel organının belirli bir parçasının kesilmesine ilişkin geleneksel uygulamanın suç olarak görülmesini amaçlamaktadır. Sözleşmeyi hazırlayanlar kadın sünnetini bu Sözleşmede bir cezai suç olarak belirlemenin önemli olduğunu düşünmüşlerdir, çünkü bu uygulama onarılamaz ve ömür boyu süren hasara sebep olmaktadır ve genellikle mağdurun rızası olmadan yapılmaktadır.

Kadın sünnetini yok etmeye ilişkin hızlandırıcı tedbirlerin alınması ve Dünya Sağlık Örgütü Dünya Sağlık Asamblesi kararlarında da yer verildiği gibi, kadın ve kız çocuklarının biyopsikosozyal sağlığının korunması, bu sözleşmenin 38. Maddesinin uygulamasını daha da önemli hale getirmektedir.

Sözleşme Madde 38.a., tıbbi profesyoneller tarafından yapılması da dahil olmak üzere iç dudakların, dış dudakların veya klitoris tümünü ve bir kısmını herhangi bir şekilde kesip çıkarma, cinsel birleşmenin engellenmesi için klitoris çıkartılıp vulva kenarları ile birleştirilmesi veya başka bir kesme yapma işlemini suç olarak görmektedir. *Kesip çıkarma* terimi klitoris veya dış dudak kısmı veya tüm olarak çıkarılmasından bahsetmektedir. Diğer tarafta, *cinsel birleşmenin engellenmesi için klitoris çıkartılıp vulva kenarları ile birleştirilmesi* terimi vajinal açıklığı daraltmak için vulvanın dış dudaklarını kısmi olarak birlikte dikerek dış dudakların kapatılmasını kapsamaktadır. *Başka bir kesim yapma* terimi kadın cinsel organının diğer tüm fiziksel değişikliklerinden bahsetmektedir.

Madde 38.b., bir kadının iç dudak, dış dudak ve klitorisinin kesilip çıkarılması, cinsel birleşmenin engellenmesi için klitoris çıkartılıp vulva kenarları ile birleştirilmesi ve kesilmesine maruz kalması için bir kadını zorlayarak veya satın alarak 38.a.'daki işlemleri yapması için faile yardım etme eylemini kapsamaktadır. Hükmün bu kısmı sadece yetişkin mağdurlar ile sınırlıdır (İstanbul Sözleşmesi, 2014). Madde 38.c., iç dudak, dış dudak ve klitorisinin kesilip çıkarılması, cinsel birleşmenin engellenmesi için klitoris çıkartılıp vulva kenarları ile birleştirilmesi ve kesilmesine maruz kalması için bir kız çocuğunu zorlayarak veya satın alarak bu işlemleri yapması için faile yardım etme eylemini kapsamaktadır. Hükmün bu kısmı sadece mağdur kız çocuk ile sınırlıdır ve bu işleme maruz kalması için herhangi bir kişinin, özellikle ebeveynlerin, büyükbaba-büyükanneleri ve diğer akrabaların kendi kızını veya akrabasını zorladığı durumları içermektedir (İstanbul Sözleşmesi, 2014).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada kadın sünneti konusu; terminolojik, uygulanan farklı yöntemler/ tiplendirilme, bu işlemin tarihçesi ve tek Tanrılı dinlerdeki yeri, gerekçesi, Batı'da klitoridektomi, bu uygulamanın kadın cinselliği ve kadın düşmanlığı/

mizojini ile ilişkisi, İstanbul Sözleşmesi'nde kadın sünneti açılarından ele alınmıştır. Töre, gelenek, âdet adı altında kadın cinselliğini yok etmeye yönelik kadın sünnetinin toplumumuzda tartışılmaması ve bu konuda Türkçe literatürün hemen hemen hiç olmaması çok ilginçtir. Erkek sünnetinin dinsel/ geleneksel gerekçelerle hemen hemen hiç tartışılmadan tüm dünyada müslüman ve yahudi erkek çocuklarında uygulanıyor olması ve bu uygulamalara Batı ülkeleri tarafından kadın sünnetine karşı duruşun şiddeti ölçüsünde karşı durulmaması da aslında oldukça manidardır.

Kadın sünneti günümüzde İslam'ın bir gereği gibi algılandığı için bu ödev bağlamında yalnızca Musevilik ve İslam dini açısından durum değerlendirmesi yapılmıştır. Oysaki erkek ve kadın sünnetinin özellikle inanç sistemleri ve dinler açısından karşılaştırmalı çalışılmasına da gereksinim vardır. Bu işlem için karar verici ebeveynler olmaktadır ve anne ve babanın dinsel inancının öncelendiği, çocuğun bu işlemde söz hakkının olmadığı belirtilmektedir. Uluslararası mücadeleler sonucunda ve özellikle kadın hakları savunucularının yoğun çabalarıyla, kız çocuklarına yapılan sünnetin gerileme gösterdiği, buna karşılık mevcut durumda erkek çocuk sünnetinin devam ettiği ve bunun bir cinsiyet ayrımcılığı olduğu iddia edilmektedir.

Tedavi amacı taşımayan yani tıbben gerekli olmayan bir tıbbi girişimin yapılıyor olması, üstelik kendi bedeni ile ilgili aydınlatılmış onamını veremeyecek yaşta bir küçüğün bu işleme tabii tutulması, hem hukuk hem de etik açısından haklı çıkarılamaz. İstanbul sözleşmesi bu konudaki net duruşu ortaya koymuştur. Yalnızca kadın sünnetine değil erkek sünnetine de aynı temellendirilebilir haklı gerekçelerle karşı durmak önemli görünmektedir.

Kadın sünnetinin tamamen ortadan kaldırılması, yakın gelecek için ideal ama gerçekçi olmayan bir hedeftir. Bu konunun daha da ayrıntılandırılarak incelenmesine ve konu ile ilgili niteliksel çalışmaların yapılmasına gereksinim görülmektedir; böylece konu ile ilgili literatürde devam eden tartışmalar, Türkçeye kazandırılabilir. Özellikle uygulama sıklığı nedeniyle, ülkemiz açısından can alıcı bir konu olmadığı, şeklinde ifade edilen bu durumun yeniden değerlendirilmesine gereksinim vardır; nitekim Suriye'den yaklaşık 4 milyon göç alan ülkemizde, göç edenlerin çoğunun kadın ve kız çocukları olduğu düşünüldüğünde, bu grup üzerinde de, konuya özel çalışmalar yürütmenin önemi ortaya çıkmış olur.

Notlar

¹ Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programında Prof.Dr. Gülriş Uygur'un danışmanlığında 2018 yılında tamamlanmış olan Yüksek Lisans tezinin özetlenmiş halidir.

Kaynakça

Abu-Sahlieh S.A.A. (1994). To Mutilate in the Name of Jehovah or Allah: Legitimization of Male and Female Circumcision. *Medicine and Law*, 13(7-8): 575-622.

- Abu-Sahlieh S.A.A. (2001) *Male and Female Circumcision among Jews, Christians and Muslims: Religious, Medical, Social and Legal Debate*. Warren Center, PA: Shangri La Publications.
- Akkayan T. (2010) Bedenin Kültürel Gereksellerle Sakatlanması ve Söğüt'te Sünnet. *Antropoloji*, 24: 37-68.
- Baker B.I. (2017). *On the Curability of Certain Forms of Insanity, Epilepsy, Catalepsy and Hysteria in Females* (İlk basım 1866). Londra: Hardwicke. İnternet adresi: https://books.google.com.tr/books?id=IhjAOTqeS1kC&pg=PP7&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Barker-Benfield G.J. (2014). *The Horrors of the Half-Known Life: Male Attitudes toward Women and Sexuality in 19th Century America* (İlk basım 1976,). New York: Routledge.
- Bayık F. (1985) Söğüt'te Sünnet. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Bitirme Çalışması, İstanbul.
- Burrage H. (2015). *Eradicating Female Genital Mutilation UK Perspective*. London: Routledge.
- BBC (2014). *Female Circumcision/Genital Cutting*. BBC ethical Guide. İnternet adresi: http://www.bbc.co.uk/ethics/femalecircumcision/femalecirc_1.shtml. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Erskine K. (2014). Collecting Data on Female Genital Mutilation. *British Journal of Urology International*, 348: g3222.
- Constantinides P. (1985). Women Heal Women: Spirit Possession and Sexual Segregation in a Muslim Society. *Social Science and Medicine*, 21(6): 685-692.
- Dinçkal F. (2013). *Matriyar Toplumlar, Tanrı Anlayışı ve Etkileri*. Anadolu Aydınlanma Vakfı. İnternet adresi: http://www.anadoluyayinlanma.org/anadolu/matriyar_toplumlar.pdf. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Drenth J. (2007). *The Origin of the World: Science and Fiction of the Vagina (Dünyanın Kökeni Vajina)* (Çev: Mefkûre Bayatlı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Duffin J. (2016). *History of Medicine: A Scandalously Short Introduction* (2. Basım). University of Toronto Press.
- Dunsmuir W.D. & Gordon E.M. (1999) The History of Circumcision. *BJU International*, 83(19): 1-12.
- Erbil P. (2007). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

- FORWARD (Foundation for Women's Health Research and Development), UK (2006). Definitions and Terms for FGM. İnternet adresi: <http://www.forwarduk.org.uk/key.issues/fgm/definitions>. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Sigmund F. (First published 1939). *Moses and Monotheism*. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis. İnternet adresi: https://archive.org/stream/mosesandmonothei032233mbp/mosesandmonothei032233mbp_djvu.txt. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Sigmund F. (1989). *Some Psychological Consequences of the Anatomical Differences between the Sexes*. New York: W.W. Norton and Company.
- Gollaher D.L. (2000). *Circumcision: A History of the World's Most Controversial Surgery*. New York: Basic Books.
- Herodotos (1973). *Herodot Tarihi* (Çev: Müntekim Ökmen-Azra Erhat). İstanbul: Remzi kitabevi.
- Holland J. (2016). *A Brief History of Misogyny: The World's Oldest Prejudice (Mizojini Dünyanın En Eski Önyargısı, Kadından Nefretin Evrensel Tarihi)* (Çev: Erdoğan Okyay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hoving I., Korsten F.W. & Van Alphen E. (2003). *Africa and Its Significant Others: Forty Years of Intercultural Entanglement*. Netherlands: Rodopi Publication.
- Avrupa Konseyi (2011). İstanbul Sözleşmesi -Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Türkiyede 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir). İnternet adresi: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/2012030_8M1-1.pdf. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Jackson M. (2018). *A Global History of Medicine*. Oxford University Press,
- Kofman S. (1985). *The Enigma of Woman in Freud's Writings* (Fransızcadan İngilizceye çeviren Catherina Porter). Cornell University Press
- Eagan J. (2002). Enigmas: Essays on Sarah Kofman (review). *Hypatia*, 17(3): 271-273. İnternet adresi: <http://users.clas.ufl.edu/burt/%20%20glossator%20%201/Nietzschenschachgloss/Nietzsche%20Nachlass%20%20DerridaPost%20Card/17.3eagan.pdf>. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Kouba L. & Muasher J. (1985). *Female Circumcision in Africa: An Overview*. *African Studies Review*, 28 (1): 95-110.
- Köse A. (1998). Musa ve Tektanrıcılık: Bir Tarih Psikanalizin Açmazları. *Divan Dergisi*, 1: 37-56.
- Kolektif (2001). *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma: Tevrat, Zebur, İncil*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

- Lightfoot-Klein H. (1989). *Prisoners of Ritual: An Odyssey into Female Genital Circumcision in Africa*. New York: Haworth Press.
- Lockhat H. (2004) *Female Genital Mutilation: Treating the Tears*. Middlesex University Press.
- Özmen M.C. (2011). İslâm Dışı Bir Uygulama: Çocuk Sünneti. Türkiye'nin Yazar Portalı. İnternet adresi: <http://www.yazarportal.com/islam-disi-bir-uygulama-cocuk-sunneti/50183/>.
- Rouzi A.A. (2013). Facts and Controversies on Female Genital Mutilation and Islam. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 18(1):10-14.
- Stephens W. (2002). *Demon Lovers: Witchcraft, Sex and the Crises of Blief*. Chicago: University of Chicago Press.
- UNICEF (2010). *Legislative Reform to Support the Abandonment of Female Genital Mutilation/Cutting*. New York: UNICEF.
- UNICEF (2013). *Female Genital Mutilation/Cutting: A Statistical Overview and Exploration of the Dynamics of Change*. New York: UNICEF. İnternet adresi: http://www.unicef.org/media/files/FGCM_Lo_res.pdf. Erişim tarihi: 7.12.2017.
- Uzak Meryem (2010) Kuran ve Sünnete Göre İnsan Bedenine Yönelik Estetik Amaçlı Müdahaleler, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Van Der Kwaak A. (1992). Female Circumcision and Gender Identity: A Questionable Alliance? *Social Science and Medicine*, 35(6):777-787.
- Walker A. (2011). *Possessing the Secret of Joy*. Open Road Media publication. İnternet adresi: https://books.google.com.tr/books/about/Possessing_the_Secret_of_Joy.html?id=Wvyg0lWa7GcC&redir_esc=y. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- WHO (World Health Organisation) (2008). *Eliminating Female Genital Mutilation: An Interagency Statement*. Geneva: WHO. İnternet adresi: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43839/9789241596442_eng.pdf;jsessionid=FCB3C4F33E0E9CE9895FF2C5B98CC4AB?sequence=1. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- WHO (2014). *Female Genital Mutilation*. Fact Sheet No 241. İnternet adresi: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en>. Erişim tarihi: 07.12.2017.
- Yoder PS. & Khan S. (2007). *Numbers of Women Circumcised in Africa: The Production of a Total*. Calverton: Macro International Inc.

Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçiminde Cinsiyetin Etkisi: Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Örneği

Esra Gedik*
Yozgat Bozok Üniversitesi

Hülya Çakır**
Yozgat Bozok Üniversitesi

Öz

Ülkelerin iş piyasaları incelendiğinde mesleklerin cinsiyete göre ayrıştığı gözlemlenebilir. Mesleki ayrışma, belli mesleklerde kadınların ya da erkeklerin daha fazla yoğunlaşmasıdır. Meslek seçimi ile ilgili işgücü piyasasında ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet kalıp yargıları nedeniyle işlerin, erkek işi ve kadın işi olmak üzere ikiye ayrılması durumu söz konusudur. Bu çalışmada, ifade edilen varsayım üzerine geliştirilmiş ve sosyoloji bölümünün tercih edilmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu, bu değişkenler arasında cinsiyetin olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla 75'i kadın 45'i erkek 120 sosyoloji öğrencisi ile yüzyüze yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bulgular sosyoloji öğrencilerinin mesleğe ilişkin görüşlerinin, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını benimseme ve mesleklerle cinsiyetleri ilişkilendirme düzeylerinin toplumsal cinsiyetle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: sosyoloji bölümü, meslek seçimi, toplumsal cinsiyet.

* Dr.Öğr.Üyesi Esra Gedik, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yozgat-Türkiye.
E-posta: esra.gedik@bozok.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-3192-2107.

** Dr. Öğr.Üyesi Hülya Çakır, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yozgat-Türkiye. E-posta: hulya.cakir@bozok.edu.tr. ORCID ID: 0000-0001-8115-4076.

The Effect of Gender on Occupational Choice of University Students: Case Study of Yozgat Bozok University Sociology Department

Esra Gedik
Yozgat Bozok University

Hülya akır
Yozgat Bozok University

Abstract

When countries' job markets are examined, it can be observed that the professions are classified according to sex. What is meant by professional dissociation is that women or men are more concentrated in certain occupations. In terms of the patriarchal point of view in the labor market, related to vocational selection, it is the case that the jobs are divided into two as male and female job. In order to reveal which factors were influential in choosing the sociology department, this study aims to draw a framework in line with the data obtained through the semi-structured face to face with interviews with 120 sociology student; 75 woman and 45 man. The findings show that sociology students' opinions on the profession are gender related and they accept gender stereotypes regarding the profession.

Keywords: sociology department, occupational choice, gender.

Giriş

Bireylerin, üniversite çağlarına kadar okullarda görmüş oldukları formal eğitimler genellikle birbirinden farklı olmaktadır. Farklılıklar, eğitim aynı olsa bile; öğrencilerin kapasiteleri, karakterleri, statü grupları, becerileri, alışkanlıkları, kırsal ve kentsel çevrelerinden olmaları vb. gibi nedenlerden kaynaklanabilmekte ve bu nedenler bireylerin hayatlarını büyük oranda etkileyebilmektedir. Bireylerin hayatlarını bu denli etkileyebilecek eğitim ile ilgili kararlardan ikisi “üniversite ve üniversitede okuyacakları bölümdür” (Demirci, 2017: 24).

Meslek, kişilerin hayatlarını devam ettirebilmek ve maddi kazanç sağlamak amacıyla bir işte belli bir süre çalışmalarını içeren ve kuralları toplumca belirlenmiş belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünüdür. Meslek, sadece sözlük anlamıyla ele alınabilecek bir konu değildir. Bireyin hayatı boyunca yaşam standardının yüksek olmasının yanısıra gününün büyük bir kısmını ayırmak mecburiyetinde olduğu bu işi sevmesi, becerilerine, fiziksel özelliklerine, değerlerine ve ilgisine uygun olması gerekmektedir (Suvacı & Aydın, 2016: 2). Bu nedenle çalışmamız meslek seçimi konusunda toplumsal cinsiyete dayalı bir analizi hedeflemektedir.

Ülkelerin iş piyasaları incelendiğinde mesleklerin cinsiyete göre ayrıştığı gözlemlenebilir. Mesleki ayrışma, belli mesleklerde kadınların ya da erkeklerin daha fazla yoğunlaşmasıdır. Meslek seçimi ile ilgili işgücü piyasasında ataerkil sistem ve toplumsal cinsiyet kalıp yargıları nedeniyle işlerin, *erkek ve kadın işi* olmak üzere ikiye ayrılması durumu söz konusudur. Kadın ve erkekler, öğretilen ve yerleşik olan toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları yönlendirmesi ile çalışma olgusu ve yaşamına ilişkin fikir ve tercihlerini belirlemektedirler. Toplumsal cinsiyete göre sınıflama, işe alım süreçlerini etkilemekte, kadın ve erkeklerin bir işi yapabilmek için yetenekli olup olmadıklarına bakılmaktan çok, onlar için uygunluğu ve uygun olmaması ön planda tutulmaktadır. Eril bakış açısı, akıl, bilim ve teknolojinin erkeklerle özgü özellikler olduğunu, erkeklerin özelliklerinin kadınların özelliklerinden daha yüce olduğunu ve ev içi işlerinin kadının birincil önceliği olduğunu varsayar. Bu nedenle de kamusal alanda erkeklerin kadınlardan farklı meslek seçimleri yapmasını öngörür. Başka bir deyişle, mesleğin kadın ve erkek işi olarak sınıflandırılması “mesleği icra edenlerin tek özelliği, yani cinsiyete özgülüğü” tarafından belirlenmiştir (Turner, 2011:173). Bunun sonucu olarak iş gücü cinsiyete göre hiyerarşik bir şekilde kurulur. Kadınlara özgü meslekler anlayışı, kadınların evdeki konumları ile pekiştirilir ve bu da kadınların iş piyasasındaki ikincil konumlarını güçlendirir (Hartmann, 1979:217).

Kadınların meslek yaşamında hizmet sektörüne yönelmesi ataerkinin kadına yüklediği, kadının doğal kimliği/sorumluluğu olarak kabul edilen eş/annelik rollerinin ve bakım hizmetlerinin bir uzantısı olarak görülmesinden kaynaklanır. Toplumsal cinsiyetçi roller, beklentiler kadın/erkek işi katmanlaşmasını ve ücret farkını yaratır, besler, yeniden yapılandırır. Dahası, yapılan işlerin ve bu işler için gerekli özelliklerin cinsiyete göre sınıflandırılması, erkeklerin kadınlara üstünlük

sağlamasını ve kadınların düşük ücretle çalışmasını pekiştirir. Kadınlara yönelik ayrımcılık, piyasaya girmeden veya piyasaya girdikten sonra yapılmaktadır (Kumaş & Fidan, 2005: 508). İşin gerekleri, özellikleri ile işin değerlendirme kriterleri bu ayrımına uygun tanımlanır. Lisa Adkins'in (1995) araştırması, mesleklerin nasıl toplumsal cinsiyetli olarak yapılandırıldığını ve bu yapılandırmada cinsiyetin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Örneğin, sekreterlik işi *kadın işi* yöneticilik ise *erkek işi* olarak kurgulanır. Ataerkil zihniyet, toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılar nedeniyle toplumlarda, ev içi üretim ve çocuk/yaşlı bakımı kadınların birincil sorumluluğu olarak algılanır. Eve ekme getirmek ise erkeklerin birincil sorumluluğu olarak tanımlanır. Sorumlulukların toplumsal cinsiyete dayalı bölünmesi kadınların işgücü piyasalarına girmeden önce maruz kaldıkları eşitsizliğin de sebebidir. Toplumsal cinsiyete göre sınıflama, işe alma süreçlerini normatif olarak etkilemekte, kadın ve erkeklerin bir işi yapabilmek için yetenekli olup olmadıklarına bakılmaktan çok, onlar için uygunluğu ve uygun olmaması ölçüt olmaktadır. Meslekler teknik gerçeklerle değil, kadına ve erkeğe uygunluk durumuna göre ayrılmakta ve meslek yapısını oluşturmaktadır (Ecevit, 1998: 270-271).

Bu çalışmada, ifade edilen varsayım üzerine geliştirilmiş ve sosyoloji bölümünün tercih edilmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu bu değişkenler arasında cinsiyetin belirleyici olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla edinilen veriler doğrultusunda bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Yöntemi

Araştırma yöntem bakımından betimsel bir saha araştırmasıdır. Araştırmada veriler görüşülenden elde edildiği şekilde değiştirilmeden alıntılar şeklinde aktarılmıştır. Örneklem çerçevesinde; cinsiyetin meslek tercihinde etkisi olup olmadığı araştırılmaktadır. Görüşülene 'Sosyoloji bölümünü tercih ettim çünkü..., Sosyolog.... şöyle biri olmalıdır, Benden iyi bir sosyolog olur çünkü..., Benden iyi bir sosyolog olmaz çünkü...' gibi ifadeler yöneltilmiş, görüşülen kendi sözcükleri ile bu ifadeleri tamamlamışlardır.

Bu çalışmada insan eylemlerinin öznel anlamları içerdiğini, bu nedenle insanla ilgili yapılacak araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamaların da önemli olduğunu ifade eden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Kadın ve erkeklerin değişen yapılarının ve farkındalıklarının sonucunda harekete geçmelerine bağlı olarak kendilerinde ya da ailelerinde meydana gelen dönüşümü kendi ifadeleriyle aktarmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Çalışma, toplumda kadın ve erkeklere atfedilen cinsiyet rollerinin kadın ve erkeklerin kamusal alandaki görünürlüklerini, toplumdaki statülerini belirleyen eğitim ve sonrasında meslek tercihlerinin nasıl şekillendirdiği üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada amaçlı örneklem benimsenmiş, araştırmanın örneklemini Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1., 2. ve 3. sınıfın birinci ve ikinci öğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın sahasını oluşturan Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 2014 yılında kurulmuştur ve araştırmanın

gerçekleştirildiği 2018-2019 eğitim öğretim yılında 4. Sınıfı olan ve ilk mezunlarını verecek olan bölümde her grubun iki öğretim olarak eğitimi devam etmektedir. Anket çalışmasının evrenini bu bölümde öğretim gören toplamda 500; 50 erkek 450 kız öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma soruları her gruptan birinci ve ikinci öğretime uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar her iki cinsiyet açısından 18-22 yaş aralığındadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında yan-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları, görüşmelerden önce yapılan literatür çalışması sonucunda elde edilen bilgiler ve daha önce yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılarak düzenlenmiştir. Araştırma soruları bölümün her iki öğretiminde eğitime devam eden 75'i kadın, 45'i erkek olmak üzere 120 öğrenciye yüz yüze uygulanmıştır. Literatürde daha önce gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde anketler aracılığıyla toplanan verilerin nicel analizinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bireylerin toplumsal davranışlarını gözlem, deney ve test yoluyla nesnel bir şekilde ölçmek ve sayısal verilerle açıklamayı amaçlayan nicel araştırmalarda soruların tamamının kapalı uçlu ve ölçülebilir olarak verilmesi söz konusudur. Ancak, araştırmalarda gözden kaçırılacak farklı konuları incelemek ve daha derinlemesine bilgi elde etmek için açık uçlu, nitel araştırma sorularına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmada insan eylemlerinin öznel anlamlar içerdiği bu nedenle insanla ilgili yapılacak araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamalara yer verecek ifadeleri kapsama amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile öğrencilerin durumu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını kendi ifadeleri ile anlayabilmek amaçlanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz süreci gereği öncelikle araştırma çerçevesi oluşturulmuş, çerçeveye göre veriler işlenerek bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Sosyolojik Açıdan Meslek ve Toplumsal Cinsiyet Etkisi

Modern toplumlarda bireylerin büyük bir çoğunluğunun hayatlarının belli bir döneminde veya hayat boyu mesleki bir faaliyet içinde buldukları görülür. Birey açısından çeşitli yönlerden büyük önem taşıyan meslek, aynı zamanda toplum açısından da önem taşır. Whalley'in (1987: 7) ifade ettiği gibi meslek "iş- uğraş" olmaktan çok bir toplumsal role göndermede bulunur. Sosyal yapıda iş bölümü içindeki yerine göre fonksiyonları belirlenen bu faaliyet tarzı olarak meslek bir taraftan insanları birbirine bağlarken, bir taraftan da onları ayırır. Başka bir deyişle, meslek sosyal tabakalaşma sistemi içinde bireyin sosyal statüsünü belirleyen sosyal sınıf faktörlerinden biri olmasından sosyolojik açıdan önemli bir kavramdır. Dahası, birey mesleği aracılığı ile anlam üretir. Öte yandan, bireyin sosyalizasyonu mesleğini algılama ve değerlendirme biçimini belirler ve etkiler. Çünkü toplum bireyi mesleği üzerinden de algılar. Mesleğinden hareketle bireye anlam yükler, sosyo-ekonomik durumunu, ait olduğu sosyal sınıfı, toplum içerisindeki konumunu belirler. Kemertioğlu'na

(1990: 53) göre meslek kişinin bedensel yapısı, duyguları ve düşünceleri, değerleri ve davranış kalıpları üzerinde olduğu kadar, yaşama biçimi üzerinde de etkilidir. Bu nedenle meslek kişilerin toplumsal konumunu belirleme de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda meslek bireysel yaşam açısından merkezi konumda bulunan, toplumsal açıdan önemli işlevleri olan bir kavramdır. Hall'in de belirttiği gibi, meslek, bireyi geniş topluma bağlayan temel bağıdır (Hall, 1975: 67). Dolayısıyla bireyin topluma entegrasyonu meslek üzerinden gerçekleşir. Başka bir deyişle, topluma entegre olabilme konusunda etkili olan mesleğin seçiminde de toplumsal değerler ve normlar etkilidir. Bu anlamda, öğrencilerin meslek seçimi incelendiğinde toplumsal değer ve normların bahsi geçen anlam süreçlerini etkilediği görülür. Bu anlamda, öğrencilerin meslek seçimi incelendiğinde toplumsal değer ve normların bahsi geçen anlam süreçlerini etkilediği görülür. Gedik ve Kadayıfçı'nın (2016) belirttiği gibi meslek seçimi sırasında da toplumsal cinsiyete dayalı yargılar kadınların ve erkeklerin var olan potansiyellerini değerlendirmek yerine hazır toplumsal kalıplar içerisinde kız ve erkek çocuklarını şekillendirmektedir. Kadından ve erkekten beklenen roller ve sorumlulukların farklılaşması ile birlikte, kadınlar özel alanla sınırlandırılırken, erkeklerin kamusal alandaki görünürlüğü artmakta ve var olan meslekler bu ayrımı temel alarak kadın işi ve erkek işi olarak sınıflandırılmaktadır.

Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri sadece eğitim programları ile değil, doğrudan ya da dolaylı olarak aile, eğitim ve çevre gibi unsurlarından da etkilenmektedir. Öğrencilerin bu konudaki şekillendirilen algıları ve düşünceleri meslek seçimlerinde de etkili olmaktadır. Literatürde, orta öğretim, lise ve üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarını belirleyen çalışmalar bulunmaktadır (Keith & Jacqueline, 2002; Koca, 2006). Bu bakımdan, büyüme çağlarında veya yetiştirilirken öğretilen farklı değerlerin ve kurguların etkisiyle erkeklerin ve kadınların farklı beklentilere ve ihtiyaçlara sahip olmaları dolayısıyla da farklı meslek seçimlerine yöneldikleri görülmüştür. Yapılan çalışmalar, erkeklerin doğumdan itibaren bireysel değerlerle; kadınların ise hizmete veya bakıma yönelik değerlerle yetiştirildiklerini ifade ederler.

Dünyanın her yerinde dereceleri farklı da olsa kadınların meslek seçiminde birçok sorunla karşılaştıkları belirtilmektedir. Bu sorunların başında cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık konusu ile ilgili sorunlar gelmektedir. Bu sorunları, belirli mesleklerde ve sektörlerde yoğunlaşma, iş bulma ve terfi sürecinde karşılaştıkları ayrımcılık ve ücretlendirmede eşitsizlik izlemektedir. Kadınlar erken yaşlardan bu şekilde sosyalleşmelerinin bir uzantısı olarak daha az ücret ödenen meslekleri seçebilmektedir.. Erkek egemen kültürün ürettiği niteliklerle toplumsal kimlikleri oluşturulan kadın ve erkek bireylerin meslek seçimlerinde karşılarına çıkan "cinsiyetçi işbölümü anlayışı", erkeklerin fiziki güç ve teknik yatkınlık gerektiren işlere, kadınlarınsa tekrarlanan, sabır gerektiren, incelikli ama inisiyatif gerektirmeyen işlere yatkın olduğunu varsaymıştır. Pek çok toplumda meslekler *kadın işi* ve *erkek işi* olarak ikiye ayrılırlar. Genel olarak *kadın işi* düşük statülü ve ücretli, geçici, güvencesiz olan niteliksiz işlerden,

buna karşı *erkek işi* yetki ve sorumluluk gerektiren, yüksek ücretli, sürekli, güvenceli olan nitelikli işlerden oluşmaktadır. Bazı mesleklerde yöneticinin başarılı olabilmesi atılgan, hırslı, rekabetçi, toplumdaki algıya göre erkek, olmasına bağlıdır. Oysa hastaneler, okullar gibi işyerleri daha hizmet odaklı olduğundan kadınların çalışmasına ve ilerlemesine olanak tanır. Bu nedenle, hastanelerde, hemşirelik hizmetlerinde, öğretmenlikte kadınların sayısı oldukça fazladır. Kadınların büyük bölümü, kendi cinslerinin yoğun olarak yer aldıkları mesleklerde yığılmaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, erkeklerin ailevi ve mesleki rolleri arasındaki ilişkide tutarlılık ile sonuçlanır, ancak kadınların aile rolü ile işgücü piyasasında oynadıkları rol arasında bir çatışma yaratır (Marini & Brinton, 1984: 107). Dahası hizmet sektöründeki, öğretmenlik, hemşirelik gibi meslekler kadınlık rolleri ile örtüşen yani kadının özellikle *bakım veren ve destekleyen* rolünü desteklediği için kadınların doğasına uygun meslekler olarak algılanma eğilimindedir. Çünkü aile sorumlulukları olan kadınlar, uzun çalışma saatleri veya yoğun seyahat gibi çalışma koşullarını içeren erkek mesleklerden kaçınırlar.

Araştırmanın Veri Analizleri

Günümüzde, meslek seçimi aşamasında, meslek sayılarının giderek artması ve uzmanlık gerektirmesi nedeniyle bireylerin kendilerine uygun meslek seçmeleri dolayısıyla da meslek seçimini etkileyen etmenler üzerinde odaklanılması önem kazanmaktadır (Korkut vd. 2012: 135). Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda sosyoloji bölümünü tercih etme nedenlerinin dört genel başlık altında toplanabildiği görülmektedir.

Sosyoloji Bölümünü Tercih Etmelerine İlişkin Analiz

Öğrencilerin sıklıkla ifade ettikleri başlıkları sıralayacak olursak; ilk olarak ki, büyük çoğunluğunun, geçmiş dönem eğitim süreçlerini göz önüne aldığında sözel bir bölümde daha başarılı olunacağı düşüncesiyle tercihlerinin oluşturulduğu, ikinci sırada formasyon sonrası öğretmen olabilmek için tercih edildiği, üçüncü olarak puanlarının süreçte belirleyici olduğu ve son olarak ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, sosyal hizmetler ve sosyoloji bölümlerinden oluşturulan tercihlerden birisinin Sosyoloji olması dolayısıyla bu bölümde okumakta olduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin yanıtlarından bazıları;

Mezun olunca çocuk esirgeme kurumunda ya da sosyal hizmetlerde çalışabileceğimi düşündüğüm için sosyoloji. (Kadın öğrenci)

Kadınlar, çocuklar ve yaşlılarla ilgilenmek, kadınları güçlendirmek için sosyoloji yazdım. (Kadın öğrenci)

İnsanlarla ilgilenmeyi sevdiğim için. (Kadın öğrenci)

Toplumun ne kadar zor şartlarda olduğunu anlamak ve topluma müdahale edebilmek için yazdım. (Erkek öğrenci)

Topluma fayda sağlamak ve sorunları çözmek için tercih ettim. (Erkek öğrenci)

Kız ve erkek öğrencilerinin bölümü neden tercih ettikleri konusundaki cevapları incelendiğinde, kız öğrencilerin bölüm tercihlerinde mezun olduklarında çocuklar, yaşlılar ve aile ile ilgilenebilecekleri istihdam alanlarına yönelebilecekleri düşüncesi ön planda iken; erkek öğrencilerin bölümü toplumu değiştirebilmek, toplumu yönlendirebilmek için tercih ettikleri görülüyor. Bu ayrıma baktığımızda kız öğrencilerin toplumda da kendilerine yüklenen rollerden uzak durmadığı ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde kendilerine biçilen “şifacı” anne ve eş rollerinin bölüm tercihlerine de yansıdığı görülür. Temelde evi geçindiren erkek algısı nedeni ile erkek çocuklarının eğitim alıp iş sahibi olmalarının yolu açılırken, kadınların evin annesi, eşi ya da kızı olmaları ile bir erkeğe bağımlı olacakları algısı nedeni ile kızların sosyoloji bölümü seçmesi üzerinde bu bakış açısının etkili olduğu görülmektedir.

Öte yandan, karar alabilen, rasyonel düşünen, mantıklı bireyler olarak kurgulanan erkeklerin, tercihlerinde de kendilerini topluma yön veren rollerde kişi olarak konumlandıklarını görmekteyiz. Erkek öğrencilerin kadın öğrencilere oranla erkeklik ve yöneticilik arasında daha fazla ilişki kurması ve mesleğin teknik ve idari kısımlarını vurgulamaları, toplumdaki erkeklik algıları ile yakından ilişkilidir. Dahası, kadın öğrencilerin meslekle bireysel bir bağlantı kurmalarına rağmen erkek öğrencilerin mesleğin kendisinden çok kariyer olanaklarına odaklandığı ve bu kariyer olanaklarını da toplumda etkin olan hegemonik erkeklikle¹, erkek işi ile bağdaştırılan özellikler ile ilişkilendirdikleri görülür: “Toplumunu yöneten, analiz eden, karar alabilen, toplumun ihtiyaçlarını giderebilen” (Rokeach, 1973: 10). Rokeach (1973) çalışmasında erkeklerin başarı, entelektüel uğraşı gibi değerlere önem verdiğini belirtmektedir. Aynı doğrultuda erkeklerin mesleki ilgileri daha ağırlıklı olduğu ifade edilir. Meslekî olmayan hususlarda ise erkeksi olanları tercih etmesi söz konusudur. Araştırma bulguları bu algının hala etkili olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin okudukları bölümü seçme nedenleri arasında ilk dört nedenin alana duyulan ilgi, alınan puanın bu bölüme yetmesi; alanın kişilik özelliklerine uygunluğu, iş bulma olanağının yüksekliği biçiminde yer alması, seçme nedenleri arasında en fazla bireysel ve sisteme uygunluk unsurlarının etkili olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu ifadelerden kadın yoğun bölüm olan sosyolojinin tercih edilmesinde aslında toplumsal kalıp yargıların etkili olduğu görülmektedir.

Genel olarak sayısal derslerden kendimi uzak tutmak için tercih etmişim.

(Kadın öğrenci)

Sayısal alanda başarılı olamayacağım için sözel tercihlere yönelmişim.

Onun için sosyoloji. (Kadın öğrenci)

Görüldüğü üzere bu açıklamalarda daha çok cinsiyet özellikleri ile alakalı farklılıklar öne sürülmektedir. Gedik ve Kadayıfçı'ya göre (2016) kadın olmanın, erkek olmanın ne olduğunu söyleyen bitmek bilmez söylemler okul yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Toplumsal cinsiyet kimlikleriyle ilgili beklentiler eğitime göre değişir, bunun nedeni derslerin toplumsal cinsiyete

göre sınıflandırılmasıdır. Erkekler kızlara kıyasla daha çok problem çözmeye teşvik edilir, böylece analitik ve teknik konulara daha aşina olurlar.

Dolayısıyla kızlar matematikten korkarken, erkeklerin matematikte ve fen bilimleriyle alakalı derslerde iyi olduğuna yönelik genel bir algı söz konusudur (Cockburn, 1985; Cech, 2005). Eğitimdeki bu genel eğilim genç bireylerin kendilerini sosyal hayatta farklı cinsiyetler için farklı çağrışımlar ve değerler taşıyan belli mesleklerle özdeşleştirmesine neden olur. Bu bağlamda, kız çocuklarının meslek tercihlerinde daha çok hemşirelik, öğretmenlik, hizmet sektörü vb. alanlarda çalışmaya yönlendirilmeleri söz konusudur. Kadınların daha duyarlı, ilgili, bakım verici vb. olarak algılanması, ev kadını, hemşire, öğretmen vb. olmalarının beklenmesi, ama erkeklerin bağımsız, atılgan, kuvvetli vb. olarak algılanmaları, asker, mühendis, tüccar vb. olmalarının beklenmesi toplumsal cinsiyet farklılıklarından kaynaklanır. Tüm bu farklılıklar cinsiyet özellikleri ile birlikte cinsiyete yönelik kültür tarafından ön görülen toplumsal cinsiyet kalıp yargıların ve rollerin öğrenilmesine de bağlıdır. Çünkü önceki bölümde de tartıştığımız gibi, çoğu zaman kadına ve erkeğe atfedilen özelliklerin kültür içerisinde tanımlanmış, öngörülmüş bir yeri bulunmaktadır.

Öğretmenlik istediğim için formasyon alıp bu bölümde öğretmen olabilmek için yazdım. (Kadın öğrenci)

Sosyal yardımlaşma, sosyal hizmetlerde çalışabileceğimi düşündüğüm için. (Kadın öğrenci)

Kadının eş ve anne rolünü destekleyen toplumsal yaklaşımlar ve politik akımların güçlenmesi ile mesleklerin cinsiyete göre sınıflandırıldığı bir iş piyasasında kadınlar kendileri için önceden belirlenmiş olan meslekler arasından seçim yapmak durumunda kalmaktadırlar. Kadın sayısının fazla olmasında öğretmenlik ve sosyal hizmetler gibi mesleklerin (sosyoloji okuduktan sonra atanabileceklerini düşündükleri meslek alanları olarak) geleneksel olarak kadın işi olmasının önemli bir payı vardır. Özellikle kariyer piyasalarında eğitim gerektiren, uzun süreli işlerde, işverenler fayda-maliyet hesaplamalarında toplumsal cinsiyet ile ilgili yaklaşımlara paralel tercihlerde (kadın çalışması daha az tercih etme yönünde) bulunmaları (Lordoğlu & Törüner, 2003: 118) da bu süreçte etkili olmaktadır. Bunun sonucu olarak genellikle işgücünün yarısı, hatta yarısından fazlasının kadınlardan oluşmasıyla özdeşleştirilmiş bir olgu olan işgücünün feminizasyonu/kadınlaşması gelecekte sosyoloji bölümü için gerçekleşiyor, diyebiliriz.

Cinsiyet Değişkeni Açısından Başarılı bir Sosyoloğun Sahip Olması Gereken Niteliklere İlişkin Analiz

Kendimiz hakkında doğru olduğunu düşündüğümüz inançlar ve imgeler dizisi şeklinde tanımlayabileceğimiz benlik kavramı, toplumsal cinsiyet açısından oldukça önemlidir. Kendimiz hakkındaki temel fikirlerin çoğunu yetişkinlikten önce başkalarının bize nasıl davrandıkları ve bizim hakkımızda neler söyledikleri şeklindeki iki kaynaktan edinilmektedir. Rosenberg'in (1965) "zamanla kendimizi başkalarının bizi gördüğü gibi görmeye başlarız" ifadesinden de anlaşılacağı

üzere çevrenin bizim hakkımızdaki söylediklerinin benlik saygısı, benliğimizi ne kadar sevdiğimiz ve kabul ettiğimizin ölçüsüdür. Benlik somut ve soyut özelliklere dair çeşitli inançlar içermektedir. Somut özellikler; kadın, erkek, öğrenci, uzun boylu vb. iken soyut özellikler; akıllı, yetersiz, güzel, çirkin vb. tüm bu benlik kavramına giren inançların ve imgelerin hiçbiri doğuştan değildir. Patriarkal açıdan kadın ve erkeğin benlik algılarında farklılıklar söz konusudur. Erkeklerde özerk, özgür, bağımsız, etkileşimleri kuralların yönlendirdiği vb. benlik algısı gelişirken, kadınlarda bağlı olma, duygusal bağlanma, etkileşimleri empati ve bağlılığın yönlendirdiği vb. benlik algısı gelişim süreci işlemektedir. 1970 yılında Broverman ve ark. benlik kavramı ile ilgili gerçekleştirdikleri çalışmanın sonuçları da cinsiyetlerle ilgili kalıpyargıları besleyen niteliktedir. Buna göre bağımsız sağlıklı erkek; bağımsız, duygusal değil, maddecı, hemen her zaman önder gibi davranan özelliklere sahip iken, bağımsız sağlıklı kadının güçlü bir güvenlik isteği, başkalarının duygularının farkında ve hassas duyguların kolayca ifade eden şeklinde benlik gelişiminden bahsedilmektedir (Öşme, 2013: 32). Erkeklerle ilişkilendirilen akılcılık, bağımsızlık, önderlik gibi özelliklerin, kadınlarla ilişkilendirilen duygusallık, duyarlılık gibi özelliklere göre Türk kültüründe daha değerli görülmesi kadınların benlik saygısının düşük olmasına ve toplumda ikincilleştirilmelerine zemin hazırlamaktadır.

Bu anlamda kadın yoğunluğu olan sosyoloji bölümünde kadın öğrencilerin cevaplarından seçilen bölümün cinsiyete uygunluğuna önem verdikleri görülmektedir. Kadınlık halleri olarak yapılandırılan (erkeklik hallerine göre karşılaştırdığımızda) özellikler şunlardır: bakım (çocuk ve yaşlılara yönelik) emeğinde doğal yetenek, sabır, iletişime ve işbirliğine açık olma, duygusal kontrol, ev işlerine benzer işlerde beceri ve tecrübe, yumuşak başlı ve uzlaşmacı olma. Bu nitelikler, kadın işlerinin, işlere özgü beceri, bilgi ve donanım gereksinimleriyle de çakışmaktadır: hemşire, doktor, sosyal hizmetli, öğretmen, sosyolog, vb. Kadınların ev içerisindeki itaatkâr ve hizmetli olma konumlarının ev dışında da devam ettiği görülmektedir; evde güç ve denetim sahibi olan erkeklerin bu konumları ev dışında da devam etmektedir (Bhasin, 2003: 28).

İnsanın toplumda sorun ve sıkıntısını çözen, empati yeteneği güçlü, ...
(Kadın öğrenci)

İnsanların yaşamını ve hayatını şekillendirebilmeli... (Kadın öğrenci)

Sosyolog sakın, kibar ve anlayışlı olmalı. Bu nedenle benden sosyolog olmaz. (Erkek öğrenci)

Sosyolog toplum hemşiresi gibi bir şey... Toplumun yaralarını saracak ve bir daha yara almaması için uğraşacak bir kişi. Benden sosyolog olmaz o nedenle. Savaşa gidecek olanım ben, yaraları saracak olan değil. (Erkek öğrenci)

Benden sosyolog olur çünkü aile olsun, toplum olsun sorunlarıyla uğraşmak hoşuma gidiyor (Kadın öğrenci)

Öğrencilerin iyi bir sosyologun sahip olması gereken özellikler olarak; objektif, ön yargısız, sabırlı, saygılı, hümanist, girişken, empati yeteneği gelişmiş, hoşgörülü, ön yargısız, düşünen ve doğruyu savunabilen, eleştiren, muhakeme yeteneğine sahip, toplumun sorunlarını kendine dert edinen, duyarlı, insanlara

yardımcı, iyi bir dinleyici, ikna kabiliyeti gelişmiş, topluma yararlı çözümler bulabilen, çok boyutlu değerlendirme yapabilen, iletişim becerisi gelişmiş, diksiyonu düzgün, kendini sorgulayan, dünyada olup biten olaylardan haberdar olan, fikir üretebilen, merak duygusu çok olan, araştırmayı seven, okuyan, düşünen, sabit fikirli olmayan, farklı görüş ve düşüncelere açık olan, geniş çerçeveden bakabilen şeklinde kişilik özelliklerini sıralamaları da kadınlara atfedilen özelliklerin tamamına yakınına sosyolog mesleği ile özdeşleştirdikleri görülmekte, bu durum neticesinde de yoğunluklu olarak kadınların tercih etmesi söz konusu olmaktadır. Kadınlara mahsus olduğu kurgulanan nitelikler, sabit, durağan ve evrensel değildir. Ancak toplumsal cinsiyet kategorilerinin ayrışmasının, kadın meslekleri ile olan güçlü ilişkisini göstermesi bakımından bu analiz yol açıcudur.

Özellikle erkek öğrencilerin cevapları incelendiğinde yukarıda sayılan özellikleri kendilerinde görmedikleri için iyi bir sosyolog olamayacaklarını düşündükleri görülmüştür. Başka bir deyişle, toplumda temel hegemonik erkeklik özellikleri; güç, hâkimiyet, otorite, duygusallıktan uzaklık, heteroseksüellik, homofobik olma, yarışmacılık, iş-güç sahipliği, cinsel olarak aktif olmak, cinsiyetçilik ve ırkçılık/milliyetçilik (Connel, 1995) olarak kurgulandığı için erkek öğrenciler sosyolog için biçilen özellikleri kendilerinde görmezler. Çünkü bahsi geçen özellikler Türkiye toplumunda erkeksi özellikler değil kadına atfedilen özelliklerdir. Bunun sonucu sosyolog olmak bir *kadın işi* olarak kurgulanmaktadır.

Mezuniyet Sonrası İstihdam Edilmek İstenilen Alanlar

Sosyoloji bölüm öğrencilerine bölümü tercih etme nedenleri dışında ayrıca mezun olduklarında hangi alanlarda çalışmak istediklerine ilişkin yöneltilen soruya tamamına yakını bakanlıklardaki memur kadrolarında, pedagojik formasyon alınması sonrası felsefe grubu öğretmenliği, yüksek lisans, doktora eğitim sürecinde araştırma görevlisi ve sosyal hizmetler bünyesinde çocuk esirgeme kurumları, huzurevleri, cezaevleri, kadın sığınma evleri, rehabilitasyon merkezleri vb. alanlarda özellikle özel gereksinimleri olan, dezavantajlı gruplarla iletişim halinde olunan, doğrudan hizmet sunumu gerçekleştirilebilecek alanlarda çalışmak istemektedirler. Kararlarında sosyal hizmet kurumlarının alanlarında yetişmiş uzman personel desteğiyle sosyolojik ve psikolojik açıdan geliştirilmesi gerekliliği düşüncesinin etkili olduğu görülse de bu alanların hedef kitlesi ve hizmet profili göz önüne alındığında bakım hizmetinin kurumsallaştırıldığı alanlar olması durumu söz konusudur.

Kurumsal düzeyde *bakım hizmeti*, ev içi düzeyde *bakımını üstlenmek* gibi farklı şekillerde ele alabileceğimiz bakım emeğinin ortak noktası hizmet verilene karşı bir duygusal bağı içeriyor oluşu ve emeğin bakım yapan kişiye bağlı olması halidir. Bu özellikleri bu emek tarzını diğer piyasalaşmış emek kategorilerinden ayırmaktadır. Bakım emeğinin “dayanışma, sabır, anlayış, şefkat gibi” nitelikleri birleştiren, duyguların işin içine girdiği bir emek tarzı olarak görülmesi; duygusal emeğin itibarının talep ve hak edilemeyeceği varsayımını ortaya çıkarmıştır.

Bakım hizmeti satın alındığında bile kadınların bu işi yine başka kadınlara devretmesi ve bakıcılarda da kadınlara özgü kabul edilen duygusal özelliklerin aranması durumu söz konusudur. Toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollere ilişkin beklentiler nedeniyle görünmeyen, değer atfedilmeyen, düşük ücretlendirilen duygusal emek, kadın/erkek işi şeklindeki ayrımı da ortaya çıkarmaktadır (Saygılıgil, 2016: 111). Cinsiyetin değerler üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar, erkeklerin doğumdan itibaren bireysel değerlerle (bağımsız, eril, atak v.b.); kadınların ise hizmete veya bakıma yönelik değerlerle (dişil, toplulukçu, insanı dikkate alma v.b.) sosyalleştiği için erkeklerin daha bireysel, kadınların ise daha toplulukçu değerler eğilimine sahip olduğunu göstermektedir (aktaran Uyguç, 2003: 94).

Öte yandan, erkek öğrenciler, kendilerini sosyolog olarak düşünmediklerini, bölümü bitirdikten sonra hemen işe girebilecekleri için polislik, askerlik gibi erkek yoğun olan ve eril kabul edilen mesleklere yöneleceklerini kadınlardan daha yüksek oranda dillendirdiler. Bu bulgu, meslek tercihi sürecini biraz daha aydınlatmakta, erkek öğrenciler için tamamen kendilerine bağlı olsa tercih etmeyecekleri sosyoloji bölümünün işsizlik baskısı ve bir an önce ücretli bir işte çalışma gerekliliği sonucunda seçildiğini göstermektedir. Hegemonik erkeklığe dair idoller yaratılır (Meral, 2011). Bu idoller erkeklere nasıl görünmesi, nasıl davranması, nasıl giyinmesi ve ne söylemesi gerektiğini öğretir. Demirci ve Gedik'in (2017) belirttiği gibi çeşitli ritüeller gerçekleştirilerek, acılar, zorluklar aşarak ve ataerkil yeniden üretim organlanınca gözetlenerek ve biçimlendirilerek onaylanan erkeklik, hep korunması, yeniden onaylanması gereken bir kimliklenme sürecidir. Bu nedenle Sosyoloji bölümünü seçmiş erkek öğrencilerin, bu kimliklenme sürecinde erkek olmanın şartı kabul edilen *bir iş sahibi olan/evi geçindiren kişi olma* baskısını hissettikleri görülmektedir.

Az sayıda da olsa mesleğin hiçbir iyi yönü olmadığını düşünen öğrenciler vardır ve bu görüş ağırlıkla erkek öğrencilerden gelmektedir. Bu sonuçlar meslek seçme tercihlerinde elde edilen sonuçları desteklemektedir, meslek tercihi aşamasında tercihlerini istihdam olanaklarına göre yapan erkek öğrencilerin yaklaşık üçte biri bölüm ile ilgili işlere yönelmeyeceklerini belirtmişlerdir. Araştırmanın bulguları literatürü destekler niteliktedir. Toplumda varolan kadın işi/erkek işi ayrımının yapılması, bakım hizmetlerinin kadınların görevi görülmesi ve tüm bunların kadınlar tarafından içselleştirilmesi iki olası sonuca yol açmaktadır. Kadınlar ya belli meslekleri tercih etmek zorunda kalmakta ya da toplumun kendilerinden beklediği istihdam alanlarında yer alamamaları durumunda istihdamdan uzaklaşmakta yani kamusal alandan dışlanarak öz özel alana hapsolmaktadırlar.

Sonuç

Bu çalışma, sosyoloji öğrencilerinin mesleklerine ilişkin görüşlerinin, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını benimseme ve mesleklerle cinsiyetleri ilişkilendirme düzeylerinin cinsiyetle ilişkili olup olmadığını ortaya koymayı ve erkek ve kadın sosyoloji öğrencilerinin meslekle ilgili tutum ve görüşlerinin ne şekilde

farklılaştığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Sosyolog olmak için gerekli görülen şefkat, nezaket gibi özelliklerin de kadınlarda daha çok görüldüğüne dair toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çalışmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmı tarafından ön plana çıkarılan özelliklerdir. Öte yandan, çalışma, erkek öğrencilerin kendilerine kadınlara göre daha üstün idari pozisyonları uygun gördüklerini gösteriyor. Bir kez daha vurgulanırsa, toplumsal cinsiyetçi roller, beklentiler ve kadın/erkek işi katmanlaşmasını ve meslek tercihinin cinsiyetlendirilmesini yaratmakta, beslemekte, yeniden yapılandırmaktadır. Bu anlamda, kadın işini yapılandıran cinsiyetlendirilmiş emek, işe girişten, işin gerektirdiği özellikleri ve normları, sabır, şefkat, anlayış, empati gibi tüm öznellikler, iş'in kendisi oluyor. Bu noktada da erkekleri bu iş tanımının dışında bırakacak şekilde sosyoloji bölümünün kadın öğrenci ağırlıklı yapılandığını görmekteyiz. Dahası sosyoloji bölümünün feminizasyonunu da artırıyor diyebiliriz.

Sosyoloji bölümünü *kadın işi* olarak kurgulanmaması yönündeki bir değişim, erkek öğrencilerin sosyolog olmayı benimsemelerine de yardımcı olabilir, nitekim erkek öğrenciler mesleklerle cinsiyetler arasındaki ilişkiyi çözememiş görünmekte ve bununla baş etmek için sosyolog olmaktan daha çok yönetici olmayı ya da polislik gibi eril mesleklere yönelmeyi hedeflemektedirler. Sonuç olarak sosyoloji öğrencilerinin mesleğe ilişkin görüşlerinin, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını benimseme ve mesleklerle cinsiyetleri ilişkilendirme düzeylerinin toplumsal cinsiyetle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Notlar

¹ Hegemonik erkeklik farklı coğrafya, kültür ve tarihlere çeşitlilik göstererek, erkekler ve kadınlar arasındaki eril ilişkileri meşrulaştıran, (Connel, 1995: 77) erkekler için idealleştirilmiş biçimleri üretir, diğer erkeklikleri az ya da çok etkileyebilen bir erkek olma biçimidir.

Ek

Araştırma Soru Formu Örneği

Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğrencilerinin Sosyoloji Bölümünü Seçme Nedenleri Araştırma Soruları

Bu araştırmada cinsiyetin meslek tercihinde etkisi olup olmadığı araştırılmaktadır. İnsan eylemlerinin öznel anlamlar içerdiğini bu nedenle insanla ilgili yapılacak araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamaların da önemli olduğunu ifade eden nitel araştırma yöntemi kullanılmakta ve katılımcılara düşüncelerini kendi ifadeleriyle açıklayabilecekleri sorular yöneltilmektedir. Katılımınız için teşekkür ederiz.

Dr.Öğr.Üyesi Hülya Çakır

Dr.Öğr.Üyesi Esra Gedik

Sorular

Cinsiyetiniz Kadın

Erkek

Sosyoloji bölümünü tercih ettim çünkü;

Sosyolog.....(şöyle)biri olmalıdır. (sıralayabilirsiniz)

Benden iyi bir sosyolog olur çünkü;.....

Benden iyi bir sosyolog olmaz çünkü;.....

Sosyolojide çalışmak istediğim alanlar şunlardır:

Bu alanlarda çalışmak istiyorum, çünkü.....

Sosyoloji bölümünü diğer lisans bölümleriyle karşılaştırdığınızda nasıl bir değerlendirme yaparsınız?

Sosyoloji bölümünden mezun olduğunuzda yapmayı hedeflediğiniz şeyler nelerdir?

Sosyoloji bölümünün istihdam olanaklarını arttırmak için sizce neler yapılmalıdır?

Kaynakça

- Adkins L. (1995). *Gendered Work: Sexuality, Family and the Labour Market*. Buckingham.
- Bhasin K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet: Bize Yüklenen Roller* (Çev: Kader Ay). Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Cech E.A. (2005). Understanding the Gender Schema of Female Engineering Students: A Balanced Sex-Type and an Ideal of Autonomy. *Women in Engineering ProActive Network*.
- Cockburn C. (1985). *Machinery of Dominance: Women, Men and Technical Know-How*. London: Pluto Press, and Boston: North Eastern University Press.
- Connell R.W. (1995). *Masculinities*. Los Angeles: University of California Press.
- Demirci M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Tercihlerinin ve Tercih Sonuçlarının İstatistiksel Analizler ile İncelenmesi. *Akademik İzdüşüm*, 2(1): 23-40.
- Demirci C. & Gedik E. (2017). *Erkekliğin Melez Yüzleri: Türkiye’de Dizilerdeki ve Evlilik Programlarındaki Erkek(lik)ler*. VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, 2017.
- Ecevit Y. (1998). Türkiye’de Ücretli Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi. İçinde, Hacımırzaoğlu A.B. (Ed.), *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı ve Yapı Kredi Yayınları: 267-284.
- Gedik E., Kadayıfçı-Pehlivanlı E. (2016). More Girls to Choose Engineering as a Major Perspectives from Honey Bees are Becoming Engineers Project. İçinde, 2nd International Conference on Life Long Education and Leadership for All (ICLEL) Proceedings: 779-788.
- Hall R.H. (1975). *Occupations and the Social Structure*. New Jersey Englewood Cliffs: Prentice-Hall, Inc.
- Hartmann H. (1979). Capitalism, Patriarchy and Job Segregation by Sex. İçinde, Eisenstein Z.R (Ed.), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. New York: Monthly Review Press.
- Keith B., Jacqueline S. (2002). Parent and Adolescent Gender Role Attitudes in 1990’s Great Britain. *Sex Roles*, 46(7/8): 239-244.
- Kemerlioğlu E. (1990). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*. Erzurum: Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak. Yay.
- Korkut-Owen F., Kepir D.D., Özdemir S., Ulaş Ö. & Yılmaz O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Seçme Nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3): 135-151.

- Kumaş H. & Fidan F. (2005). Akademisyen ve Tekstil İşçileri Karşılaştırılması Örneğinde Çalışan Kadınların Çalışma Olgusuna Bakışları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50: 507-532.
- Lordoğlu K. & Özkaplan N. (2003). *Çalışma İktisadı*. İstanbul: Der Yayınları.
- Marini M.M. & Brinton M.C. (1984). Sex Typing in Occupational Socialization. İçinde, Reskin B.F. (Ed.), *Sex Segregation in the Workplace: Trends, Explanations, Remedies*. Washington DC: National Academy Press.
- Öşme P. (2013). *Kadın Erkek Eşitliği ve Toplumsal Cinsiyet Eğitimi*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Rokeach M. (1973). *The Nature of Human Values*. Free Press.
- Rosenberg M. (1965). *Society and the Adolescent Self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Saygılıgil F. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Suvacı B. & Aydın D. (2016). Ön Lisans Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı ve Pazarlama Bölümü Öğrencileri Örneği. III. Ulusal Meslek Yüksek Okulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi.
- Turner B.S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi* (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Sentez.
- Uyguç N. (2003). Cinsiyet, Bireysel Değerler ve Meslek Seçimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(1), 93-103.
- Whalley P. (1987). Constructing an Occupation: The Case of British Engineers. *Current Research on Occupations and Professions*, 4: 3-20.

Kadınların Denizcilik Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Araştırma

Dinçer Bayer*
Piri Reis Üniversitesi

Öznur Şahin Nardalı**
Piri Reis Üniversitesi

Öz

Bugün, kadınlar daha önceleri tamamen erkeklerin istihdam edildiği alanlarda da görünmeye başlamıştır. Denizcilik bu iş alanlarından biridir. Günümüzde gemilerde çalışan kadınların sayısı giderek artmaktadır. Gemilerde çalışan kadınlar; yaptıkları işlerin, içinde buldukları ortamın ve işten beklenen çıktılarının özellikle erkekler için düzenlenmiş olması nedeniyle sorunlar yaşamaktadırlar. Günümüzde, Türkiye’de kadınlar gemide çalışmak üzere yükseköğretim kurumlarında Yüksek Lisans, Lisans ve Önlisans programlarında eğitilmektedirler. Lisans programları genel olarak Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği programı ile Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği programıdır. Önlisans programları ise Deniz Ulaştırma İşletme, Gemi Makineleri İşletme, Deniz ve Liman İşletmeciliği, Yat İşletme ve Yönetimi, Mekatronik (Elektro Teknik) ile Deniz Aşçılığı programları olarak yürütülmektedir. Bu programlar kadın, erkek ayrımı gözetmeksizin gemide çalışacak personel yetiştirmektedir. Kadınların gemilerde karşılaştıkları sorunlar eğitim kurumlarına da yansımaktadır. Kadın öğrenciler yükseköğretim kurumlarında, mesleki güçlüklerin yanı sıra, toplumsal değerlerden ve önyargılardan kaynaklanan sorunlar da yaşamaktadırlar. Bu çalışmada; gemilerde çalışmak üzere personel yetiştiren yükseköğretim kurumlarındaki denizcilik programlarının kadınlar tarafından tercih edilebilirliği ve kadın öğrencilerin yükseköğretim kurumlarında karşılaştıkları sorunlar bir yükseköğretim kurumunda yapılan alan çalışmasına dayalı olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, temel kavramları açıklayacak, kadının denizcilik sektöründeki çalışma olanaklarına, çalışma şartlarına ve eğitim sırasında karşılaşılan sorunlara ilişkin olarak yazında kapsanmış olan bilgileri içerecek, İnceleme bölümünde kadınların eğitim sırasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin olarak yapılan bir alan çalışmasından faydalanılacaktır. Çalışma sonunda, ulaşılan alt sonuçlar, çıkarsamalar ve değerlendirmeler ile geleceğe ilişkin öneriler yapılacaktır. Bu çalışma, denizcilik sektöründeki cinsiyet eşitliği konularını iyileştirmek için farkındalık yaratmak amacıyla yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler: denizcilik, kadın denizciler, Yüksek Öğrenim Kurumları.

* Dr. Öğr. Üyesi Dinçer Bayer, Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik Meslek Yüksekokulu, İstanbul-Türkiye. E-posta: dbayer@pirireis.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-8095-1353.

** Öğr. Gör. Öznur Şahin Nardalı, Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik Meslek Yüksekokulu, İstanbul-Türkiye. E-posta: osnardali@pirireis.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-6758-566X.

A Research on the Problems of Women in Maritime Education

Dinçer Bayer
Piri Reis University

Öznur Şahin Nardalı
Piri Reis University

Abstract

Today, women have begun to appear in jobs that had been previously employed entirely by men. Maritime is one of these businesses. The number of women working on ships is steadily increasing. Nonetheless, however, seafarer is the general name called for the person working on ships still remains a male-dominated profession. Accordingly, women working on ships sometimes suffer from difficulties in view of the fact that the jobs they are doing, the environment they work in and the outputs expected from the work are arranged especially for men. Today, for sea-going duties, women are educated in the higher education institutions in Turkey under the graduate, undergraduate and associate degree programs. These programs educate cadets who will work on board regardless of whether they are male or female. The problem encountered by women on ships is any way reflected in the educational institutions. Additionally, woman cadets are also experiencing problems in the higher education institutions arising from the values and prejudices of the social structure. In the study; the preference of women for maritime programs and the problems that women undergo in the higher education institutions are evaluated based on the research made in a higher education institution. The aim of the study is to identify the problems of female students studying in maritime programs in Turkey and to propose remedies for these problems. The study includes basic concepts and explanations of women's maritime employment opportunities, working conditions and difficulties encountered during the education. In the study, the number of women relative to men having education on maritime programs in a university is to be examined as well. At the end of the study, evaluations and proposals for the future are reported.

Keywords: maritime industry, female seafarers, higher education institutions.

Giriş

Kadınlar geçmişle kıyaslandığında toplumsal yaşamda daha sık görülmektedirler. Daha önceleri çocuk yetiştirmek ve ev işi yapmanın dışında kendisine toplumsal bir rol biçilmeyen kadın günümüzde kamusal alanda her yerde karşımıza çıkmaktadır. Batılı toplumlarda 19. Yüzyılın ortalarında, erkeklere verilen oy hakkından ilham alınarak kadınlara oy hakkı verilmesine yönelik bir kampanya düzenlenmesi ile kadın hareketi dikkat çekmeye başlamıştır. Bu dönemde, kadın oy kullanırsa, cinsiyet ayrımının ve her türlü önyargının ortadan kalkacağı beklentisi ile kadının oy kullanma hakkı elde etmesi, kadının toplumsal rolünün güçlendirilmesi için ana amaç olarak görülmüştür. Bu hakkın kazanılması Avrupa'da pek çok ülkede farklı tarihlerde gerçekleşmiştir. Fransa'da kadınlar oy kullanma hakkını ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1944 yılında elde edebilmişlerdir. Türkiye'de ise Atatürk Devrimleri ile kadınlara oy kullanma hakkı verilmesi pek çok Batılı devletten önce gerçekleşmiştir. Türkiye'de kadınlara 1930 yılında mahalli seçimlerde ve 1934 yılında millet meclisi seçimlerinde oy kullanma hakkı verilmiştir (RG, 1934: 2). Ancak kadınların oy kullanma hakkı kazanması uzun yıllar kadına bahşedilen önemli bir fırsat olarak görülmüş, böylece kadının erkeklerle eşit olacağına ve tüm sıkıntılardan kurtulacağına inanılmış ve bu nedenle kadının kamusal alanda ve iş hayatında erkeklerle eşit şartlarda yer almasına ilişkin talepler toplumsal yaşamda fazlaca yer almamıştır.

Modern toplumlarda dahi uzun yıllar boyunca cinsiyet ayrımı üzerinde pek durulmamıştır. Kadının veya erkeğin çok farklı sosyal, ekonomik ve politik rolü, doğal ve kaçınılmaz olarak algılanmıştır. Erkekler ve kadınlar tarafından, toplumdaki kadın-erkek iş gücü ayrımı, biyolojinin basit bir gerçeği tarafından dikte edilmiş şeklinde algılanmıştır. Kadınlar kendilerine toplum tarafından biçilen toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukları nedeniyle daha çok ev içi işler ve özel alanla sınırlanırken, kamusal alanda ise erkekler daha etkin olmuşlardır.

Türkiye'de kadınlar çalışma hayatında kentsel alanda öncelikle fiziksel aktivite gerektirmeyen ve kapalı alanlarda düzenli çalışma sürelerine sahip işlerde yer almışlardır. Başlangıçta çocuk bakıcılığı büro çalışanı, öğretmen ve hemşire gibi işler yapan kadınlar artık erkeklere rakip olacak şekilde fiziki aktivite de gerektiren inşaat, makine vb. üretim tesislerinde, evden uzakta kalmayı gerektiren karayolu, havayolu ve denizyolu araçlarında, mali ve hukuki sorumluluk taşıyan şirket ve tesis yöneticiliği gibi işlerde ve çok daha çeşitli alanlarda çalışmaktadırlar.

Türkiye'de gemiye ilk defa çıkan kadınlar 1960-1970 yıllarından itibaren denizci eşleri olmuştur. Bu işin profesyonel olarak ilk icrası ise 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği'nden mezun kadın denizciler tarafından yapılmıştır. 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Yüksekokulu'na, 1999 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi'ne ve 2001 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi'ne denizci kadın yeterliği

sağlamak amaçlı olarak kadın öğrenci alımı başlamıştır. Daha sonra, Türkiye’de pek çok denizcilik okulu kadın öğrencilere kapısını açmıştır (NAS, 2014: 41).

Günümüzde Türkiye’de gemiadamı yetiştiren hemen tüm yükseköğretim kurumlarında kadın denizciler de yetiştirilmektedir. Örneğin, Türk Deniz Eğitim Vakfı- TÜDEV tarafından 2008 yılında kurulan Piri Reis Üniversitesi (PRU) Denizcilik Fakültesi’nde Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği (DUİM) ve Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği bölümleri kadın denizciler için uzakyol gemilerinde vardiya zabiti kariyeri sağlamaktadır (PRU Denizcilik Fakültesi, 2018: 1). Piri Reis Üniversitesi Denizcilik Meslek Yüksekokulu; 2013 yılından bu yana önlisans seviyesinde, Deniz Ulaştırma İşletme (DUİ), Deniz ve Liman İşletmeciliği (DLİ), Yat İşletme ve Yönetimi (YİY), Mekatronik (MEK), Gemi Makineleri İşletme (GMİ) ve Gemi Açılışı (GA) programlarında gemilerde çalışacak kadın denizci yetiştirmektedir (PRU Denizcilik Meslek Yüksekokulu, 2018:1).

Türkiye’de kadınlar, gemilerde daha çok yönetici personel seviyesinde zabıt görevleri yapmaktadırlar. Gemilerde çalışacak kadınlar, yakınyol gemileri için önlisans seviyesinde, uzakyol gemileri için de lisans seviyesinde eğitim almaktadırlar. Yakınyol gemileri, genel olarak 3000 Grostondan daha az taşıma kapasitesinde olan ve Akdeniz dışına sefer yapmayan gemiler olarak tanımlanmaktadır. Uzakyol gemileri ise Akdeniz dışı seferler yapmaya uygun daha büyük gemilerdir (Gemilerin Teknik Yönetmeliği, 2009:5). Önlisans seviyesindeki eğitim genelde hazırlık eğitimi dışında 2 yıl sürmekte, eğitimde gemi güverte zabiti, makine zabiti, sınırlı vardiya zabiti, elektroteknik zabiti, yat kaptanı ve gemi açıcısı yetiştirilmektedir. Gemi Açılışı Programı 2017-2018 yılında ilk defa Piri Reis Üniversitesi Denizcilik Meslek Yüksekokulu’nda açılmıştır (Gemi Açılışı Programı, 2018:1). Lisans seviyesinde yapılan eğitimler ise İngilizce hazırlık eğitimi dışında 4 yıl sürmekte, eğitimde uzakyol gemileri için gemi güverte zabiti ve makine zabiti yetiştirilmektedir.

Gemi Adamları ve Kılavuz Kaptanlar Yönetmeliği’nin 3. Maddesi, *gemiadamını*, “geminin kaptanını, zabitlerini, yardımcı zabitlerini, stajyerlerini, tayfalarını ve yardımcı hizmet personelini ifade eder” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlamadan hareketle, gemiadamının; cinsiyet ayrımı yapılmaksızın en kıdemsiz gemiciden, gemideki her şeyden sorumlu olan gemi süvarisine kadar bütün gemi çalışanlarını kapsadığı anlaşılmaktadır. Gemiadamı teriminin İngilizce karşılığı olarak cinsiyet çağrıştırmayan ‘seafarer’ terimi kullanılmaktadır.

Gemiadamı yetiştiren meslek yüksekokulları, fakülteler ve yüksekokullar, öğrencileri eğitim programlarına kadın, erkek ayrımı gözetmeksizin ve hatta kadın öğrencileri denizci olmaya teşvik ederek kabul etmektedirler. İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi, 2000-2002 yılları arasında ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi de 2002-2006 yılları arasında kadın öğrenciler için %20 kontenjan tahsis etmiştir (NAS, 2014: 42). Günümüzde de kadınların denizcilik mesleğini seçmelerini teşvik etmek üzere Piri Reis Üniversitesi, kadın öğrencilerin okul ücretlerinde %10 indirim yapmaktadır (PRU Öğrenci El Kitabı, 2017: 39).

Metodoloji

Bu çalışmanın amacı; gemilerde çalışmak üzere personel yetiştiren yükseköğretim kurumlarındaki denizcilik programlarında öğrenim gören kadın öğrencilerin karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve varsa bu sorunları giderici usulleri önermektir. Çalışmanın ilk bölümü temel kavramları açıklayacak, kadının çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlara ilişkin olarak alan yazınında kapsanmış olan bilgileri içerecektir. İnceleme bölümünde; kadın öğrencilerin denizcilik programlarını tercih etmelerine ilişkin veriler ele alınacak ve gemilerde çalışmak üzere eğitim alan kadınların karşılaştıkları veya karşılaşılabilecek sorunlara ilişkin olarak bir eğitim kurumunda yapılan alan çalışmasından faydalanılacaktır.

Çalışmanın ana problemi, gemide çalışmak üzere bir yükseköğretim kurumunda eğitim görmekte olan kadınların karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, Piri Reis Üniversitesi'nde önlisans ve lisans seviyesinde öğrenim gören kadın ve erkek öğrencilerden anket yapılarak, gemide çalışmak üzere eğitim görmekte olan kadın öğrencilerin karşılaştıkları sorunların neler olduğunun öğrenilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın; önlisans ve lisans seviyesinde sekiz ayrı programda eğitim gören öğrencilerin gemide çalışma yeterliği sağlayan programları tercih etme durumlarını ve karşılaşılabilecekleri cinsiyet ayrımcılığı konularını kapsayacak olması nedeniyle, literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

Literatür

Yazında, Türkiye'de kadın hareketi, kadın hakları, kadının çalışma hayatında yer alması vb. konularda yapılmış pek çok çalışmanın sonucunu yansıtan eser mevcut olmasına rağmen, gemide çalışmakta olan kadınlara ilişkin çalışmalar sınırlıdır. Nas (2014)'ın yaptığı araştırmaya göre, Türkiye'de 1992 yılından itibaren denizcilik alanında lisans düzeyinde eğitim veren eğitim kurumları sayı olarak artmaktadır. NAS, bu çalışmasında, gemilerin örgütsel yapıları ile gemide çalışan denizcilerin yeterliklerine ilişkin bilgi vermekte, lisans düzeyinde yapılan denizcilik eğitiminin sürecini, lisans düzeyinde eğitim yapan kurumlardaki kadın öğrenci sayılarını ve ayrıca Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı verilerine dayalı olarak gemide çalışma yeterliğine sahip olan denizci kadın sayılarını incelemektedir.

Yasemin Nemlioğlu Koca (2015), çalışmasında Kocaeli Üniversitesi Barbaros Denizcilik Yüksekokulu Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Programı'nda 2013-2014 döneminde eğitim gören 199 lisans öğrencisine bir anket uygulayarak, denizcilik eğitimi almakta olan üniversite öğrencilerinin cinsiyet ayrımcılığı ve önyargısına yönelik algılarını incelemiştir. Koca'ya (2015) göre, ülkemizdeki sosyo-kültürel aile yapısının kadının rolüne yönelik algısının kadın öğrenciler üzerinde olumsuz ve belirgin bir etki sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Denizcilik konuları dışında, kadının ev dışında çalışmasına ilişkin yapılan çalışmalardan bir kısmı konumuzla ilgili oranda özet olarak aşağıda verilmiştir.

Kadının özgürleşmesi, daha doğrusu geleneksel ev işlerinden ve çocuk yetiştirmekten çıkarak ev dışında çalışan kadın olması; iktisadi ve toplumsal modernleşme yani toplumsal kalkınma süreci ile kendiliğinden olmamakta, bu nedenle; bilinçli yöneticiler tarafından uygun politikalar yaratılması gerekmektedir (Köker, 1988: 347). Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Atatürk; kadınların da erkekler ile beraber aynı eğitime tabi tutulması gerektiğini savunmuş ve her fırsatta kadın-erkek ayrımını önlemeye yönelik olarak karma eğitimin önemini vurgulamıştır. Bu dönemde kadınların hekimlik yapamayacakları tartışması arasında 1928 yılında ilk kadın hekimler diploması alınmıştır. Kadınlar ilki 1932 yılında olmak üzere öğretmen de olmaya başlamıştır (Öztoprak, 1999: 51).

Gökdemir'e (1992) göre; Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlar hemen her sektörde teşvik edilmişlerdir. Kadınlar 1980'lerde yaygın olarak dokuma ve tekstil sektöründe istihdam edilmiş ve sanayinin diğer alanları daha çok erkek özellikli görüldüğünden bu alanlardaki kadın istihdamı az olmuştur. Hizmet sektöründe de kadınlar daha çok bankacılık, öğretmenlik ve büro işçiliği veya kamu kesiminde devlet memurluğu gibi işlerde istihdam edilmiştir. Bu dönemde erkeklerin en yoğun olduğu hizmet kesimi %97,79 ile ulaştırma sektörü olmuştur. Kadınlar da en yoğun şekilde tarım sektöründe çalışmıştır (Gökdemir, 1992: 27). Türkiye'de geleneksel olarak cinsiyetlere rol biçildiğinde, yuvayı yapan kadın ve ekmeği kazanan erkek olarak görülmesi nedeniyle işbölümünde kadın; yaygın olarak evi idare etme, tam zamanlı ev işi yapma ve çocuk yetiştirme işlerini üstlenmiş ve bundan dolayı kadının işgücüne katılım oranı hep düşük kalmıştır (Acar, 2007: 76).

Tarım alanında da kadın kendisine para ödenmeksizin ailenin yaşam mücadelesine ekonomik katkı sağlama düşüncesi içerisinde geniş olarak istihdam edilmiş, genel olarak kadının kazandığı doğrudan aile bütçesine eklenmiştir (Munzur, 2011: 91). Canbak (2012:5); tarafından 2011-2012 yıllarında yapılan bir araştırmaya göre, kadınlar eğitim seviyesi arttıkça daha fazla çalışma hayatına girmekte ve evden çıkmaktadırlar. İlkokul mezunu kadınların sadece %4'ü çalışırken, yüksekokul mezunu kadınların %47'si çalışmaktadır. Aytekin (2014) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye'de kadınların toplam istihdam içindeki payının son 25 yılda fazla değişmediği ve %25-30 Aralığında kaldığı değerlendirilmiştir (Aytekin, 2014: 128).

Kadınların eğitim durumu ile işgücüne katılım oranları arasında paralel bir ilişki vardır. Kadınların eğitim seviyesi yükseldiğinde, işgücüne katılım oranları da artmaktadır (Koç, 2014: 97). Türk kadınları kimi durumlarda aşılması olanaksız engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu engeller yasal sınırlardan değil, yapısal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Yasal düzenlemeler, hayat tarzlarında yeteri kadar değişme yaratamamaktadır (Gökdemir, 1992: 47). Koç (2014:144) kadın istihdamı ile ilgili sorunları; toplumsal nedenler, ücretsiz aile işçiliği, eğitim düzeyinin yeterli olmaması, işgücü sektörlerindeki cinsiyete dayalı ayrımcılık, ücret eşitsizliği, işgücü piyasasının katılığı, mevzuat eksikliği ve kayıt dışılık şeklinde sıralamaktadır.

Yakut'a (2015) göre; kadın işgücü, erkek işgücünden farklı olarak işteki rolünün dışında ataerkil toplumun yüklemiş olduğu geleneksel rolleri de içeren

bir kavramdır. Belirli vasıflara sahip olmasına rağmen işgücü piyasasına katılmayan kadınlar, işsiz olarak değerlendirilmemektedir. Bu da kadın işgücü ile ilgili sağlıklı bilgilerin ortaya çıkmasını engellemekte ve kadın işsizliğinin gerçek boyutlarını gizlemektedir.

Kadınlar, iş yaşamında genellikle daha az nitelik gerektiren yardımcı çalışan rollerinde yer almakta, üst seviye yönetici olmalarında sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Nakipoğlu (1998: 59), kadınların iş yaşamında karşılaştıkları sorunları, cinsiyet ayrımcılığı, cinsel taciz ve iş ortamından kaynaklanan sorunlar başlıkları altında incelemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1997 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Dünya'da çalışanların yansı cinsiyet ayrımına tabi tutulmaktadır.

İnceleme: Kadınların Gemide İstihdamının Arttırılmasına İlişkin İnisyatifler

Birleşmiş Milletler'de (BM) 2015 yılında 193 devlet tarafından 17 adet sürdürülebilir gelişme hedefi belirlenmiş ve bu hedeflerin beşincisi *Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması* olarak tüm devletlere ve uluslararası örgütlere duyurulmuştur (BM, 2016). Bu kapsamda, kadınların gemilerde erkekler ile aynı ve eşit koşullarda çalışmalarına yönelik uluslararası faaliyetler, Uluslararası Denizcilik Örgütü (International Maritime Organization- IMO) koordinesinde yürütülmektedir. IMO tarafından bir *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kapasite Oluşturma Programı* yürütülmektedir (IMO, 2017). Bu program kapsamında IMO tarafından yapılan faaliyetler şunlardır.

IMO, 2015 yılında *Dalgaları Oluşturmak: Deniz Dünyasındaki Kadın Liderler* videosunu hazırlamış ve yayımlamıştır. Video, IMO'nun ve Dünya Denizcilik Üniversitesinin (WMU), ulaştırma gemilerinde çalışan kadınların mesleki gelişimlerini teşvik etme çabalarına vurgu yapmaktadır. Bir başka IMO filmi olan *Dümandeki Kadınlar* (Women at the Helm), IMO'nun ve deniz ulaştırma sektörünün, kadınların meslekte daha iyi durumda olabilmelerine ilişkin teşviklerini ve bazı başarılı kadınların ilk elden deneyimlerini vurgulamaktadır.

IMO, Kadınların Denizcilik Sektörüne Entegrasyonu (Integration of Women in the Maritime Sector- IWMS) adıyla diğer bir program yürütmektedir. Bu programın amacı, kadınların erkeklerle birlikte eşit şartlarda eğitilmesini sağlamak için denizcilik eğitim kurumlarının kapılarını kadınlara açmalarını teşvik etmek ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar için üst düzey teknik eğitime erişimi kolaylaştırmak; deniz idarelerinde, limanlarda ve deniz eğitim kurumlarında kadınlara kariyer geliştirme fırsatları sağlamaktır. IMO, 2019 yılında kutlanacak olan *Dünya Denizcilik Gününün Çalışma Konusu* olarak *Denizcilik Toplumunda Kadını güçlendirmek* (Empowering Women in the Maritime Community) konusunu seçmiş ve tüm üye devletlere duyurmuştur (IMO, 2018).

Türkiye'de gemide çalışan kadınların tabi tutulacağı mevzuat, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (UDHB) Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü tarafından koordine ve takip edilmektedir. *Gemiadamları Yönetmeliği*'nin 4. Maddesinde *Gemiadamı* karşılığı olarak, "geminin kaptanını, zabıtlarını, yardımcı zabıtlarını, stajyerlerini, tayfalarını ve yardımcı hizmet

personelini ifade eder” tanımı yapılmaktadır. Gemiadamı terimi her ne kadar eril bir çağrışım yapmakta ise de cinsiyet yönünden kadın ve erkek arasında herhangi bir ayrım yapılmamaktadır. Mevcut uygulamada, gemide çalışan tüm kadınlar gemiadamı tanımlaması içerisine dahil edilmiştir.

Kadınların Gemilerde Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesi

Bahtiyar Serindar Çağlar, Türkiye’de gemide çarkçı zabit olarak çalışmış olan ilk kadın zabit olarak karşılaştığı sorunları şu şekilde anlatmaktadır.

Mezun olduğumda, bir çok denizcilik şirketi yetkilisi bana ‘Gemide neden çalışmak istiyorsun?, gemide kadın çalışan yok’, ‘Gemide kadın çalıştırmıyoruz, senin sorumluluğunu alamayız’, ‘Sen nasıl piston çekersen, sen nasıl makineyi tamir edersen, elin anahtar tutar mı’, dediklerinde gemide çalışmak için daha da hırslandım, ben bunu başarabileceğimi biliyordum ve onlara da bunu söylüyordum. Nihayetinde bir firma bana güvenererek beni gemide çalışmak üzere işe aldı.

Gemide ilk tepkiler, ‘Kadın bir çarkçı nasıl olur, bu yanımızdayken konuşmalarımız nasıl olacak, kıyafetimiz nasıl olacak’ şeklindeydi. Benim dışımda, diğer bütün personel erkekti. Bunlardan herhangi biri ile konuştuğumda, neden dolayı onunla çok konuştun kuşkusuz ile karşılaşıyordum. Zabit salonunda da uzun süreli kalamıyordum. Kendimi sürekli kamaraya kapatmak zorunda kalıyordum. Bütün bu önyargılara rağmen ben direndim. Ben kadın olarak dünyaya gelmişim. Ruhum bu işi yapmak istiyordu. Bedenim de bu işi yapmama engel değildi. Ben de işi yapabiliyordum. Ancak, çoğu zaman gemideki diğer çarkçı arkadaşlarım benim sıkılmış olduğum bir somunu tekrar sıkmaya yeltenirlerdi. Kontrol ederlerdi

İnsanlar beni kabullensinler diye saçlarımı bile sıfıra vurdurmuştum. Bedenimden dolayı beni reddetmesinler, yaptığım işe baksınlar istemiştim. Onlar gibi olursam beni kabul edeceklerine inanmışım. Yıllar içerisinde anladım ki, onlar beni kadın olarak hiçbir zaman kabul etmemişlerdi. Benim işi iyi ya da kötü yapmam önemli değildi. Erkek olmamı bekliyorlardı ([https://www.facebook.com/KisaFilm.Animasyon/vi](https://www.facebook.com/KisaFilm.Animasyon/videos/101560477186493) deos/101560477186493 63, 26.11.2017).

Bahtiyar Serindar Çağlar, 1998 yılında gemi kariyerini sonlandırarak ilk kadın gemi denetim uzmanı olmuştur. Mukherjee’ye (2017) göre; kadınların gemide öncelikle yapmak zorunda oldukları iş, kendilerini diğer gemi mürettebatına kabul ettirme problemini aşmaktır. Kadınların gemilerde erkeklere göre daha az sayıda olmalarının nedenleri şöyle sıralanabilir (Bhattacharjee, 2017):

- Kadınların farkındalık ve bilgi eksikliği.
- Denizciliğin erkek egemen bir iş olması.
- Kadınlara sağlanan toplumsal desteğin çok az olması ya da hiç olmaması.
- Denizcilik şirketlerinin kadın denizcileri daha az kabul etmesi.
- Sosyal, kültürel ve gemide karşılaşılan engellerin mevcudiyeti.
- Kadınların denizcilik sektörüne olan ilgilerini arttırmak amacıyla kadınlara özgü kariyer olanaklarına ilişkin toplantı ve seminerlerin düzenlenmemesi.

Deniz taşımacılığı şirketlerinin çoğu uzun süreli olmayan sözleşmeli istihdam sağlaması ve gemiadamları için iyi bir emeklilik fırsatı sunmaması. Yukarıda belirtilen görüşler ışığında; kadınların gemide mevcut çalışma şartlarının geleneksel olarak erkeklere göre düzenlenmesi nedeniyle karşılaşmış oldukları sorunların üstesinden gelinebileceği düşünülmektedir. Ancak, gemilerde kadın-erkek ilişkilerinin ana etkileyicisi olan ve toplumsal yapının kadınlara ilişkin olarak insanların zihninde oluşturduğu “kadına bakışın” değişmesi için uzun süreli eğitime ve toplumsal gelişime ihtiyaç duyulmakta olduğu düşünülmekte, bu nedenle gelenek çarkının kırılmasının zor olacağı değerlendirilmektedir.

Anket Uygulaması ve Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında Piri Reis Üniversitesi Denizcilik Fakültesi’nde ve Denizcilik Meslek Yüksekokulu’nda 152 öğrenciye anket uygulanmıştır. Anket çalışması, Piri Reis Üniversitesi Denizcilik Fakültesi ve Denizcilik Meslek Yüksekokulu’nda yapılmıştır. Lisans seviyesinde eğitim-öğretim yapan ve gemilerde çalışacak güverte ve makine zabiti yetiştiren Denizcilik Fakültesinde 69 kadın öğrenci ve 1168 erkek öğrenci vardır. Denizcilik Meslek Yüksekokulu’nun önlisans seviyesinde gemi adamı yetiştiren programlarında ise 116 kadın öğrenci ve 817 erkek öğrenci vardır. Bu araştırmaya 29 kadın 123 erkek öğrenci olmak üzere toplam 152 öğrenci katılmıştır. Katılan öğrencilerin eğitim görmekte olduğu akademik birimler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Lisans ve Önlisans Öğrencilerinin Dağılımı

Yüksek Öğrenim Birimi	Kadın	Erkek	Toplam
Denizcilik Fakültesi (Lisans)	11	68	79
Denizcilik Meslek Yüksekokulu (Önlisans)	18	55	73
Araştırmaya Katılan Toplam Öğrenci Sayısı	29	123	152

Piri Reis Üniversitesi’nde ankete katılan 152 lisans ve önlisans öğrencisinin eğitim gördüğü programlar ve her bir programdan ankete katılan öğrencilerin sayıları Tablo 2’de verilmektedir. Anketin ilk kısmında öğrencilerin gemide çalışmaya yönelik, ikinci kısmında da gemide karşılaşılabilecek sorunlara ve cinsiyet ayrımcılığına yönelik düşünceleri elde edilmiş ve analiz sonuçları değerlendirilmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Eğitim Gördüğü Programlara Göre Dağılımı

Programlar	Kadın	Erkek	Toplam
Deniz Ulaştırma İşletme/Mühendisliği (Önlisans/Lisans)	12	74	86
Gemi Makineleri İşletme/ Mühendisliği (Önlisans/Lisans)	1	12	13
Deniz ve Liman İşletmeciliği (Önlisans)	6	7	13
Yat İşletme ve Yönetimi (Önlisans)	3	22	25
Mekatronik (Önlisans)	1	8	9
Gemi Açılışı (Önlisans)	6	0	6

Gemide Çalışmaya Yönelik Eğitim Programlarına Kadın Katılımı

Kadınlar günümüzde eğitim ve sağlık alanlarında ve genel idari hizmetlerde yaygın olarak yer almakta olmalarına rağmen henüz denizcilik alanında ve özellikle gemilerde yapılan işlerde sayısal olarak erkeklerin çok gerisinde bulunmaktadır. Gemilerde çalışan kadınlar parmakla gösterilecek kadar az sayıdadır. Halen yükseköğretim kurumlarındaki denizcilik eğitimi veren eğitim programlarını çok az sayıda öğrenci tercih etmektedir. Piri Reis Üniversitesi'nde 2017-2018 eğitim öğretim yılında gemide çalışacak denizci yetiştiren eğitim programları ve kayıtlı öğrencilerin sayıları, kadın öğrenci sayısı ve oranlarını da içeren şekilde Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: PRU Kadın Öğrenci Sayı ve Oranları

Birim	Programlar	Kadın	Toplam	Oran (%)
Denizcilik Fakültesi	Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği	57	714	8
	Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği	12	523	2
Denizcilik Meslek Yüksekokulu	Deniz Ulaştırma İşletme	28	231	12
	Gemi Makineleri İşletme	3	174	2
	Deniz ve Liman İşletmeciliği	38	129	29
	Yat İşletme ve Yönetimi	26	113	23
	Mekatronik	5	127	4
	Gemi Açılışı	16	43	37

Kaynak: 2017-2018 YÖK Kayıtlarından alınmıştır.

Piri Reis Üniversitesi (PRU) denizcilik sektörü için farklı niteliklerde personel yetiştiren bir üniversite olarak kadın öğrencilere %10 ücret indirimi teşviki sağlamasına rağmen kadın öğrenciler, erkek öğrencilere göre gemide çalışacak denizci yetiştiren programları daha az tercih etmektedirler. Lisans seviyesinde eğitim-öğretim yapan ve gemilerde çalışmak üzere uzakyol vardiya zabiti yetiştiren PRU Denizcilik Fakültesi'nde, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği programına devam eden kadın öğrencilerin sayısının bu programdaki tüm öğrencilere oranı %8, Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği programına devam eden kadın öğrencilerin sayısının bu programdaki tüm öğrencilere oranı %2'dir. Bunlar çok düşük oranlar olup, özellikle gemide makine zabiti olmayı tercih eden öğrencilerin oranı, gemide güverte zabiti olmayı tercih edenlere göre çok daha azdır. Kadınlar gemide makine zabiti olarak çok düşük bir oranda (%2) yer almaktadır.

Önlisans seviyesinde eğitim öğretim yapan PRU Denizcilik Meslek Yüksekokulu'nun gemi adamı yetiştiren programları da kadın öğrenciler tarafından daha az tercih edilmektedir. Kadın öğrencilerin oranı, Deniz Ulaştırma İşletme programında %12, Gemi Makineleri İşletme programında %2, Yat İşletme ve Yönetimi programında %23, Deniz ve Liman İşletmeciliği programında %29 ve Mekatronik programında %4'tür. Görüldüğü gibi, makine zabiti ve elektroteknik zabiti yetiştiren önlisans programları (Gemi Makineleri İşletme Programı ve Mekatronik Programı) lisans programlarında olduğu gibi kadın öğrenciler tarafından çok daha az oranda tercih edilmektedir. Kadın

öğrencilerin en çok tercih ettikleri programlardan Deniz ve Liman İşletmeciliği programı daha küçük gemiler için sınırlı vardiya zabiti, Yat İşletme ve Yönetimi programı da yatlar için yat kaptanı yetiştirmektedir. Bu durum, kadınların gemide çalışmaya karar verseler de genel olarak çok uzak mesafelere çalışmayan ve uzun süreli seyirlere gitmeyen gemilerde çalışmayı tercih etmiş olabileceklerini göstermektedir. Diğer taraftan, gemi açıcılığı programı sadece Piri Reis Üniversitesi'nde açılmış olan bir eğitim programı olup, kadın öğrenciler tarafından %37 kadın öğrenci oranı ile diğer programlara göre daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Program ve yeterliklere göre değişen bu tercihlere etki eden faktörlerin ayrıca araştırılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Piri Reis Üniversitesi, denizcilik temalı bir üniversite olduğu için sadece gemide çalışacak kişileri değil, denizcilik şirketlerinde, tersanelerde, onarım tesislerinde ve denizcilikle ilgili diğer tüm kurumlarda çalışabilecek kişileri de eğitmek üzere değişik mühendislik ve işletme programları da yürütmektedir. Denizcilik yöneltik olan ve gemide çalışmayı içermeyen gemi inşaatı, elektrik-elektronik gibi mühendislik programlarında kadın öğrenci oranı %20'dir. Deniz İşletmeciliği, Deniz Brokerliği gibi denizcilik programlarında kadın öğrenci oranı nispeten yüksek olup, bu oran yine de %40-44 arasında değişmektedir. Üniversite'de 2016-2017 yılında eğitim ve öğretim gören toplam 3659 öğrencinin sadece 691'i (Oran %19) kadın öğrenci olup, kadın öğrenci sayısının toplam öğrenci sayısına olan bu düşük oranına baktığımızda aslında öğrenciler tarafından sadece gemide çalışmayı öngören mesleklerin değil, denizcilik mesleğinin de genel olarak daha az tercih edilmiş olduğu değerlendirilmektedir.

Gemide Karşılaşılabilecek Sorunlara ve Cinsiyet Ayrımcılığına Yönelik Düşünceler Ankete katılan erkek ve kadın öğrencilerin sayısı, bunlardan gemide stajını yapanların ve mezuniyet sonrası gemide çalışmaya istekli olanların sayı ve oranları Tablo 4'de yer almaktadır. Gemide çalışacak personel yetiştiren programlarda eğitim görmekte olmasına rağmen, mezuniyet sonrası gemide çalışmaya istekli kadın öğrencilerin oranı %52 gibi çok düşük bir seviyededir.

Tablo 4: Stajını Yapan ve Gemide Çalışmaya İstekli Öğrenci Sayı ve Oranı

Tercih Nedeni	Kadın (Oran)	Erkek (Oran)
Stajını Gemide Yapan Öğrencilerin Sayısı ve Oranı	19/29 (%66)	83/123 (%67)
Mezuniyet Sonrası Gemide Çalışmak İsteyenlerin Sayısı ve Oranı	15/29 (%52)	105/123 (%85)

Öğrencilerin okudukları programı tercih etme nedenlerinin analiz sonuçları Tablo 5'de verilmiştir. Öğrencilerin birden fazla şıkkı işaretleyebildikleri ankette, katılım oranları dikkate alındığında, kadın öğrenciler ve erkek öğrenciler arasında belirgin bir fark görülmemiştir. Gelir beklentisi erkek öğrencilerde daha yüksektir. Katılımcıların herhangi bir cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmış olma durumlarının tespit edilmesine yönelik sorulara verilen cevaplar özet olarak Tablo 6'da verilmiştir. Kadın öğrenciler, cinsiyet ayrımcılığına en fazla staj sırasında maruz kaldıklarını (%65) belirtmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Okudukları Programı Tercih Etme Nedenleri

Tercih Nedeni	Kadın (Oran)	Erkek (Oran)
Mesleğin Yüksek Getirisi	8/29 (%28)	68/123 (%55)
Güvenli Bir Gelecek Arayışı	7/29 (%24)	37/123 (%30)
Yüksek İş Bulma Fırsatı	10/29 (%34)	30/123 (%24)
Denizcilığe İlgi Duymak	16/29 (%55)	61/123 (%49)
Denizcilik popüler Bir Meslek	1/29 (%03)	5/123 (%04)

Üniversite çalışanlarının cinsiyet ayrımcılığı yaptığını düşünen kadın öğrencilerin oranı %21, erkek öğrencilerin oranı %19'dur. Kadın öğrencilerin %76'sı ve erkek öğrencilerin %65'i toplumsal kaygılardan dolayı (İtibar kaybetme, toplumsal baskı, suçlanma kaygısı, aile baskısı, kariyer endişesi, toplumsal değerler ve okul başarısına etki) cinsiyet ayrımcılığının üzerine gidilemediğine inanmaktadır. Kadın öğrencilerin %76'sı ve erkek öğrencilerin %53'ü eğitim kurumlarında ya da gemilerde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalma durumunda meslekten soğuma yaşayacaklarını belirtmiştir.

Tablo 6: Kadın ve Erkek Öğrencilerin Cinsiyet Ayrımcılığı Algısı

İncelenen Konu	Kadın (Oran)	Erkek (Oran)
Staj Sırasında Cinsiyet Ayrımcılığına Maruz Kalanlar	19/29 (%65)	32/123 (%26)
Üniversite Eğitimi Sırasında Cinsiyet Ayrımı Yapıldığına İnananlar	6/29 (%21)	23/123 (%19)
Toplumsal Kaygılar Nedeniyle Cinsiyet Ayrımcılığının Üzerine Gidilemediğini Düşünenler	22/29 (%76)	80/123 (%65)
Cinsiyet Ayrımcılığı Sonucunda Meslekten Soğuyacağını Düşünenler	22/29 (%76)	65/123 (%53)
Geleneklerin Cinsiyet Ayrımcılığında Etkili Olduğunu Düşünenler	29/29 (%100)	123/123 (%100)

Cinsiyet ayrımcılığı olarak değerlendirilebilecek eylemlere yönelik sorulara kadın öğrencilerin ve erkek öğrencilerin verdikleri cevaplar Tablo 7'de listelenmiştir. Cinsiyet ayrımcılığının en fazla cinsiyet ayırt edici sözlerle yapıldığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 7: Cinsiyet Ayrımcılığı Eylemleri

İncelenen Konu	Kadın (Oran)	Erkek (Oran)
Aşağılayıcı Sözler	11/29 (%38)	36/123 (%29)
Cinsiyet Ayırt Edici Sözler	19/29 (%66)	51/123 (%41)
Cinsel İçerikli Şakalar	9/29 (%31)	27/123 (%22)
İstenmeyen Fiziksel Temas	6/29 (%21)	30/123 (%24)
Beden Dili İle Rahatsızlık Vermek	8/29 (%28)	36/123 (%29)

Cinsiyet ayrımcılığının nedenleri araştırılmış, öğrencilerin cevapları Tablo 8'de listelenmiştir. Hem kadın öğrenciler, hem de erkek öğrenciler, "Denizciliğin erkeklere özgü bir iş olduğu yönündeki inancın" en fazla etkili olduğu konusunda birleşmişlerdir. Diğer ağırlıklı nedenlere bakıldığında, cinsiyet ayrımcılığında; cinsiyetçi kültürün, kadınların cinsel bir obje olarak görülmesinin ve toplumsal

yaptırımının olmaması gibi toplumsal geleneklerin ve değerlerin büyük oranda etkileyici olduğuna inanılmaktadır.

Tablo 8: Cinsiyet Ayrımcılığının Nedenleri

İncelenen Konu	Kadın (Oran)	Erkek (Oran)
Cinsiyetçi Kültür	19/29 (%65)	48/123 (%39)
Kadınların Cinsel Bir Obje Olarak Görülmesi	19/29 (%65)	61/123 (%50)
Denizciliğin Erkeklerle Özgü Bir İş Olduğu İnancı	22/29 (%76)	66/123 (%54)
Toplumsal Yaptırımının Olmaması	8/29 (%28)	21/123 (%17)
Kadınların Rahatsızlıklarını Dile Getirmemesi	12/29 (%41)	22/123 (%18)

Cinsiyet ayrımcılığının önlenbilmesine yönelik olarak alınabilecek tedbirlere ilişkin öğrencilerin tercihleri Tablo 9'da listelenmektedir. Kadınların cesaretlendirilmesi, yaptırım uygulanması, yasalarda düzenleme yapılması ve kampanyalar ile kamu spotları düzenlenmesi gibi tedbirler öne çıkmaktadır.

Tablo 9: Cinsiyet Ayrımcılığının Önlenbilmesi İçin Alınabilecek Tedbirler

İncelenen Konu	Kadın (Oran)	Erkek (Oran)
Cinsiyet Ayrımcılığı Yapanların Teşhir Edilmesi	11/29 (%38)	19/123 (%15)
Cinsiyet Ayrımcılığı Yapanların Şikâyet Edilmesi	6/29 (%21)	23/123 (%19)
Kadınların Cesaretlendirilmesi	16/29 (%55)	41/123 (%33)
Cinsiyet Ayrımcılığı Yapanlara Yaptırım Uygulanması	17/29 (%59)	58/123 (%47)
Yasalarda Düzenleme Yapılması	20/29 (%69)	47/123 (%38)
Kampanyalar Düzenlenmesi, Kamu Spotları Yapılması	16/29 (%55)	48/123 (%39)

Sonuç ve Değerlendirme

Kadınlar denizcilik alanında ve özellikle gemilerde sayısal olarak henüz erkeklerin çok gerisinde bulunmaktadır. Gemilerde çalışan kadınlar parmakla gösterilecek kadar az sayıdadır. Halen yükseköğretim kurumlarındaki denizcilik eğitimi veren eğitim programlarını çok az sayıda kadın öğrenci tercih etmektedir. Güverte zabiti olmak için bir yükseköğretim kurumunda eğitim gören öğrencilerin sadece %10'u kadın öğrencidir. Bu oran, makine zabiti adaylarında %2 gibi çok daha düşük seviyelerdedir. Gemilerde çalışacak personel yetiştiren yükseköğretim kurumlarındaki kadın-erkek oranlarını temel aldığımızda ve mesleki yaşantıda vazgeçmeyi gerektiren diğer bir etmenin olmayacağı varsayıldığında, gelecekte ticaret gemilerinde çalışacak kaptanların %10'unun ve gemi makinistlerinin de %2'sinin kadın olması beklenmektedir. Ankette katılan öğrenci kadınların %38'inin mezuniyetten sonra gemide çalışmayı düşünmedikleri anlaşılmıştır. Bu durum, gelecekte gemilerde çalışacak kadınların oranını daha da düşürecektir.

Araştırma bulguları öğrenci kadınların, hem daha küçük gemilerde ve hem de daha yakın mesafelere çalışan gemilerde çalışmayı daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Yat kaptanı yetiştiren Yat İşletme ve Yönetimi programındaki kadın öğrencilerin oranı %23 ve kıyısız seyir yapan gemiler için sınırlı vardiya zabiti yetiştiren Deniz ve Liman İşletmeciliği programındaki kadın öğrencilerin

oranı %29'dur. Bu durum, kadınların eve yakın olmak ile gemide çalışmak arasında bir denge tesis etmek gayreti içerisinde olduklarını göstermektedir.

Sadece Piri Reis Üniversitesi'nde açılmış olan Gemi Açılışı programı %37 kadın öğrenci oranı ile diğer programlara göre daha fazla tercih edilmektedir. Kadın öğrencilerin bu programı tercih etmesindeki motivasyonlarının; geleneklerden mi, yoksa gemi açılışının cazip bir meslek haline gelmesinden mi kaynaklandığı konusunun ayrıca araştırılması uygun olacaktır.

Gemide çalışma gerektiren mesleklerin dışında, denizcilik işletmeleri, tersaneler, gemi bakım ve onarım tesisleri, gemi acenteleri, brokerlik vb. gibi denizcilik alanlarında çalışmak üzere eğitim alan öğrencilerin sadece %19'u kadın olup, bu oranın da düşük olduğu değerlendirilmiştir. Kadınların; gemi görevlerinin dışında, karada çeşitli denizcilik şirketleri ve gemi destek kuruluşlarında çalışma olanağı sunan mesleklere de yönelmedikleri görülmektedir. Bu konunun, büyük oranda geleneksel toplumsal cinsiyet iş bölümünden kaynaklanmış olabileceği değerlendirilmektedir. Öğrencilerin gemide çalışacak personel yetiştiren programlarda okudukları halde, önemli bir kısmının neden gemide çalışmayı istemedikleri konusu incelendiğinde, cinsiyet ayrımcılığının önemli bir etkisinin olabileceği değerlendirilmiştir. Cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

- Kadın öğrenciler, en çok staj sırasında cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar.
- Cinsiyet ayrımcılığı genelde toplumsal baskı ve suçlanma kaygısı nedeniyle rahatlıkla dile getirilmemektedir.
- Cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmanın sonucunda en fazla meslekten soğuma ve özgüven problemleri yaşama durumları ortaya çıkmaktadır.
- Cinsiyet ayrımcılığının en fazla cinsiyet ayrımcı sözler ve aşağılayıcı sözler ile yapıldığı tespit edilmiştir.
- Kadınların cinsiyet ayrımcılığına maruz kalması toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve roller nedeniyle denizciliğin erkek işi olduğu yönündeki inançtır.

Cinsiyet ayrımcılığı ile mücadelede yapılması gereken pek çok şey mevcut olup, öncelikle ayrımcılığı yapana yaptırım uygulanması, yasalarda düzenleme yapılması, kampanyalar ve kamu spotu düzenlenmesi gibi tedbirlerin alınması faydalı olabilecektir. Gemilerdeki çalışma şartlarının cinsiyet ayrımcısını ortadan kaldıracak şekilde düzenlenebilmesi için öncelikle toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşmesi ve bunun için de istikrarlı ve akılcı bir eğitim ile toplumsal gelişime ihtiyaç duyulacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Acar S. (2007). An Analysis of Female Labor Force Participation in Turkey from a Gender Perspective, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ SBE.
- Aytekin B. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kuramı: Türkiye'de kadın Emeğinin Etkinlik Çözümlemesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBS.

- Bhattacharjee S. (2017). Life at Sea: 7 Most Common Superstitions of Seafarers, Marine in Sight (9.10.2017). İnternet adresi: <https://www.marineinsight.com/life-at-sea/7-most-common-superstitions-of-seafarers>. Erişim tarihi: 17.07. 2018.
- BM (2016). Achieve Gender Equality and Empower All Women and Girls. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>, 17.07.2018.
- Canbak B. (2012), Female Labor Force Participation in Turkey: The Role of Skill Premium and Gender Wage Gap. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi.
- Gemide Bir Kadın (2017). Kısa Film. İnternet adresi: <https://www.facebook.com/KisaFilm.Animasyon/videos/10156047718649363>. Erişim tarihi: 26.11. 2017.
- Gökdemir A. (1992). Türkiye’de Kadın İşgücü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- IMO (2018). Empowering Women in the Maritime Community Basın Bülteni. İnternet adresi: <http://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings>. Erişim tarihi: 17.07.2018.
- IMO (2017). Women in the Maritime Industry. Film. İnternet adresi: <http://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/women>. Erişim tarihi: 17.07. 2018.
- Koç K. (2014). Türkiye’de Kadın İstihdamını Arttırmaya Yönelik Çabalar: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE.
- Köker E.D. (1988), Türkiye’de kadın, Eğitim ve Siyaset:Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadın Durumu Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.
- Kumar R. (1999). *Research Methodology*. London: SAGE Publication.
- Mukherjee P. (2017) A Woman Seafarer Describes the Challenges She Faces on Board Ships. Marine Insights. İnternet adresi: <https://www.marineinsight.com/life-at-sea/woman-seafarer-ship-challenges>. Erişim tarihi: 18.07. 2018.
- Munzur A.Ş. (2011). Trends in Female Labor Force Participation in Turkey in the Period 1988-2008. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Nakipoğlu F. (1998), Türkiye’de Kadın Yöneticilerin İş Yerlerinde karşılaştıkları Sorunlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- NAS S. (2014). Profesyonel Türk Kadın Denizcilerinin Kısa Tarihsel Süreci Üzerine Bir Araştırma. *Beykoz Akademi Dergisi*, 2(1).

- Nemlioğlu Koca Y. (2015). Denizcilikte Cinsiyet Ayrımcılığı ve Önyargı Algısı: Barbaros Denizcilik Yüksekokulu Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 2015/1: 151-176.
- Öztoprak S. (1999). Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- PRU (Piri Reis Üniversitesi) Denizcilik Fakültesi (2018). İnternet adresi: <https://www.pirireis.edu.tr/denizcilik-fakultesi>. Erişim tarihi: 16.07.2018.
- PRU (Piri Reis Üniversitesi) Denizcilik Meslek Yüksekokulu (2018). İnternet adresi: <https://www.pirireis.edu.tr/denizcilik-meslek-yuksekokulu>. Erişim tarihi: 16.07.2018.
- PRU (Piri Reis Üniversitesi) Öğrenci El Kitabı (2017). İnternet adresi: <https://www.pirireis.edu.tr/kayit-islemleri-ogrenci-el-kitabi>. Erişim adresi: 16. 07.2018.
- PRU (Piri Reis Üniversitesi) (2018). Gemi Aşçılığı Programı. İnternet adresi: <https://www.pirireis.edu.tr/on-lisans-programlari-gemi-asciligi-programi>. Erişim tarihi: 16.07.2018.
- Resmi Gazete (RG) (17.11.2009). Gemilerin Teknik Yönetmeliği. RG.Sayı: 27409.
- Resmi Gazete (RG) (31.07.2002). Gemiadamları Yönetmeliği. RG. Sayı: 24832.
- Resmi Gazete (RG) (5.12.1934). Teşkilatı Esasiye Kanununun 10-11 Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 2599 Sayılı Kanun. RG.Sayı: 2877.
- Yakut G. (2015). Türkiye’de Kadın İstihdamı, Meslek Edindirme Kursları ve Yerel Yönetimler: İstanbul’da Bazı İlçe Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.

Kadın Hükümlülerin Bağlanma Stilleri ve Stresle Başa Çıkma Tutumlarının İncelenmesi¹

Latife Utaş-Akhan^{*}
Bülent Ecevit Üniversitesi
Özge Sükut^{***}
İstanbul Üniversitesi

Meltem Kürtüncü^{***}
Bülent Ecevit Üniversitesi
Makbule Batmaz^{****}
Haliç Üniversitesi

Öz

Bu çalışma kadın hükümlülerin bağlanma stillerinin ve stresle başa çıkma tutumlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma ilişkisel, tanımlayıcı türde bir araştırmadır. Araştırma İstanbul ilinde bulunan bir kadın kapalı cezaevinde, 1 Eylül-31 Aralık 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini İstanbul ilindeki bir kapalı cezaevinde bulunan 273 hükümlü oluşturmaktadır. Örneklemi ise amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen, araştırmaya alınma kriterlerine uygun ve araştırmanın uygulanacağı tarihte kadın kapalı cezaevinde kalan 130 kadın hükümlü oluşturmıştır. Araştırmada araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik özellikleri kapsayan veri toplama formu, ilişki ölçekleri anketi ve stresle başa çıkma tutumları envanteri (SBTE) kullanılmıştır. Araştırmaya katılan kadın hükümlülerin yaş ortalaması 34.55±9.223 olarak bulunmuştur. Cezaevinde kalan kadın hükümlülerin stresle başa çıkma tutumlarının ve bağlanma stillerinin, medeni durum, yaş, ebeveyn ile yaşama/yaşamama gibi sosyo-demografik özelliklerinden etkilendiği söylenebilir. Evli olanların ve aktivitelere katılanların daha olumlu stratejiler kullanabildikleri, anne babasından birini ya da her ikisini kaybetmiş olanların daha saplantılı bağlanma gösterdikleri; katılımcıların maneviyat ve dini yöntemlerle baş etme gibi stratejileri kullandığı araştırmadan çıkarılabilecek sonuçlardır.

Anahtar Kelimeler: kadın hükümlü, stres, bağlanma.

* Doç.Dr. Latife Utaş-Akhan, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Psikiyatri Hemşireliği, Zonguldak-Türkiye. E-posta: latifeutasakhan@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0001-8406-7496.

**Doç.Dr. Meltem Kürtüncü, Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hemşireliği, Zonguldak-Türkiye. E-posta: meltemipekkurtuncu@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-3061-5236.

***Dr.Öğr.Üyesi Özge Sükut, İstanbul Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu, Psikiyatri Hemşireliği, İstanbul-Türkiye. E-posta: ozge.sukut@istanbul.edu.tr. ORCID ID: 0000-0001-6394-3346.

****Dr.Öğr.Üyesi Makbule Batmaz, Haliç Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu, Psikiyatri Hemşireliği, İstanbul-Türkiye. E-posta: makbulebatmaz@halic.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-1856-6793.

Analysis of Attachment Styles and Attitudes of Coping with Stress in Female Inmates

Latife Utaş-Akhan
Bülent Ecevit University
Özge Sükut
İstanbul University

Meltem Kürtüncü
Bülent Ecevit University
Makbule Batmaz
Haliç University

Abstract

This study was conducted for the purpose of determining attachment styles and attitudes of coping with stress in female inmates. The research is a cross sectional type of descriptive epidemiological research. The study was conducted between September 1st and December 31st of 2012 at a closed prison of females in the province of Istanbul. The target population of the research is composed of 273 inmates at a closed prison in the province of Istanbul. The sample of the research is composed of 130 female inmates chosen with the method of purposive sampling staying at the closed prison of females at the application of the study who match the research criteria. The data collection form, relationship criteria questionnaire (RCQ) and attitudes of coping with stress inventory (ACSI) which are prepared by the researchers including the socio-demographic characteristics are employed in the study. The age average of the female inmates participated to the study was found to be 34.55 ± 9.223 . It was statistically found to be meaningful that the youngest of the female inmates was 18, and the oldest was 56; the score of the ACSI of the married ones taken from the religious inclination sub category was ($p < 0.05$); the score of the RCQ of those who lost both parents or one of them was ($p < 0.05$); the scores of the ACSI of those whose conviction was due to narcotics taken from the religious inclination and escape - abstraction (biochemical) sub dimension and of the ACSI of those whose course attending status was frequent taken from the escape - abstraction (emotional - actual) and escape abstraction (biochemical) sub dimension were ($p < 0.01$, $p < 0.001$). It can be argued that the attachment styles and attitudes of coping with stress in female inmates were influenced from some of their socio-demographic characteristics. That the married ones and those who attend the activities were able to use more positive strategies, those who had lost one or both of their parents were displaying more obsessed attachment, and the participants were using coping strategies such as spirituality and religious methods are the results that could be derived from the study.

Keywords: woman inmates, stress, attachment.

Giriş

Son 40 yıldır insan gelişimini inceleyen araştırmacılar için bağlanma kuramı çok büyük ilgi çekmiştir (Terzi & Çankaya, 2009; Morsünbül & Çok, 2011). Konunun öncülerinden Bowlby bağlanmayı, insanların kendileri için önemli gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar olarak tanımlamıştır (Bowlby, 1980). Bağlanma kuramları, erken çocukluk döneminde birincil bakıcılarla kurulan ilişkinin niteliğinin, yaşamın daha sonraki dönemlerinde kurulacak olan ilişkilerde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bowlby (1958) ve Ainsworth (1989) ayrı ayrı ve birlikte yaptıkları çalışmalarda güvenli, kaygılı/kararsız ve kaçma olmak üzere üç temel bağlanma stili ortaya koymuşlardır. Bartholomew ve Horowitz (1991) bu bağlanma stillerinden farklı olarak ancak Bowlby'nin bağlanma kuramına dayanarak, benliğe ve başkalarına ait zihinsel modellerin olumlu ve olumsuz olma durumlarının çaprazlanmasından oluşan, dörtlü yetişkin bağlanma stilini geliştirmişlerdir. Bu kurama göre, güvenli, saplantılı, kayıtsız ve korkulu olmak üzere dört bağlanma stili bulunmaktadır (Terzi & Çankaya, 2009; Morsünbül & Çok, 2011; Timmerman & Emmelkamp, 2006). Güvenli bağlanma stili, bireyin kendisine ve başkalarına ilişkin algılarının olumlu olduğu stildir. Kişinin kendisi hakkındaki değersizlik duygularına, başkalarına ilişkin olumlu değerlendirmelerinin eşlik ettiği stil, saplantılı stildir. Kendisine ilişkin algının olumlu ancak başkalarına ilişkin algının olumsuz olduğu bağlanma örüntüsü, kayıtsız stildir. Her iki algının da olumsuz olduğu bağlanma örüntüsü ise, korkulu stildir (Terzi & Çankaya, 2009; Morsünbül & Çok, 2011; Timmerman & Emmelkamp, 2006). Yapılan birçok çalışmada bireyin bağlanma stiline, her yaş grubunda ortaya çıkan stresle ve bireyin stresle başa çıkma davranışı ile ilişkili olduğu görülmektedir (Howard & Medway, 2004; Hawkins vd., 2007).

Stres, bir gerginlik hâli ya da tehdit oluşturan ve değişme ya da uyum gerektiren herhangi bir çevresel istek veya beklentiler bütünüdür. Stres biyolojik ve psikolojik perspektifte olmak üzere iki temel yaklaşıma dayanarak açıklanmaktadır (Karahana & Koç, 2007). 1930'larda stres kavramını biyolojik perspektiften ortaya atan Selye, (1995) stresi organizmaların stresör adı verilen olumsuz duygusal ve fizyolojik olaylar karşısında ortak bir tepki göstermesi olarak tanımlamıştır (Carr & Umberson, 2013; Özdemir, 2011). Bu anlamda, stres bir canlının içsel dengesinin o canlının iç dünyası veya dış çevresi ya da ortamı tarafından zorlandığı bir durum olarak tanımlanabilir (Tan & Aldemir, 2012). Psikolojik perspektifin en önemli isimlerinden olan Lazarus ve Folkman (1984) ise stresin kişinin iyilik durumunu tehlikeye sokan, kapasitesini azaltıcı ve zorlayıcı olarak değerlendirilen kişi, çevre arasındaki etkileşim olarak tanımlamaktadır (Karahana & Koç, 2007; Lazarus & Folkman, 1984; Şahin, 2009; Folkman, 2013). Stresle başa çıkabilmek, stres yapıcıların uyandırdığı duygusal gerilimi azaltmak, yok etmek veya bu gerilime dayanma amacı ile gösterilen davranışların ve duygusal tepkilerin bütünüdür (Tan & Aldemir, 2012). Başa çıkma; stres kaynaklarını değiştirme, tolere etme ya da kaçınma aracıyla dış kaynaklı olumsuz olaylara karşı verilen tepkiler olarak tanımlanmaktadır. Stres kaynakları karşısında sergilenen tepkiler ise kişilik yapısı ve stresle başa çıkma

tarzı gibi faktörlere bağlanmaktadır Karahan & Koç, 2007; Lazarus & Folkman, 1984; Taylor& Stanton, 2007). Stresle başa çıkmada ilk adım stres kaynağının bireysel ve/veya çevresel temelini belirlenmesi ve böylece kişiye özel baş etme mekanizmasının saptanmasıdır. Bu bağlamda bireylerin kendi içsel stresörlerinin yanı sıra buldukları çevre de stres yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle cezaevi gibi kapalı ortamlarda hayatlarını geçiren bireyler için stres ve stresle yetersiz baş etme ya da hiç baş edememe kaçınılmazdır (Akgün & Duyan, 2013). Bireylerin hüküm almaları, sonrasında sanki unutulmuş gibi hissetmelerine; ya cezaevi ortamındaki güçlüklerden dolayı değişik psikiyatrik sorunlar yaşamalarına ya da tekrar topluma geri döndüklerinde stresle baş etme becerilerinde ve normal yaşama tekrar adapte olmada problemler yaşamalarına neden olmaktadır (Timmerman & Emmelkamp, 2006; Akgün & Duyan, 2013;). Nitekim Akgün ve Duyan (2013), tarafından yapılan bir çalışmada; cezaevinde olan hükümlü kadınların stresle baş etme davranışı ile bağlanma stilleri arasında paralel bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Bu çalışma; toplumda çok fazla dokunulamayan hükümlü bireylere sağlık/ ruh sağlığı hizmetlerinin sunumunda eşitlik sağlanması için; literatüre de kazandıracak katkı düşünülerek yapılmıştır. Sağlık çalışanlarının ceza infaz kurumlarında tedavi ve bakım sağlamak, rehabilite edici girişimlerde bulunmak gibi sorumluluklar alabilecek profesyonellerden olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; literatürdeki boşluğu doldurmak ve spesifik olarak kadın hükümlülerin bağlanma davranışları ile başa çıkma stratejileri arasındaki bağlantıyı incelemektir.

Materyal Metod

Araştırma kesitsel tipte, tanımlayıcı epidemiyolojik bir araştırmadır. Araştırma İstanbul ilinde bulunan bir kadın kapalı cezaevinde, 1 Kasım -28 Aralık 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreninin İstanbul ilindeki bir kapalı cezaevinde bulunan 273 kadın hükümlü oluşturmaktadır. Örneklemi ise amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen, araştırmaya alınma kriterlerine uygun ve araştırmanın uygulanacağı tarihte kadın kapalı cezaevinde kalan 130 kadın hükümlü oluşturmuştur. Araştırmaya alınma kriterleri; araştırmaya katılmaya istekli olma, araştırma sorularını eksiksiz ve doğru doldurma, sözel ya da yazılı iletişim problemine sahip olmama, araştırmanın yapıldığı dönemde cezaevinde kalıyor olmaktır. 98 kadın hükümlü özel sebeplerden dolayı çalışmaya katılmayı kabul etmemiş olup, 45 kadın ise yer değişikliği- tahliye gibi sebeplerle çalışma kapsamına alınamamışlardır. Veriler alıştırma konusu ile sınırlı kalınarak, ceza infaz memuru gözetiminde ayrılan bir odada yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak soru cevap şeklinde toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyodemografik verileri toplama amaçlı hazırlanan 20 soruluk bir formdur. Soru Formunda, hükümlülük nedeni, ne zamandır kurumda kaldığı, demografik özellikleri, daha önce hükümlü olup olmadıklarına ilişkin sorular yer almaktadır. İlişki ölçekleri anketi (İÖA):

Griffin ve Bartholomew (1994) tarafından geliştirilen İÖA 17 maddeden oluşmaktadır ve dört bağlanma stilini (güvenli, kayıtsız, korkulu, saplantılı) ölçmektedir. Katılımcılardan ilk olarak 4 aralıklı ölçekler üzerinde kendilerini ne derece tanımladıklarını belirtmeleri istenir (1:hiç katılmıyorum, 4: tamamen katılıyorum). Güvenli ve kayıtsız bağlanma stilleri beşer madde ile ölçülürken, saplantılı ve korkulu bağlanma stilleri dörder madde ile ölçülmüştür. Alt ölçeklerden alınan puana göre katılımcılar bağlanma stilleri içerisinde hangi grupta en yüksek puan aldıysa o grupta değerlendirilmektedir. 18 İÖA alt ölçeklerinin alfa değerleri 0.41 ila 0.71 arasında değişmiştir. Bu çalışmadaki iç tutarlılık katsayısı 0.48'tir. Ölçeğin Türkçe'ye çevrilmesinde çeviri - tekrar çeviri yöntemi kullanılmıştır (Sümer & Güngör, 1999).

Stresle başa çıkma tutumları envanteri (SBTE): Özbay (1993) tarafından ABD'de üniversitede öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilere yönelik geliştirilmiş olan stresle başa çıkma yolları ölçeğidir. Yine Özbay & Şahin (1997) tarafından testin Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Geliştirilen bu testin amacı, farklı stres durumlarında bireylerin başa çıkma çabalarını ölçmeye yöneliktir. Türkçe uyarlama çalışmasında faktör analizi sonucunda 56 maddelik orjinal başa çıkma ölçeğinden 43 madde 6 faktör altında toplanmıştır. Test 5'li likert tipi derecelendirme ile düzenlenmiştir. Faktör analizi ile belirlenen 6 faktör aktif planlama, dış yardım arama, dine sığınma, kaçma soyutlama (duygusal-eylemsel), kaçma soyutlama (biyo-kimyasal) ve kabul-bilişsel yeniden yapılanma olarak adlandırılmıştır (0 Hiçbir zaman, 1 Ara sıra, 2 Bazen, 3 Sık sık, 4 Genellikle/Her zaman). Yapılan faktör analizi sonucunda 43 madde 6 faktör altında toplanmıştır. SBTE, güvenirlik katsayısı 0.81'dir, bu çalışmada SBTE güvenirlik katsayısı 0.85' dir (Özbay & Şahin, 1997).

Veriler SPSS programı kullanılarak ortalama, frekans dağılımı, ANOVA ve fark çıkan gruplarda farkın kaynağını ortaya koymak amacıyla Tukey testi ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ olarak alınmıştır. Araştırmanın yapılması için Adalet Bakanlığında ve katılımcılardan yazılı ve sözlü izinler alınmıştır. Ayrıca araştırmanın yapıldığı kurum ve araştırmaya katılanların kimlik bilgileri gizli tutulmuştur. Araştırma verilerinin toplanması aşamasında hükümlülere araştırma hakkında bilgi verilerek *Aydınlatılmış Onam* ilkesi, elde edilen bilgilerin gizli tutulacağı ve sadece bilimsel amaçla kullanılacağı belirtilerek *Gizlilik ve Gizliliğin Korunması* ilkesi, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen kadın hükümlülerin alınması ile *Özerkliğe Saygı* etik ilkeleri yerine getirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan kadın hükümlülerin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; %50.8'inin (n:66) ev hanımı olduğu, %42.3'ünün (n:55) evli olduğu, %29.2'sinin (n: 38) çocuk sayısının 3 ve üzeri olduğu, %52.3'ünün (n:68) gelir durumunun orta olduğu, %30.8'inin (n:40) öğrenim durumunun ilkökul mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kadın hükümlülerin yaş

ortalaması 34.55±9.223 (Min: 18, Max: 56) olarak bulunmuştur. Kadın hükümlülerin en genci 18, en yaşlısı 56 yaşındadır.

Araştırmada kadın hükümlülerin sosyo-demografik özellikleri ile stresle başa çıkma tutumları envanterinin alt boyutları incelenmiştir. Buna göre evli olan kadınların SBTE'nin dine yönelme alt boyutundan aldığı puan, bekar ve dul olan kadınlara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p<0.05$). SBTE'nin diğer alt boyutlarından aldığı puan ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 1: Kadın Hükümlülerin İşlediği Suç Türü ile SBTE'nin Karşılaştırılması (N:130)

Alt Boyut	Suçluluk Durumu	N	Ort.	F*	P
Dine Yönelme	Uyuşturucu	39	20,41	3,897	0,003**
	Fuhuş	9	10,66		
	Gasp	19	17,47		
	Cinayet	13	18,76		
	Sahte evrak	22	18,90		
	Hırsızlık	28	20,14		
Dış Yardım	Uyuşturucu	39	20,07	1,556	0,177
	Fuhuş	9	12,44		
	Gasp	19	19,15		
	Cinayet	13	17,92		
	Sahte evrak	22	20,13		
	Hırsızlık	28	20,53		
Aktif Plan	Uyuşturucu	39	29,82	2,010	0,082
	Fuhuş	9	23,77		
	Gasp	19	27,57		
	Cinayet	13	28,15		
	Sahte evrak	22	30,45		
	Hırsızlık	28	28,07		
Kaçma-soyutlama (Duygusal-eylemsel)	Uyuşturucu	39	17,10	1,426	0,219
	Fuhuş	9	14,77		
	Gasp	19	16,94		
	Cinayet	13	18,00		
	Sahte evrak	22	14,81		
	Hırsızlık	28	19,00		
Kaçma-soyutlama (Biyokimyasal)	Uyuşturucu	39	6,43	5,196	0,000
	Fuhuş	9	5,66		
	Gasp	19	5,26		
	Cinayet	13	2,53		
	Sahte evrak	22	1,81		
	Hırsızlık	28	5,78		
Kabul Bilişsel	Uyuşturucu	39	17,94	1,871	0,104
	Fuhuş	9	14,33		
	Gasp	19	17,15		
	Cinayet	13	17,23		
	Sahte evrak	22	19,54		
	Hırsızlık	28	17,75		

Tablo 1’de kadın hükümlülerin suçluluk durumu ile SBTE’nin alt boyutlarının karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde; uyuşturucu suçu işlemiş olan kadınların SBTE’nin dine yönelme ve kaçma-soyutlama (biyokimyasal) alt boyutundan aldığı puanın fuhuş, gasp, cinayet, sahte evrak, hırsızlık suçu olanlara göre istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur ($p<0.01$, $p<0.001$). Bu farklılığın nereden kaynaklandığını belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Buna göre farklılığın, uyuşturucu suçu işlemiş olanlardan kaynaklandığı saptanmıştır ($F=3.89$ $p=0.03$). SBTE’nin diğer alt boyutlarından aldığı puanlar ile suçluluk durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$). Kadın hükümlülerin SBTE’nin alt boyutlarından aldığı puan ile cezaevinde kalma süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 2’de kadın hükümlülerin cezaevindeki kurslara katılma durumları ile SBTE’nin alt boyutlarının karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre, cezaevi yönetimi ve ceza infaz kurumlarınınca açılan, el becerisi, müzik, sanat ağırlıklı kurslara (kurslarla ilgili ayrıntılı bilgi materyal-metod kısmında verildi) katılma durumunu sık sık olarak belirten kadınların SBTE’nin kaçma-soyutlama (duygusal-eylemsel) alt boyutundan aldığı puan kurslara katılma durumunu hiç, bazen, her zaman olarak belirtenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Kurslara katılma durumunu bazen (her hafta düzenli olarak devam etmeyip ayda 2 ya da 3 kez katılanlar) olarak belirten kadınların ise SBTE’nin kaçma-soyutlama (biyokimyasal) alt boyutundan aldığı puan kursa katılımlarını hiç, sık sık, her zaman olarak belirtenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). SBTE’nin diğer alt boyutlarından aldığı puanlar ile kursa katılma sıklığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 3’te kadın hükümlülerin anne-babasının birliktelik durumu ile İÖA’nın karşılaştırılmasına ilişkin bulgular yer almaktadır. Tablo 3 incelendiğinde; anne babadan ikisi veya biri vefat etmiş olan kadınların İÖA’nın saplantılı bağlanma alt boyutlarından aldığı puanın anne-baba birlikte yaşıyor, anne baba boşanmış, ayrı yaşıyor olanlara göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). İÖA’nın diğer alt boyutlarından aldığı puanlar ile anne-baba durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 4’te kadın hükümlülerin suçluluk durumları ile İÖA’nın karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde; gasp suçu işleyen kadınların İÖA’nın saplantılı bağlanma alt boyutlarından aldığı puanlar uyuşturucu, fuhuş, cinayet, sahte evrak, hırsızlık suçu işleyen kadınlara göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). İÖA’nın diğer alt boyutlarından aldığı puanlar ile suçluluk durumları arasında istatistiksel olarak anlamlılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 2: Kadın Hükümlülerin Cezaevindeki Kurslara Katılma Durumu İle SBTE'nin Karşılaştırılması (N:130)

Alt Boyut	Kursa katılma durumu	n	Ort.	F*	P
Dine Yönelme	Hiç	62	18,17	0,405	0,749
	Bazen	36	19,33		
	Sık sık	11	20,00		
	Her zaman	21	19,28		
Dış Yardım	Hiç	62	18,51	0,736	0,532
	Bazen	36	21,00		
	Sık sık	11	19,63		
	Her zaman	21	18,57		
Aktif Plan	Hiç	62	27,98	0,674	0,570
	Bazen	36	29,38		
	Sık sık	11	27,81		
	Her zaman	21	29,71		
Kaçma-soyutlama (Duyusal-eylemsel)	Hiç	62	16,48	3,256	0,024**
	Bazen	36	18,75		
	Sık sık	11	19,72		
	Her zaman	21	14,28		
Kaçma-soyutlama (Biyokimyasal)	Hiç	62	5,17	3,374	0,021**
	Bazen	36	6,08		
	Sık sık	11	3,63		
	Her zaman	21	2,71		
Kabul Bilişsel	Hiç	62	18,43	1,039	0,378
	Bazen	36	19,47		
	Sık sık	11	21,18		
	Her zaman	21	19,19		

Tablo 3: Kadın Hükümlülerin Anne-Babasının Birliktelik Durumu ile İÖA'nın karşılaştırılması (N:130)

Alt Boyut	Anne-babasının durumu	n	Ort.	F*	P
Güvenli Bağlanma	Anne-baba beraber yaşıyor	44	11,54	0,427	0,653
	Anne-baba ayrı yaşıyor	15	12,06		
	İkisi veya biri vefat etmiş	71	11,77		
Korkulu-kaçıncı Bağlanma	Anne-baba beraber yaşıyor	44	10,93	1,566	0,213
	Anne-baba ayrı yaşıyor	15	11,53		
	İkisi veya biri vefat etmiş	71	11,54		
Saplantılı Bağlanma	Anne-baba beraber yaşıyor	44	9,38	3,138	0,047**
	Anne-baba ayrı yaşıyor	15	9,66		
	İkisi veya biri vefat etmiş	71	10,05		
Kayıtsız-kaçıncı Bağlanma	Anne-baba beraber yaşıyor	44	14,79	1,012	0,367
	Anne-baba ayrı yaşıyor	15	14,33		
	İkisi veya biri vefat etmiş	71	14,38		

*ANOVA, **p<0,05

Tablo 4: Kadın hükümlülerin işlediği suç türü ile İÖA'nın karşılaştırılması (N:130)

Alt Boyut	Suçluluk durumları	N	Ort.	F*	p
Güvenli Bağlanma	Uyuşturucu	39	13,33	0,520	0,761
	Fuhuş	9	13,33		
	Gasp	19	13,47		
	Cinayet	13	13,07		
	Sahte evrak	22	13,40		
	Hırsızlık	28	12,77		
Korkulu-kaçınmacı Bağlanma	Uyuşturucu	39	11,56	1,067	0,382
	Fuhuş	9	10,77		
	Gasp	19	11,21		
	Cinayet	13	12,23		
	Sahte evrak	22	11,04		
	Hırsızlık	28	11,10		
Saplantılı Bağlanma	Uyuşturucu	39	10,07	3,493	0,005**
	Fuhuş	9	8,33		
	Gasp	19	10,15		
	Cinayet	13	9,30		
	Sahte evrak	22	9,45		
	Hırsızlık	28	10,07		
Kayıtsız-kaçınmacı Bağlanma	Uyuşturucu	39	14,33	2,205	0,058
	Fuhuş	9	15,88		
	Gasp	19	14,05		
	Cinayet	13	15,07		
	Sahte evrak	22	14,31		
	Hırsızlık	28	14,53		

*ANOVA, **p<0.05

Tartışma

Araştırmaya katılan kadın hükümlülerin sosyo-demografik özellikleri ile Stresle Başa Çıkma Tutumları Envanteri (SBTE)'nin alt boyutlarından aldıkları puanlar karşılaştırılmıştır. Kadın hükümlülerden evli olanların, SBTE'nin sadece dine yönelme alt boyutundan aldığı puan, bekâr ve dul olanlara göre yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan diğer araştırmalara bakıldığında, maneviyat ve dini yöntemlerle baş etme ile psikolojik ve fiziksel sağlık arasında önemli bir ilişkinin olduğu gösterilmektedir (Koenig vd., 2001, Pargament, 2004). Erkmen ve Çetin'in (2008) öğretmenlerle yaptıkları bir çalışmada; medeni durumu bekâr olanların evlilere göre; 30 yaş altı olanların ise diğer yaş gruplarına göre dine yönelme alt boyutundan aldıkları puan daha yüksek bulunmuştur (Erkmen & Çetin, 2008). Araştırmanın bu sonucu; Erkmen ve Çetin'in çalışma sonucu ile paralellik göstermemektedir

Bu çalışmada uyuşturucu suçu işlemiş olan kadın hükümlülerin SBTE'nin dine yönelme kaçma-soyutlama (biyokimyasal) alt boyutlarından aldığı puan, fuhuş, gasp, cinayet, sahte evrak, hırsızlık suçu işleyen kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Kombarakaran (2004)'nin sokak çocuklarının stres kaynakları ve baş etme biçimlerini incelediği çalışmasında, sokak çocuklarının sokakta yaşadıkları streslerle başa çıkabilmek için alkol, uyuşturucu, hırsızlık yapma gibi uygun olmayan yöntemleri kullandıkları sonucuna varmışlardır (Kombarakaran, 2004).

Allard (2002)'nin cezaevindeki Afrikan-Amerikan mahkûmlar üzerinde yaptığı çalışmada, mahkûmların %74'ünün stresle baş etme yöntemi olarak madde kullandıkları görülmüştür (Allard, 2002). Araştırmaya katılan kadın hükümlülerden cezaevinde düzenlenen kurslara katılma durumunu sık olarak belirtenlerin SBTE'nin kaçma-soyutlama (duygusal-eylemsel) ve kaçma soyutlama (biyokimyasal) alt boyutlarından aldığı puan, kurslara katılım durumunu hiç, bazen, her zaman olarak belirtenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Hem sosyal etkinliklerin, hem de yalnız gerçekleştirilen etkinliklerin iyi ve mutlu olmanın yordayıcıları arasında olduğu belirlenmiştir (Argyle & Lu, 1990). Serbest zamanın yeterli kullanılmaması durumunda, stres veya stresi oluşturan nedenlerin ortaya çıkması veya fiziksel ve psikolojik zorlukların artması olası bir durumdur (Schor, 1998). Araştırmada, anne ve babasının ikisi ya da biri vefat etmiş olanların İÖA'nın saplantılı bağlanma alt boyutundan aldığı puan, anne baba birlikte yaşıyor, anne baba boşanmış ayrı yaşıyor olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Crowell vd. (2009) yaptığı çalışmada ise boşanmış ailelerdeki çocukların yetişkinliklerinde bağlanma durumunun olumsuz yönde etkilendiği ve güvensiz bağlanma görüldüğü sonucuna varılmıştır. Yapılan bir başka çalışmada boşanmış anne-babaya sahip olan kadınların, anne-babasıyla birlikte olanlara göre daha az güvenli bağlanma ve daha fazla korkulu-kaçınmacı bağlanma gösterdikleri sonucuna varılmıştır (Kilmann, 2006). Anne babasından birini ya da her ikisini kaybetmiş olma olgusu yetişkinlikteki bağlanma stilini olumsuz yönde etkilemekte olup ebeveyn varlığının ve birlikliğinin ileriki dönemde çocukların bağlanma stillerini etkilediği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; cezaevinde kalan kadın hükümlülerin stresle başa çıkma tutumlarının ve bağlanma stillerinin, bazı sosyo-demografik özelliklerden etkilendiği söylenebilir. Evli olanların ve aktivitelere katılanların daha olumlu stratejiler kullanabildikleri, anne babasından birini ya da her ikisini kaybetmiş olanların daha saplantılı bağlanma gösterdikleri; katılımcıların maneviyat ve dini yöntemlerle baş etme gibi stratejileri kullandığı araştırmadan çıkarılabilecek sonuçlardır. Bu bulgular doğrultusunda cezaevlerinde yapılabilecek farklı nitelikteki araştırmalar suç davranışının tanınması açısından yararlı olabileceği gibi; kadın hakları açısından da psikolojik yardım hizmetlerinin etkili olarak sunulmasının önemi ve gereği vurgulanabilir. Bu hizmetlerin sunulmasında özellikle stresle baş etme becerileri, öfke kontrolü ve iletişim becerileri gibi programlara yer verilebilir

Notlar

¹ Araştırma ekibi olarak; araştırmanın uygulama aşamasına verdikleri katkılardan dolayı Sayın Ezgi Karadağ, Seçil Yeşilkır, Nihal Altın'a teşekkür ediyoruz.

Kaynakça

- Terzi Ş. & Çankaya Z.Ç. (2009). Bağlanma Stillерinin Öznel İyi Olmayı ve Stresle Başa Çıkma Tutumlarını Yordama Gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*; 4(3): 1-11.
- Morsünbül Ü. & Çok F. (2011). Bağlanma ve İlişkili Değişkenler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*; 3(3): 553-570.
- Bowlby J. (1980). *Attachment and Loss*. New York: Basic Books. 2nd Ed. Vol. 3.
- Bartholomew K. & Horowitz L. (1991). Attachment Styles among Young Adults: A Test of a Four Category Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61: 226-241.
- Howard M.S. & Medway F.J. (2004). Adolescents' Attachment and Coping with Stress. *Psychology in the Schools*, 41(3): 391-402.
- Timmerman I.G.H. & Emmelkamp P.M.G. (2006). The Relationship between Attachment Styles and Cluster B Personality Disorders in Prisoners and Forensic Inpatients. *International Journal of Law and Psychiatry*, 29: 48 - 56.
- Hawkins A.C., Howard R.A. & Oyebode J.R. (2007). Stress and Coping in Hospice Nursing Staff: The Impact of Attachment Styles. *Psycho-Oncology*; 16: 563-572.
- Seiffge-Krenke I. (2006). Coping with Relationship Stressors: The Impact of Different Working Models of Attachment and Links to Adaptation. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(1): 25-39.
- Karahan T.F. & Koç H.E. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Alkol ve Sigara Kullanım Sıklığına Göre Stresle Başa Çıkma Tarzlarının İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 6(2): 113-131.
- Carr D. & Umberson D. (2013). The Social Psychology of Stres, Health, and Coping. İçinde, DeLamater J. (Ed.), *Handbooks of Sociology and Social Research*. New York: Springer: 465-487.
- Özdemir S., Sezgin F., Kaya Z. & Receptoğlu E. (2011). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Kullandıkları Mizah Tarzları Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(3): 405-428.
- Tan S. & Aldemir S. (2012). Ergenlerde Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Atılganlık Düzeyleri ve Sosyo-Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *New/Yeni Symposium Journal*, 50 (1): 23-30.
- Lazarus R.S. & Folkman S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer.
- Şahin N.H., Güler M. & Basım N. (2009). A Tipi Kişilik Örüntüsünde Bilişsel ve Duyusal Zekanın Stresle Başa Çıkma ve Stres Belirtileri ile İlişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3): 243-254.

- Folkman S. (2013). Stres, Coping and Hope. In Carr B.I. & Steel J. (Eds.), *Psychological Aspects of Cancer*. New York: Springer: 119-127.
- Taylor S.E. & Stanton A.L. (2007). Coping Resources, Coping Processes, and Mental Health. *Annual Review of Clinical Psychology*, 3: 377-401.
- Akgün R. & Duyan V. (2013). Kadın Hükümlülerin Ceza İnfaz Kurumunda Yaşadıkları Sorunlar ve Başa Çıkma Tarzlarının Belirlenmesi: Eskişehir Çifteler Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği. *Adli Bilimler Dergisi*, 12(2): 1-34.
- Sümer N. & Güngör D. (1999). Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örneklemi Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43): 71-106.
- Özbay Y. & Şahin B. (1997). Stresle Başa Çıkma Tutumları Envanteri: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. IV. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi.
- Koenig H.G., McCullough M.E. & Larson D.B. (2001). *Handbook of Religion and Health*. Oxford: Oxford University Pres.
- Pargament K.I., Koenig H.G., Tarakeshwar N. & Hahn J. (2004). Religious Coping Methods as Predictors of Psychological, Physical and Spiritual Outcomes Among Medically Ill Elderly Patients: A Two Year Longitudinal Study. *Journal of Health Psychology*, 9: 713-730.
- Erkmen N. & Çetin M.Ç. (2004). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Bazı Değişkenlerle İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19: 231-242.
- Kombarakaran F.A. (2004). Street Children of Bombay: Their Stresses and Strategies of Coping. *Children and Youth Services Review*, 26: 853 - 871.
- Allard P. (2002). Life Sentences: Denying Welfare Benefits to Women Convicted of Drug Offenses. The Sentencing Project. İnternet adresi: www.Sentencingproject.org. Erişim tarihi: 16.5.2018.
- Argyle M. & Lu L. (1990). The Happiness of Extroverts. *Personality and Individual Differences*, 11(10): 1011-1017.
- Schor J. (1998). *Overspent American: Why We Want What We Don't Need?* New York: Harper Perennial.
- Crowell J.A., Treboux D. & Brovkmeyer S. (2009). Parental Divorce and Adult Children's Attachment Representations and Marital Status. *Attachment & Human Development*, 11(1): 87-101.
- Kilmann P.R., Carranza L.V. & Vendemia J.M.C. (2006). Recollections of Parent Characteristics and Attachment Patterns for College Women of Intact vs. Non-Intact Families. *Journal of Adolescence*, 29: 89-102.

Family Law, Human Rights and Gender: An Examination of Turkish Comparative Rectitude

Nadire Özdemir*
Ankara University

Abstract

This article is an examination of Turkish jurisprudence of comparative rectitude in divorce cases, in terms of human rights and gender. I will focus on the cases in where one spouse (usually the wife) has been adulteress while the other spouse (usually the husband) has committed violence against his spouse. The decisions of the courts claiming the adulteress and violence perpetrator are equal at faults or sometimes violence perpetrator at a lesser fault will be criticized. Critics will be brought on 'fidelity' as a marital duty, which is a vague concept, and its sexist interpretation in legal disputes. Another legal framework in marital duties that does not shape moral or sexual behaviours of the spouses but avoids human rights abuses will be proposed as concluding thoughts.

Keywords: Family law, gender, fault based divorce system, comparative rectitude, fidelity, domestic violence.

* Dr. Nadire Özdemir, Ankara University, Faculty of Law, Department of Public Law, Ankara-Turkey. E-mail: naozdemir@ankara.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-1406-4833.

Aile Hukuku, İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet: Kusur İlkesi Uygulaması Üzerine Değerlendirmeler

Nadire Özdemir
Ankara Üniversitesi

Öz

Bu çalışma, yargı kararlarından hareketle boşanmalardaki kusur tespitini insan hakları ve toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirmektedir. Özellikle kadının sadakat yükümlülüğünü ihlal ettiği, erkeğin ise kadına karşı şiddet uyguladığı davalardaki kusur tespiti ele alınacaktır. Mahkemeler kimi zaman kadının sadakate aykırı davranışı ile bir insan hakları ihlali olan erkeğin kadına yönelik şiddetini eşit ve hatta bazen sadakat ihlalinin daha ağır bir kusur olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımın problemli yanları belirtilecek ve bu hususların önüne geçebilecek farklı bir yasal çerçeve tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile hukuku, toplumsal cinsiyet, kusur ilkesi, sadakat yükümlülüğü, aile içi şiddet.

Introduction

Turkey with its mixed ground divorce system allows one spouse to sue for divorce on grounds of adultery. According to the Turkish Civil Code fidelity is not only a ground for divorce in case of its breach but also a conjugal duty. However ‘duty of fidelity’, which is a gender-neutral rule for both spouses but a vague concept can lead to unjust results in a sexist climate. This article will examine the Court of Cassation of Turkey’s decisions on comparative rectitude where one spouse (usually the wife) has been adulteress but the other spouse (usually the husband) has committed violence against the other spouse. The Court’s judgements claiming these parties are at equal faults or sometimes violence perpetrator is at a lesser fault will be evaluated in terms of human rights and gender. After the methodology section, there will be a short description of Turkish family law in order to give an idea about the legal frame, and then explanation of the jurisprudence on comparative rectitude, which will be evaluated in the subsequent titles. Critics will be brought on ‘fidelity’ as a marital duty, which is an unclear concept, and its sexist interpretation. Finally, another legal framework in marital duties will be proposed as concluding thoughts.

Methodology

This article aims to bring a gender and human rights perspective to Turkish family law application. Feminist studies on family law have a significant place in Turkish literature as they have a critical approach to mainstream family law tradition¹. As a contribution to this critical approach, this article aims to point out a human rights issue related to a gender problem in Turkish legal application. The Court of Cassation of Turkey’s decisions will be the main data to address this problem. The Court of Cassation of Turkey (the Court) is an appellate court on civil and criminal cases that reviews the local courts’ decisions. As the Court’s decisions are taken into account by local courts they have a great impact in legal practice. Beside this importance also the facility of access was the reason to use the Court’s decisions. The cases are open via the Internet and easy to access by using special data search engines².

This study aimed to analyse the Court’s cases with the use of sociological methods of document analysis. Court cases could be considered as ‘texts’ from a social scientific view and texts, can be indicators of various institutional and organizational properties³. Analysis of these cases with a gender perspective does give cues about the picture of “legally drawn” wife/husband relationships and some concepts as ‘fidelity’ in Turkish legal practice⁴. In this regard I have searched on engine ‘fault in divorce’, ‘spousal fidelity’ or ‘domestic violence’ of 79 decisions of the Court between the dates 2002 and 2018 (as the new Turkish Civil Code was came into force in 2001). In this article I will not give all these analysed decisions within the texts, but only the significant samples that clearly address the stated problem will be quoted.

Short Glance at Family Law in Turkey

Family law in modern Turkey has been very much influenced by social, cultural, historical and religious development of the society. End of the Ottoman Empire period and establishment of the Turkish Republic had also impacts on legal regulations. The Republic's revolutions have brought sharp changes and developments on legal rules, albeit there have still been footprints of the Ottoman Empire that was politically, socially and legally ruled by Islam (Yildirim, 2005: 347-349). Although transition from Islamic law to western law had started in Ottoman Empire period, it was the Republic that had the reception of the Swiss Civil Code in 1926. The Swiss Code was chosen because it was the most recent one in Europe and also the most appropriate model for Turkish society, declared Mahmut Esat, the Ministry of Justice then (see *Türk Kanunu Medeni Lahiyası*, 1926, 239-241) This reception is accepted as an example of "social engineering through law" because it was a reform of religious society into a modern one (Orucu, 1987-1988: 222). Changes in other legal areas have also taken place, but the change in family law was symbolic. Family-oriented modernisation was the main focus in the establishment of the new society (Sancar, 2012: 191-199). Although the patriarchal family structure was kept, secularization of marriage and divorce, and change in spouses' role were significant.

In the first version of the Civil Code of 1926, there were provisions based on gender inequality, such as the husband was defined as the head of the union, and the wife had to take her husband's permission to work or she had to carry her husband's surname. Although there have been amendments in the Civil Code of 1926 over time (for example the Constitutional Court have annulled the provision seeking the husband's permission for a wife working outside⁵), substantial amendments have occurred with the adoption of new Civil Code of 2001 (coming into force in 2002) due to the harmonization of Turkish laws into European ones. Two important Constitutional changes in 2001 have paved the way to these amendments (Orucu, 2004: 470). Both article 10 'equality before the law'⁶ and article 41⁷ 'the protection of the family' has emphasized equality principle. The new Civil Code has also been harmonized with the equality principle in the Constitution. The head of the family is no longer the husband, the wife can work outside without her husband's permission and improvements in marital property were noteworthy. However, there are still unequal provisions in terms of gender. For example the Code does not allow women to use their own surnames alone after marriage (Article 187). Also there is a "waiting period" for women only. It requires women wait 300 days to remarry after a marriage has ended (Article 132). This rule was introduced in order to secure genealogy. However since medical science has progressed considerably, this regulation stays as a clear discrimination against women (Çağlar Gürgey, 2016, 377). Furthermore according to Seval Yıldırım this provision is an indicator of the woman sexuality being related to social order (Yildirim, 2005: 365-367). Divorce system of the new Civil Code had almost stayed the same after the changes of the Code 1926 in 1988 and 1998 (Orucu, 1991-1992: 431-433; Orucu,

2004: 477-479). The Civil Code of 2001 has mixed-grounds system with the specific grounds (such as adultery, threat to life, extreme cruelty and serious insult, committing a humiliating crime, leading a dishonourable life, desertion, incurable mental illness) and irretrievable breakdown (Orucu, 2004: 477). Mutual consent upon irretrievable breakdown has also been introduced in article 166, with the condition of at least one-year marriage duration. So the divorce system is a mixed one with the specific grounds of fault and with no-fault divorce only upon mutual agreement of the parties (Akıntürk/Karaman, 243). Fault is considered not only in divorce, but also in determination of alimony and material or moral compensation (Articles 174-175; Kılıçoğlu, 15-19). Deciding whether an act can be considered as a fault (stated for a ground for divorce in the Code) or to determine whose fault is the heavier, if both parties are at fault, is the job of the judge. However, a gendered perspective of a judge can be an obstacle in seeing the injustice in a case (Uygur, 2016: 138-141). In the following titles I will emphasize these injustices and by using court cases on two different grounds for divorce: adultery and threat to life, extreme cruelty or serious insult.

Jurisprudence on Comparative Rectitude: “the act of infidelity has a more devastating effect on the marriage union than the act of violence”

The Civil Code of 2001 that had patriarchal roots does still have few gendered articles as explained in the previous title. However in legal application even the gender-neutral articles can become a tool to control woman body and reproduce gendered serotypes. This could be traced in divorce cases where irretrievable breakdown of marriage is specified (Aydın Şafak, 143-148) or compensation cases where sexuality of the spouses is treated differently (Aydın Şafak, 149-157). Similar attitude of the Court can also be seen in domestic violence cases where women/wives are discriminated (Aydın Şafak, 158-160) and this discrimination also appears as a human rights problem. However the Court’s reasoning gives the impression that this crucial problem was not recognized enough or domestic violence was even deemphasized. We trace this deemphasizing from the reasoning of comparative rectitude. When deciding on parties’ fault, the Court makes unjust comparisons. I will especially focus on the Court’s assessment of the breach of fidelity duty and violence.

Turkish Civil Code draws limitation on extra-marital sexual behaviours of both sexes. According to the Civil Code the spouses are under a duty to live with one another, show fidelity and help each other (article 185 in ‘the general provisions of marriage’). In addition to fidelity, the Turkish Civil Code, inter alia two grounds for divorce are ‘adultery’ and ‘threat to life, extreme cruelty and serious insult’. These grounds are regulated as follows:

I. Adultery: Article 161-

If one of the spouses commits adultery, the other spouse can sue for divorce. This ground must be used within six months of knowing the adultery and in any case within five years of the adulterous act. If a spouse forgives the adulterous, then s/he has no right to sue for adultery.

II. Threat to life, extreme cruelty and serious insult: Article 162-

Each of the spouses can sue for divorce if the other spouse treated to life or acted extremely cruel or insulted seriously. This ground must be used within six months of knowing the act for ground and in any case within five years of the act for ground. The forgiving spouse does not have right to sue for divorce.

Thus, two grounds for divorce, the breach of the duty to fidelity is regulated in article 161 and the violence against one's spouse is regulated in article 162. What if one spouse (usually the husband) has committed violence while the other spouse (usually the wife) has been adulterous? Within the scope of the decisions analysed, it is seen that the Court in general, has the tendency to determine that the male spouse who committed violence is at fault to a lesser degree. For example in one of the decisions the Court held that:

In the case of divorce, the plaintiff, who is unfaithful to her husband is seriously at more fault compared to the defendant who committed violence against her" 2HD, E. 2010/4778, K. 2011/5429⁸.

In this decision, the court claims that an unfaithful wife's fault is much graver than the husband's violence against her. Married woman seems to give the control of her body to her husband and it seems that if she was unfaithful then she "deserved" the husband's violence. The dissenting opinion of the same decision points out this reasoning and holds against the majority's view as follows:

The infidelity of one of the spouses does not entitle the other to commit physical violence and neglect of marital union duties. Otherwise, the person who carries out these actions is entitled to commit physical violence as well as a right to receive moral compensation. The party who has been cheated should sue for divorce, not commit physical violence. It is not a general rule that physical violence is less likely against to the human dignity than unfaithfulness is. The parties are equal at fault.

Although the dissenting opinion considers the damage of violence on human dignity, it seems that it confuses two concepts when by assuming that human dignity can be damaged by unfaithful act as well. I suppose this assumption mistakes the concept of honour with the concept of dignity⁹. Dignity is much more related to violence or human rights while honour can be related to value judgements on adultery. In another decision the Court compares infidelity to physical and emotional violence and states that these acts are equal fault:

It is understood that the defendant has violated her fidelity obligation, and she said the joint child was not from Turgay, the plaintiff has also acted against to fidelity obligation, he has subjected his partner to physical violence and insulted his wife as "stupid, idiot." Considering these situations, the parties have equal faults in the event of divorce." 2HD, E. 2013/19857, K. 2014/2614.

In the decision above, the wife has claimed that the child was not from her husband Turgay, and according to the evidence the woman has been unfaithful. However, the husband as well has acted against to duty of fidelity, he has engaged in physical and verbal violence against his wife also. We understand from the decision that the local court has even found that the wife had more

fault than the husband. However the Court has reversed the judgement and decided that they were equal at faults. An unfaithful woman is seen equal to an unfaithful and violent man. Moreover the dissenting opinion claimed that the fault of the wife was even more:

The evidence collected indicates that the plaintiff has committed violence to his wife, insulted her and it is understood from his words and acts that he had an affair with another woman, so he acted unfaithfully; and that the defendant has assaulted the mutual child, claimed that the child was not from the husband, and she was seen under the stairway, and in the coalhouse making love with a man called A., it was understood that she was sexually infidel.

When we compare the faults of the parties, as the (local) court claimed, the defendant's fault is heavier. For this reason, I cannot agree with the opinion of the respectable majority. I think the decision of the local court should be upheld. In one of the similar decisions, the husband committed violence against his wife; he insulted and threatened his wife who has betrayed his trust. The local court claimed that they are equal at faults, while the Court reversed the judgement and decided that the husband's fault was heavier (2HD, E. 2011/20690, K. 2012/29077).

But a dissenting opinion to this judgement has been given as follows:

According to the collected evidence, it is understood that the plaintiff made telephone calls very frequently to another man during non-regular hours, including days when she was on leave. I believe that the parties are equal at fault as it is in the (local) court's acceptance of this situation. (2HD, E. 2011/20690, K. 2012/29077)

We understand from the dissenting opinion that the woman has betrayed the trust of her husband by her telephone calls to another man, even in the period of when she was off duty (indicating that these calls were not related to business). In this regard, the duty of fidelity was breached by these "frequent" calls and the husband's committing violence against her is justified by her trust breaking acts. As an indicator of women sexuality defined differently than men's in law, this case gives the idea that women's fidelity is so fragile that could be breached even by telephone calls. Again in another decision, both majority's decision and the dissenting opinion claims are challenging:

Although the court decided that the defendant woman is considered to be seriously faulty and the decision has been given to divorce; the investigating and collecting evidence proves that the defendant woman has insulted her husband and has violated her fidelity obligation; the plaintiff man insulted the woman and constantly subjected her to physical violence. Parties are equal at faults in the event of divorce regarding the situation. (2HD, E. 2015/6809, K. 2015/21108)

In the case above both parties have insulted against each other. If we accept these insults equal at fault then we must look at the other faults of the parties and compare them: the wife's infidelity versus the husband's constantly physical violence. Again, we see that the decision does not recognize the human rights problem and accepts these acts as equal at fault. Even worse than this is the dissenting opinion which is claiming the infidelity of the wife is much graver:

The applicant husband insulted the defendant woman, committed violence against her more than once, the defendant woman also insulted the plaintiff husband by saying "dishonourable" and she did not fulfil the duties of the union, she has made many phone calls during her marriage to her ex-boyfriend, and according to the declaration of the witness, they had sexual relations from time to time, so it was understood that she acted disloyally to the plaintiff husband. The local court also accepts these facts. The woman failure to fulfil her union duties and infidelity is a more serious fault than the plaintiff's husband insulting and violent acts.

The faults of the defendant woman are more weighted qualitatively and quantitatively than the defendant husband's faults.

There is no doubt that the act of infidelity, according to the act of violence and insult, has a more devastating effect on the marriage union.

The plaintiff husband has filed a divorce case after learning his wife's infidelity. However, the defendant woman did not sue for divorce when she claimed (and proved) to have experienced violence more than once.

There is no information reflected in the file that the defendant has sued for divorce until this day. This shows that the act of infidelity has a more devastating effect on the marriage union.

Very clearly, the dissenting opinion, in harmonious with the local court's decision, declaring that infidelity of the wife is severer than the physical violence of the husband. The dissenting opinion even goes further to highlight that "the act of infidelity, according to the act of violence and insult, has a more devastating effect on the marriage union"! Thus the inhuman act of violence and its effect on individual is ignored while assessing the damage on the marriage union by sexual misconduct. It is also stated in the decision that the women who has faced violence did not sue for divorce proofs that she did not have a devastating experience. Depending on a sexist presumption of the judge here ignores the psychology and conditions of the violence victim. This gendered presumption also undermines the impartiality of the judiciary in domestic violence cases (Çağlar Gürgey, 2015, 72).

Those similar decisions¹⁰ of the Court claiming equal fault or sometimes stating that woman's infidelity is more damageable than man's physical violence clearly ignore the domestic violence as a human rights problem. As Uygur and Çağlar Gürgey states, seeing domestic violence as a human rights problem needs a gender perspective (Uygur-Çağlar Gürgey, 45) and these decisions should be examined from this perspective.

Evaluation in Terms of Human Rights and Gender

The reasoning of the decisions gives insights into attitudes towards domestic violence and illegitimate sexual activity of married women. In the analysed judgements of the Court, adultery of a married woman weighed to violence of the husband. The evaluation of the cases above gives a message that a sexual misconduct (violation of fidelity duty) is considered more offensive than violation of a human right (committing violence against one's spouse). And this

attitude of the Court implies two different gender and human rights problems: bias towards woman sexuality and the violence against woman.

Emphasizing Women's Sexual Misconduct as a Gender Issue

Sexuality is a political issue that cannot be thought distinct from the pre-existing social roles and gender hierarchy (MacKinnon, 1991: 129-131). And since male sex is dominant in society, female sexuality is repressed (MacKinnon, 1991: 133). As Catharine MacKinnon highlights, in male supremacist societies, the standpoint of male dominance is reflected also in law. And as the law claims to be objective and legitimate, the social inequality becomes invisible (MacKinnon, 1991: 237-238). In other words, "discrimination in society becomes non-discrimination in law" (MacKinnon, 1991: 238).

Similar to the rest of the world, sexuality in Turkey is a gender issue. The concept of honour and virginity for women has always been a subject in legal and political debates, as essential elements of Turkish identity (İlkkaracan, 2008: 48-52). And in Turkish legal history, there are symbols of the assumption that women bodies and sexualities are the property of men or society, so they are related to public or moral order. For example in the previous Criminal Code sexual crimes were regulated under the title of *Crimes Against Society*, instead of crimes against individuals (İlkkaracan, 2008: 45). Similarly, the main reason of not recognizing marital rape as a crime was the idea that the husband could dispose anything on his wife's body (Sancar, 2013, 107). Also, adultery has long years been a crime and adultery laws prescribed different proofs and penalties for women were historically reflected gender inequality (Orucu, 2006: 469-480). Until recently, the debates related adultery (as public-private spheres, meaning of Turkish values etc.) has engaged in political and legal agenda (İlkkaracan, 2008: 60-62).

In Turkey there is also gender related violence, particularly honour killings. Especially *namus*, is a special concept that presupposes a moral and physical quality that women should have before marriage, during marriage and even after marriage (Sever & Yurdakul, 2001: 973). Thus women sexuality is controlled by social norms and practices. And sexual relations outside marriage are assaults on men's honour, so the female extra-marital sexuality should be controlled through social, political and legal means (İlkkaracan, 2008: 49). Likewise interpretation of 'fidelity', which is a vague gender-neutral concept, can sometimes result in gender inequality as an extension of the social reality where women sexuality is defined differently than men's. The Courts' decisions given in the previous title expresses that extra-marital sexual behaviour of a wife has more devastating effect on marriage than domestic violence is an extension of this legal culture. And this understanding leaves the human rights violation of domestic violence in the shadow. In the following title the deemphasizing of this human right violation will be discussed.

Deemphasizing Man's Domestic Violence as a Human Rights Issue

Feminists have different opinions on many issues of family law (alimony, child custody, divorce rules etc), but there has been a large consensus on domestic violence (Bartlett, 1999: 498). Katharine Bartlett explains this fact on two different grounds. Firstly, the problem of violence is so extensive that urged women find a solution. Secondly, domestic violence did not cause much conflict on gender roles, as other issues feminists debated did (Bartlett, 1999: 499). I assume both of the grounds she gave are related to the fact that domestic violence is a human rights issue. And as Charlotte Bunch highlights, violence is a politically constructed reality and women's bodies are physical territory of this political struggle over women rights as human rights (Bunch, 1990: 491). Thus both the attitude of the Court towards adulteress women and those women as subjects to violence is politically constructed reality.

Domestic violence is widely seen in Turkey. Research show that 36 percent of the married women face physical violence; 12 percent of them face sexual violence and 44 of them face emotional violence at any stage of their lives by their husbands or partners (Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2015: 120). Infidelity is one of the reasons men commit violence. According to the same research, men give infidelity as a ground for their violent acts (Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2015: 234-235). Dreadfully, 36 percent of married women think that it is right for the husband to beat his wife if the wife has cheated on him (Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2015: 108). Thus the society thinks that extra-marital relationship can be punishable by violence and we see a reflection of the society's perception on the cases stated before. The Courts ignoring the gravity of domestic violence is also a gender problem issue. And this attitude of the Court is related to the traditional human rights approach that does not take into consideration of the private spheres infringements. The distinction between public and private spheres creates a misconception that human rights problems are only in the public sphere and related to the state affairs (Uygur-Çağlar Gürgey, 35). And as Bunch highlights, in order to make women's voice heard and transform the traditional human rights approach we need to consider the specific experiences of women (Bunch, 1990: 487). A feminist transformation of the concept of human rights should be more responsive to women's needs and violations of their human rights (Bunch, 1990: 496). Thus human rights violations at domestic spheres need a better scrutiny as violations of women's human rights (based on gender inequality) are occurring in that sphere.

In fact, Turkey has many legal tools against gender inequality and domestic violence. In addition to the national obligations imposed by the Constitution and Civil Code mentioned before, it also has international responsibilities¹¹. Turkey is a signatory of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). Besides Turkey became the first country to ratify the Council of Europe's Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Council of Europe, 2014; the Istanbul

Convention). This Convention is crucial, as it accepts violence against women as a violation of human rights and obliges parties to take necessary legislative and other measures to promote gender equality and condemn all forms of discrimination against women. Based on this Convention, a new Code (Law no. 6284) has also been enacted. This code brought necessary preventions against domestic violence as well. Thus considering all these legal tools judges should use them effectively in their decisions and imply no tolerance to violence. The neutral concepts or rules (such as fidelity) should not be used as a tool to legitimize patriarchal cultural value judgments in the context of domestic violence (Çağlar Gürgey, 2015, 62). As Shazia Choudhry and Jonathan Herring state, although patriarchal structures in culture and society accounts much, the law's response to domestic violence cases has a symbolic importance in combating against violence (Choudhry, Herring, 2006: 96). Also as stated in ECHR *Opuz v Turkey* case, "the domestic violence affected mainly women and that the general and discriminatory judicial passivity in Turkey created a climate that was conducive to domestic violence" (*Opuz v. Turkey*, Application no. 33401/02, par. 198). In order to see the injustice of a domestic violence case, a judge should avoid any sexist perspective that obstructing to pay attention to the peculiarities of the specific circumstances (Uygur, 2016: 140-141). Consequently, the state authorities, especially judiciary should give no tolerance to violence and give stronger messages showing their sincerity in combating against it.

Concluding Remarks

This study has addressed the human rights problem of the Court of Cassation of Turkey's comparative rectitude decisions that needs a gender perspective to recognize. As Aydın Şafak stated before, the Court seems to discriminate against women in its evaluation of faults in divorce cases (Aydın Şafak, 165). However I claim that this gender discrimination also constitutes a serious human rights problem. Turkish family law seems to maintain its discriminatory attitude in spite of the gender-neutral rules in the Civil Code. The application of these gender-neutral rules reflects its patriarchal roots as explained before. Although legal means specific to domestic violence have been introduced, vague concepts of divorce law (such as fidelity) can still pave the way to gender discrimination in a patriarchal legal culture. Then one can ask: what is the appropriate legal frame for avoiding sexist interpretations of gender-neutral family obligations but at the same time lay emphasize on the protection of the victims of domestic violence? The answer of this question will be the concluding thoughts of this article.

John Eekelaar draws different paradigms relating to the relationship between family norms and legal obligations. What he calls as "delegation model", the state prescribes legal obligations related to family life and expects families to obey them as delegates of the state's authority (Eekelaar, 2012: 83-84). We see this model in the Turkish Civil Code imposing fidelity duty to the spouses. As Eekelaar highlights, in contemporary times the use of legal tools to shape of moral and sexual behaviour within marriage came to be seen as unsuccessful (Eekelaar,

2012: 88). They very much depend on the contextual circumstance that is difficult to reflect in abstract legal forms (Eekelaar, 2012: 89). Beside the difficulty to map specific circumstances by general regulations and their enforceability, these gender-neutral abstract rules turn into a sexist interpretation in legal practice if the given culture is suitable for this. Thus, instead of imposing moral or sexual duties to the family members, the law should take another stance. What Eekelaar calls as “purposive abstention” model is a better response for these cases. Abstention here is to refrain from prescribing legal norms that impose moral or social obligations for family members (Eekelaar, 2012: 76, 84). However, the general law is still enforceable for families that will prevent human rights abuses (Eekelaar, 2012: 92). In this case, by eliminating sexual behavioural norms from family law, and using the general law (in Turkish example it is the national regulations and the conventions on violence or human rights) against human rights abuse would be a better option.

Notes

- ¹ For some examples of these studies in Turkey see Ayşe Aydın Şafak, *Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, (2014); F. Kaya-N.Özdemir-G.Uygur (Eds.), *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet*, Ankara: Savaş, (2014); F. İrem Çağlar Gürgey, “Ev-İçi Şiddet Davalarında Yargıcin Tarafsızlığı”, *Ankara Barosu Dergisi* 2015/4; Özge Yücel, “Medeni Hukuk Açısından Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Ayrımcılık, Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde, G.Uygur-N.Özdemir (Eds.), Ankara: Seçkin, (2018).
- ² Beside the database of the Court, private databases such as www.kazanci.com was also used to collect decisions.
- ³ Reza Banakar and Max Travers, “Studying Legal Texts”, *Theory and Method in Socio-Legal Research*, Reza Banakar and Max Travers (Eds), Portland: Hart Publishing (2005): 135.
- ⁴ Although I take the approach of Banakar and Travers in analysing court decisions, writers such as Sanne Taekema & Wibren van der Burg bring a different approach to the method of critical analysis of the cases. They claim that interpreting legal decisions with a critical evaluation and recommendations for law reform is called “doctrinal research in a broad sense”. See Sanne Taekema and Wibren van der Burg, “Introduction: The Incorporation Problem in Interdisciplinary Legal Research”, *Erasmus Law Review*, 2, (2015): 39.
- ⁵ Esas No: 1990/30, Karar no: 1990/31, Date: 29.11.1990, Official gazette no: 02.07.1992-21272. “E” is the abbreviation for Esas (case number); and “K” is the abbreviation for Karar (decision number).
- ⁶ Article 10: “Everyone is equal before the law without distinction as to language, race, colour, sex, political opinion, philosophical belief, religion and sect, or any such grounds. (Paragraph added on May 7, 2004; Act No. 5170) Men and women have equal rights. The State has the obligation to ensure that this equality exists in practice. (Sentence added on September 12, 2010; Act No. 5982) Measures taken for this purpose shall not be interpreted as contrary to the principle of equality. (Paragraph added on September 12, 2010; Act No. 5982) Measures to be taken for children, the elderly, disabled people, widows and orphans of martyrs as well as for the invalid and veterans shall not be considered as violation of the principle of equality. No privilege shall be granted to any individual, family, group or class. State organs and administrative authorities are obliged to act in compliance with the principle of equality before the law in all their proceedings.” See the full text on https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf. (Accessed on 16.12.2017).
- ⁷ Article 41: “(Paragraph added on October 3, 2001; Act No. 4709) Family is the foundation of the Turkish society and based on the equality between the spouses. The State shall take the necessary measures and establish the necessary organization to protect peace and welfare of the family, especially mother and children, and to ensure the instruction of family planning and its practice. 19 (Paragraph added on September 12, 2010; Act No. 5982) Every child has the right to protection and care and the right to have and maintain a personal and direct relation with his/her mother and father unless it is contrary to his/her high interests. (Paragraph added on September 12, 2010; Act

- No. 5982) The State shall take measures for the protection of the children against all kinds of abuse and violence.” See the full text on https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf. (Accessed on 16.12.2017)
- ⁸ “2HD” is the abbreviation for Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi (Second Chamber of the Court of Cassation on Civil Matters).
- ⁹ Human dignity, as a ground for human rights is “the awareness of the value of the human being”. Honour on the other hand is about value judgements and can change from one culture to another. It is “the esteem paid to the worth or assumed worth of an individual”. Ioanna Kuçuradi, “The Concept of Human Dignity and Human Rights”, in Human Rights: Concepts and Problems, Berlin: Lit Verlag (2013): 99-104.
- ¹⁰ For example see 2HD E. 2014/15361 K. 2014/25613; 2HD E. 2014/4960 K. 2014/14824; 2HD E. 2012/26005 K. 2013/23516; 2HD E. 2012/20537 K. 2013/6624; 2HD, E. 2012/20356, K. 2012/27177; 2HD E. 2012/12694 K. 2012/17520; 2HD E. 2011/20135, K. 2012/16114; 2HD E. 2011/18286 K. 2012/14227; 2HD, E. 2011/13947, K. 2012/10657; 2HD E. 2011/1779 K. 2011/24071.
- ¹¹ According to the Article 90 of the Constitution of the Republic of Turkey, there is supremacy of the international human rights agreements to national regulations: “International agreements duly put into effect have the force of law. No appeal to the Constitutional Court shall be made with regard to these agreements, on the grounds that they are unconstitutional. (Sentence added on May 7, 2004; Act No. 5170) In the case of a conflict between international agreements, duly put into effect, concerning fundamental rights and freedoms and the laws due to differences in provisions on the same matter, the provisions of international agreements shall prevail.” For the full text see: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf (Accessed on 17.12.2017).

References

- Akıntürk T. & Ateş-Karaman D. (2014) *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*. İstanbul: Beta.
- Aydın-Şafak A. (2014) *Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni*. İstanbul: XII Levha.
- Banakar R. & Travers M. (2005). Studying Legal Texts. In Banakar R. & Travers M. (Eds), *Theory and Method in Socio-Legal Research*. Portland: Hart Publishing.
- Bartlett K.T. (1999). Feminism and Family Law. *Family Law Quarterly*, 33: 475-500.
- Bunch C. (1990). Women's Rights as Human Rights: Toward a Re-Vision of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 12: 486-498.
- Choudhry S. & Herring J. (2006). Righting Domestic Violence. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 20: 95-119.
- Çağlar Gürgey F.İ. (2016) Türk Hukukunun Aile Kavrayışı. In, Üye S., Atılğan E.Ü., Akı E.İ., İspir Z., Kaya F. (Eds.), *Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları: 359-387.
- Eekelaar J. (2012). Self-Restraint: Social Norms, Individualism and the Family. *Theoretical Inquiries in Law*, 13: 75-95.
- İlkkaracan P. (2008). How Adultery Almost Derailed Turkey's Aspirations to Join the European Union. In İlkkaracan P. (Ed.), *Deconstructing Sexuality in the Middle East Challenges and Discourses*. Hampshire: Ashgate: 41-64.

- Kılıçoğlu A. (2003) *Medeni Kanunumuzun Aile-Miras-Eşya Hukukuna Getirdiği Yenilikler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kuçuradi I. (2013) *Human Rights: Concepts and Problems*. Berlin: Lit Verlag.
- MacKinnon C.A. (1991). *Toward a Feminist Theory of the State*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Orucu E. (1987-1988). Turkey: Reconciling Traditional Society and Secular Demands. *Journal of Family Law*, 26: 221-236.
- Orucu E. (2004). Family Law Enters the New Century. *International Survey of Family Law*: 469-482.
- Orucu E. (1991-1992). Turkish Family Law: A New Phase. *Journal of Family Law*, 30: 431-438.
- Orucu E. (2006). The Story of Adultery in Turkey. *International Survey of Family Law*: 469-480.
- Sancar S. (2012) *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar T. (2013) *Türk Ceza Hukukunda Kadın*. Ankara: Seçkin.
- Sev'er A. & Yurdakul G. (2001). Culture of Honor Culture of Change: A Feminist Analysis of Honor Killings in Rural Turkey. *Violence Against Women*, 7(9): 959-963.
- Taekema S. & Van der Burg W. (2015). Introduction: The Incorporation Problem in Interdisciplinary Legal Research. *Erasmus Law Review*, 2: 39-42.
- Türk Kanunu Medeni Lahiyası (1/791) ve Adliye Encümeni Mazbatası (1926) [transcription to Latin alphabet 1977] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: II, İçtima senesi: III Cilt 22: 239-241. Accessed via: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=229&sayfa_no_son=234&sayfa_no=239&v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=057. Accessed on 1.10.2018.
- Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. Ankara. Available at: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRapor_Kitap26Mart.Pdf. Accessed on 4.10.2018.
- Yildirim S. (2005). Aftermath of a Revolution: A Case Study of Turkish Family Law. *Pace International Law Review*, 17: 347-371.
- Uygur G. (2016). The Job of the Judge in the Context of Silenced People: The Opuz Case. In R. Hauser et al. (Ed.). *The Common European Constitutional Culture*. Frankfurt Am Main: Peter Lang Edition.

A Comparative Analysis of Familialist Modernisation and Gender Inequality: Turkey and Japan

Miki Suzuki Him*
Ondokuz Mayıs University

Abstract

Turkey and Japan are among the lowest-ranked countries in various gender gap indexes despite their economic achievement. To understand the phenomena, this study explores a question how the experiences of Turkey and Japan converge and diverge in the early struggles for modernisation and a new gender order through an interpretive comparative historical analysis. This study shows that notwithstanding geographical distance, cultural variances and different courses of industrialisation, Turkey and Japan have a number of common historical backgrounds which makes a comparative study interesting. Both countries played a leading role in its region in terms of modernisation, industrialisation and women's emancipation between the late 19th century and the early 20th century. Yet in both countries women were emancipated but unliberated; they gained civil rights but their empowerment was controlled judicially and ideologically. The two countries also share a socio-demographically similar experience of "semi-compressed modernity" which made them opt for familialism as a welfare model today. This familialism is both part of their neoliberalisation programme of social policy and their self-Orientalist response to global capitalist economy. This study argues that it is questionable if familialism secures the family. It is also questionable if women's labour force participation in flexible employment contributes gender equality. Apart from the similarities in state policies, Turkey's experience diverts from that of Japan. One of the most significant variances is that more women in Turkey tend to postpone labour force participation rather than childbirth while it is the opposite in case of Japan. In face of neoliberalising global economy, both Turkey and Japan have carried out drastic reforms since the 1980s yet again without liberating women.

Keywords: women's status, modernisation, familialism, Turkey, Japan.

*Dr. Miki Suzuki Him, Ondokuz Mayıs University, Department of Sociology, Samsun- Turkey. E-mail: mikihim@omu.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-1426-8695.

Aile Temelli Modernleşme ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerine Karşılaştırmalı Analiz: Türkiye ve Japonya Örneği

Miki Suzuki Him

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Öz

Türkiye ve Japonya, ekonomik başarılarına rağmen, çeşitli cinsiyet ayrımı endekslerinde oldukça düşük sıralarda yer almaktadır. Bu meseleyi anlamak üzere bu çalışma yorumlayıcı karşılaştırmalı tarihsel analizlerle birlikte şu soru üzerine yoğunlaşır: Türkiye ve Japonya'nın erken modernleşme ve yeni bir cinsiyet rejimi inşa etme maceraları ne ölçüde örtüşmüş ve farklılaşmıştır? Türkiye ve Japonya'nın coğrafi uzaklıkları, kültürel farklılıkları ve farklı sanayileşme biçimlerine rağmen iki ülkenin karşılaştırmalı bir çalışmasını ilgi çekici kılan ortak bir takım tarihsel arka planları paylaştıkları söylenebilir. Her iki ülke de 19. ve 20. yüzyıllarda modernleşme, sanayileşme ve kadın özgürleşmesi anlamında geçirdikleri dönüşümlerle buldukları bölgelerin öncüsü olmuşlardır. Her iki ülkede de modernleşme sürecinde kadınların kurtarılmasından ama özgürleşmemesinden bahsedilmektedir; kadınlar buralarda bir takım sivil haklara kavuşmuş olsalar da güçlenmeleri yargı ve ideolojiler yoluyla kontrol altında tutulmuştur. Aynı zamanda bu iki ülke bugün onları aile temelli bir refah modeline uygun kılan sosyo-demografik açıdan yarı-sıkıştırılmış modernite deneyimi yaşamışlardır. Bu aile temelli yaklaşım hem sosyal politikaların neoliberalleşmesine dair programın bir parçası hem de bu ülkelerin küresel kapitalist ekonomiye kendi oryantalist cevaplarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma aile temelli yaklaşımın aileyi güvenceye aldığı düşüncesinin sorgulanabilir olduğunu iddia etmekte. Aynı zamanda kadının emek gücünün esnek piyasalarda istihdam edilmesinin cinsiyet eşitliğine katkısını sorgulamakta. Devlet politikalarındaki benzerlikler olsa da Japonya ve Türkiye deneyimi belli noktalarda ayrıştırır. Bu farklılıkların en önemlilerinden biri Türkiye'de daha fazla kadın iş gücüne katılımını çocuk doğurmak adına ertelemeye meyilliyken Japonya'da durumun bunun tam tersi olmasında tezahür eder. Neoliberal küresel iktisadi politikalar karşısında hem Türkiye hem Japonya 1980'lerden bu yana birçok reformu yine kadın özgürleşmesini dikkate almayarak yürürlüğe koymuştur.

Anahtar Kelimeler: kadın statüsü, modernleşme, ailecilik, Türkiye, Japonya

Introduction

Notwithstanding geographical distance, cultural differences and different courses of industrialisation, Turkey and Japan have some common historical backgrounds which could make a comparative study of women's social positions quite interesting. Firstly, both were among the few countries which were never colonised and initiated their modernisation projects in response to the pressures of the Western powers. Secondly, women's emancipation was an integral part of early modernisation projects in both countries. Thirdly, both played a leading role in each region, the Middle East and East Asia, in terms of modernisation, industrialisation and women's emancipation between the late 19th century and the early 20th century. Fourthly, both opted a familialist welfare model as they were intensely integrated into global capitalist economy. Lastly, each country is one of the lowest-ranked countries in gender equality indexes today. In other words, Turkey and Japan are among the countries where gender inequality persists in a considerable way in spite of their successful attempt for early modernisation, women's emancipation as well as economic development.

This paper examines how the experiences of Turkey and Japan converge and diverge in their struggles for a new gender order in modern society from a feminist political-economic perspective. Currently, they are among the low ranked countries in various gender equality indexes. For example, Turkey and Japan ranked 130th and 110th respectively out of 149 countries in the 2018 gender gap report of the World Economic Forum, regressing from their rankings a decade ago (WEF, 2018: 139, 277). Shapes of radar area of gender-gap measurements are almost identical for two countries. Turkey made remarkable progresses in health and education in the last decades. Japan has no or negligible gender gaps in those areas. Yet they perform poorly against women in the areas of economic participation and political empowerment.

Gender inequality is a persistently universal phenomenon yet its form varies by time, place and social group. It is shaped by socioeconomic dynamics and political negotiations. In this recognition, a feminist political-economic approach pays particular attentions to an interconnection of systems of inequality, historical contingencies and personal troubles when it tries to understand women's subordination. This paper attempts to contextualise women's troubles in Turkey and Japan by local history of modernisation, a role of the state, and socioeconomic dynamics of each country. Understanding the roles of macro powers in women's particular hardship provides us with valuable insights while studying women's agency certainly helps a deeper understanding of intricate micro politics of patriarchy. In her *Forward to Kumari Jawardena's classic, Feminism and Nationalism in the Third World*, Rafia Zakaria (2016) warns against contemporary feminism critiquing away from state policies and turning to the individual woman and her empowerment in these neoliberal and post-feminist times.

The Second Wave feminism raised powerful feminist consciousness and produced theories which accounted women's subordination as a structural and

political problem. When it comes to women in non-Western countries, however, their oppression was, and is still frequently, deliberated in cultural terms. This current of thought largely derives from neo-modernisation theory. Classic modernisation theory assumed social change as an overall universal historical movement from “traditional” to “modern” (So, 1990). When global political-economic developments, such as NICs’ rapid economic growth without a consolidation of democracy and gender equality, challenged its major assumptions, many scholars sought an explanation in Asian cultures, especially religions, as an obstacle to ‘true’ modernisation (So, 1990). In particular, a cultural approach to women’s subordination in non-Western societies was embraced not only by the neo-modernist scholarship but also by the Western liberalists who upheld cultural relativism as well as Asian nationalist scholars who defended distinctiveness of their own cultures (Ertürk, 1991).

A number of leading scholars of women’s studies, however, condemned the culturalist approach as “ethnocentric”, “essentialist” and “Orientalist” (Kandiyoti, 1987; Ertürk, 1991; Ochiai, 2013a). These scholars demonstrated the variability of gender inequality within a ‘cultural’ region, such as Islamic countries in the Middle East (Ertürk, 1991; Moghadam, 1996) and East Asian societies with Confucian influence (Ochiai, 2013b); criticised conventional feminist scholarship that hardly included non-Western women’s experiences (Kandiyoti, 1987); and contended that women’s oppression in Asia and Africa should be also examined as a structural problem of patriarchy, rather than as a particular cultural case or as a case of pre-modernity, from a historically and sociologically sensitive feminist perspective: “gender inequality is a universal phenomenon which varies historically, cross-culturally, and cross-nationally according to the system of production and distribution, the class and social structure, the orientation of political elites, and women’s own mobilization” (Moghadam, 1996: 244). This paper is a further attempt to go beyond both the universalism of modernist assumption and the cultural relativism of liberal and nationalist scholarship through a comparative examination of women’s positions in two Asian countries. Many cross-national analyses of women’s status have been already conducted. Yet a comparative study of Asian countries in different regions of the world is rarely done. It would highlight the significance of historical contingencies in a transformation of women’s position in society.

The question this paper explores is how the historical experiences of Turkey and Japan converge and diverge in processes towards today’s gender gaps. To seek an answer to that question, an interpretive comparative historical analysis is conducted. To be precise, the purposefully selected statistics and studies on gendered modernisation of two countries are examined employing Emiko Ochiai’s socio-demographic approach to family and gender. Studies were selected for their richness in information and perspective to shed light on the genderedness of modernisation and state policies. Ochiai’s approach helps to relate a particular form of gender inequality with wider social transformations beyond ahistorical cultural accounts. In the following pages, firstly Ochiai’s approach is accounted, secondly the gendered aspects of early modernisation in

Turkey and Japan are reviewed, thirdly contemporary gender inequalities in the two countries are illustrated in relation with their socio-demographic transformations and neoliberal as well as familialist state policies, and lastly it is argued that new familialism as a requisite of neoliberal market economy prevents women's full participation of labour markets and intensifies gender inequality in particular ways. This comparative historical analysis demonstrates a historically contingent development of gender equality.

Demographic Transitions and Social Change

Ochiai (2013a; 2014) argues that the phases of "first modernity" and "second modernity" (Beck, 1992) coincide with the first demographic transition (the period when mortality rate and then fertility rate fall) and the second demographic transition (the period when total fertility rate declines to below the replacement level, or 2.1 children per woman) respectively. Each mode of modernity with a particular demographic composition makes a certain type of family ideologically dominant and statistically prevalent. While industrial revolution modernised production and institutionalised the political, economic and social public spheres (namely, the state, market and civil society), the first demographic transition modernised reproduction and generated 'the modern family.' Although there has been a dispute over a definition of modern family among scholars, in the simplest terms it can be defined as a small-sized (predominantly nuclear) child-centred family characterised with intimacy, privacy and domesticity. Such form of family was possible, and desired, when a fall of mortality rate made life-long monogamous marriage realisable. Falling birth rates made intimate familial relations and child-centred parenting possible. The replacement-level fertility thus indicates a popularisation of 'modern family.'

Ochiai (2013a; 2014) explains that in the countries of Western Europe and North America, the first demographic transition occurred between the 1880s and the 1930s and the demographic stability of low mortality and low fertility continued until the late 1960s. During the time of demographic stability and the popularisation of 'modern family,' their national economies grew and female labour force participation rate (FLFPR) declined as described by J.N. Sinha's U-shape relationship or what feminist scholars' call women's 'housewifisation' (Ochiai, 2013a). Thus, the ideologically dominant and statistically prevalent type of family consisted of the bread-winning father, the stay-at-home mother and two or three children in a period of demographic stability. In the late 1960s, fertility rate declined again in those countries. They went through economic recession in the 1970s and a series of neoliberal reforms in the 1980s. Rates of divorce, cohabitation and birth out of wedlock increased. The institution of marriage weakened as the forms of reproduction and intimate relations diversified. While the neoliberals, who are very often political conservatives, still defend the traditional nuclear family ('the modern family'), those

demographic transformations and economic recession have ended a male-breadwinner family model and instigated women's labour force participation.

According to Ochiai (2013a; 2014), Japan's demographic experience differs not only from Western Europe and North America but also from the other Asian countries. Japan's first demographic transition occurred between the 1950s and the 1960s and the second demographic transition started in the 1990s. While the period of demographic stability was about 50 years on average in the West, it lasted only 20 years in Japan. In many other Asian countries, total fertility rates (TFR) continuously dropped from the replacement level to the below replacement levels. That is, there was no period of demographic stability during which 'the modern family' would be institutionalised (Ochiai, 2013b). Ochiai (2013a; 2014) follows Kyung-Sup Chang's conceptualisation of Asian modernisation as "compressed modernity" and calls Japan's modernisation "semi-compressed modernity." She contends that cross-national differences in women's socioeconomic status can be elucidated by a degree of compression of modernisation process and different responses of states and societies to that process (Ochiai, 2013a; 2014). In line with Ochiai, Turkey's early modernisation, new gender order and gender gaps today are examined through a comparison with the experience of Japan's semi-compressed modernity in the following sections. A historical comparison of socio-demographic developments between two countries is summarised in Table 1 and Table 2 below.

Making of Modern States and Women's Emancipation without Liberation Japan

It was the forcible entrance of four American warships into the Bay of Edo in 1853 that forced Japan to transform itself from the feudal shogunate to a modern state. In the following years, Japan signed a series of unequal treaties with the United States and other Western countries. The Tokugawa Shogunate - a two century-long feudal regime - ended in 1868 when the pro-shogunate forces lost a battle against the nationalist revolutionary forces who were dissatisfied with the Shogun's 'cooperation' with the Western powers. After the Meiji Restoration of 1867 the new ruling class aspired political sovereignty, capitalist development and cultural integration under the Emperor's rule. While the models of various Western countries were adopted for institutional reorganisation (Jansen, 2000), a Japanese nation was imagined as the 'family state' - an equivalent of extended family sanctified by the Emperor as the head of the family (Jayawardena, 1986).

In the 1870s and the 1880s, the Liberty and Civil Rights Movement was mobilised by reformist politicians, broke samurai warriors and prosperous farmers. While Japan's first women activists were part of the Movement, the Enlightenmentist male reformers actively expressed their liberal views on 'the woman question' in journals and books. They saw low esteem for women as a major cause of Japan's backwardness and advocated the nuclear family in place of the feudal extended household which, they argued, maintained women's

subjugation (Jayawardena, 1986). An outcome of the Movement which was “a step forward in general terms (legislatively) proved to be two steps backwards for women” (Jayawardena, 1986: 232). In 1889 the Meiji Constitution was formulated as the second modern constitution in Asia after the Ottoman constitution of 1876. It granted suffrage yet limited it to the male taxpayer over 25 years old. In 1890 women were banned from participating in political activities. The 1896 Meiji Civil Code formalised the patriarchal family system in accordance with neo-Confucian morality (Jayawardena, 1986).

After the formulation of the Constitution, political disputes were once settled and the country thoroughly concentrated on increasing national prosperity and military power. By the turn of the century, agricultural production rose to the limit and light and then heavy industries grew rapidly (Jansen, 2000). Women’s education was promoted because it was considered as indispensable for modernising the nation. In 1872, the Education Ordinance was issued aiming at universal literacy. In 1899, the Girls High School Ordinance made an opening of secondary school for women compulsory in all prefectures. From 1900 onwards, a number of women’s universities were founded in different parts of Japan and in the 1910s the existing universities gradually accepted women students. In those years, primary education was almost universalised and gender disparity at this level of schooling was eliminated (Saito, 2012).

Women’s increased educational opportunity was also an opportunity for the state to disseminate a new role of women in the modernising country. A motto of ‘Good wives, Wise mothers’ was introduced to school curriculums and taught women to be productive for the country within a realm of the family. According to Jayawardena (1986: 235), Japan is “an example of how education, while seeming to be a liberating factor for women, actually proved to be opposite.” Nonetheless, the expansion of women’s education generated a thriving of women writers, women’s enfranchisement movement and feminist debates (Jayawardena, 1986). For instance, Raichou Hiratsuka and her friends launched a feminist literary magazine, *Bluestocking*, which covered a range of issues from women’s social and economic participation to abortion and sex work that often developed into fierce public debates. Hiratsuka founded the Association of New Woman with another feminist activist, Fusae Ichikawa, in 1919. Their demand for women’s suffrage was fruitless. Yet they lobbied successfully for the amendments of the Police Security Regulations of Peace Preservation Law which banned women’s political activities and of the Attorney Law which barred women from practicing law.

Japan, which had regained equal diplomacy in international society by the 1904 Anglo-Japanese Alliance, started expansionist policies. Growing economic inequalities and the oppression of militarist governments gave rise to a large-scale social movement known as ‘Taisho democracy.’ It achieved universal suffrage in 1925 yet women’s enfranchisement was not realised again. It was granted under the Allied Occupation after the surrender of Japan in 1945. At the dawn of WWII, a call for national solidarity pushed the women’s rights issue out of the public

concern. The state propagandized women's labour service to the nation by working in industry and giving birth to more subjects of the Emperor (Jayawardena, 1986). Restrictions to women's employment was reduced to fill a loss of male labour force. Actually, women had already consisted of 60 percent of the entire workforce by the 1870s (Jayawardena, 1986: 236). Meiji agricultural reforms had restructured the feudal agrarian economy and a mass of young women from impoverished rural households had been working in the textile sector and others in harsh conditions (Jansen, 2000). Again, Japan is a case in which women's participation in labour markets "did not contribute in any significant way to changes in the role or status of women" (Jayawardena, 1986: 237).

In her comparative study of women's emancipation in Asia, Jayawardena (1986: 253) concludes that Japan was "the most backward where women's rights were concerned" despite its drastic administrative reorganisation, rapid industrial development, smooth capitalist integration, fierce political movements and high feminist consciousness. Women's education and labour force participation were devised to reinforce the patriarchal modern family and the imperial militarist nation while women's movements were "kept well under control through judicial killings" (Jayawardena, 1986: 253).

Turkey

Although Turkey's endeavour for modernisation was initiated as early as the end of the 18th century, it was the Tanzimat period (1839-1876) when the Ottoman Empire was transformed from a Sultanate to a modern-state through a series of edicts by which administration was reorganised in line with European, particularly French, models. The Tanzimat was fundamentally an effort to save the declining Empire under the multiple pressures from the European powers, the non-Turkish population and the Turkish population who demanded modernisation (Jayawardena, 1986). A path for modernisation was controversial from the beginning. The Young Ottomans, a group of critical intellectuals, opposed the Tanzimat reform's 'Westernism' and sought to achieve a synthesis between progressivism and the Turkish Muslim identity (Jayawardena, 1986; Kandiyoti, 1991). They were an advocator of women's emancipation. For the young reformers, social conventions, such as a patriarchal extended household arrangement of 'the Ottoman family', were obstacles for social progress as well as their own ambition (Kandiyoti, 1991). Although some legislative advances for women were made in this period, the new civil code of 1876 was based fundamentally on the Sharia law (Jayawardena, 1986).

Many upper-class girls received serious education at home or foreign schools in the Tanzimat period as future wives suitable for the statesmen of the modernising country (Jayawardena, 1986). Among those women, prominent writers, such as Fatma Aliye and Zeyneb Hanoum, emerged. They advocated women's emancipation and their new social role as mother, wife and Muslim. During the Second Constitutional Era after the 1908 restoration of the Constitution, women's organisations and feminist journals flourished and women

themselves actively expressed dissents against their subordinate position in society (Jayawardena, 1986; Kandiyoti, 1991; Abadan-Unat, 1998). In 1914 the Women's University (İnâs Darülfünunu) was opened in Istanbul. According to Kandiyoti (1991), the state's struggle to create Turkish-Muslim professionals and entrepreneurs created an opportunity for upper-class Ottoman women to access higher education.

'The woman question' was debated from various points of view at the turn of the century. It was discussed mainly in line with three ideological currents: Westernism, Islamism and Turkism (Jayawardena, 1986; Kandiyoti, 1991). The Westernist advocated women's emancipation as a civilizational issue. They saw Islam as responsible for women's subordination as well as for the backwardness of the Ottoman society. For the Islamist, 'the woman question' was a focal point of Western influence. They argued that a thorough application of the Sharia law would revive the Empire. The Turkist considered not only Western influence but also Ottoman culture contaminated ancient Turkish values which were claimed to be egalitarian. Turkish nationalism, of especially Ziya Gökalp, was particularly influential. Gökalp described authentic Turkish family as nuclear in form, monogamous in marriage and intimate in relationship in contrast to 'the Ottoman family.'

A prominent activist for women's rights, Halide Edib, was a supporter of Gökalp. She was one of the main figures in the Sultanahmet demonstrations for a protest against the Greek occupation of Izmir organised by the Women's University and the Association of Modern Women (Kaymaz, 2010). The War of Independence mobilised women in Anatolia, too. The Anatolian Women's Association for Patriotic Defence was founded in Sivas in 1919. The women of the newly emerged Anatolian middle class were the foremost members of the Association (Kandiyoti, 1991). Thus, women's movements were integrated into a Turkist nation-building in the war period of the 1910s (Sancar, 2012). In the meantime, the massive withdrawal of men to the front created a demand for women's labour. In 1915 a law instituted a form of mandatory employment facilitated a growth of female employment beyond white-collar jobs (Kandiyoti, 1991). As the wars intensified, "women's 'patriotic' activities legitimised both their mobility and visibility" in the public sphere (Kandiyoti, 1991: 30).

Mustafa Kemal, the victorious commander of the War of Independence, founded the Republic of Turkey in 1923. His reforms ended the ideological disputes over 'the woman question.' After a long dispute, Mustafa Kemal and his associates decided on an adoption of the Swiss Civil Code (Abadan-Unat, 1998). The new Civil Code banned polygamy and ensured equal rights of men and women in divorce, custody of children and inheritance (Jayawardena, 1986) while it secured men's authority by, for example, defining the head of household as male. Women's enfranchisement in local and national elections were granted in 1930 and 1934 respectively. Eighteen women entered the parliament at the 1935 national election. It amounted to 4.5 percent of the total number of MPs - the highest figure in Europe at that time.

Mustafa Kemal's reforms realised an earlier advancement in women's legal status than many countries in the world. By the 1970s, women consisted of 20 and 17 percent of those who worked in legal profession and in medical profession respectively, which were higher than the equivalent figures in many western countries (Jayawardena, 1986). Nonetheless, a number of Turkish feminist scholars argue that the paternalistic state feminism of republican male reformers limited a development of feminist consciousness and activism (Kandiyoti, 1991; Jayawardena, 1986). Women were endowed legal rights as "an explicit symbol of the break with the past" and their autonomous political movements were "actively discouraged" (Kandiyoti, 1991: 41). It was said that women were emancipated by the legal reform and therefore such activism was no longer necessary (Sancar, 2012). Certainly some women, mostly upper- and middle-class women, benefitted from the educational and occupational opportunities that were created by the drastic reforms in the early Republican period. Yet, "the reforms remained class-bound, barely affected the masses of Turkish women" (Kandiyoti, 1987; Jayawardena, 1986: 42).

Convergence and Divergence

Both Turkey and Japan have a long history of women's emancipation movement. The struggles developed interacting with domestic demands for democratisation, feminist movements abroad and political ambition of male reformers. Growing demands for women's emancipation stalled in the periods of wars when a call for national solidarity impelled women and liberal men to put aside the issue. Consequently, the final legal reforms were made by the hands of male elites of the new regimes. Early feminists in Japan were more radical than those in Turkey. Yet women's educational and economic participation were channelled to the reinforcement of capitalist accumulation, imperial nation-building and the modern family. Their empowerment was controlled judicially and ideologically. On the contrary, women's emancipation was achieved by state feminism in Turkey. Women's political and economic participation was benevolently controlled in a way to reinforce men's authority as fathers, husbands and political leaders through state paternalism. Women's emancipation was a central issue for Turkish and Japanese reformists who saw it as a benchmark of opposition to the old regimes. However, neither of them questioned patriarchy. Instead, they endorsed the patriarchal modern family. In both cases, women were "emancipated but unliberated" as Kandiyoti's (1987) famous phrase says.

Table 1. Women's Status and Socio-Demographic Changes in Turkey and Japan, the 1830s-1940s

TURKEY			JAPAN		
Major events	Consequences on women	Demo-graphic changes	Major events	Consequences on women	Demo-graphic changes
1839-1876: Tanzimat reforms	1858: An extension of women's rights of inheritance; a ban of female slavery; secondary-level education for girls 1869: The first vocational school for women 1870: The first teacher-training college for women		1868 Meiji reforms	1869: Women's free pass of checking points. 1872: Emancipation of indentured geisha and prostitutes. 1872: Education Ordinance for universal primary school education. 1873: The first vocational school for women. 1874: The first teacher-training college for women	
1876: The Ottoman Constitution	Young Ottoman reformers discuss 'the woman question' A rise of women's journals and organisations		1870s-80s Liberty and Civil Rights Movement	Male reformers discuss 'the woman question'. First women activists	FLFPR 60%
1908: Young Turk Revolution		1889: Meiji Constitution 1890: Assembly and political association law 1896: Meiji Civil Code	1886: A distribution of a guideline of 'Good wife, Wise mother' policy to girls' schools. Suffrage to the male taxpayer over 25 years old. A ban of women participating political activities. A protection of the patriarchal modern family		
1912: Balkan War 1914-18: WWI 1917: Family Code 1919-23: War of Independence	1914: The Women's University; a better access to divorce for women; an integration of women's movements into patriotic activities.		1904: Anglo-Japanese Alliance War boom & Industrialisation 1912-26: 'Taisho democracy' movement	1899 Girls High School Ordinance. 1900s Women's universities 1910s: Primary education universalised. 1911: An introduction of 'Good wife, Wise mother' motto to the elementary schools' curriculum. 1910s: Acceptance of women by major universities. 1910s: A rise of women's journals and organisations.	
1924 Constitution of the Republic of Turkey 1926: Turkish Civil Code	Equality before the Law; a ban of polygamy; equal rights of men and women in divorce, custody of children and inheritance 1930: Women's enfranchisement (local) 1934: Women's enfranchisement (national).		1925: General election law 1939-45: WWII	Universal suffrage for men An integration of women's movements into patriotic activities.	1925-50 Population growth (High fertility & low mortality)

State Familialism and the Costs of Modern Family in the 21st Century

Japan

'The modern family' was conceived during the Meiji reform and popularised as a norm and practice in the mid-20th century in Japan. Ochiai (2013a) highlights a fact that the image of 'Good wives, Wise mothers' was imported from Europe

where the mother's role in children's education was upheld at that time. A woman was considered as a fool in the pre-modern Confucian ethics and hence educational roles were limited to men. The new image of woman as a nurturer, carer and educator of children was however embraced as 'Asian tradition' in contrast with 'the new woman', and later the activists of women's liberation movement who were seen as peculiarly 'Western' in modern Japan.

In the 1980s, a model of 'modern family' was legislatively consolidated. Japan had employed a Bismarckian welfare state model in the early 20th century. A need for more comprehensive welfare system was recognised and 'the first year of welfare' was declared in 1973. Yet the oil crisis broke out in the same year. A plan of expanding welfare benefits was withdrawn in response to a strong concern of business groups despite electoral pressures (Lambert, 2007). Instead the 'Japanese-type welfare society' with "the traditional Japanese virtue of 'mutual assistance by self-help, a family and a community'" was devised (Ochiai, 2013b: 88). Minimal government intervention was thus rationalised in cultural terms (Lambert, 2007). Politicians, government officials and scholars believed in the international acclaim for Japan's 'unique' culture and its contribution to economic success (Ochiai, 2013b). The Nakasone government of the conservative LDP (Liberal Democratic Party) (1982-1987) secured a model of 'modern family' through tax reforms - tax reductions for the employee with a spouse who earns less than one million yen yearly and a pension for 'housewives' (married women whose incomes are less than 1.3 million yen per year) without paying a premium (which is popularly called 'the wall of 1.3 million yen') (Ochiai, 2014).

In the 1950s Japan's FLFPR was higher than that of many Western countries which were in the period of housewifisation (Ochiai, 2014). A rise of FLFPR in urban areas pushed up the national average, which once declined during WWII, to above 50 percent despite rural women's fluctuated yet declining labour force participation (Kamiya and Ikeya, 1994). In the early 1970s, the rate fell to 45 percent (Kamiya and Ikeya, 1994). Withdrawal from labour market was distinct among women in their childbearing age as demonstrated by an M-shaped curve of FLFPRs by age groups (Iwai, 2013). This housewifisation process was consolidated by the Nakasone tax reforms which motivated a mass of married women to move out of regular employment. The familialist welfare regime reinforced Japan's notorious workplace custom of long working hours and legitimised the state's reservation about public supports for childcare services. A widely shared assumption of the dedicated male worker who is married to a housewife as a standard type of employee made very hard for mothers and wives to work full time (Nemoto, 2012).

In the years of a consolidation of 'modern family', Japan was one of the world's largest economies and its working-age population was as high as near 70 percent (Ochiai, 2013b). The single-income family was possible thanks to those economic and demographic advantages. However the period of stability, or 'demographic dividend' in demographic terms, did not last very long. The second demographic transition, long-term economic stagnation and a decline in full-time

jobs began in the 1990s. Ochiai (2014: 219) states that the familialist welfare policy was not only the “traditionalization of modernity” but also part of the neoliberalisation programme of the former Prime Minister Yasuhiro Nakasone who was a close ally of Ronald Reagan and Margaret Thatcher. The Nakasone government implemented the Equal Employment Opportunity Law after the ratification of CEDAW (the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) in 1985. The Law was received with a great anticipation by women. In the next year, however, the government issued the Worker Dispatch Act following a global trend of flexibilisation of labour (Ochiai, 2014).

Japan’s FLFPR has increased extremely slowly. Legally provided equal opportunity fails to promote women’s advancement in workplace as feminist groups predicted (Ueno, 2007). A notable increase was finally seen in the early 2010s. Yet gender gaps in the rate and form of employment persist: FLFPR is 67 percent while the equivalent figure for men is over 80 percent; the rates of non-regular employment are 56 percent for women and 22 percent for men (Naikakufu, 2018: 33). Hachiro Iwai’s (2013) cohort analysis of women’s life course indicates the casualisation of female labour since the 1990s. The 1945-1949 cohort was likely to quit a full-time job when they married in their late 20s and return to labour markets as non-regular employees when their children grew older in their mid-30s. For the 1972-1974 cohort a proportion of the non-regular employee begins to increase as early as 23 years old. The rising costs of unemployment (the extending years of education, economic stagnation, falling wages, rising divorce rates etc.) may have contributed the recent rise of women’s employment yet an insecure one as the ‘temporal’ worker. They have aggravated a trend of postponing marriage and childbirth, which is among the major factors for Japan’s ‘very low fertility’ (TFR below 1.6) and population decline, in the context of persistent gender inequality in domestic division of labour (North, 2009; Iwai, 2013; Naikakufu, 2018: 39). PM Shinzo Abe promises ‘a nation where women shine.’ Abenomics (a nickname for Abe’s economic program) includes labour market liberalisation and a promotion of women’s labour force participation. It is true that FLFPR has increased since the Abe government came to power in 2012. Yet women’s advancement in society is still prevented as the latest gender gap index reveals (WEF, 2018).

Japan’s state familialism created its own contradiction. Chizuko Ueno explicates that Japan, which did not permit unskilled foreign workers until 2019, has coped with the accelerating labour shortage due to an expansion of service sectors and aging population by the part-time employment of housewives, or “the housewifisation of labour” (Ueno, 2007: 49). The image of the working mother shifted from the progressive woman to the woman who is obliged to work to contribute to the meagre household budget. As the housewife becomes a position that the majority cannot afford to be, an increasing number of young women dream of being a housewife rather than shouldering the double burden of low paid work and unpaid domestic chores: a “revival of conservatism” among women themselves (Ueno, 2007: 141).

Turkey

Turkey's modernisation was consolidated between 1945 and 1965 which Serpil Sancar (2012: 234) calls "a period of conservative modernisation." She maintains that Turkish society was modernised through a reorganisation of the family. A Turkist reformer, Gökalp's 'national family' was a powerful image of the new family. A woman plays an important yet invisible role in 'the national family' as a nurturer, carer and educator of the children of the nation. She "is active but an exemplar of female sexual morality; sacrifices herself for the nation and the family if necessary but is submissive and reserved" (Sancar, 2012: 194). The image was disseminated through school education. Textbooks taught children the new images of gender roles. In those images, a primary role of woman was always a mother yet it shifted from a working mother (typically a teacher) to a stay-at-home mother in the period of conservative modernisation (Gümüšoğlu, 2013). 'The modern family' consisted of a breadwinning father, a stay-at-home mother and two children (ideally one boy and one girl) was gradually popularised among the urban middle class. It was the period when Turkey experienced rapid urbanisation. As the urban middle class faced real proximity with fellow citizens migrated from rural areas, they eagerly separated and protected the family from a 'danger' of the outside world (Sancar, 2012). Thus a foundation of 'modern family' with domesticity, privacy and intimacy was laid.

The period of conservative modernisation corresponds to the country's first demographic transition. TFR has steadily declined between the early 1960s and the end of the 1980s. The new Constitution of 1961 was implemented after a coup d'état. It declared that Turkey was a welfare state (Dedeoğlu, 2013). Yet economic instabilities and political tensions prevented its full materialisation. Turkey eventually developed a Bismarckian welfare system complemented with familialism (Keyder, 2007). After another military coup in 1980, Turkey entered a neoliberal phase. A range of market-oriented reorganisations were however accelerated in the 2000s under the conservative JDP (the Justice and Development Party) governments (2002-today). For example, the new Labour Act enacted in 2003 prepared a legal ground for flexibilisation of labour (Ulusoy, 2014). Neoliberal health sector reforms were augmented in 2003 onwards. TFR, which has been above 2.1 since the late 1980s, fell below the replacement level in 2009 (TÜİK, 2015). The JDP government responded quickly to the coming second demographic transition by replacing the country's forty-year anti-natal population policy with mild pronatalist policies. While the government has gradually withdrawn universalist public services for family planning since the late 2000s (Topgöl et al., 2017), the Ministry of Family and Social Policy introduced maternity grant in 2015. The policy shift was often legitimised by anti-imperialist nationalist rhetoric as frequently addressed by Recep Tayyip Erdoğan, the former Prime Minister and current President: "Please have at least three children to preserve young Turkish population, which Western countries try to wipe out" (Ntvmsnbc, 2008).

Meanwhile, Turkey ratified CEDAW in 1986 and a number of reforms for gender equality were undertaken in the 2000s. For example, the new Civil Code of 2001 eliminated a notion of the head of household as male and equalised the status of husband and wife. The Social Security and General Health Insurance Law of 2006 abolished some entitlements of women as family dependent and introduced an equalisation of certain welfare benefits for women and men. However, as Saniye Dedeoğlu (2013) points out, the persistent gender gaps in employment, income and property ownership continue to keep women in a position of family dependent and unable to benefit from the equal status secured in laws. Turkey's FLFPR, which was 72 percent in 1955 (Dedeoğlu, 2013), declined drastically to 23 percent by 2004 (TÜİK, 2014: 79). It recovered to 33 percent in 2018 (TÜİK, 2018), yet it is still considerably low by international standards as well as in comparison with men, whose figure has been over 70 percent for the last decade (TÜİK, 2014: 79). Besides, women's informal work is observed to be increasing. It amounts to 66 percent of female employment while the equivalent figure is 42 percent for men (Toksöz, 2007 cited in Dedeoğlu, 2010). An extending period of women's low labour force participation (40 years) despite the supposedly positive factors for its recovery (increasing female educational attainment and decreasing birth rates) requires an explanation other than the U-shape hypothesis (Erinc, 2017).

Dayioğlu and Kırdar's cohort analysis (2011) demonstrates the mixed trends of women's participation in labour markets: in rural areas, a constant decline and distinctively young women's withdrawal; in urban areas, the increasing participation rates of primary school graduates, the falling participation rates of educated women and the sharp declines after the age 40 for all the cohorts. The life-course analysis shows a M-curve for primary school graduates and a bump-shaped curve for high school graduates (a fall after the age 40) and higher (a fall after the age 44). Dayioğlu and Kırdar (2011: 10) construe that on the one hand, many primary school graduate women are forced to leave labour markets during childrearing since they are more likely to work in the informal sector without labour rights like maternity leave and their low wages are not sufficient for childcare services; on the other hand, the educated women in the formal sector benefit from rights which enable them to stay in labour markets while raising children and from "the rather generous pension system" which allows them to retire early. In recent years there seems to be a mismatch between available jobs in labour markets and the jobs that educated women seek in the context of limited employment opportunities in the public sector and the falling wage rates for those women in the private sector.

The JDP government embarked upon an action plan for women's employment in 2016. Simultaneously, the government has shifted family policy from one which idealises an urban type of nuclear household to one which promotes intergenerational mutual assistance without living together necessarily (Özbay, 2014). The new policy enshrines the family in which children and the elderly are cared well by familial network, in which substantial works are mostly done by women. Ulutaş (2014: 86) observes that the government tries to

promote women's flexible employment as "a magic formula" for increasing FLFPR and TFR at the same time. Flexible employment mobilises women for labour markets as cheap labour while contributing to family budgets and being available for reproductive labour to sustain family solidarity as well as the population.

Table 2. Women's Status and Socio-demographic Changes in Turkey-Japan, 1945-18

TURKEY			JAPAN		
Major events	Consequences on women	Demographic changes	Major events	Consequences on women	Demographic changes
1945 Multi-party system	1945-65 'Conservative modernisation'	FLFPR 72% (1955) 1950-1985 Population Growth (High fertility & low mortality) 1960s-1980s The First DT	1946 Constitution of Japan	1945 Universal suffrage including women; Equality before the Law 1950s Popularisation of 'modern family'	FLFPR Over 50% (1950s) 1950s-1960s First DT
1960 Military coup 1960s-70s Political instability	Beginning of the neoliberal era 1980s Feminist movements 1986 Ratification of CEDAW		1960s-70s Rapid economic growth 1973 Oil crisis	1970s Women's liberation movement 1979 Publication of 'Japanese-type welfare society' series by LDP	
1980 Military coup 1983-89 Özal governments (ANAP)			1982-87 Nakasone governments (LDP) 1986 Worker Dispatch Act	Beginning of the neoliberal era 1985 Ratification of CEDAW, Equal Employment Opportunity Law Flexibilisation of labour force	
1990s Economic crises 2001 Civil Code reform 2004 Penal Code reform 2003 Labour Act Nr.4857 2000s Health sector reform 2006 The Social Security and General Health Insurance Law	Equality of spouses in representation and property A shift of sexual crimes from crimes against the family and society to crimes against individuals Flexibilisation of labour force 2008 Pro-natal population policy Some equalisation of welfare benefits for women and men A monthly payment for the family care giver	1990s-2000s D.stability (Low fertility & low mortality) FLFPR 24% (2004) Informal sector, female, 66%	1990s-2000s Recession 2000 Long-term insurance law	Formalisation of home care services	1990s- Second DT (Very low fertility & low mortality) 2000s- Super-ageing population 2008- Depopulation 1990s-2000s FLFPR 50% 2005 Irregular employment, female, over 50% 2012 Population decline
Gender Index Ranking 2018 Economic part Political emp.	2015 Maternity grant; 2016 Action plan for women's emp. 130th 131st 113th	2010s- Second DT TFR 2.07 (2017) FLFPR 30% (2013)		2015 Act on Women's Participation and Promotion in the Workplace 110th 117th 125th	TFR 1.43 (2017) FLFPR 66% (2016)

Convergence and Divergence

After a series of liberal reforms regarding women's status in marriage, family and society, 'the modern family' and a new gender order were popularised in the mid-twentieth century in Turkey and Japan. Women's liberation movements grew in the 1970s in Japan and in the 1980s in Turkey as an objection to the modern gender order which domesticated women. The two countries ratified CEDAW and made legal amendments for equalising the positions of women and men in workplace, marriage and/or social security. These legal advances for gender equality grant women more autonomy as individual citizen. However, this advancement is channelled to the reinforcement of capitalist accumulation, national identity and the modern family, again. When Japan was in a phase of demographic stability and Turkey was completing the first demographic transition, world economy entered the post-Fordist economic phase. Both countries have adopted neoliberal policies since the 1980s being pressured by the global powers. Paradoxically, they introduced familialism as ideology and a model of welfare system in the guise of tradition. As happened in the early modernisation period, it is their self-Orientalist attempts for 'preserving cultures' against 'Westernisation' (Ochiai, 2014). It is an invention of national tradition in the face of globalisation. This familialism is however neoliberal familialism, which is supposed to be an ingenious scheme which not only reduces the burdens of the states and keeps women's labour cheap but also prevents fertility decline and preserves cultural values. It insidiously liberalises labour and upholds the conventional gender division of labour of 'modern family' simultaneously.

Japan's defence of 'modern family', while restructuring national economies for global capitalism, has not simply failed to prevent the second demographic transition but made it different from the Western experience: lower fertility, faster population aging and lower FLFPR. Turkey's familialism today qualitatively differs from that of Japan, too. The JDP government's new family policy departs from 'the modern family' in the period of conservative modernisation. Its family is domestic and intimate yet the mutual assistance of family members beyond the boundary of nuclear household is revalued and idealised. Although nuclear household is the most prevalent family structure for the past half-century, it is known that close kin relationship beyond nuclear family has been commonly maintained despite urbanisation. Nonetheless, Turkey may experience the even more drastic second demographic transition with a slower recovery of FLFPR than Japan. Turkey's fertility keeps falling despite the pro-natal policy. Its FLFPR remains as low as the other Middle Eastern countries with much lower female educational attainment and higher birth rates although its gender pay gap is noticeably narrow unlike Japan (OECD, 2018). It is estimated that Turkey's population would age even much faster than that of Japan (Arun, 2018).

The governments of Turkey and Japan try to increase FLFPR in response to a (future) decline of working-age population. However, action plans for promoting women's labour force participation in both countries go hand in hand with familialist welfare policies, do not question the patriarchal gender order and

hence impose the double burden of paid and unpaid work on women. In this context, Japanese women tend to postpone reproduction. In Turkey, it appears that falling wages for skilled jobs have many women with higher education suspend participating in labour markets. Perhaps, familial network still affords to support women. For now, it appears that women tend to postpone labour force participation rather than reproduction (Özgören, Ergöçmen and Tansel, 2018), though the age of first marriage is on a constant increase (TÜİK, 2014: 9).

Concluding Remarks

The historical comparison above demonstrates the non-linear development of women's social position in Turkey and Japan. Female labour force was massively mobilised in light industry in the early industrialisation period in Japan; women have occupied the significant shares of professional occupations since the early Republican period in Turkey. Japan's women's emancipation movement was as active and radical as that in Europe and America; Turkey's female enfranchisement was one of the earliest in the world. In the mid-twentieth century, the FLFPRs in Turkey and Japan were higher than those in major Western countries. They declined in the late twentieth century and have not fully recovered during the second demographic transition as it did in West European and North American countries.

It is possible to argue that Turkey is one of the few countries which experienced semi-compressed modernity. Its first demographic transition continued a decade longer than Japan (but still two decades shorter than Western countries) and demographic stability lasted for twenty years as that was in Japan. According to Ochiai (2013a, 2014), a country with semi-compressed modernity has a particular difficulty in adjustments for the second demographic transition. The country has a long enough experience of demographic stability so that it is ill-prepared for new conditions when its end comes quite sudden. What makes the adjustments more complicated is its relation with 'the West.' Self-Orientalism is prevalent among the late comers of industrialisation. They often embrace 'cultures' which represent the contrast with what they saw the 'Western', such as 'a broken family.'

'The modern family' was an outcome of the first demographic transition which initially occurred in Europe. Japan has been insisting the familialist policy of the years of demographic stability claiming for a preservation of its own culture despite the impossibility of 'the Japanese-type welfare society' - very low fertility, falling marriage rates, rising divorce rates, rapid population aging, and economic insecurities. According to Ochiai (2013a, 2014), Japan's problem as a country of semi-compressed modernity is an employment of outmoded social policy. Yet, familialism is an essential requirement of neoliberalism however it may appear paradoxical. In her attempt to dissect neoliberal reason Wendy Brown (2015) argues that neoliberalism turns the individual into human capital which is committed to its own value and responsible for its own conduct. In order for this individual can perform accordingly and move in and out of the

market freely, someone “must be oriented differently toward ... “soluble” rather than “separative” selves” and take over reproductive labour (Brown, 2015: 104). Thus, in the neoliberal world, either women follow neoliberal norms and line up with other human capitals, “in which case the world becomes uninhabitable”, or stay in their old place to care others and uphold familial and social coherence that its “governing principle cannot hold ... together” (Brown, 2015: 104-105). According to Brown (2015), neoliberalism, which normalises self-responsibility and self-sacrifice while privatising public goods and services, penalises women in particular and thus intensifies their subordination. The emancipated but unliberated woman who is a good wife and wise mother or a chaste wife and altruistic mother fits well in the neoliberal reason.

However it is questionable if it is familialism that saves a society which is being individualised into an aggregate of human capitals. A paradox of “strong family and low fertility” is observed in many East Asian and Southern European countries (Dalla Zuanna & Micheli, 2004). In those countries, the conventional gender division of labour of ‘the modern family’ and marriage institution persist yet TFR went down to very low levels. It is also pointed out that FLFPRs is low in the countries with very low fertility (Saraceno, 2004). Very low fertility in those countries is said to be related to late marriage, late first birth and the low rate of children out of wedlock (Saraceno, 2004; Ochiai, 2013b). In other words, women in the conventionally patriarchal modern family postpone going back to their ‘old places’ yet once they go back, they cannot re-enter the market as the same human capital as before. Turkey’s experience diverts from that of Japan in a number of ways: women’s relatively high share in professional occupations, a fall of FLFPR to the extremely low level, and the recent rise of female informal wage-earning activities. The differences derive largely from the dynamics of negotiations in national politics, a scale of industrial development, and an extent of influence of modernisation, urbanisation and market economy over the mass. Despite these variances as well as their geographical, cultural and political differences, the experiences of Turkey and Japan in gender politics converge at vital points. The convergences are related with their responses to the Western powers, global capitalist developments and demographic transitions as the countries with semi-compressed modernity. These findings indicate a significance of historical contingency in gender development: a country’s position in world capitalist system or its relation with the Western powers as well as the dynamics of political negotiations among multiple actors at the national level.

References

- Abadan-Unat N. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü. In Hacımirzaoğlu A.B. (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları: 323-336.
- Arun Ö. (2018). Türkiye’de Yaşlanmak Bir Armağan ya da Lanet? In, Arun Ö. (Ed.). *Yaşlanmayı Aşmak*. Phoenix Yayınevi: 23-54.

- Beck U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Pub.
- Brown W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Dalla-Zuanna G. & Micheli G.A. (2004). *Strong Family and Low Fertility: A Paradox?* NY: Kluwer Academic Pub.
- Dayıoğlu M. & Kırdar M. (2011). A Cohort Analysis of Women's Labor Market Participation in Turkey. Economic Research Forum 17th Annual Conference: Politics and Economic Development. Antalya, Turkey. March 20-22, 2011: 1-27.
- Dedeoğlu S. (2010). Visible Hands - Invisible Women: Garment Production in Turkey. *Feminist Economics*, 16 (4):1-32.
- Dedeoğlu S. (2013). Veiled Europeanisation of Welfare State in Turkey: Gender and Social Policy in the 2000s. *Women's Studies International Forum*, 41:7-13.
- Erinc M. (2017). The Conflict between Education and Female Labour in Turkey: Understanding Turkey's Non-Compliance with the U-shape Hypothesis. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 19 (5):571-589.
- Ertürk Y. (1991). Convergence and Divergence in the Status of Moslem Women: The Cases of Turkey and Saudi Arabia. *International Sociology*, 6 (3): 307-320.
- Gümüsoğlu F. (2013). *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet: 1928-2013*. Istanbul: Kaynak Yay.
- Iwai H. (2013). Sengo Nihongata Laifukoosu no Henyo to Kazokushugi: Suryoteki Seikatsushi Deta no Bunseki kara (A Change in Post-war Japan's Life Course and Familialism: From an Analysis of Quantitative Data on Life History). In Ochiai E. (Ed.) *Shinmitsuken to Koukyoken no Saihensei: Azia Kindai karano Toi (Reconstruction of the Private Sphere and the Public Sphere: A Question from Modern Asia)*. Kyoto: Kyoto University Press: 127-154.
- Jansen M.B. (2000). *The Making of Modern Japan*. Cambridge: Harvard Un. Press.
- Jayawardena, K. (1986). *Feminism and Nationalism in the Third World*. London and New Delhi: Zed Books.
- Kamiya H. & E. Ikeya (1994). Women's Participation in the Labour Force in Japan: Trends and Regional Patterns. *Geographical Review of Japan*, 67(1):15-35.
- Kandiyoti D. (1987). Emancipated But Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2):317-338.
- Kandiyoti D. (1991). End of Empire: Islam, Nationalism and Women in Turkey. In, Kandiyoti D. (Ed.), *Women, Islam and the State*. Philadelphia: Temple University Press: 22-47.

- Kaymaz İ.Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 46: 333-366.
- Keyder Ç. (2007). Giriş. In Keyder Ç. (Ed.), *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları: 15-36.
- Lambert P.A. (2007). The Political Economy of Postwar Family Policy in Japan: Economic Imperatives and Electoral Incentives. *The Society for Japanese Studies*, 33(1):1-28.
- Moghadam V.M. (1996). Developing Strategies. State Policies, and the Status of Women: A Comparative Assessment of Iran, Turkey, and Tunisia. In, Moghadam V.M. (Ed.), *Patriarchy and Economic Development: Women’s Positions at the End of the Twentieth Century*: 241-268.
- Naikakufu (Cabinet Office, Government of Japan). (2018). Heisei 30nen Ban Danjokiyodo Sankaku Hakusho: Summary (Summary from the White Paper on Gender Equality 2018). Retrieved from http://www.gender.go.jp/about_danjo/whitepaper/h30/gaiyou/pdf/h30_gaiyou.pdf. Accessed on 15.10.2018.
- Nemoto K. (2012). Long Working Hours and the Corporate Gender Divide in Japan. *Gender, Work & Organisation*, 20(5):517-527.
- North S. (2009). Negotiating What’s ‘Natural’: Persistent Domestic Gender Role Inequality in Japan. *Social Science Japan Journal*, 12(1):23-44.
- NTVMSNBC (2008). Başbakan’dan Kadınlara ‘3 Çocuk’ Mesajı. Retrieved from <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/438418.asp>. Accessed on 25.10. 2019.
- Ochiai E. (2013a). Azia Kindai ni Okeru Shinmitsuken to Koukyoken no Saihensei: ‘Asshuku Sareta Kindai’ to ‘Kazokushugi’ (Reconstruction of the Private Sphere and the Public Sphere in Modern Asia: ‘Compressed Modernity’ and ‘Familialism’). In Ochiai E. (Ed.), *Shinmitsuken to Koukyoken no Saihensei*. Kyoto Uni. Press: 1-38.
- Ochiai E. (2013b). Azia no Teishusseiritsu to Kazokushugi: Hankinshukukindai toshiteno Nihon (Asia’s Low Fertility and Familialism: Japan as Semi-compressed Modernity). In, Ochiai E. (Ed.), *Shinmitsuken to Koukyoken no Saihensei*. Kyoto: Kyoto Un. Press: 67-98.
- Ochiai E. (2014). Leaving the West, Rejoining the East? Gender and Family in Japan’s Semi-Compressed Modernity. *International Sociology*, 29(3):209-228.
- OECD. (2018). Gender wage gap indicator. Retrieved from <https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm>. Accessed on 2.11.2018.
- Özbay F. (2014). Demokratik Dönüşüm Sürecinde İktidar, Kadın ve Aile. In, Boztekin N. (Ed.), *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?* İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: 106-112.

- Özgören A.A., Ergöçmen B. & Tansel A. (2018). Birth and Employment Transitions of Women in Turkey: The Emergence of Role Incompatibility. *Demographic Research*, 39 (46):1241-1290.
- Saito Y. (2012). Shikiji-nouryoku/Shikiji-ritsu no Rekishiteki Suii: Nihon no Keiken (A Historical Change in Literacy: An experience of Japan). *Kokusai Kyoiku Kyouryoku Ronshu*, 15(1):51-62.
- Sancar S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkek Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saraceno C. (2004). Keynote speech at Symposium of Facing Super-low Fertility- Questioning Way of Life and Policy. May 2004, Tokyo, Japan. Retrieved from <http://www.asahi.com/sympo/syousika/index.html>. Accessed on 12.10.2018.
- So A.Y. (1990). *Social Change and Development: Modernisation, Dependency and World-Systems Theory*. Newbury Park and London: Sage Publications.
- Topgül C., Adalı T., Çalvin A. & Dayan C. (2017). *Sisteme Değil, İsteğe Bağlı Hizmet: Sağlı Çalışanları Gözünden İstanbul'da Kürtaj ve Aile Planlaması Hizmetlerinin Durumu*. Ankara: Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı.
- TÜİK (2014). Gender Statistics 2013. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2015. Doğum İstatistikleri 2010. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8615>. Accessed on 1.11. 2018.
- TÜİK (2018). İşgücü İstatistikleri, Şubat 2018. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27688>. Accessed on 1.11.2018.
- Ueno C. (2007). Kindaikazoku no Seiritsu to Shuen (The Formation and End of Modern Family). Tokyo: Iwanami Shoten.
- Ulusoy D. (2014). Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacı: AKP'nın Aile Politikaları ve Yeni Muhafazakarlık. In, Boztekin N. (Ed.), *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?* İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: 112-120.
- Ulutaş Ç.Ü. (2014). Türkiye'de İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Mı? Esnek Kadın İstihdamı Mı? In, Boztekin N. (Ed.), *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?* İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: 80-90.
- WEF (World Economic Forum). (2018). *The Global Gender Gap Report 2018*. Geneva: World Economic Forum.
- Zakaria R. (2016). Forward: Saving Solidarity. In, Jawardena K. (Ed.), *Feminism and Nationalism in the Third World*. London and NY: Verso.

Osmanlı Kadınının Apolitikleştirilme Gerekçeleri

Şeyda Özçelik*

Bağımsız Araştırmacı

Öz

Geleneksel ataerkil toplumlarda siyasetin rotası çoğunlukla erkekler tarafından çizilmiştir. Beylikten devlete geçiş süreciyle birlikte Osmanlı Devleti'nde de siyaset yapma görevi erkeğe ait olmuştur. Osmanlı tarihine yönelik çözümlerinde ve görüş bildirimlerinde kadın ve siyaset kavramları; harem, entrika, akıl ermeme, kötü gidişat gibi sözcüklerle özdeşleştirilerek, kadının apolitikleştirilmesi gerekçelendirilmiştir. Devletin klasik döneminde şer'î ve örfî kurallar ekseninde biçimlendirilmiş kadının siyasetle ilgilenme alanı siyasi evlilikler ve harem kanalıyla olmuştur. XIX. yüzyılda feminizm ile tanışan az sayıdaki Osmanlı kadını siyaseti zaman zaman toplumsal cinsiyet bağlamında sorgulayıp, katılımcı olmak istemiş zaman zaman da siyasetin kadına uygun olmayacağını belirterek arasına set çekmiştir. Bu noktada Osmanlı basınında dönem yazarları tarafından feminizm tartışmaları yaşanmış ve düşün dünyası tarafından 'İslam (Müslüman) Feminizmi' teorisi ortaya atılmıştır. Osmanlı kadını ve düşün dünyası dünyada ivme kazanan feminizmi bu pencereden tanımlamaya ve açıklamaya başlamıştır. Bu çalışmada feminist basamaklarla beraber dönem kadının siyasi dünyaya katılma/katılmama fikri değerlendirilmiş, biyolojik ya da fiziksel gerekçelerle yarımlaştırılan ve siyasi katılımından yoksun bırakılan Osmanlı kadınının feminizme bakışı irdelenmiştir. Ayrıca Osmanlı kadınının siyasi sahasını belirleyen ve sınırlayan etmenler (aile, din, millet ve modernite vb.) çerçevesinde dönem kadınının siyasileşememesinin ayrıntıları incelenerek, kadının siyasal yaşam limitleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, kadın, siyaset, apolitikleşme, feminizm.

* Dr. Şeyda Özçelik, Bağımsız Araştırmacı, Adana- Türkiye. E-posta: seydaozececik@hotmail.com.
ORCID ID: 0000-0001-9421-4568.

The Reasons of the Depolitization of Ottoman Women

Şeyda Özçelik

Independent Researcher

Abstract

In patriarchal societies, the course of politics mostly has been drawn by men. With the transition from the tribe to the state in the Ottoman Empire, the duty of making politics belonged to men. In the analysis and opinions on Ottoman history, the concepts of woman and politics have been identified with the words such as harem, intrigue, irrationality, bad goings, and this let the depolitization of woman. In the classical period of the empire, the political field of woman which was formed on the axis of traditional and conventional rules was shaped by political marriages and harem. A small number of Ottoman women, who met with feminism in the 19th century, interrogated politics in the context of gender equality and asked to be a participant. At this point, feminism debates were experienced by the writers of the period in the Ottoman press, and the theory of 'Islam (Muslim) Feminism' was introduced. The Ottoman elite began to define and explain feminism that gained momentum in the world, through this perspective. In this study, together with the feminist movement in Ottoman, the justifications of participating/not participating of women in the politics have been evaluated. In addition, by examining the details of depolitization of woman in the framework of factors (family, religion, nation and modernity, etc) that determine and limits the political participation of Ottoman women identifies the limitations on Ottoman women in the political life.

Keywords: Ottoman Empire, woman, politics, depolitization, feminism.

Giriş

Siyaset, toplumsal cinsiyetin tarihsel analiz için kullanılabileceği alanlardan sadece bir tanesidir. Toplumsal cinsiyet, siyaset teorisinde; monarşilerin saltanatını meşru kılmak ya da eleştirmek ve yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır (Scott, 2007: 46). Böylesi bir sistemde yöneten taraf çoğunlukla erkektir. Varsayılan gerçeklikte; dünya erkek egemenliği üzerine kurulmuştur ve bu egemenlik evrenseldir. Tanrı erkeği ve kadını yaratırken erkeğe yönetme, iş kurma, askeri sistemde var olma genini vermiştir. Bu sebeple, görünüşte eril tahakküm bir toplumsal habitus olarak anlaşılmalıdır (Sancar, 2009: 185, 189). Dolayısıyla siyasi iktidarı temize çıkarmak için bu referans güvenilir ve değişmez olmalı, doğal ya da ilahi düzenin bir parçası gibi algılanmalı ve insanlar tarafından inşa edilen bir şey gibi görünmemelidir. Bu fikri herhangi bir şekilde sorgulamak ya da değiştirmek bütün bir sistemi tehdit etmek anlamına gelmektedir (Scott, 53).

Toplumsal cinsiyetin, toplumsal örüntülerin her sahasına yayılmış olmasından olsa gerek erkek ve kadının yaşam alanları cinsiyetlere göre çizilmiştir. Türkiye’de de bu cinsiyetlendirilmiş ayrımı görmek mümkündür. Siyaset yapma, iktidar kurma ve kurgulama erkek işi olduğundan Türkiye tarihindeki kadınların siyasal alandaki politik aidiyetlerine bakıldığında; değişken, geçici ve duruma göre görecelidir. Kadının siyasal hayata katılımındaki bu tutarsız tanımlama alternatifsizlikten doğan bir kabullenmedir. Bu bağlamda siyasal ideolojilerin kadınların gündemine yerleşmesinde ortaya çıkan fark, kadının ikincilliğinden gelen bir yarı sahiplik, misafirlik, dışardanlık, tam ikna olmama, eleştirel yaklaşımıdır (Zihniöğlü, 2009: 805). Feminizmi özetleyen tek cümlelerin “kişisel olan politiktir” kabulü; erkek egemenliğinin toplumsal iktidar ilişkilerinin temel formu olduğunu doğrular niteliktedir. Bu sebeple feminizm; kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmaz, siyasal sistemlere biçim verir ve bunların yeniden üretiminde kritik bir rol oynar (Bora, 2009: 818).

Toplumdan topluma farklı dinamiklerle oluşturulmuş olan siyaset kulvarı; Osmanlı Devleti’nin klasik yapısında tanıdık gölgelerle biçimlendirilmiştir. Devletin yapılanmasında Orta Asya örf ve adetlerini, Bizans ve Roma esintilerini, İran izlerini ve İslamiyet uygulamalarını görmek mümkündür. Bu yapılanma zinciriyle temelini atılmış olan devlet, Türklük kimliğinin eklenmesiyle de Türk/ İslam devlet geleneğinin tamamlayıcı bir unsuru olmuştur. Millî (örfî gelenekler) ve dinî (şer’î kaideler) faktörleri bir araya getirip, pratiğe dökmek, reel uygulamalarda kimi zaman girift kimi zaman da müphem bir hava yaratmıştır. Bu muğlak yapı sadece uygulamalardaki inançsal ve etniksel ayrıntılarla değil aynı zamanda devletin geçirdiği klasik ve post-klasik (batılılaşma, meşrutiyet ve modernleşme) süreçlerde de kadın dünyasında ikircikli duruma sebep olabilmektedir. Devlet, İslam dininin Ortodoks ve heterodoks yapılarını nereye, nasıl oturtacağıyla bocalarken, bir taraftan da dinin siyasallaştırılması girdabına çekilmiştir. Öte yandan, Horasan’dan, Anadolu’dan biriktirip getirilen ananeleri de sürdürme ve hoş tutma çabasıyla, Müslüman/Türk janrı inşa etmek zorunda kalmıştır. Özellikle demografik yapının

yansını oluşturan kadın hayatı bu modelden maddi ve manevi etkilenmiştir. Fatmagül Berktaş'ın "Osmanlı Devleti'nin şeriat ve aynı zamanda imparatorluk modeli milliyetçi yapısının birleştirilme kaygısıyla Müslüman/Türk kadın hayatının çetrefilleştiği" (Berktaş, 2009: 351) yönündeki tespiti, devletin dini ve örfi uygulamalarının siyasi, sosyal, hukuksal ve ekonomik düzenlemelerinin bilfiil kadınlık hayatına müdahalesinin destekleyicisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Sünni İslam yapılanmasındaki erkek kültürünün ağırlığı, toplumsal ve siyasal yaşamda kadın ile erkeğin habitatını belirlemiştir. Ayşe Saraçgil söz konusu habitat belirleme işini şu satırlarla özetlemiştir;

(...)Müslüman cemaatin toplumsal cinsellik açısından en belirleyici özelliği de budur. Kadın ve erkek; yaşam mekânları, devingenlikleri ve üstlendikleri roller açısından birbirlerinden net bir biçimde ayrı tutulmaktadırlar. Askerî, dinî ve iktidar ilişkilerinin hâkim olduğu erkeklere ait "dış evren", aile, cinsellik ve ev içi yaşamı kapsayan "iç dünya" (Saraçgil, 2005: 36).

Toplumsal örgütlenme ve iktidar yönergesi içinde erkek ve ataerkil sistemin ağırlığı ve teolojik yaptırımların toplumun siyasileşme sürecine etkisiyle doğal, değiştirilemez ve eleştirilemez olan din (İslam) faktörüne ideolojik anlam yükleniş, Osmanlı kadınının dış mekânda kabul görmesini hayli zorlaştırmıştır. Deniz Kandiyoti bu durumu; "toplumsal cinsiyet çalışmalarında İslam, genellikle toplumsal gerçekliğin en azından üç farklı düzeyine gönderme yapılarak gündeme getirilmektedir. Bu gerçeklikten biri modern devlet aygıtlarında kadınların yasal ve vatandaşlık haklarını sınırlayan İslami hukuk kurallarının tanımlanmasıdır"¹ (Kandiyoti, 2003: 93,94) şeklinde özetlerken din faktörünün hegemonik etkisini kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla uzunca yaşam süresi olan Osmanlı Devleti'nde söz konusu iktidar ve padişahlık olunca doğrudan ortaya çıkan kavram eril olmuştur. Devletin otuz altı erkek padişahı ve bu erkeklığın arkasında mahremleştirilmiş kadınların varlığıyla ilgili epey şey yazılmıştır. Ne yazık ki Osmanlı Devleti'nin iktidar arenasında "siyaset ve kadın" nosyonları pozitif biçimde verilmemiştir. Bu iki kavramın bir arada kullanılması eril erkin saygısızlaştırılacağından mı yoksa kadının siyaset dışında bırakılması gerektiğinden midir bilinmez Osmanlı Tarihi boyunca kadın, siyasetin sadece seyircisi olabilmiştir. Orta Asya'dan efsaneleşerek gelen *Hatun devlet yönetiminde söz sahibidir* mottosu Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde tamamen alaşağı edilmiştir. Devletin beylik zamanındaki kadın profilinin Fatih Sultan Mehmet döneminde evrimleştirilmesi hatta ehlileştirilmesi Osmanlı kentli kadınına iç mekân olarak nitelendirilen saray (harem), konak ve ev duvarlarına hapsedmiştir. İktidar ve kadın söylemlerinde akla gelen tek şey entrikacı, büyücü, ihtiraslı kadınlar ve onların şehzadeleri/padişahları efsunlayan hikâyeleri olmuştur. Kadının anne ve cariyeye (ya da haseki) karakterleriyle saray çıkmazında düğümlenmesi, toplumun ve siyasetinin kadın algısını tek tipleştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde dini ve örfî kuralların gölgesinde şekillenen kadınlık hayatı, post klasik (modernleşme/batılılaşma) süreçte teolojik ve geleneksel duvarları aşarak, kadınlara eşit imkânlar yaratmaya yeltenmiştir. Fakat bu eşitliği sağlamak birden bire olamamıştır. Uzun süren

savaşlar, bürokratik aksaklıklar, ekonomik sakatlıklar ve devletin stabil imkanını kaybetmiş olması aniden yapılacak yeniliklere imkan vermemiştir. Ancak paradokstur ki statükonun kaybedilişi Osmanlı toplumuna bir yandan devingenlik kazandırmıştır. Özellikle Avrupa ile ilişkilerin padişah tahtından bürokrasi koltuğuna inmesi ve dolaylı olarak dönem aydınlarına dokunması yeni bir toplumsal model yaratmıştır. Bu model özellikle kadının ev dışına çıkması, sosyal ve siyasi hayata karışması, erkeklerle boy ölçüşecek konumda olduğunu kanıtlanmasına öncülük etmiştir. Osmanlı kadını artık perde gerisinden fısıltı ya da korkuyla konuşma zorunluluğundan sıyrılmış, düşündükleriyle, talepleriyle ve eylemleriyle gür sesle konuşmaya başlamıştır.

Bu bağlamda bu çalışma; Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda kadın ve siyaset izlencesini ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada; Osmanlı düşün dünyasında basın yoluyla tartışılan ve İslam ya da Müslüman Feminizmi diye adlandırılan Osmanlı Feminizminin Batı Feminizminden farklılıkları incelenmiştir. Ayrıca feminizmin siyaset ile bağlantısı kurulmuş, siyasetin sözde erkek işi olduğu söylemine yer verilerek Osmanlı kadınının hangi gerekçelerle siyaset dışı bırakıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Kadınının Politizasyonunu Sınırlayan Gerekçeler

XIX. yüzyılda Meşrutiyet'in de esnek koşullarıyla kadın konusu toplumun her kesimi tarafından sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. Ayrıca basın hayatına giren kadın da kadınlığın sorunları, istekleri ve çözüm önerilerine kafa yormuştur. Gazete ve dergi çıkarmaya başlayan Osmanlı kadınları bu yayınların topluma ulaşmasıyla birlikte ilk kez siyasi hayata dâhil olmuşlardır². Ancak kadının politikayla ilgilenmeye başlaması Osmanlı bürokrasisinde, düşün dünyasında ve toplumsal arenada fikir ayrılıklarına sebep olmuş ve kadının siyasetle ilgilenme/ilgilenmeme gerekçeleri tartışılmaya başlanmıştır.

Osmanlı'da Feminizm Tartışmaları

Avrupa'da çıkan feminist hareket dünyaya yayılmaya başlamış ve XIX. yüzyılda Osmanlı basınında da tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. En çok tartışılan yönü ise feminist hareketin uyarlanma biçimiyle ilgili olmuştur. Osmanlı kadını ve düşün dünyası feminizm kavramına ve feminist harekete ölçülü yaklaşmış ve feminizmin algılanma ve anlaşılma biçimiyle ilgili muğlak davranmışlardır. Ancak konu netleştiği zaman feminizmin kuramsal içeriği ve uygulama alanı da anlaşılacak olacaktı. Aksi durumda Osmanlı kadını ve düşün dünyası için feminist hareketin doğası algılanmadan süreci uygulamaya koymak hayli ütöpik kalacaktı. Bu sebeple ilk amaç; feminizmin kadına açtığı yolda kadının erişmek istediği vatandaşlık/yurttaşlık statüsünü veya siyasal alanda var olma gerekliliğini Osmanlı kadınının zihninde billurlaştırmak olmuştur. Ancak bu anlatımda oldukça önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu farklılıktan kaynaklanmış olsa gerek dönem metinleri incelendiğinde *Avrupa Feminizmi* ile *Osmanlı'daki İslam Feminizmi*'nin farklılığına dikkat çekildiği görülmüştür.

Osmanlı aydınlarından Filibeli Ahmet Hilmi çıkardığı Hikmet dergisinde Avrupa'nın feminizm adı altında İslam dünyasına olan düşmanlığını dile getirdiğini ve bazı konularda (tesettür ve çok eşlilik) İslamiyet'i yermek için fırsat kolladığını söylemiştir. Ayrıca "Bir kadın için cidden "frenji" illet-i müdhişesine mübtela olmak ne ise ahlaken de "feminizm" illetine mübtelâsı odur. Yani feminizm kadınların manevi frengisidir" (Filibeli^a, 1326: 1- 3) ifadeleriyle feminizmi bir hastalık olarak tarif etmiştir. Filibeli, kadın erkek eşitliğine karşı olmadığını belirterek, bu eşitliğin gelişim evrelerinin kanunlara uygun olup olmadığını araştırmasından yana olmuştur. İslam dininin kadınlara sunduğu hukukun doğudaki Müslüman milletler arasında görülen muamelelerden farklı olduğunu ileri sürmüş (Filibeli^b, 1910: 4-5) ve Avrupa'daki kadın hareketinin Müslüman kadınları tarafından taklit edilmesinden korkulması gerektiğini dillendirmiştir (Filibeli^c, 1910: 5-6).

Dönem aydınlarından Baha Tevfik'in³ Fransız Odette Laguerre'ye ait olan Feminizm Âlem-i Nisvân isimli çeviri eserinde Besarya Efendi "Muhîr Hakkında" başlığı altında feminizmi irdelenmiştir. "Hiç olmazsa biz dahi Garb alemini mühim bir mikyâsda rahatsız ve bîzâr eden bu yeni tezâhür-i ictimaiyyeden kesb-i malûmât edeceğiz" (Laguerre, 1327: 3) diyen Besarya Efendi bu çeviri eserle Avrupa'yı rahatsız eden feminizm hakkında bilgi sahibi olmanın heyecanını yaşadığını söylemiştir. Besarya Efendi, feminizmin Osmanlı dünyası için anlamını "hiç kimsenin yaşamadığı bir çölde vaaz verenin ne kadar tesiri varsa, feminizm meselesinin bahsi de bizde aynı nispette tesire sahip olabilir. Kişi feminizmi kabul edebilir ya da feminizme karşı çıkabilir. Önemli olan meselenin ortaya çıktığı çevrenin her yönden gelişmiş bir çevre olması ve feminizmin bu çevrede Avrupa'da kabul edilen manasıyla anlaşılmasıdır" (Tevfik, 2015: 73- 78) şeklinde özetlemiştir. Besarya Efendi, Filibeli Ahmet Hilmi gibi feminizm hakkında en sağlıklı olan şeyin ortaya çıktığı ve geliştiği çevre olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı kadın aydınlarından Sabiha Zekeriya da Osmanlı'da bilinçli bir feminist çevrenin olmadığından yakınmıştır.

Maatteessüf bizde kadınlığın hakkını, yeni hayattaki rolünü tetkik edecek, tetebbu edecek, memlekette kadınlık hayatıyla doğrudan doğruya alakadar olacak bir kadınlık sınıfı yok. Hatta kadınlık daha bir fikir etrafında, bir mefkûre etrafında toplanmadığından bizde şuurlu bir şekilde feminizm cereyanı bile var denilemez. Yalnız yükselmek isteyen dağınık bir kadınlık zümresi var, o kadar (Zekeriya-a, 1919: 63).

Osmanlı basınında hararetle tartışılmaya devam eden feminizm iki farklı çeşitle değerlendirilmiş ve biri diğerine göre daha makul görülmüştür.

İki muhtelif feminizm vardır. "Dava" uğrunda bombalarla çalışan nim-mecnune-lerle, kemal-i sükûnetle saadet-i istikballerini ihzar eden nisvan-ı güzidenin her ikisi için de maa't-teessüf aynı tabir kullanılıyor: Feminizm! Hâlbuki bundan büyük kabahat olamaz. Bir kısmı serbesti namına yakıyor, yıkıyor, zehirliyor, yağma ediyor. Diğerleri ise gürültüsüzce sengîn yollardan çıkarak, köhne parmaklıkları tahrip ederek o guruh-u zahmet-didegâna, metrukelere, bîvayelere, dul, sakat, hasta kadınlara takibi kolay bir tarik-i nurânur çiziyor. İşte bunların her ikisine de "feministler" diyorlar (Sadri, 1329: 3-4).

Bu tanımda İngiliz süfrajetteklere topluma zarar verdikleri gerekçesiyle eleştirilmiş ve kadın haklarını savunan her hareketin feminizm olarak adlandırılmasının yanlış yaratacağına dikkat çekilmiştir. Süfrajetteklere fevri ve ateşli eylemleri o süreçte feminizmi yakıp, yıkmak algısıyla eşleştirmiştir. Bu yanlış algının tersine Fatma Bedîa feminizm kavramını kadınlığın ilerlemesi olarak kullanmıştır. Bedîa, Evimiz Barkımız isimli yazısında feminizmi; “Feminizm demek lâ-ale-t-ta’yîn iyi ve fenâ kadınlığı müdâfaa etmek değildir. Kadınlığı sevmek, kadınlığın hakkını tanıtmak, kadınlığı o hakka sâhip etmek için yükseltmek demektir. Kadınlığımızı intihâtdan, cehaletten, korkunç istikbâllerden kurtarmak için çalışanlar, yazı yazarlar hakikî “feminist”lerdir (Keşoğlu, 2010: 185-186) şeklinde tanımlamıştır. Dönem basınından müdürlüğünü Süleyman Tevfik’in üstlendiği Genç Kadın dergisi ise feminizmi Avrupa kökenli bir hareket olduğu gerekçesiyle reddetmiştir (Çakır, 2010: 81). “Bir İslam bilhâssa bir Türk kadını bir Fransız, bir İngiliz, bir Alman, hele hiç de bir Amerika kadını değildir. Çünkü her kavim ve milletin kendine mahsûs, ictimâî, dinî, siyasi, kanûnî, bir takım kuyûdu, ananâtı vardır ki bunların ihmal etmek pek büyük bir hatadır” (Müdüriyet, 1335: 3) ifadeleri Osmanlı Müslüman Türk kadınına batı kadınından ayırarak, her bir topluluğun kendine has değerlerinin olduğunun altını çizilmiş ve bu geleneksel değerlerin unutulması hata olarak görülmüştür. “Garbda namusun telakkisi başka, şarkda da büsbütün başkadır. Şark garbın füyûzat-ı terakkîsinden istifâde edebilir. Fakat dinine, ahlakına, inâyetine sâdik kalmak şartıyla” (Kadınlarda Gaye-i Hayat Ne Olmalıdır? 1335: 225- 226) ifadelerinden bazı kavram ve olguların doğu ve batı toplumlarında farklı anlamlar ifade ettiği vurgulanmıştır.

Dönemin başka bir feminizm tanımında; “Feminizm Avrupa’daki manasıyla, kadınların siyasi ve medeni hukukun hepsini hâiz olması demektir. Bu cereyân çikâli seneler oluyor; bugün Avrupa’da, Amerika’da me’ûr kadınlar olduğu gibi, kadınlardan, her ihtisâsda doktorlar, avukatlar, mühendisler, ticaretin her şubesine girmiş olanlar vardır” (Sadık, 1334: 2-4) ifadelerine rastlanmıştır. Başka bir isim Rauf Ahmet *Musahabe: Bizde Feminizm* (Ahmed, 1337: 2) isimli yazısında feminizmin batı devletleri tarafından anlaşılıp, ekonomik ve siyasi hayatta uyarlandığını, doğu dünyasında ise henüz bu kavramın anlaşılmadığını dile getirmiştir. Müfide Ferid Türk Kadını dergisindeki konferans notlarında feminizmi; “Feminizm nedir? Feminizm diye, kadınların medeni, ictimâî ve siyasi haklarda erkeklere müsâvî olmalarını istemek mesleğine derler” (Ferid-a, 1335: 305-308) şeklinde tanımlamıştır. Müfide Ferid, feminizmi tanımlarken gerçekleştirmek istediği amaçları üç sıra halinde sıralamıştır. Feminist argümana da kadınların ailevi ve sosyal haklarını kazandıktan sonra siyasi statüyü elde etme sıralaması hâkimdir.

Biz Osmanlı kadınları, tekâmül nazariyesini bildiğimiz için bu kadar ifrâta (aşırıya gitme) gitmiyoruz. Lâkin hukuk-ı insaniyemizi olsun istemeye hakkımız yok mudur? Niçin erkekler sokaklarda bizi taciz etsinler? Niçin bir kadın namusuyla yaşamak için çalışmaya bırakılmasın? İşte bizim istediğimiz hukuk-ı siyasiye değil, şimdilik bu gibi hukuk-i insaniyedir (Naciye, 1329: 3)

ve “Bizim de erkeklerin matbuatı su-l istimale uğratılmasaydı hükümet bu tariki ihtiyar edecekti. Fakat siyaset, ihtirasat bize pek muzur geldi. Bunları bize taalluk (ilgili, alakalı) etmez” (Ali^a, 1329: 1) söylemleri Osmanlı kadının sosyal hayatta erkeklerle eşit şartlara sahip olma arzularını ifade etmiştir. Ancak ilk şart medeni ve sosyal eşitliğinin sağlanması olmuştur. Siyasi hak edinimi feminist argümana paralel olarak son aşamayı oluşturmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi’nde bağımsız bir kadın hareketinden söz edebilmişse de siyasal haklar konusu, kadın hareketinin öncelikli amaçları arasında yer almamıştır (Yüceer, 2008: 133). Müfide Ferid özellikle Anglosaksonları örnek göstererek, Osmanlı kadının arzusunun da direkt siyasete katılım hakkı değil ilk etapta kamusal alanda çalışma hakkı elde etmek olduğunu dillendirmiştir. Ferid’in bu açıklamasını kendi cinsini erkeklerle göre daha aşağı seviyede görmesinden ya da siyasetin kadın doğasına aykırı olmasından değil feminist kuramın siyasete dâhil olma evresinin henüz olgunlaşmamış olması şeklinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

Esasen bu cem’iyetlerde, kadınlar için hakk-ı medeni ve ictimâî birçok cihetlerce mevcûddur... Böyle cem’iyetlerde kadınlar bi-t-tab’ son gayeyi, hakk-ı siyâsiye mâlikiyeti isteyeceklerdir”. Biz bugün Avrupa memleketleri gibi, “hakk-ı siyâsiye iştirâk”ı istemeyeceğiz. Erkeklerimiz bile bu husûsdaki iktidârları şüheli iken bir de kadınları bu mes’eleyle karıştırmak zamanı henüz gelmemiştir... Demek ki Türk feminizmi, şimdilik kendine gaye olarak, tabîi muvakkat (geçici) bir gaye olarak “hakk-ı mesâî”yi (çalışma hakkı) isteyecek. Bizim gayemiz, kadını “iyi bir anne ve tam mükemmel bir insân” yapmak olacaktır (Ferid-b, 1335: 323- 326).

Osmanlı kadınların siyasete dâhil olma istekleri döneminin karmaşasından mı yoksa şartların oluşmamasından mı bilinmez Avrupa’daki bazı devletlere göre geç olmuştur. Avrupa’daki kadın hareketinin yakından takip edilmesine rağmen Osmanlı toplumunun ve kadınların hazır olmayışı Osmanlı kadınının siyaset yapma isteğini ertelemiştir.

Bugün feminizm davası, kadınların siyasî mes’elelere iştirâklarından, bi-l-hâssa intihâb hakkını hâiz olmalarından ibârettir; bu hak da umûmî harbden beri Amerika’da, İskandinavya memleketlerinde tanınmıştır. Ben siyasi işlerde de kadınların erkeklerden aşağı kalacağını isbât için ileri sürülen nazariyelerde sağlam bir şey görmedim (Sadık, 2-4).

Kadın dergisinin Şuûn-ı Nisvân isimli yazısında Avrupa’da kadınların seçimlere katılma hakkı tartışılmıştır. Hatta bu tartışmalara erkekler de dâhil olmuştur. Oy kullanma hakkının kadınları da kapsaması İtalya ve İngiltere gibi devletlerde uzunca tartışılmaya başlanmıştır (Şuûn-ı Nisvân, 1324: 16). Dergi, dünya kadın siyasetini yakından takip etmiş ancak Osmanlı Türkiye’sinde kadınların siyasete atılımlarıyla ilgili herhangi bir öneri ya da öngörü geliştirmemiştir. Meliha Zekeriya, *Kadınlar Nasıl Çalışıyorlar?* başlıklı mektubunda; “Malûmdur ki Avrupa’da, İngiltere süfrajeterleri mebus intihâb etmek ve edilmek hakkını istihsale çalışıyorlar... Sokaklarda büyük mağazaların camekânlarını kırdılar. Duvarlarda büyük hurufla kadınlar hakk-ı rey yazılı ilanlar talik eylediler...” (Zekeriya, 1329: 3-4) bilgileriyle İngiltere’deki süfrajeterlerin temsil etme ve edilme yolundaki direnişlerini *Kadınlar Dünyası* dergisinde paylaşmıştır. Bu paylaşımından Osmanlı

Kadınlara kıssadan hisse sunmaması düşündürücüdür. Ancak tartışmaların ve gelişmelerin erkek ağırlıklı siyaset ekseninde Türkiye kadınına duyurulması Osmanlı feminist hareketi için önem arz etmiş, kadınları toplumsal örgütlerde aktif hale getirmiştir. Ayrıca kadınların derneklerde ve cemiyetlerde çalışmaya başlaması talep ettikleri haklar için ön hazırlık yapmalarına sebep olmuştur.

Osmanlı kadını dünyadaki kadın hareketinden haberdar oldukça sistemi sorgulamaya başlamış ancak bu sorgulamaya kimi zaman erkek egemenliğinin gölgesi düşmüştür. Örneğin Meşrutiyet Bayramı'nın beşinci yıl kutlamaları erkek ve kadın karmalığında gerçekleşmiş aynı zamanda da erkeğe tanınan siyasi esnekliğin kadına biçilmeyişinin sorgulandığı platform olmuştur. Fakat bu sorgulanış erkek lehinedir. Mehpare Osman *Erkeklerimiz Milli Bayramı* isimli makalesinde Osmanlı erkeklerine “Hürriyetinizin beşinci devre-i seneviyesinde siz gülüyorsunuz ve ebediyen gülünüz. Yalnız ve yalnız ...El'ân (şimdi) yaşamakta olduğumuz bu devr-i esaretten de bizi tahîis (kurtarmak) ediniz” (Osman, 1329: 1) serzeniş kadın özgürlüğünün erkek kanalıyla gerçekleşebileceği yanılığının üzücü bir kanıtı olmuştur. Ancak dönemin düşün dünyasına bakıldığında kimi zaman erkek aydınların feminizmi Osmanlı kadınından daha hararetli tartıştığı ve hatta sahip çıktığı da görülmüştür. Dönem siyasi atmosferinin kaotik ve muğlak olması ayrıca kadının konumunun bütün düşün dünyası tarafından belirlenmeye çalışılması, o yıllarda fikir belirtmede cinsiyet ayırımı yapmanın faydasız olacağını göstermiştir. Bu iyimser düşünüşün yanı sıra kurtarıncının erkek kabul edilmesi Osmanlı kadınının feminizmi yeterince içselleştirememiş olduğunu düşündürmektedir. Meşrutiyet yıllarının kimi kadınları kurtarıncı Osmanlı erkeği olarak görürken kimileri ise kurtuluşu kadının kendi örgütlenmesinde bulmuştur. Bu isimlerden en önemlisi şüphesiz Sabiha Zekeriya'dır. “Bizde kadınlıkta terakkiden bahsediyorsunuz. Dünya herkese hakkını verirken, bütün cihanda kadınlar intihâb etmek ve edilmek hakkını ihraz ederken, bizde ailede müsâvatı bile çok gören bir mahiyette terakki var denebilir mi?” görüşünün ardından Sabiha Sertel; “Her muhit kendi umumî terakkisiyle mütenasip bir surette kadına hak verir. Biz de memleketin umumî terakkisiyle ve bilhassa kadınlığın fikrî ve hissî terakkisiyle mütenasip bir surette hakkımızı isteyelim” (Zekeriya^b, 1919: 12) ifadeleriyle çözümü iktidar erkekte değil kadınların birlikteliğinde bulmuştur. Mütareke yıllarına kadar kadının siyasi pozisyonu tartışılmazken özellikle Cihan Harbi yıllarında kadının görünür olması, savaş yükünü omuzlaması Osmanlı'da kadın algısını değiştirmiştir. Bu değişim sürecini Sabiha Sertel;

Düne kadar Türk feminizmi ne olabilir? diye düşündüğüm zaman kadının intihâbâta iştirakini tasavvur bile etmiyordum. Henüz erkeklerimiz bile rûstlerini ispat edemedikleri bir meseleye Türk kadınına da karıştırmaya muvafık görmüyordum. Türk kadını, bu vatana erkekleri kadar, bilhassa bazı anâsırı kadar merbut değil midir? (Zekeriya^c, 1919, 218-219)

şeklinde ifade etmiştir. Sertel, savaş sürecinde kadınların en az erkekler kadar fedakârlık gösterdiğini ifade ederken makalenin devamında; Avrupa'da olduğu gibi Anadolu'da da kadınların savaş yıllarında (I.Dünya Savaşı) ticarethanelerde, fabrikalarda, dairelerde boş kalan yerleri kadınların doldurduğunu dolayısıyla Avrupa'daki gibi Anadolu kadınının da intihâbata dahil edilmesini arzu etmiştir.

Avrupa ne yaptıysa Türkiye'deki kadın da onu yaptı bu sebeple birine verilen hak diğerinden mahrum bırakılmaz (Zekeriya^c, 1919) demiştir. Savaş öncesi ve sonrası süregelen süreçte kadının siyasi hak talebi ciddi anlamda ilk kez Sabiha Sertel'in yazılarıyla gündeme gelmiştir. *Kadınlığın Hukuki Bahsi* (Zekeriya^d, 1919: 29) isimli makalesinde dünyadaki feminist hareketleri yakında takip ederek, Hollanda, Danimarka, Finlandiya, Amerika ve diğer on iki hükümette kadınların seçim hakkına eriştiklerini yazmaktadır. İngiltere'deki süfrajetler amaçlarına erişmişler, rey verdikleri gibi bir de milletvekili çıkarmışlardır. Sertel bir başka yazısına "Biz de bu vatanın evladı, bu memleketin hayatı, istiklali için en ağır fedakârlıklara katlanan, yavruların canından koparıp hudutlarda kurban veren analarız. Hiç olmazsa ölen çocuklarımızın namına bizim de söyleyecek sözlerimiz vardır" (Zekeriya^c, 1919: 218) diye giriş yaptıktan sonra kadınların seçim hayatına dâhil edilmemesini günah ve cinayet olarak addetmiştir. Sabiha Sertel'in kadınların siyasi hayata katılımıyla ilgili görüşleri incelendiğinde feminizmi ve aşamalarını yakından takip ettiğini ve ülkenin şartlarının olgunlaşmasıyla beraber kadının siyasi hayata katılımının gerçekleşmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

İslam (Müslüman) Feminizmi

Osmanlı düşün dünyasının feminizm ile ilgili görüşleri incelendiğinde Avrupa (batı) feminizminden farklı bir argüman geliştirdikleri söylenebilir. Basın kanalıyla bildirilen görüşlerin çoğunda feminist hareketin içinde bulunulan toplumun sosyal, dini, siyasi ve kültürel yapısına uygun bir zeminde gelişmesi gerekliliğini vurgulanmıştır. Batı dünyasının feminizmi araç haline getirip, doğu dünyasına dikte ettirmeye çalıştığı ile ilgili fikirler dahi öne sürülmüştür. Batının bu mücadele sırasında Osmanlı kadınına yönelik dini ve örfi uygulamaları önemsizleştirmeye çalışması sebebiyle Osmanlı aydınları batı feminizmi karşısında geleneksel sisteme uygun yeni bir feminizm önerisi sunmuşlardır. Osmanlı erken dönem feminizmi, kadın ahlakı anlayışı, iffet ve namus kavramları ile bütünleşerek İslamiyet'te vücut bulmuştur (Zihniöğlü, 2013: 47). İslamiyet vurgusunun ön planda olduğu bu feminizmi dönem makalelerinde, risalelerinde ya da romanlarında görmek mümkündür. Örneğin Tanzimat Dönemi romanlarındaki kıssadan hisseler; Avrupa'nın bilimsel ve teknik gelişmelerinin takip edilip, Osmanlı Devleti'ne uyarlanmasıyla ilgili olmuştur. İlk dönem yazarları romanlarında Osmanlı kültürünün kapsamlı ve mutlak egemenliğinde birkaç Batıcı yeniliğin zahmetsizce sindirilebileceğini dile getirmişlerdir. Ancak imparatorluğun ahlak, İslam düşün ve hukuku alanındaki temellerinin pekiştirilmesini ve Batı'dan alınacak teknik gelişmelerin bu ana halkalara eklenmesini savunmuşlardır (Parla, 2014: 12- 13). Örneğin Ahmet Mithat Efendi Jön Türk romanında Ahdiye ve Ceylan isimlerinden hareketle iki kadın karakteri karşılaştırmış ve Ahdiye'yi Osmanlı toplumuna daha uygun bulmuştur. Yazar, Ceylan'ın Avrupa feminizmini yakından takip etmesine paralel olarak erkek karakter olan Nurullah'a evlenme teklif etmesini paralel olarak değerlendirilmiştir. Bunun üzerine Nurullah teklifi reddetmiştir. Nedeni Ceylan'ın

feminizmin en yüksek seviyesine sıçrayıvermiş olmasıdır. Bu sebeple Mithat Efendi'ye göre feminizm Avrupa'ya özgüdür ve Avrupalı kadınların şartlarını iyileştirmek için üretilmiştir. Bu durumda feminizm Osmanlı dünyasına uygun değildir. Osmanlı medeniyetinin esaslarına ve kadınlarının ihtiyaçlarına dayalı bir Müslüman Feminizmi ya da Osmanlı Feminizmi'ne ulaşılmak zorunludur (Argunşah, 2013: 8, 15).

Erken dönem feminizmi, Batı karşısında mesafeli durmuş, erken dönem feministleri de Osmanlı İmparatorluğu'nun ululuğunu, Batı karşısında Osmanlılığın gücünü, İslam kültürünün üstünlüğünü kanıtlama çabasında olmuşlardır (Zihnioğlu, 2013: 46-47). Devrin hâkim söylemine katılan öncü kadınlar İslam medeniyetinin Batı uygarlığından üstün nitelikler taşıdığı düşünülmüştür. Batının yalnızca bilim ve teknolojisinden yararlanılmasını, kültür ve sosyal reformlarda ise İslam medeniyetinin belirleyici olmasını savunmuşlardır. Bu bağlamda Fatma Aliye "İslam kadını" referans çevresini oluşturmuş ve bu sembolik tanımla Batılıların adet ve geleneklerine karşılık aydınlanmış İslami göreneği temsil eden bir kadın portföyü çizmiştir (Zihnioğlu, 2013: 47-48). Dönemin feminizmle ilgili ilk kitaplarından olan İslamiyet'te Feminizm yahut Alem-i Nisvanda Musavat-ı Tamme isimli eserinde Halil Hamit, dönem düşünürlerinden kendisine gelen cevap mektuplarına yer vermiştir. Emine Seniha, İslamiyet'te Feminizm isimli mektubunda; "Bize lazım olan, Hazreti Peygamberin gerçek şeriatının haber verdiği tertemiz bir hürriyettir. Yoksa medeniyetin pek ileri gitmesiyle bozulmuş olan duruma, batıdaki ahlakçılarda şimdi acı acı bakarak düşünüyorlar" (Hamit, 2001: 13) satırlarını yazmıştır. Dönem kalemlerinden Baha Tefik çeviri eserine eklediği İslamiyet ve Feminizm bölümünde "İslamiyet'in ayrıca bir feminizm ıslahatına asla ihtiyacı yoktur. İslamiyet feminizmdir" (Tefik, 2015: 7) sözleri feminist düşüncesinin İslam dininin özünde var olduğu anlamını taşımıştır. Tefik bu söylemiyle İslamiyet'in ortaya çıktığı zaman içinde barındırdığı feminist dile dikkat çekmiştir. Şemsettin Sami, Celal Nuri, Ahmet Cevat gibi Osmanlı reformcuları eserlerinde İslam'ın kadına verdiği haklara vurgu yapmışlar ve zamanla bunun nasıl gerilediğine dikkat çekmişlerdir (Şimşek, 2017: 348). Bu bağlamda "batılı feminist söylem geçmişi eleştirerek kendini inşa ederken İslamcı feminizm, geçmişi yeniden ele alıp ve İslam'ın ilk yıllarında kadınlar lehine başlatılmış olan uygulamaları mevcut güne taşımaya çalışmaktadır" (Güç, 2008: 667) söylemi dönem atmosferini açıklar niteliktedir. Osmanlı kadınları ve erkekleri, İslami ilkeleri kadın ve erkek doğası ile uyumlu toplumsal düzen ihtiyacına dayanan bir sosyolojik formu kullanarak rasyonel gösterip meşrulaştırmaya çalışmışlardır (Durakbaşı, 2012: 105). Osmanlı dünyasında İslamiyet ve feminist düşüncenin harmanlanmasıyla oluşturulan İslam ya da Müslüman Feminizmi, kavram kullanımındaki farklılığıyla Batı'daki feminist hareketten ayrı tutulmuştur. Örneğin Meşrutiyet dönemi dergilerinden olan *Kadın (Selanik)*, isminde Kadın kelimesini kullanarak ilk mesajı vermiştir. Fransa'da aynı tarihlerde yayınlanan *Femina* isimli derginin adlandırılmasından esinlenen Kadın dergisi tarihsel zaman içinde Arapça kökenli nisâ ve ünsâ ya da İslami gönderme yapan muhadderât kelimesini değil doğrudan Latince kökenli Kadın ismiyle çıkarılmıştır (Denman,

2010). Osmanlı Müslüman feministleri kadın sıfatını kullanmayı tercih etmişlerdir. Avrupa, Amerika ve diğer ülkelerdeki feminist hareketlerden haberdar olmalarına rağmen kendilerini feminist olarak tanımlamamışlardır. Bu durumun nedeni Osmanlı basınında feminist olarak tanımlanan kadınların bazı tutucu çevreler tarafından kötülenip eleştirilmiş olmalarıdır. Ayrıca Osmanlı Müslüman kadınları Batı'da feminizm olarak tanımlanan faaliyetlerin amaçlarını tam olarak benimsemeyip, yabancı bir hareket olarak da görmüş olabilirler. Bu çerçevede İngiliz süfretler tarafından yapılan eylemlerin Osmanlı Müslüman kadınları tarafından benimsenmemiş olması mümkündür. Osmanlı'da Müslüman feminist olarak nitelendirilebilen kişilerin çoğu orta ve üst sınıfa aitti. Osmanlı feministleri olarak nitelendirilen kadın ya da erkeklerin istekleri kadına cinsiyet düzeni tarafından biçilen rolün çerçevesinde değişiklikler yapmak doğrudurduydı. Başlıca konularından bir tanesi kadınlar için çok sınırlı hatta neredeyse hiç bulunmayan eğitim imkânlarının sağlanmasıydı (Os, 2009: 338-349). Hatta Osmanlı kadınları ve erkekleri kendi ülkelerinde süfretler gibi davranan kadınları eleştirmişlerdir. "Garpde feminizm cereyanı görülüyor. İntihâbât-ı siyâsiyeye iştirâ, milletvekillerini ta'yîn etmek ve Meclis-i Mebûsân'da onlarla beraber ahz-ı mevki' edebilmek için pek büyük himmet ve mesâ'i sarf ediyorlar. Bu husûsda İngiltere'de süfretlerin hemen her gün icrâ ettikleri patırdılı nümâyîşleri bilmeyen yoktur" (Osman, 1324: 3-6). Yine Nezîhe Rikkat;

Birçok refikalarımın ma'neviyetlerinde bu garib istihâleyi (başkalaşma) keşfediyor gibiyim. Ben kadınları hicâb ile me'lûf nârîn bir mahlûk addederdim. Şimdi gece yarısında tek başına yangın yerlerinden bî-pervâ geçen, polis ile kavga eden hanımlara tesâdüf ettikçe taaccüb (şaşakalma) ediyorum. Yolda yürürken koşarak tramvaya atlayanlara, sokakta miting yapıp dükkânları yağma edenlere hayretle bakıyorum..." (Rikkat, 1334: 194-195)

sözleriyle süfretlerin sert eylemleri karşısında şaşırıldığını dile getirmiştir.

'Siyaset Kadın Doğasına Aykırıdır' Söylemi

Kadının siyasete katılımıyla ilgili dillere pelesenk olan 'siyasetin erkek işi olduğu' söylemi evrenin doğal kurgusu olarak kabul edilmiş ve kadının siyasi hak elde etmesi Avrupa siyasi çevrelerinde farklı yorumlara sebep olmuştur. Muhafazakârlar, feminizmle birlikte kadının siyasete katılımını mümkün olduğunca ertelemek gerektiğini dillendirirken, demokrat ve ilericiler de kadının siyasete girmemesi için refah düzeyini ve kiliseyi neden olarak göstermişlerdir (Toprak, 2014: 153). Dünyanın idare ve iktidar haritasına bakıldığında en demokratik devinimlerde bile yönetimin erkekleştiğini görmek mümkündür. Yunan demokrasisinde de, Fransız İhtilali'nde de siyaset yapma işi hep erkeğe aittir (Philips, 1995).

Osmanlı Devleti'nde de kadın ve siyaset söylemi olumsuzlukla anılmış ve 'siyasetin kadın doğasına aykırılığı' düşüncesi Osmanlı kadınının apolitikleştirilme nedenlerinden birini oluşturmuştur. Söylem uzun süre Osmanlı düşünürleri arasında kabul görmüştür. Bu isimlerden Babanzade İsmail Hakkı, kadınlara siyasi hak tanınmasının aleyhinedir. Gereğesi; kadını fizyolojik olduğu kadar siyasi

yeteneğiyle de eksik görmesidir. Hakkı “Nimet, külfete göre olmalı” anlayışıyla askerlik hizmetinde gördüğü zahmet ve külfet nedeniyle erkeğin siyaset yapmada ayrıcalıklı konumda olduğunu düşünmüştür. O’na göre kadın vatan savunmasında erkekle aynı külfete katlanmamakta ve vergi verme hususunda erkeğin gerisinde kalmaktadır (Hakkı, 1329: 183-190)⁴. Babanzade İsmail Hakkı ile aynı görüşte buluşan hukukçu Celâleddin Arif Bey⁵ de tıpkı Babanzade gibi milli egemenliği “vazife-i intihâb”ı erkeğin hak ettiğini söylemiştir. İsmail Hakkı’ya göre; kadınların askerlik hizmeti görmeleri abes ise seçimlere katılmalarını beklemek de o denli anlamsızdır (Toprak, 2014: 168-169).

Babanzade İsmail Hakkı ve Celâleddin Arif Bey’in kadınların siyasete katılmalarıyla ilgili diğer bir ortak görüşü kadın ve erkeğin doğasının farklı oluşuyla ilgilidir. Babanzade’ye göre; iki cinsiyet arasında doğal bir iş bölümü vardır. Uygarlık da bu işbölümü üzerine kurulmuştur. Kadın “cins-i zayıf” olması sebebiyle ezilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çünkü kadın kadınlık hassesini kaybederse insanlık bundan zarar görür. O nedenle kadın evin ziyneti kalmalı, iyi bir eş, iyi bir anne, iyi bir mürebbiye, iyi bir “sahabetü’l-beyt” yani evin koruyucusu olmalıdır (Hakkı, 183-190). Celâleddin Arif Bey’e göre de iki cins arasında iş bölümü vardır, bu kanun insaniyet kadar değilse de uygarlık kadar eskidir ve bu durum doğa kanunu olarak algılanmalıdır. Çünkü kadın, kadınlık hassasını yitirince beşeriyet büyük bir felakete duçar olurdu. Şayet erkek tabiatlı zeki, akıllı, uyanık, anlayışlı, kavrayışlı, kimi zaman zorba tahakküm edebilen kadınları seçip erkeklerin yerine ikame edebilmek mümkün olsaydı, buna diyecek olmazdı. Arif’e göre de kadın iyi eş, iyi anne, iyi mürebbiye, evin mücevheri olmalıydı. Siyasete bulaşmamalıydı. Bu sayede beşeriyet mihverinde gereği gibi dönebilirdi (Toprak, 2014: 168-171).

Uygarlık tarihindeki iş bölümüne paralel olarak ‘kadın ve erkeğin doğal durumlarını değiştirmek imkânsızdır’ görüşü her iki düşün insanı tarafından vurgulanmıştır. Babanzade’ye göre kadın ve erkeği iki karşıt güç göstermektense, insani görevler açısından bir iş bölümü iddia etmek daha anlamlıdır. Ne erkeğin üstlendiği zahmetli işlerden şikâyet ederek “ben de kadın gibi istirahat etmek isterim” demeye, ne de kadının “ben de erkek gibi kılıç kuşanacağım ve erkek gibi siyasete ve hükümet işlerine karışacağım” (Hakkı, 183-190) hakkı vardır. Celâleddin Arif de Babanzade’nin fikirleriyle özdeş olarak; “Kadınlar terbiye edilebilir, yükseltilebilir fakat tabiat ve hilkatleri değişmez”. Yine Babanzade İsmail Hakkı ve Celâleddin Arif Bey; Bischoff’a atıfta bulunarak kadın ile erkek beyni arasında erkeklerin lehine ortalama yüzde on bir fark olduğunu iddia etmişlerdir. Kadının beyni erkeğe oranla daha hafiftir (Toprak, 2014: 169). Kadınlar cins-i zayıf olarak kabul edildiklerinden dolayı onlara siyasi hak tanımak, buluş çağına gelmemiş ve rüştünü ispat etmemiş çocuklara da emzikteki bebeklere de aynı hakkı tanımakla eşdeğer görülmüştür.

Osmanlı kadınının siyasetten uzak tutulma gerekçelerinden biri olan siyasetin erkek işi olması söylemi Muhammed Ferid Vecdi⁶ tarafından da kadınların zayıf yaratıldıkları iddiasıyla yinelenmiştir. Vecdi, Müslüman kadının siyasete girmesi ve özellikle parlamentoda bulunması ile kadınlık fizyolojisinin ve duygusal zaafınının duruma hâkim olabileceği endişesini dile getirmiştir;

Siyasi meselelerle meşgul olan bir kadın devr-i vihamda (hamile kadının aş yediği zaman) bulunur, parlamento azası da bahis mevzuu olan mesele hakkındaki münakaşaya ileri götürerek yumruk yumruğa gelirler, bağırıp çağırıp başarlarsa, o zavallının hâli ne olur? Yahut o kadın büyük bir maddesinin değiştirilmesi yahut bir kanunun feshi için genel hissiyatı heyecana ve hüküm sahiplerinin merhametini galeyâna getirmek ister (Vecdî, 2013: 98).

Osmanlı düşünürlerinden Babanzade İsmail Hakkı ve Celâleddin Arif Bey evrensel doğa yasaları gereği kadına siyasi hak tanımazken, onların bu fikirlere önce kaleme aldığı eserinde Odetta Laguerre (Baha Tevfik çeviri eserinde) kadın ve siyaset kavramını ayrıştıran arkaik argümanları yerinden ederek, çağdaş koşullarla yeniden formüle etmiştir. Fransız Laguerre, kadın hakları savunucularından Raoul de la Grasserie gibi düşünmüştür. “Bir devlet, bütün ahâlisini, hattâ en câhil ve budalalarını bile gerek salâhiyyet-i intihâbiyyeye mâlikiyet ve gerek şerâ’it-i intihâbiyyeyi hâ’iz olmaklık nokta-i nazarından emri hükûmete teşrîk ettiği halde kadınları bundan mahrûm etmesinde hiçbir sebebi ma’kûl görülemez” (Laguerre, 1327: 51)⁷. Laguerre, bir devletin bütün mensuplarına tanımak zorunda olduğu siyasi haklardan kadınların mahrum bırakılmasının hiçbir düşünce ya da inançla gerekçelendirilemeyeceği fikrini savunurken, erkeğe tanınan haklardan kadından esirgenmesini şiddetle eleştirmiştir. Ayrıca Raoul de la Grasserie’nin cahil ve sarhoş bir erkeğe tanınan hakın yüksek bir zekâyâ sahip kusursuz bir kadından esirgenmemesi gerektiğini (Toprak, 2014: 160) Odetta Laguerre yinelemiş ve;

Kadınlarda kuvve-i zekâ’iyye erkeklere nazaran daha za’if olsun. Kezâlik erkeklerde tesâdüf olunan binlerce budalaların hukûku tasdik olunmuyor mu? Bir intihâb varakasını doldurmak için dehâya mâlik olmak mı lâzımdır? Ve bunun kadında noksânîyyeti nasıl iddi’â olunabilir? Kadının fikretini isti’âl etmemek, politika ve hükûmet işlerine müdâhalesini men’ etmek, bunların kadına ait olmadığını iddi’â etmektir ki, inkâr etmek ve fenâ bir islâhâtdan, bir muhârebeden, bir hürriyetden kadının müte’essir olmadığını iddi’â etmek kadar ma’nâsız ve anûdâne olur (Laguerre, 54-55).

ifadelerini kullanmıştır. Fransız Laguerre kadınların siyasete katılımı konusunda böyle düşünürken, Osmanlı düşün arenasında Laguerre paralel görüşü savunan Sabiha Zekeriya⁸ “Kadınların siyasete karışamayacak kadar liyakatsiz olduğu tezi rüşdünü ispat edememiştir. Ki siyaset siyasi hukuk ve kullanımıyla öğrenilecek bir şeydir. Siyasete katılan erkeğin rüşdünü ispat ettiğine de şüphayle bakmak gerekir. Erkekler daima kanun yapan taraf olursa kadınlar üzerindeki tahakkümleri hiç bitmeyecektir” (Zekeriya^c, 218-219) satırlarıyla Türk kadınlarına siyaset yapma hakkının verilmesi gerektiğini dilendirmiştir.

Dünya genelinde kadını siyasetten koparan bir başka sebep; kadının medeni durumu, seçme/seçilme hakkı ve karma meclis yapılanmasıdır. Siyaset yapma hakkının önce evli olmayan kadınlara sonra evli olanlara verilme tartışmasına karşın Raoul de la Grasserie’nin cevabı; “Kadın kamu gücünü, kanun gücünü seçmen sıfatıyla bilfiil yaşamalıdır. Bu gibi siyasal haklardan yalnızca bekâr kadınların yararlanması, evli kadınları mağdur edecektir” (Toprak, 2014: 161) cevabı olmuştur. Buna ek olarak Raoul de la Grasserie, kadınların seçimlere

katılmaları haklı bir talep olarak görmüş ve kadınların seçime katılımının toplum için de yararlı olacağını savunmuştur. Kadınlar seçilince parlamentoya zarafet gelebilir ve erkeğin siyasal eğilimlerindeki çarpıklıkları düzeltilebilirdi. Kadınlara siyasal hakları tanınarak siyasette ahengin oluşumuna hizmet edilmiş olurdu (Toprak, 2014: 160). Kadının parlamentoda görünmeye başlaması beraberinde yeni bir tartışmayı getirmiştir. Bu tartışma, kadınların mebus olmaları durumunda mecliste cinsiyet bakımından heterojen bir oturma düzeninin hâkim olup olmayacağıyla ilgilidir. Raoul'a göre Millet Meclisi'nde erkek ve kadının birlikte oturması edebe aykırı görülebilirdi. Daha da önemlisi iki cins arasında duygusal bir ilişki olabilirdi. Karma meclislerde herkesin bireysel hassaları ve kimlikleri kaybolabilirdi. Bu nedenle kadınlar için ayrı bir meclis oluşturulabilir ve kadınlar meclis kararlarıyla erkeklerle örnek olabilirdi. Meclis-i Ayan'ın senatolarının yerini alacak kadın meclisi erkek meclisiyle birlikte "Büyük Bir Hükümet Meclisi" oluşmasını sağlayabilirdi (Toprak, 2014: 160-162). Bu karma meclis önerisinin aksine Osmanlı düşün dünyasında ise Babanzade İsmail Hakkı kadınlara seçme hakkı tanımının kaçınılmaz olarak mebusluğu getireceğini, kadın erkek karışık bir Mebusan Meclisi'nin tasavvur edilemeyeceğini söyleyerek, "Kadınları çirkinleştirmek isterseniz siyasyata atınız" görüşünü dillendirmiştir (Hakkı, 183-190). Babanzade'nin fikrinin tam aksini düşünen Halil Hamit ise "kadınlar devlet idaresinde ve parlamentoda erkekler gibi birer mevki işgal ettikleri zaman anlaşılmalıdır ki; insaniyet devri başlamıştır. İnsaniyet herkesin hukukunca eşit olması demek değil midir?" (Hamit, 2001: 68) satırlarıyla kadının siyasete katılımını gelişmişlik olarak görmüştür. Sabiha Zekeriya ise "Bugün yeni bir hayat şekli alıyor. Yeni toplanacak meclis, sosyal, ekonomik, ilmi, siyasi birçok ihtiyaca çözüm bulacaktır. Artık hürriyet bir zümreye ait değildir ve erkeklerden oluşan bir meclis memleketi temsil edemez. Kanun-i Esasi'nin bütün Osmanlılara verdiği hakkı kadınlardan esirgeyemezsiniz" (Zekeriya^c, 1919: 218-219) sözleriyle artık siyasi arenanın tek cinsiyet aidiyetinden çıktığını ve memleketin bütünlüğünü karma bir meclisin temsil etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bütün bu tartışmalara rağmen "Politika erkek işidir anlayışının hâkimiyeti lider olmanın yiğit, sert, delikanlı, cesur, güçlü vb. gibi "erkeklik" durumlarına işaret etmesi, böyle olamayanın itibar görememesi vb. nedenlerle tüm politikacılar erkek olamamayı işaret eden özelliklerden kaçındıklarından" (Bora & Tol, 2009: 826) bu kertede siyaset arenasına erkek cinsiyeti hâkim olmuştur. Bu kabul görüşü Meşrutiyet yıllarında Osmanlı kadınının yüksek sesle kendini ifade edememesinden kaynaklanmış ve kadını apolitikleştiren sebeplerinden biri de kadının kendisi olmuştur.

Eğitim Eksikliği

Kadının siyasete dâhil edilmeme gerekçelerinden biri de eğitim meselesidir. Vecdî'nin Müslüman kadını ile Avrupa'daki Hristiyan kadınının siyaset yapma haklarına yönelik çözüm yolu ortak olmuştur. Muhammed Ferid Vecdî Doğu'daki felaketleri giderme yolunun terbiye ve eğitimden geçtiğini (Vecdî, 2013: 137-

156) dile getirirken Avrupa da kadının özgür olma yolunun eğitimle başladığını (Toprak, 2014: 161) kabul etmiştir. Doğu ve Batı dünyası arasındaki ortak görüşün en izlenebilir örneğini Mehmet Ata'nın⁹ Raoul de la Grasserie'nin Usul-i İntihâb kitabının çevirisinde görmek mümkündür. Mehmet Ata, Usul-i İntihâb kitabının sonuna şerh eklemiştir ve bu şerhte kadınların her türlü seçime katılmak için "ehliyet-i maneviye" yani bilgi şartı aranması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca bu anlayışın erkekler için de geçerli olması gerektiğini vurgulamıştır. Osmanlı ülkesinde bu sorunun ciddiyetle ele alınabilmesi için her şeyden önce kadının "seviye-i irfan"ının bilgi düzeyinin yükseltilmesi gerekli (Toprak, 2014: 163) görülmüştür. Darülfünun hocalarından Muslihiddin Adil de o günlerde erkeklerin kadınlara oranla üstün olmalarını doğal nedenlere değil erkeklerin iyi eğitim almalarına bağlamıştır. Yükselmek, ilerlemek, saadete kavuşmak isteyen bir toplum, kadının eğitimine önem vermek zorundadır (Toprak, 2000: 14-17). Osmanlı kadınları da eğitimin erkeklere olduğu kadar kadınların da hakkı olduğunu sıkça dile getirmişlerdir. Avrupa ülkelerinde feminist hareketler oy hakkı mücadelesi üzerinde dururlarken bu dönemde Türk kadınları siyasi mücadeleden çok çalışma hayatına atılma, eşit eğitim, evlenme ve boşanma hukukundaki adaletsiz yapının düzeltilmesi için mücadele vermişlerdir (Özcan, 1999: 113). Kadınlar Dünyası dergisi kadın haklarını kadınların savunacağını dile getirmiş ve kadınlığın gelişmesi için bizzat kadınların görüş bildirmesini önermiştir. "Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus incelediğimiz, kendimize âdat ve âdabımız vardır. Onu erkek muharrirler bir kadının anlayabileceği ruhla anlayamazlar, lütfen bizi kendimize bırakınlar, hayallerine baziçe buyurmasınlar! Biz kadınlar hukukumuzu kendimiz bizzat kendi ictihatımızla müdafaa edebilir" (Hukuk-ı Nisvan, 1329: 1). Bu doğrultuda Emine Seher Ali; "Erkeklerimizi bir tarafa bırakalım, kendimiz terakki ve tealimize çalışalım. Çünkü onlar medeniyet namına politika ile meşguldürler! Maarimizin terakkisine hasr-ı vücut edelim. Her şeyi hükümetten beklemek, abesle iştigaldir. Görmüyormuyuz ki erkekler, siyaseti -bizim bilmekliğimize lüzum yoktur!- kadınların terakkisine tercih ediyorlar" (Ali^b, 1329: 1) kadınlığın ilerlemesinin kadının elinde olduğunu yinelemiştir. Belkıs Ferit "eğer Osmanlılık bu vatanı icra-yı hakimiyet etmek isterse kadınlığı yükseltmeli, hayat-ı mesaide kadınlar da bir mevki-i mahsus işgal etmelidir" (Ferit, 1329: 3) satırlarıyla kadınlığın ilerlemesini ancak devlet ve kadın ortaklığında ve bütün kadınlara sağlanan eğitim kanalıyla olabileceğini dile getirmiştir. Meliha Cenân da "nisvanı terakki etmemiş bir milletin cihan-ı terakki ve medeniyette kat'-ı merahil edemeyeceği" sözleriyle bir milletin gelişmişliğinin ancak kadınlığının yükselmesiyle olabileceğini ifade etmiştir. "Biz, hürriyet-i hakikiyemizi istihsal için mücadelât-ı hayatta bulmalıyız. Bizi hiçbir kuvvet menedememelidir. Biz süfrajeterler gibi şimdilik mebus olmak da istemiyoruz. Biz ancak şimdiye kadar takdir edilmeyen mevki-i bülen-i ictimamızın takdir edilmesini ve bir esir değil, bir insan, insane, doğurucu ve terbiye edici bir insan olduğumuzun anlaşılmasını isteriz" (Cenân, 1329: 3). Sabiha Muammer ise "siyasi, ictimai bütün felaketlerimizin şu bulunduğumuz hal-i esefnakin en büyük saiki nur-ı maariften behredar olmadığımızdır. Bunları yazmaktan maksadım muhterem hemşirelerimi

yalnız bir şeye davet etmek: Maarif” (Muammer, 1329: 3) diyerek Osmanlı kadınlarının eğitilmesi zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Osmanlı’daki erken feminizmin esas olarak eğitilmiş kadınlara hitap ettiği (Berktaş, 2009: 355) göz önüne alındığında eğitim hakkı bütün Osmanlı kadınlarına sağlandığı takdirde, feminist hareket toplum açısından genelleştirilebilir.

Kadının Siyasileşmemesindeki Diğer Faktörler

Feminizmin kadınları siyasete dâhil etme söylemi her toplumun özellikle muhafazakâr kesimlerinde eleştiriye sebep olmuştur. Kadınların siyasete katılımı, Avrupa siyasî çevrelerinde din eksentli farklı yorumlara neden olmuştur. Muhafazakârlara göre feminizmin galebesi kıyametin habercisi olacaktır. Kıyamet gününü mümkün olduğu kadar ertelemek için kadını ‘tezyinat’la, süsle/modayla oyalamak gerekmektedir. Zamanla muhafazakârların bir kısmı kamusal alanın bazı kesimlerinde kadınların katılımını kabullenmişlerdir. Kilise meclislerinde, hayır kurumlarında, belediye meclislerinde kadın bulunabilecektir. Ancak siyasetin tepe noktasında onları görmek düşünlümemelidir. En ileri düşüncede olan kesim ise evdeki yükümlülüklerini aksatmamak ve bilfiil aday olup seçilmemek koşuluyla kadına sınırlı seçme hakkı verilmesinden yanadır. Ancak bu durumda bile kadının öncelikle siyasî terbiye görmesi gerekmektedir (Toprak, 2014: 153). Muhafazakârlara göre kadınlara siyasi haklar parça parça verilmelidir. İlerici kanatta olan siyasi örgütler ise kadınlara siyasi hakların tanınması için maddi ve düşünsel nedenleri ortaya koymaktadırlar. Maddi neden işçiler arasında yaygın olan kadınların çalışma ücretlerinin erkeklerden düşük olmasıdır. Kadın çalışırsa kocasının karşısında el pençe divan durmayacaktır. Düşünsel neden ise demokrat çevrede yaygın olan kadınların mütedeyyin olması ve onlara verilen siyasal hakların siyasî ortamı muhafazakârlar lehine bozmasıdır. Kadına verilen siyasi hak “Dinsizliğe doğru” gidiş yolu olabilirdi. Kadınlar sebatsızdı, kararsızdı. Kimi kadın hakkı savunucuları ise kadınların küçük yaştaki çocuklar gibi seçimlere sokulmamasını anlamsız buluyorlardı (Toprak, 2014: 158-160). Avrupa’daki dini söylemlerin kadınların aleyhindeki bu denli katılığı, Osmanlı’daki erk kültürü ile harmonileşen İslamiyet ile benzer özellik göstermiştir. Ancak batı dünyasının feminist reaksiyonunun beslendiği damarla İslam feminist hareketinin basınç noktası farklı olsa da Osmanlı Devleti’nin her alanına sirayet etmiş olan İslam faktörü kaçınılmaz olarak düşün dünyasını da etkilemiş ve feminizm ile din aynı kaba konmuştur. İslam feminizminin kökenini oluşturan İslami feminizm, feminist hareketi Batı kökenli olması sebebiyle tam anlamıyla kucaklamamış, “kadın erkek yok, Rabbine kul olan Müslüman var” (Zihniöğlü, 2009: 812) şiarını benimsemiştir.

Müslüman kadının siyasete dâhil olup/olmamasıyla ilgili görüş belirten Muhammed Ferid Vecdî, dinin ve Allahın her yarattığına lazım olan uzuvları ve kabiliyetleri verdiğini, yaratılanın kendisine tahsis edilenin dışına çıktığında bu durumun bir süre güzel görünebileceğini iddia etmiştir. Bu iddiada kadının siyasete katılımıyla ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

İçimizde siyasetçi bir kadın çıktığını işitsek, derhal kendimizde bir sevinç ve gurur duyarak o yeni yetme siyasetçi kadını alkışlamaya, kadınlar âlemi için

bir kemal numunesi olarak kabul etmeye kalkışınız. Gazetelerde makalelerini, nutuklarını gördüğümüz zaman koltuklarımız kabarıp. Lakin bu siyasetçi kadının arkasından birçok siyasetçi hanımlar, birçok kadın mühendisler peydâ olur, tabiat da bu yeni bid'atlerden dolayı başımıza büyük bir iş açacağına hadiselerin diliyle bize bildirir ise, o vakit derhal fikrimizi değiştiririz; bu erkekleşmiş kadınlara düşman kesiliriz; onlardan hiçbir sûretle hoşnut olamayız. Fakat böyle bir zamanda edeceğimiz teessüfün, göstereceğimiz düşmanlığın ne faydası olabilir? Elbette hiç (Vecdî, 2013: 158-159).

Muhammed Ferid Vecdî'ye göre; kadınlar buldukları durumdan engellenmeye kalkırsa mevcut duruma kötülük edilmiş olunacağı, engellenmeye kalkılmadığında ise bu yaranın hastalık haline gelebileceğini ve tedavisini imkânsızlaşacağı belirterek, kadının hem İslam dininin yaratılış idealine göre korunmasını hem de Batı taklitçiliğinin zamanında önüne geçilmesini dile getirmiştir. Ayrıca Avrupa'daki kadınların durumlarının sefalet derecesinde olduğunu örneklendirmiştir (Vecdî, 2013: 137-156). Vecdî'nin Avrupa'daki kadınların sefaleti derken ki kastı Osmanlı'daki endişe ile hemen hemen aynıdır. Avrupa'da kimi çevreler, kadınların siyasal özgürlüklerini elde ettikten sonra kadınlıktan doğan doğal hassalarını kaybetmelerinden korkmuşlardır (Toprak, 2014: 161). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin batıyı model almaya çalıştığı yıllarda İslamiyet her alanda Batı'nın değerlerine üstün görülmüştür. Müslüman kadının statüsünün çağdaş Batılı değer yargılarına göre belirlenmesi gerektiğini ileri sürülenlere karşı Kuran'ın üstünlüğünü ve İslam'ın kadına bakışını savunan Muhammed Ferid Vecdî, İslam dininin evrenselliği, İslam medeniyetinin Batı medeniyetinden üstün oluşu ve her alanda İslamiyet'in akıl ilkelerine göre anlaşılmasını ifade etmiş ve kadın meselesindeki tartışmalarda da İslam dininin referans alınmasında ısrarcı olmuştur. Meşrutiyet yıllarında *Müslüman Kadını* isimli yazıları dönemin Sebül'r-Reşad dergisinde dizi olarak yayımlanmış¹⁰ ve aynı fikirdeki Osmanlı aydınları arasında saygı görmüştür. Muhammed Ferid Vecdî, kadınlar konusunda Batı devletlerini taklit etmenin yanlışlığını dile getirmiştir.

Artık bizim için ümit kapıları büsbütün kapandı mı ki, kalkmış da helâk edici hastalıkların bile kabul sûretiyle Batı'yı taklid ediyoruz? Kuvvetli milletler tarafından zayıf milletlere sihirden daha şiddetli bir şekilde tesirde bulunur. İşte bunun içindir ki Şarklılar birçok halleri taklitten ibarettir (Vecdî, 2013: 99, 160).

Osmanlı kadınının siyasi statüsüzlüğüne eleştirmeye ve tartışmaya kapatan olgulardan bir diğeri aile kurumudur. Aile kurumunun kadın/erkek dengesine göre uyarlanması siyaset arenasına giden yolda kadının önce aile içinde birey olarak kabul görmesiyle gerçekleşebilirdi. Feminist aşamanın ilk ayağı da zaten böyledi. Ancak evrensel sistemde dahi sıkı sıkıya korunan aile kurumundaki ani rol eşitlemesi çağdaş Avrupa'da bile ikircikliğe sebep olmuştur. Raoul de la Grasserie'a¹¹ göre; Avrupa'daki muhafazakârlar kadınların siyasi hayata girmesine ilişkin "Uyuyan kediyi uyandırmamalı" söylemini geliştirmişlerdir. Aksi halde aile kurumunun çökeceğini iddia etmişlerdir. En ileri düşüncede olanlar ise; evdeki yükümlülüklerini aksatmamak koşuluyla kadına sınırlı seçme hakkı verilmesinden yana olmuşlardır (Toprak, 2014: 158). O yıllarda en demokratik

ülke Fransa’da dahi kadınların siyasi hayata girmesi cemiyetin ve ailenin kalıcılığı için doğru bulunmamıştır. Fransız tarihçi ve sosyolog Barthelemy, aile içinde düalizme neden olması gerekçesiyle kadına siyasi rol yüklemenin tehlikesini dile getirmiştir (Zekeriya-d, 29). Avrupa’da hal böyleyken aile döngüsüne mıhlanmış Osmanlı kadını mahremiyet dünyasından çıkarıp, toplumsal arenaya sürmek ve hatta aileyi bir toplum örgütlenmesine benzeterek, Osmanlı kadınına bu örgütlenmede rol biçmek, kadını şevklendirebilir ve politik alanda güçlü kılabildi. Bu süreç aynı zamanda Osmanlı kadınına radikal feminist kuramın eleştirdiği ataerkil yapılanmayı sorgulama, eleştirme ve çözüm üretme yoluna götürebilirdi. Bu sebeple kadının siyasi varlığı ilk etapta aile içinde kabul edilip kanıksanmalıydı. Şemsettin Sami sahipliğinde çıkarılan Aile Mecmuası’nda;¹² “Aile bir küçük devlet, bir küçük ümettir. Ailenin de idare olunacak birçok şubeleri vardır devletin olduğu gibi umur-ı dâhiliyesi, umur-ı hariciyesi, maliyesi, maarifi, nafiası, ticaret ve sanayi, ziraaati, adliyesi, zaptiyesi vardır” (Kadının Vezâifi, 1297: 19) derken kadına küçük bir topluluğu idare etme yolu açılmıştır. Aynı yazıda “Kadın biraz tarih biraz coğrafya, biraz edebiyat, biraz siyaset, biraz târih-i tabîi bilmezse âlemde bî-haber kalıp, ne bir mecliste söz söylemeye, ne kocasıyla oturup konuşmaya, ne küçük çocuklarına -mektebe gitmezden evvel, validelerinden öğrenmeleri lazım gelen- dersleri vermeye muktedir olabilir” ifadeleri pozitif bilimlerle donatılmış bir kadın portföyü arzulanırken, bu kadının etki alanı aile duvarları ile sınırlandırılmıştır. Bir kadının siyaseti anne olması sebebiyle bilmek zorunda olması, salt yetiştireceği çocuğun kültürlenmesiyle ilişkilendirilmiştir. Kadının birey olarak kabul edilirliliğinden çok aile kurumunun korunaklı halde kalması fikrini Aile dergisinde ve dönemin diğer yayınlarında görmek mümkündür. Konunun paradoksal yanı feminizm yorumu yapılırken “Hakikî feminizm hiçbir zaman kadınlığın şu iki hakikî ve mukaddes gayesini unutmamıştır: Aile ve ahlâk” (Sadık, 1334: 2-4) söylemi dikkate alınmamıştır. Feminizm önyargılı, eksik ve sübjektif algılandığından aile duvarlarını aşındıracağı korkusuyla aile kurumu olduğundan daha fazla mahremiyetleştirilmiştir. Ayrıca Osmanlı’daki Müslüman kadınının hak ve hukuk meselesi tartışılırken bireysel haklarından çok toplumsal çıkara önem verilmiş (Berktaş, 2009: 352) ve böylece Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında gelişen Müslüman kadın hareketi bireyselliğini yitirerek, toplumsal vazifeye dönüşmüştür. Dahası Osmanlı Müslüman feministlerinin çoğunluğu da kadının yerinin cinsiyet düzenine göre öncelikle aile içinde olduğunu tartışmamış, kadının ailedeki yerinden doğan rol/görevlerinin vatan, millet hatta ırk için ne kadar önemli olduğunu vurgulamışlardır (Os, 2009: 336).

Sonuç

XIX. yüzyılda kuramsallaşmaya başlayan feminist hareketin Osmanlı Devleti’nde algılanış biçimi Avrupa’dan farklı olmuştur. Özellikle İngiltere’deki süfrajyet hareketi Osmanlı’nın hem erkek hem de kadın dünyasında sahip çıkılmayan, kucaklanmayan ve sisteme uygun görülmeyen bir hareket olarak görülmüştür. Osmanlı düşün dünyası ve eli kalem tutan Osmanlı kadınları, süfrajyetleri

tehlikeli, ateşli ve onaylanmayan grup olarak addetmiş ve İslam/Müslüman Feminizm modelini ortaya koymuşlardır. Dönem dergileri ve gazeteleri hararetle feminizmin tanımını ortaya koymaya çalışırken, sosyal ve kültürel dinamikleri yaralamaktan kaçınmış ve feminizmi çoğunlukla İslam normlarıyla yorumlamışlardır. Osmanlı İslam feminizmini Avrupa merkezli feminizmden ayrı tutarak anlamaya ve anlatmaya gayret göstermiştir. Süfretlerin talep ettikleri oy hakkı uzun süre Osmanlı düşün dünyası tarafından toplumsal çözülme unsuru görülmüştür. Osmanlı kadınlarına seçme/seçilme hakkının birden verilmesinin toplumda “fecaat” yaratabileceği söylenmiştir. Osmanlı kadınları ise ilk etapta eğitim ve çalışma hakkını vurgulamış, ayrıca evlenme ve boşanmalarda erkekler ile aynı hakka sahip olmak istemişlerdir. Osmanlı kadını elbet siyaset yapma hakkına sahip olacaktır ancak bu hak feminizmin son ayağı olarak değerlendirilmiş, “medeni ve sosyal hakka eriştikten sonra siyasi hak mücadelesi başlamalıdır” tezi dönemin kadın dergilerinde sık sık makale haline gelmiştir. Dönem hukukçularından Babanzade İsmail Hakkı ve Celaleddin Arif Bey, kadının doğası gereği uysal olduğunu, evren döngüsünün kadın ve erkek iş bölümünün belirlenmesiyle devam ettiğini bu sebeple kadının siyasi işlerde dışarıda tutulmasını savunmuşlardır. Ayrıca kadının ülke savunmasında aktif olmadığı, askerlik yapmadığı ve vergi vermediği gerekçesiyle siyasi hayata katılmayı hak etmediğine yönelik görüşler de azımsanmayacak kadardı. Öte yandan kadına verilen siyasi hak dünyanın felaketi olarak değerlendirilmiş, kadın; “evin mücevheri, ziyneti” olarak kalmaz ise ailenin dağılacağı endişesi dönem yazarlarının dillerine pelesenk olmuştur.

Osmanlı düşün dünyasının ve kadınının feminizm kavramını anlama ve algılama biçimi ve İslam kökenli olmayan Batı Feminizmi’nin İslam kültüründe yetişmiş düşün dünyası tarafından reddi henüz başlangıç aşamasında olan feminist düşünceye farklı bir boyut kazandırmıştır. Ayrıca feminizmin kadın lehine sırasıyla gerçekleştirmek istediği medeni, içtimai ve siyasi hakları içeren argümanı, Osmanlı dünyasında endişe yaratmış ve kadının ilk iki basamağı gerçekleştirmeden direkt siyasete dâhil olmak isteyeceği telaşını doğurmuştur. Bu gerekçelerle birlikte aile kurumunda kadın erkek rol eşitlenmesinden doğacak düalizm endişesi, siyasetin erkek işi olduğu ön kabulü, kadının fizyolojik ve duygusal zayıflığından ötürü siyaseti kaldıramayacağı, O’nun yalnızca iyi anne, iyi eş, evin ziyneti pozisyonunda kalması gerekliliği Osmanlı kadınının apolitikleştirilmesine gerekçe gösterilmiştir. Ayrıca kadınının erkek kadar eğitilmiş olmaması, erkek gibi askerlik yapıp kan diyeti ve vergi ödememesi siyaset yapmayı hak etmediği görüşüne sebep olmuştur. Bütün bu gerekçelerin yanına Osmanlı kadınının o yıllarda kendini siyaset yapmaya hazır hissetmeyişi de eklenebilir. Bu hazır hissetmeyişe; Osmanlı kadınının yeterli eğitim ve bilim birikimine ulaşamamış olması, feminizmi içselleştirememesi, patriarkal aile ve devlet geleneğine aykırı davranmayı göze alamaması da gerekçe olarak eklenebilir.

Notlar

- ¹ Üç gerçeklikten diğeri; aile ve toplumdaki ataerkil ilişkilerin betimlenmesidir. Bir diğerk gerçeklik ise; İslami bir üslupta dile getirilen kültürel özarayılarla ilgili çağdaş söylemler ve modern İslami politik hareketlerin bildirilerinde karşılaşılan kadının durumuna dair daha yaygın ideolojilerin ifade edilmesidir.
- ² Kadın dünyasını ilgilendiren dergi ve gazetelerin peyda olmasına rağmen, bu yayınların çıkarılışı ve işlerlik süreci kontrollü bir şekilde yürütülmüştür. Süreç, devlet/hükümet veya siyasi erkin izniyle gerçekleştirilebilmiştir. Meşrutiyet yıllarında özel olarak kadınlar için yayın yapan dergi ve gazetenin birtakım şartları sağladığı takdirde, devlet izniyle yayın hayatına başladığı görülmüştür. Bu şartları; devletin resmi kadın söylemine uygun düşmek, siyasi ideolojilerle bağlantılı herhangi bir siyasi amaçta ve istekte bulunmamak, güçlü ataerkil yapıyı muhafaza ederek aile yapısını korumak, İslam dininin kaidelerine riayet ile örfi geleneklerin gerçekliğiyle eşleşmek şeklinde sıralamak mümkündür. Çıkarılan dergi ve gazetelerin devletin menfaatlerine hizmet etmesinin yanında, yayınlarında siyasi propaganda, politik eleştiri veya taraflı malzeme bulundurmamaları da beklenen şeydi. Kadının siyasi hayatta yer alması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Şeyda Özçelik, Kadın Tarihi Açısından Statünün Değişen Görünümleri (1876- 1935), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mersin, 2017.
- ³ Baha Tevfik (1881- 1914) 1908'den başlayarak yayınladığı dergi, gazete ve kitaplarla az zamanda yeni bir fikir çığırını açmıştır. Tevfik, Türk düşünürleri arasında ilk defa tek cepheli bilgisiyile bütün dikkatleri Batı'ya çevirmiştir. Ayrıca ilk defa tamamen fikri bir hiciv yapmış ve daha da ötesinde felsefi faaliyet göstermiştir. Hilmi Ziya Ülken (2015). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 330-350. 1910 yılında Sosyalist Fırka'nın kurucuları arasında yer alan Baha Tevfik, biyolojik ve evrimci materyalizmi felsefi ataymacı derece savunmuştur. 1910 yılında doğrudan felsefi eserler yayınlayan ilk ayınevi Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi'ni kurmuştur. İştirâk, Karagöz, Eşref, Şehbâl, Tenkid, Serbest gibi gazete ve dergilerinde yazılar yazmıştır. Baha Tevfik (2015). *Feminizm Âlem-i Nisvân* (Çev. Kemal Bakır, Ali Utku). Konya: Çizgi Kitabevi.
- ⁴ Babanzade İsmail Hakkı'nın kadının askertik hizmetine katılmadığı yönündeki genel görüşü ileri tarihlerde tamamen değişecektir. Çünkü ilk etapta kadının cephede görünürlüğü maneviyatıyla olmuştur. "Harp cephelerinde vatanî vazifelerini ifadan mahrum olan Hilâl-i Ahmer'in muhterem hanımları da borçlarını vücutlarıyla, mallarıyla, şefkatleriyle ödemişler, vatan hayat ve memnatinı lakayd, hissiz bir kadınlık kitleesi değil, vatanın bağrından koparıp topraklara, denizlere, göklere kurban verdiği ferdlerin anası, kardeşi, şefkatli kızları olduklarını ispat etmişlerdir." Sabiha Zekeriya^e (1919). Kadınlığa Dair: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti. *Büyük Mecmuası*, 3: 41-42. Kadının cephede silahlı milis olarak yer alması Kurtuluş Savaşı yıllarında olmuştur.
- ⁵ Celâleddin Arif Bey, (ö. 1875-1930) Türk siyaset adamı ve hukukçu. İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı 13 Eylül 1908 kurulan ilk muhalefet partisi Ahrar Fırkası'nın kurucularındandır. Hukuk Mektebi ile Mülkiye Mektebi'nin Hukuk-i Esasiye öğretmenliğinin görevinde bulunmuştur. Burada verdiği dersleri Hukuk-i Esâsiyye (I,II,III) adıyla (İstanbul, 1325) yayımlamıştır. Mustafa Kemal ile görüş ayrılığı içinde olmasına rağmen Milli Mücadele'yi desteklemiştir. 23 Nisan 1920'e açılan TBMM'nde Erzurum milletvekilliği yapmıştır. Ufuk Gülsoy (1993). Celâleddin Ârif maddesi, *DİA*, c7: 246-247.
- ⁶ Muhammed Ferid ile ilgili geniş bilgi için bkz; Yusuf Şevki Yavuz (1995). Ferid Vecdî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), 12: 393-395.
- ⁷ Baha Tevfik'in Fransız yazar Madam Odetto Laguerre'nin *Feminizm: Kadınlar Alemi* isimli yapıtının çevirisi Kadın dergisinde aynen verilmiştir. Bkz; Baha Tevfik, "Fransa'da Kadının Hukuk-i Siyasiyesi", Kadın/Selanik, Numara 14, 12 Kânun-ı Sâni 1324/25 Ocak 1909, ss. 6-8.
- ⁸ Sabiha Sertel'in Kadın Hakları ile ilgili söylemi için ayrıca bkz; Toprak, 2014: 175- 204.
- ⁹ Mehmet Ata, 1856- 1919 yılları arasında yaşamış Osmanlı maliyeci, gazeteci ve tarihçisidir. Resmi hayatı boyunca çeşitli nişan ve rütbelerle taltif edilen Ata Bey, daha çok ilmi ve fikri çalışmalarıyla tanınmaktadır. Usul-i İntihâb (İstanbul, 1329) isimli eseri Raoul de la Grosserie'den yapılmış idari ve içtimali konulu bir tercümedir. Abdülkadir Özcan (1991) Âta Bey, Mehmed, *DİA*, 4: 34.
- ¹⁰ Muhammed Ferid Vecdî'nin "Müslüman Kadını" başlıklı yazı dizisi Mehmet Akif Ersoy aktarımıyla Sırat-ı Müstakim (Sebilü'r- Reşad) dergisinde 17 adet makale şeklinde yayınlanmıştır. Sırat-ı Müstakim (Sebilü'r- Reşad), 1324, 1(3): 42-45, 1(4): 57-60, 1(5): 76-79, 1(6): 90-93, 1(7): 103-107,

1(8): 122-127, 1(9): 139-142, 1(10): 156-159, 1(11): 173-176, 1(12): 186-188, 1(13): 203-205, 1(14): 218-220, 1(15): 234-236, 1(16): 252-255, 1(17): 269-270, 1(18): 285-286, 1(19): 303-304.

¹¹ Raoul de la Grasserie (1839-1914) On dokuzuncu yüzyıl kadın hakları savunucularındandır. Usul-i İntihâb (Mîl-i muhtelifede cari olan intihâb usulünün mukayesesiyle tedkikat-ı ilmiye ve siyasiyyeyi havidir. Memâlik-i Osmaniyye'deki usul-i intihâb dahi gösterilmiştir) isimli eseri Mehmed Ata tarafından 1329'da tercüme edilmiştir.

¹² Aile mecmuası Şemsettin Sami tarafından 1879-1880 yılları arasında çıkarılmıştır. Derginin yazılarının tamamının Şemseddin Sami tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Bkz; A.Öğuz İcimsoy, Aile (1880) ve Hanım (1921), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2011. Osmanlı Devleti'nin değişim ve dönüşüm yıllarına denk düşen periyotta, Şemsettin Sami'nin 1879 yılında kaleme aldığı Kadınlar Risalesi, Tanzimat döneminde kadın meselesinde izlenmesi gereken yöntemi belirlemiştir. Sami'ye göre kadın, iyi eğitim almalı ki iyi bir eş ve iyi bir anne olabilsin. İyi eğitilmiş anne ailenin konumunu yükseltir, ailenin konumu yükseldikçe toplumun ilerlemesi sağlanmış olur. Bkz; Şahika Karaca (2010). Şemsettin Sami ve Kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13): 136- 146.

Kaynakça

Ahmed R. (1337/1921). Musahabe: Bizde Feminizm. *Hanım*, 1:2.

Ali^a E.S. (1329/1913). Anasır-ı Osmaniye. *Kadınlar Dünyası*, 10:1-2.

Ali^b E.S. (1329/ 1913). Kadınlıkta Seviye-i İrfan. *Kadınlar Dünyası*, 1: 1-2.

Argunşah H. (2013). Ahdiye ile Ceylan Arasında Bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi'nin Feminizmi, *Turkish Studies*, 8(9): 1-16.

Berktaş F. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm. Bora T. & Gültekingil M. (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları: 348- 361.

Bora A. (2009). “Kadın Sorunu” mu, Erkek Egemenliği mi? İçinde, Bora T. & Gültekingil M. (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* (Cilt 9). İstanbul: İletişim Yayınları: 818-836.

Bora T. & Tol U. (2009). Siyasal Düşünce ve Erkek Dili. İçinde, Bora T. & Gültekingil M. (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* (Cilt 9). İstanbul: İletişim Yayınları: 825-836.

Cenan, M. (1329/1913). Düşündüklerimden. *Kadınlar Dünyası*, Numara: 27: 3.

Çakır S. (2010). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Denman F.K. (2009). *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*. İstanbul: Libra Yayınları.

Durakbaşa A. (2012). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ferid^a M. (1335/1919). Konferans: Feminizm. *Türk Kadını*, 20: 305- 308.

Ferid^b M. (1335/1919). Konferans: Feminizm. *Türk Kadını*, 21: 323- 326.

- Güç A. (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. *UÜ İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 17: 696- 673.
- Gülsoy U. (1993). Celâleddin Ârif. İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 7). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları: 246-247.
- Hakkı İ.B. (1329/1913). Hukuk- Esasiye. İçinde, *Müşterek'ül-menfa'a Osmanlı Matbaası, Konstantiniyye*. 43.Bölüm "İntihâb vazife olduğuna göre netâici: Kadınlar ve İntihâbât:183- 190.
- Hamit H. (2001). *İslam'da Feminizm*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- Hukuk-ı Nisvan (1329/1913). *Kadınlar Dünyası*, Numara: 1: 1.
- Ferit B. (1339/1913). Mevki-i İctimaimiz. *Kadınlar Dünyası*, 48: 3.
- Filibeli^a A.H. (1326/1910). Din, Hikmet ve Fen Karşısında "Feminizm" Yani Kadınların Bais-i Felaketi Olan Nisâiyyun Mesleği. *Hikmet*, 1(6): 1-3.
- Filibeli^b A.H. (1910). İslam ve Kadınlar -Mazi, Hal ve İstikbal. *Hikmet*, 1(13): 4-5.
- Filibeli^c A.H. (1910). İslam ve Kadınlar -Mazi, Hal ve İstikbal. *Hikmet*, 1(14): 5- 6.
- Kadınlarda Gaye-i Hayat Ne Olmalıdır? (1335/1919). *Sebilü'r-Reşad (Sırat-ı Müstakim)*, XVI (414-415): 225-226.
- Kadının Vezâifi (1297/1880)*. *Aile*, 2, 19- 21.
- Kandiyoti, D. (2003). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. (Çev. Bora A., Sayılan F., Tekeli Ş., Tapınc H., Özbay F.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaca Ş. (2010). Şemsettin Sami ve Kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13): 136- 146.
- Laguerre O. (1327/1911). Feminizm/Âlem-i Nisvân. Baha Tevfik (Çev.). İstanbul: *Müşterekü'l-Menfa'a Osmanlı Şirketi Matba'ası*.
- Muammer S. (1329/1913). Kadınlarda Terakki. *Kadınlar Dünyası*, 47: 3.
- Müdüriyet (1335/1919). Mesleğimiz, Genç Kadın, 1: 3.
- Naciye Y. (1329/1913). Erkekler Hakikaten Hürriyetperver Midirler? Kadınlar Ne İstiyor? *Kadınlar Dünyası*, 7: 3.
- Os N.V. (2009). Osmanlı Müslümanlarında Feminizm. İçinde, Bora T. & Gültekingil M. (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları: 335-347.
- Osman M. (1329/1913). Erkeklerimiz Milli Bayramı, Kadınlar Dünyası, 98: 1.
- Osman Y. (1324/ 1908). Kadınlar Hakkında. *Kadın*, 27: 3-6.

- Özcan A. (1991). Âta Bey Mehmed. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 4). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları: 34.
- Özcan D.N. (1999). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(21): 107- 115.
- Özçelik Ş. (2017). Kadın Tarihi Açısından Statünün Değişen Görünümleri (1876-1935). Yayınlanmamış Doktora Tezi) Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mersin.
- Parla J. (2014). *Babalar ve Oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Phillips A. (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti* (Çev. Türker A.). İstanbul: Metis Yay.
- Rikkat N. (1334/1918). Musâhabe: Erkekleşme. *Türk Kadını*, 13: 194- 195.
- Sadık N. (1334/1918). *İctimaiyat: Bizde Feminizm*. *Türk Kadını*, 1: 2-4.
- Sadri P. (1329/ 1913). *İki Feminizm*. *Kadınlar Dünyası*, 71: 3- 4.
- Sancar S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yay.
- Saraçgil A. (2005). *Bukalemun Erkek*. İstanbul: İletişim Yay.
- Scott J.W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi* (Çev. Aykut Tunç Kılıç). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Şimşek A. (2017). II. Meşrutiyet Döneminde Batılılaşma Etkisinde Yapılan Feminizm Tartışmaları. *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61: 341-364.
- Şuûn-ı Nisvân (1324/1908). *Kadın*, 8: 16.
- Tevfik B. (2015). *Feminizm Âlem-i Nisvân* (Çev. Bakır K. & Utku A.). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tevfik B. (1324/1909). Fransa'da Kadının Hukuk-i Siyasisesi. *Kadın/Selanik*, 14: 6-8.
- Toprak Z. (2000). Muslihiddin Âdil'in Görüşleri Kadın ve Hukuk-ı Nisvan. *Toplumsal Tarih*, 75: 14- 17.
- Toprak Z. (2014). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*. İstanbul: TVY.
- Keşoğlu T. B. & Keşoğlu M. (2010). *Türk Kadını*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Ülken H.Z. (2015). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Vecdî M.F. (2013). *Müslüman Kadını* (Çev. Ersoy M.A.; Haz. Yetim M.). İstanbul: Erkam Yayınları.

- Yavuz M.Ş. (1995). Ferîd Vecdî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 12). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları: 393-395.
- Yüceer S. (2008). Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması. *UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14): 131-151.
- Zekeriya M. (1329/1913). Evrak-ı Vâride: Kadınlar Nasıl Çalışıyor? *Kadınlar Dünyası*, 6: 3-4.
- Zekeriya^a S. (1919). Türk Feminizmi. *Büyük Mecmua*, 4: 63.
- Zekeriya^b S. (1919). Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi. *Büyük Mecmua*, 1: 12.
- Zekeriya^c S. (1919). Kadınlık Sahifesi: Kadınlar ve İntihâb. *Büyük Mecmua*. 14: 218- 219.
- Zekeriya^d S. (1919). Kadınlığa Dair: Kadınlığın Hukuki Bahsi. *Büyük Mecmua*, 2: 29.
- Zekeriya^e S. (1919). Kadınlığa Dair: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti. *Büyük Mecmua*, 3:41-42.
- Zihnioğlu Y. (2009). Kadın Kurtuluşu Hareketlerinin Siyasal İdeolojiler Boyunca Seyri (1908- 2008). İçinde, Bora T. & Gültekingil M. (Eds.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*. İstanbul: İletişim Yay: 805-817.
- Zihnioğlu Y. (2013). *Kadinsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.

Yerel Siyasette Kadının Politik Güçlenmesinin Karşılaştırmalı Bir Okuması: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye

Senem Yıldırım*
Bilkent Üniversitesi

Öz

Güçlenme kavramı yaşamın farklı alanlarında kaynaklara ulaşma, bu kaynakları elde etme ve sağlamanın yanı sıra hak ve yetilere sahip olma gibi karmaşık süreçler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası toplum, demokratik ideallere ulaşılması açısından bahsedilen farklı alanlar arasında özellikle kadınların politik güçlenmesinin öneminin altını çizmektedir. Kadınların politik güçlenmesi üzerine yapılmış çalışmaların çoğu ulusal veya federal düzeylerdeki kadın temsiline odaklanırken yerel siyaseti bir kenara itmektedir. Bunun yanı sıra kadınların siyasete katılımları ve siyasi temsilleri üzerine yapılmış çalışmalara baktığımızda, literatürün genellikle Batılı/Batılı olmayan ikiliğinden beslenen kamusal alan/özel alan, siyasi olan/siyasi olmayan gibi ikilikler üzerine kurulduğu görülmektedir. Bu tartışmalar ışığında bu çalışmada öncelikle politik güçlenme, siyasi temsil ve yerel siyaset bağlantısı toplumsal cinsiyet bağlamında tartışıldıktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de yerel siyasette kadın temsili ile ilgili yapılmış çalışmaların karşılaştırmalı bir okuması gerçekleştirilecektir. Son bölümde ise bu okumanın, kamusal-özel ikiliğinin içine sıkıştırılan kadının siyasi temsilinin nasıl farklı bağlamlarda farklı stratejilerle aşılabildiğine işaret ettiği tartışılacaktır.

AnahtarKelimeler: politik güçlenme, kadın temsili, yerel siyaset, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye.

* Dr. Senem Yıldırım, Bilkent Üniversitesi, FEASS Human Mobility Processes and Interactions Research Lab (HMPI Lab). Ankara-Turkey. Araştırma sırasında: Fulbright Bursiyeri, Konuk Araştırmacı-Northwestern Üniversitesi, Buffett Institute for Global Studies, Keyman Modern Turkish Studies Program. Evanston-IL. US. E-posta:senemildirimozdem@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-1246-3697.

A Comparative Reading of Women Empowerment in Local Politics: The United States of America and Turkey

Senem Yıldırım
Bilkent University

Abstract

Empowerment is defined as a complex process of accessing, acquiring and providing resources as well as having capabilities and rights within different spheres of life. Being one of these spheres, political empowerment of women has been given top priority for enhancement of democratic ideals by international society. Most of the studies on women's political empowerment focus on women's representation at the state or federal level leaving local politics aside. In addition, women's participation in politics is mainly studied through interrelated binaries of public versus private, political versus non-political, which in turn are nourished by the grand dichotomy of Western versus Non-Western. In the light of these discussions, this study firstly elaborates on the relation between political empowerment, political representation and local politics in the context of gender, followed by a comparative reading of studies on representation of women in local politics both in the United States and Turkey. Conclusion points out how political representation of women confined to public versus private dichotomy would be transgressed by different strategies in different contexts.

Keywords: *political empowerment, women's representation, local politics, the United States, Turkey.*

Giriş

Dünya genelinde bakıldığında 1990lı yıllardan itibaren kadınların politik güçlenmesine olan ilginin hem politika geliştirme hem de akademik araştırma açısından arttığı gözlemlenmektedir. Eşitlik temelli demokratik ideallerin geliştirilmesi ve daha ileri taşınması amacı ile kadınların iktidar yapılanmasındaki hiyerarşik pozisyonları, derhal eylemde bulunulması gereken bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir toplumda toplumsal cinsiyet eşitliğinin ölçülmesinde, karar alma süreçlerine dâhil olan kadınların sayısı önemli bir veri olarak nitelendirilmektedir. Bunu takiben belirli bir toplumdaki toplumsal cinsiyet eşitliğinin güncel durumu hakkında bilgi edinmek istenirse, öncelikli olarak yasama organlarında ve hükümetlerde yer alan kadınların sayıları karşılaştırılmaktadır. Bu tür bir ölçme-değerlendirme yöntemi ulusal ve federal düzeyler için daha kolay olacaktır. Yerel siyaset düzeyine bakıldığında ise dünya çapındaki bir veri eksikliği olduğundan bu tür bir ölçme yöntemine başvurulamamaktadır. Bahsi geçen veri eksikliği sebebiyle yerel siyaset Siyaset Bilimi alanında yapılan çalışmalarda dışlanmakta ve yeterli akademik ilgiyi görmemektedir. Fakat yerel siyaset düzeyi demokratik devlet ve çoğulcu siyaset anlayışının önemli bir parçasıdır. Ayrıca, kadınların yerel siyaset düzeyinde temsili üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki kadınlar yerel mevzularla daha çok ilgilenmekte ve yerel siyaset kadınlar için daha ulaşılabilir bir düzey olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu iddialar bizi, kadınların yerel düzeyde siyasi süreçleri nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimlerinin politik güçlenmelerine katkı sağlayıp sağlamadığı üzerine düşünmeye itmektir.

Bu soru doğrultusunda kadınların siyasete katılımları ve siyasi temsilleri üzerine yapılmış çalışmalara baktığımızda, literatürün genellikle Batılı-Batılı olmayan ikiliğinden beslenen kamusal alan-özel alan, siyasi olan-siyasi olmayan gibi ikilikler üzerine kurulduğu görülmektedir. Batı geleneği kamusal alanı/alanı siyasi olarak tanımlarken kamusal alan dışında kalan şeyler siyasi olmayan olarak tanımlanır. Fakat farklı tarihi ve sosyo-kültürel bağlamlara baktığımızda bu tarz ikili kategorilerin kullanımının problemleri olduğunu görürüz. Örneğin, Conrad ve Stange (2011) kamusal/özel ikiliğinin Batı modernitesi bağlamının dışında kullanılmasını sorunlu bulmaktadırlar. Bu argüman ile tutarlı olan Nelson'un (1974) çalışmasına göre de Orta Doğu toplumlarında kadınlar, kamusal erkeklerin aksine, iktidarlarını özel alandan kaynaklanan ve bu alanda var olan pozisyonları vasıtasıyla kullanmaktadırlar. Nelson (1974: 552) bu çalışmasında insanlık evreninin iki cinsiyetin doğası tarafından belirlenen iki toplumsal dünyaya bölünmesi ve otoritenin de aynı şekilde bu ikilik üzerinden hiyerarşik bir biçimde ayrıştırılması düşüncesine karşı çıkmaktadır. Farklı bağlamlarda kadınlar, farklı ve kendilerine has stratejiler geliştirerek siyasi fail olabilmekte, siyasete katılmanın alternatif yollarını üretebilmektedirler.

Bu çalışma, yukarıda belirtilen tartışmalar ışığında, genel anlamda kadınların politik güçlenme bağlamında yerel siyasetteki katılım ve temsil süreçlerini hangi yollardan deneyimlediğini betimlemeyi amaç edinmektedir. Bu genel amaç doğrultusunda, kamusal-özel ayrımına hapsedilmiş yerel siyaset düzeyindeki

deneyimler, *Batılı* Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve *Batılı olmayan* Türkiye örnekleri üzerine yapılmış çalışmalar taranmak sureti ile karşılaştırmalı olarak okunmaktadır.¹ Tespit edilen farklılıklar ve ortak noktalar üzerinden, kadınların ikilikler üzerinden okunan farklı bağlamlarda, yerel siyaseti hangi alternatif stratejiler üzerinden deneyimlediklerinin saptanması amaçlanmaktadır. Bahsi geçen saptama, dünya çapında veri eksikliğinin altının çizildiği yerel siyaset düzeyi üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmaları literatürdeki bu boşluğu doldurmaya davet etmeyi hedeflemektedir.

ABD ve Türkiye örneklerinin seçilmesinde öne çıkan iki husus vardır. İlk olarak, belirtilen Batılı-Batılı olmayan ikiliğinin literatürdeki kuramsal çerçevesine deneyimler tarafından hangi yönlerden meydan okunduğu saptanmaya çalışılmıştır. Bu noktada yerel otonominin görece yüksek düzeyde deneyimlendiği Amerika örneği ile *güçlü devlet geleneği*'nin yerel siyasete fazla bir manevra alanı bırakmadığı Türkiye örneğindeki kadın deneyimlerini karşılaştırmak, literatüre hâkim olan Batılı kamusal alanda var olan kadın ve Batılı olmayan özel alana hapsedilmiş kadın deneyimlerinin hangi noktalarda benzeştiği ve hangi noktalarda ayrıştığı üzerine bize bir fikir verebilecektir. Bunun yanı sıra ikinci husus ise şu ana kadar yapılmış karşılaştırmalı vaka çalışmalarında, ister kantitatif ister kalitatif olsun, Türkiye örneğinin literatürde yer almamasıdır. Halbuki farklı sosyo-politik ve tarihsel deneyimler genel anlamda kadın güçlenmesinin farklı boyutlarına dikkat çekerek, bahsi geçen ikiliklerin aşılmasındaki alternatif stratejiler konusunda bize dikkate değer içgörüler sağlayacaktır. Bu amaçla bu çalışmada öncelikle politik güçlenme, siyasi temsil ve yerel siyaset bağlantısı toplumsal cinsiyet bağlamında tartışıldıktan sonra, ABD ve Türkiye'de yerel siyasette kadın temsili ile ilgili yapılmış çalışmaların karşılaştırmalı bir okuması gerçekleştirilecektir. Son bölümde ise bu okumanın nasıl kamusal-özel ikiliğinin içine sıkıştırılan kadının siyasi temsiline, farklı bağlamlarda farklı stratejilerle aşılabildiğine işaret ettiği tartışılacaktır.

Politik güçlenme, Siyasi Temsil ve Yerel Siyaset

Kalkınma literatüründe en çok kullanılan, fakat tanımı konusunda en çok tartışılan kavramlardan biri güçlenmedir (Medel-Anonveno ve Bochyneck, 1995: 7-8). Bu tartışma üzerinden bakıldığında güçlenme kaynaklara ulaşma, bu kaynakları elde etme ve sağlamanın yanı sıra hak ve yetilere sahip olma gibi karmaşık süreçler bütünü olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda yaşamın sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarındaki kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmak olarak da tanımlanabilmektedir. Güçlenmeyi, süreçler üzerinden tanımlamanın yanı sıra, Kabeer'in (1999) de işaret ettiği gibi bir sürecin sonundaki edinim olarak da tanımlayabiliriz. Kabeer'e (1999: 437) göre güçlenme daha önce stratejik yaşam seçimleri yapmaları için gerekli olan yeterliliklerden yoksun bırakılan insanların, bu yeterliliği kazanması olarak tanımlanabilmektedir.

Süreçlere ve edinimlere işaret eden bu tanımlar, hak ve kontrol kazanımındaki yapısal engelleri aşmaya işaret ettiği için, güçlenme genellikle toplumda kadınların da dâhil olduğu dezavantajlı gruplarla

özdeşleştirilmektedir. Kadınların güçlenmesi söz konusu olduğunda Devi ve Lakshimi (2005: 75) güçlenmeyi kadınların maddi, entelektüel ve insani kaynaklara erişim ve kontrol altına alma süreci olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımla güçlenmeyi, ataerkil iktidar yapılanmasının farklı düzey ve alanlarında gerçekleşen bir yeniden dağıtım süreci olarak görmektedirler. Son dönemde yapılan çalışmalara baktığımızda, bu çalışmaların kadınların karar alma süreçlerine katılımını baz alan politik alanda güçlenmeleri üzerine yoğunlaştığını gözlemliyoruz. Politik güçlenme söz konusu olduğunda bu çalışmaların hemen hepsinin 1995'te gerçekleşen Birleşmiş Milletler Dördüncü Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'na işaret ettikleri görülmektedir. Haklara ve katılıma odaklanan Eylem Planı genel anlamda kadınların güçlenmesi için çağrı niteliğindedir. Eşitlik prensibi uyanınca kadınların yaşamın her alanında karar alma süreçlerine katılımı, sosyal adaletin, gelişimin ve barışın sağlanması açısından bir zorunluluk olarak ifade edilmiştir (UN (2), 1995). Kadınların aktif katılımı, demokratik ideali ilerletecek, demokrasinin düzgün işlemesine katkıda bulunacaktır (UN (1), 1995; Alexander ve Welzel, 2011: 634). Hükümetlerde ve yasama organlarındaki kadın sayısının artması, siyasi süreçlere *kadın perspektifi*'nin daha fazla dâhil edilmesi anlamına gelmektedir. Pekin Deklarasyonu'na göre kadın perspektifi ana akım siyasete taze ve yeni bir soluk getirecektir. Kadınlar, kamusal ve özel alanı erkeklerden farklı bir şekilde deneyimledikleri için, ortaya koyacakları siyasi ajanda, öncelikler ve bağlam açısından da farklılık gösterecektir.

Her ne kadar eşit katılım ve temsil iktidar kaynaklarının daha adil bir biçimde dağıtılmasını sağlayacak olsa da, hükümetlerin, siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve uluslararası kuruluşların eşitlik konusundaki başarılarını ölçmek çok da kolay değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ölçümüne dair Birleşmiş Milletler, refah ve kaynakların toplumda nasıl dağıtıldığına ilişkin Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksini (CDGE) geliştirmiştir. Fakat gelişme perspektifi sınırlı etkisi bakımından eleştirilere maruz kalmaktadır. Sharma'ya (2000: 24) göre gelişme perspektifi ile kadınların konumunun değerlendirilmesi sosyo-ekonomik bir bakış açısı gerektiriyorken, kadınların güçlenmesi politik bir bağlama işaret etmektedir. Gelişme perspektifi kadının konumunu ekonomik bağlamda değerlendirirken, iktidar ilişkilerine yeterince değinmemektedir. Kadınların ekonomik alandaki konumlarına ek olarak, yerel ve toplumsal iktidar yapılanmalarındaki katılımları ve karar alma süreçlerine aktif olarak dâhil olmaları öncelenmelidir. Bu argümana paralel olarak Longwe (2000) de kalkınma programlarının ajandalarını oluştururken toplumsal cinsiyet boyutunu sınırlı tuttuklarını belirterek, bu programları eleştirmektedir. Longwe'ye göre bu programlar kadınların güçlenmesi için eğitim, ekonomik kredi ve araziye ulaşımının sağlanmasının yeterli olacağını öngörmektedir. Güçlenme, artan iktidar/güç anlamına geldiğinden sadece bu kaynaklara ulaşım yeterli değildir. Güçlenme bu kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmak ile ilgilidir. Longwe'ye (2000: 30) göre ulusal düzeyde kadınların güçlenmesi hükümette yer alarak bahsi geçen kaynakların dağıtımında söz sahibi olmalarından geçmektedir. Ancak bu şekilde bu kaynaklardan kadınlar ve erkekler eşit bir biçimde faydalanabilir. Bu tespite göre güçlenme söz konusuysa kadınlar, başkaları

tarafından dağıtılan kaynakların pasif alıcıları değil; oyunun kurallarını koyan aktif failer olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kadınlar ancak karar alma mekanizmalarının bir parçası olurlarsa kamusal ve özel alanı nasıl deneyimledikleri üzerinde belirleyici olabilirler.

Yukarıda belirtilen politik güçlenmenin ilk basamağını kadınların hiyerarşik iktidar yapılanmasında hangi pozisyonda olduklarını tespit etmek oluşturmaktadır. Pek tabii bağıntısal pozisyonları belirleyip ölçmek kolay değildir. Bu sorun ile ilgili Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'ni oluşturmuştur. Temelde bu endeks toplumsal cinsiyet eşitsizliğini saptamak ve dünya genelindeki gelişimi takip etmek amacıyla oluşturulmuş bir çerçevedir. Endekste, ekonomik katılım ve fırsat, eğitime katılım, sağlık ve sağ kalım ve son olarak da politik güçlenme başlıkları altında dört alt indeks bulunmaktadır. Endeks, politik güçlenme başlığı altında belli başlı siyasi karar alma düzeyindeki kadınların “betimsel temsil”ine (Pitkin, 1967: 60) odaklanmaktadır. Kadınların kadınlar tarafından temsil edilmesi prensibine dayanan betimsel temsilin otomatik olarak kadın çıkarlarının temsil edileceğine dair-diğer bir deyişle “asli temsil”e (Pitkin, 1967: 112) yol açacağına dair-varsayım siyaset biliminde gerek normatif gerekse ampirik çalışmalar tarafından tartışmaya açılmaktadır. Childs ve Krook'un (2009: 145) da belirttiği betimsel temsil ve asli temsil arasındaki koşullu (*contingent*) ilişki, temsil edilen ve temsil eden arasındaki ilişki kesintiye uğradığında, temsil edilenin çıkarları “gerekli hassasiyetle” temsil edilmediğinde, tarihsel ve sosyo-kültürel olarak belirli bir grup iktidar sahibi olmaya ve yönetmeye uygun görülmediğinde ve de fiili meşruiyet düşük seviyede olduğunda, nedensel bir hal almaktadır (Mansbridge, 1999). Bu nedensel ilişki sebebiyle endeks, erkek seçmen ile kesintisiz iletişim ve etkileşim sağlayamaya(bile)nen, tarihsel ve kültürel açılardan yönetmeye uygun bulunmayan ve fiilen temsil edilmediğinde sistemin meşruiyetini sorgulayabilecek toplumun dezavantajlı gruplarından olan kadınların temsilini ölçmek amaçlı bakanlık ve parlamento düzeyindeki pozisyonlardaki kadın-erkek oranına bakmaktadır. Aynı zamanda son elli yılda yönetim pozisyonunda bulunan kadın ve erkek oranlarını karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmalı girişim toplumsal cinsiyet eşitliğinin/eşitsizliğinin ölçülmesi söz konusu olduğunda siyasi katılımın bir parçası olan siyasi temsilin belli başlı göstergelerden biri olduğuna işaret ettiği için önem teşkil etmektedir. Ayrıca, rapor yerel siyasetteki kadın ve erkeklerin temsil ve katılım oranları karşılaştırılmasında gerekli olan verinin eksikliğinin altını çizmektedir (WEF, 2016: 5).

Bahsi geçen veri eksikliği genel anlamda yerel siyaset üzerine, özellikle de kadınların yerel siyasetteki temsili üzerine yapılmış çalışmaların azlığı ile örtüşmektedir. Siyaset Biliminde marjinal bir pozisyona sahip olan yerel siyasetin, ana disiplinin bir parçası haline getirilmesinin gerekliliği akademik çevrelerde dile getirilmeye başlamıştır. Trounstein'a (2009: 612) göre ulusal politikaları yerel düzeydeki gelişmeler belirlemektedir. Daha genel olarak bakarsak, demokrasi ve eşitsizlik üzerine yapılan çalışmaların alan ve mekân üzerine daha derinlemesine bir anlayış geliştirmeleri gerekmekte, bu da ancak yerel dinamikleri anlayarak mümkün olabilmektedir (Trounstein, 2009: 613).

Bu çağın aslında Batı geleneğindeki 'adem-i merkezîyetçilik ve yerel yönetimlerin otonom olmaları demokrasi idealine katkıda bulunur' argümanını destekler niteliktedir. Çoğulcu devlet anlayışı ulaşılabilir ve yanıt verebilir yerel aktörleri katılım açısından vazgeçilmez görmektedir (Dunleavy ve O'Leary, 1998). Bu sebeple yerel siyaset, marjinalize olmuş/edilmiş grupların farklı çıkarlarının katılım yolu ile temsil edildiği bir alan olarak görülmektedir. O yüzden de taban siyaseti (*grassroots politics*) yurttaşlık, müzakere ve toplum gibi kavramlarla özdeşleştirilmektedir (IDEA, 2002: 5). Bu bağlamda yerel siyaset azınlıklar ve kadınlar gibi dezavantajlı grupların daha kolay ulaşabildikleri bir yönetim düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır (Stewart, 1980: 5; Flammang, 1985: 102). Ve tam da bu nedenle kadınların politik güçlenmeleri üzerine yapılan her sorgulama kadınların farklı bağlamların yerel siyaset düzeylerinde ne kadar temsil edildikleri sorusuna başlamalıdır.

Aktif Yurttaşlık: Amerika Birleşik Devletleri Örneği

1970'li yıllar toplumun farklı kesimleri arasında bir iktidar mücadelesine tanıklık etmiştir. Kentleşme ve küresel ekonomide meydana gelen değişimler kadın hareketinin de dâhil olduğu yeni siyasi ve toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD örneğine baktığımızda, bahsi geçen hareketlere paralel olarak kadınların siyasi katılımları üzerine yapılan araştırmaların da 1970'li yıllarda başladığını gözlemliyoruz (Rombough ve Keithly, 2010: 174)². Fakat bahsi geçen gelişmeler ile beslenen toplumsal cinsiyet ve siyaset literatürünün yerel siyasi aktörlere pek de yer vermediği görülmektedir (Fox ve Schuhmann, 1999: 240). Stewart'ın (1980: 5) da belirttiği üzere yerel (bölgesel) yönetim düzeyi federal sistemdeki yönetim düzeyleri arasında en az çalışılmış olanıdır. Stewart'a göre kampanya giderleri düşük olan ve seyahat gerektirmeden kadınların kendi yerel topluluklarına hizmet etmelerini sağlayan yerel siyaset düzeyi kadınlar için daha ulaşılabilir. Bunun yanında kadınlar yerel mevzularda daha çok ilgi duymaktadır. Bu sebeplerden ötürü yerel düzeydeki kadın temsili federal düzeyden çok daha yüksektir. Ancak herhangi bir düzeyde kadın temsil sayısı arttıkça alana olan akademik ilgi azalmaktadır (Stewart, 1980:5).

Yukarıda belirtilen, akademik ilginin sayısal değerlerle ters orantısını irdelenmek için belirli düzeylerdeki sayısal temsil oranlarına bakmakta fayda vardır. Bu bağlamda ulusal ve yerel düzeydeki temsil oranlarına baktığımızda ABD'nin dünya çapındaki trendin dışına çıkmadığını görmekteyiz. 2018 verilerini incelediğimizde, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nin %19.8'ini, eyalet bazında seçilmiş pozisyonların da %23.7'sinin kadınlardan oluştuğunu görüyoruz. Eylül 2017 itibari ile nüfusu 30.000'nin üstünde olan şehirlerin belediye başkanlarının %21'inin kadın olduğu görülmektedir (Center for American Women and Politics, 2018). Yerel düzeyde belediye başkanlığı harici pozisyonlar da ise veri eksikliği göze çarpmaktadır. Bu konu ile ilgili Conway (2004: 60) seçimle doldurulan 550.000 pozisyona karşın federal düzeyde sadece 537 pozisyon olduğuna ve yapılan çalışmaların da genellikle bu 537 pozisyon üzerine

yoğunlaştığına dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca seçim süreci içermeyen siyasi katılım üzerine de yeterli çalışma yapılmadığını gözlemlemekteyiz.

Federal düzeyde siyasi temsil üzerine yapılan çalışmaların çokluğu aslında bu pozisyonlara seçilmenin daha zor olmasından kaynaklanmaktadır. Kirkpatrick'e (1974: 21) göre ise Amerikan siyasetinin en büyük sorunu, siyasetin üst kademelerindeki kadın sayısının az olmasıdır. İktidarın daha çok olduğu yerde kadınların sayısının hızla düştüğü görülmektedir. Darcy ve diğerleri (1987) de kadınların daha az iktidar gerektiren pozisyonlarda seçim başarılarının daha fazla olduğunu altını çizmektedirler. Bu gözlemlerle uyumlu olarak sayısal değerlere bakıldığında arada çok büyük bir fark gözlemlenirse de yereldeki temsil oranının federal düzeyden daha fazla olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Peki bu gözlem yerel siyaset düzeyini kadın güçlenmesinin en rahat olduğu alan olarak tanımlamamız için yeterli midir? Bu sorunun cevabı aslında literatürde yer alan önemli bir tartışmaya işaret etmektedir. Boru hattı teorisine (*pipelinetheory*) göre yerel düzeyde kadınlar tarafından elde edilen başarı ve kazanımlar siyasi boru hattının pompalanmasını sağlayarak siyasi deneyime sahip daha fazla kadının daha üst düzeydeki pozisyonlar için adaylık koymasına yol açmaktadır (Conway, 2004: 61). Buna karşın asimetrik ataerkil iktidar ilişkilere işaret eden Putnam'ın (1976: 33) artan orantısızlık yasası (*law of increasing disproportion*) ise siyasal tabakalaşma sisteminde yüksek pozisyonlara eğitilmiş, yüksek statülü erkeklerin getirilmesinin daha olası olduğunu savunmaktadır. Elimizdeki verilere baktığımızda, her ne kadar yerel düzeydeki kadın temsil oranı federal ve eyalet düzeyinden fazla gözükse de kadınların hala azınlık konumunda olduğunu gözlemlenmektedir. Buna ek olarak seçilmiş kadınların da *kadın çıkarını* ne ölçüde savunabildikleri; *kadının farklı sesini* ne kadar temsil edebildikleri de tartışmaya açık başka bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. (Conway, 2004; Tolley, 2011). Kadın çıkarının temsili, daha önce de belirtilen, siyasi süreçlerde maddi-manevi kaynaklara ulaşma ve süreç içerisinde söz sahibi olma olarak tanımlayabileceğimiz kadının politik güçlenmesi mevzuusuyla doğrudan ilintilidir.

Bu konu ile ilgili yapılan birçok akademik araştırma Gilligan'ın (1982: 2, 16-17) psikoterapi ve kadın gelişimi üzerine olan klasik çalışmasındaki "kadının farklı sesi" kavramına atıfta bulunmaktadır. Gilligan'a göre kadınların deneyim, idrak ve perspektifleri erkeklerinkinden farklılık gösterir. Bu noktada farklı bir sese sahip olmak temelde farklı bir bakış açısına ve ajandaya sahip olup, konularla farklı bir biçimde başa çıkmayı ifade etmektedir. Süreci farklı bir şekilde algılayıp deneyimleme, kaynakların dağıtımında söz sahibi olabilen kadının, kadın çıkarı üzerinden, bu süreci de farklı bir şekilde yönetmesine yol açabilecektir. Farklı algı ve deneyimleri örneklemek gerekirse, yapılan çalışmalar kadınların çocuk ve aile ile ilişkili konu ve alanlara daha fazla dikkat ettiklerini göstermektedir (Palley, 2001: 248). Buna ek olarak Fox ve Schuhmann (1999) yaptıkları çalışmada yerel düzeyde kadınların liderlik stillerinin erkeklerinkinden farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bu çalışmaya göre "Kent yöneticisi" (*citymanager*) pozisyonunda bulunan kadınlar, erkeklere oranla yerel bölge halkına daha fazla önem verip, vatandaşların süreçlere daha çok katkıda bulunmalarını sağlamaktadırlar. Ayrıca yükümlülüklerini yerine

getirken, erkeklere oranla iletişimin önemini daha fazla vurgulamaktadırlar (Fox & Schuhmann, 1999: 240). Yine başka bir çalışmada Connecticut'taki kabine görevlileri üzerine yapılmış bir anket çalışmasına atıfta bulunarak, kadın görevlilerin erkek görevlilere oranla daha az hiyerarşik olduklarını belirtmişlerdir. Kadınlar altlarında çalışan kişilerin kaygı ve sorunlarına daha duyarlı yaklaşır, ilişkilerinde daha uzlaşmacı tavır sergilemektedirler (Fox & Schuhmann, 2000: 605).

Farklı liderlik stilleri ve iktidar anlayışı iki cinsiyete geleneksel olarak atfedilmiş toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkilidir. ABD üzerine yapılmış çalışmalarda kadınlara genel olarak bağımlı olma, pasiflik, kırılganlık, agresif olmama, rekabetçi olmama, içe dönük olma, kişilerarası iletişime önem verme, empati, duyarlılık, anaçlık, sübjektiflik, sezgisellik, verimlilik, alıcı olma, riske girmeme, duygusal olma ve destekleyici olma gibi özellikler atfedildiği belirtilmektedir. Bunlara karşıt erkekler ise bağımsız, agresif, lider özellikli, dışa dönük, görev yönelimli, kararlı, inovatif, öz kontrol sahibi, aktif, objektif, analitik düşünme yetisi olan, cesur, duygusal olmayan, rasyonel ve kendine güvenen bireyler olarak tanımlanmaktadır (Kirkpatrick, 1974: 13).³Krauss (1974:1710) bahsi geçen toplumsal cinsiyet rollerinin Amerikan politikasında nasıl sürdürüldüğü üzerine yapılan çalışmaların bulgularını şu şekilde özetlemektedir: Kadınlar politikayı kendilerinden beklenen şekilde deneyimlemektedirler. Bu deneyim pasif olma, destekleyici olma, apolitik olma çocuk ve hane odaklı olma, zaman kısıtlamalarına tabi olma, görev hiyerarşisinde düşük prestij ve otorite sahibi olma, siyasi liderlik için önemli olan kaynak ve ilişki ağlarından yoksun olma, siyasi etkinlikten yoksun olma gibi özellikleri içermektedir.

Bahsi geçen geleneksel cinsiyet rolleri bütün dünya çapında kadınların siyasete girmelerine ve siyasi süreçlere katılımlarına; bir başka deyişle politik güçlenmelerine, engel olarak görülmektedir. Fakat toplumsal dinamikler göz önünde bulundurulduğunda, özel alan içine hapsedilmiş kadının her toplumda farklı stratejiler geliştirerek siyasi bir özne olmanın yollarını keşfettiğini de söyleyebiliriz. ABD örneğine baktığımızda kadınların yerel düzeyde bu rolleri ve bu rollerin beraberinde getirdiği sorumlulukları siyasete katılma süreçlerinde alternatif bir kaynağa dönüştürdükleri gözlemlenmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara göre kadınlar içselleştirdikleri toplumsal cinsiyet rolleri ile demokratik bir toplumda sorumlu yurttaş olma rollerinin çatışmasından ortaya çıkan gerilimi, kendilerine toplumsal olarak dayatılan bu rollerin çizdiği sınırlar içerisinde "uygun" siyasi davranışı göstererek aşmaya çalışmaktadır. "Uygun" olarak atfedilen davranışlar oy verme ve sivil gönüllüktür (Krauss, 1974: 1710). Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı üzere siyaset genellikle eril bir alan olarak görülmektedir. Karnig ve Walter (1976: 612) kent konseylerindeki kadınlar üzerine yaptıkları çalışmada Amerika'da hem kadınlar hem de erkeklerin siyaseti bir erkek alanı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu önyargı sebebiyle kadınların politik enerjilerini hükümette bir pozisyon elde etmek yerine sivil örgütlerdeki gönüllü aktivitelere aktardıkları sonucuna varmışlardır (Karnig & Walter: 1976: 613). Bu sebeple bahsi geçen cinsiyet rolleri kadınların siyasi güçlenmesinde bir engel teşkil etmektedir. Fakat belli bir pozisyon elde etmiş

kadınların deneyimleri incelendiğinde sivil toplum örgütlerinde gerçekleştirdikleri çalışmalar siyasi deneyimleri açısından büyük önem teşkil etmektedir. Amerikan yerel siyasetine baktığımızda bu tip gönüllü çalışma ve deneyimlerin kadınların siyasi etki alanları için önemli bir kaynağa dönüştüğü görülmektedir. Merritt'e (1977: 734, 736) göre feminen, ücretsiz ve profesyonel olmayan olarak tanımlanan sivil gönüllülük aktiviteleri aday gösterilme süreçlerinde erkeklerin mesleki deneyimleri ile aynı işlevi görmektedir. Daha başka bir deyişle, kadınların siyasi olmalarına engel olarak gözüken ve hatta onların apolitik olarak tanımlanmasında işlevsel rol oynayan sivil toplum üyelik ve yurttaşlık aktiviteleri, siyasi süreçlerde kadın güçlenmesine kaynak olmakta; kadınlara erkeklerin iş ortamındaki toplumsallaşmadan elde ettikleri sosyal çevre, iletişim becerileri gibi sosyal sermayelere eş değer deneyimler kazandırmaktadır. Kadınlar kendilerine sınır çizen ataerkil toplum düzenini belirlediği sınırlar içerisinde kaynaklar bulup siyasi olmanın "tanımlı sınırlar ve rolleri" alaşağı etmeden, sistem içi alternatif yollarını icat etmektedirler. Aslında geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin tekrar üretilmesine katkıda bulunan strateji üretim sürecinin, ataerkil toplumsal yapının kökten değiştirilmesine ne ölçüde katkıda bulunduğu tartışmalı bir konudur. Fakat siyaseti genellikle kamusal-özel alan ikiliği üzerinden tanımlayan Batı siyaset geleneği içerisinde siyasi olmak için verilen bu mücadeleyi göz ardı etmek de kadın siyasi deneyiminin büyük bir kısmını görmezden gelmeye eş değer olmaktadır.

Yokluk Sendromuna Meydan Okumak: Türkiye Örneği

Bahsi geçen Batı siyasi düşünce ve siyaset geleneği çerçevesinin ürettiği Batı-Doğu ikiliği, Türkiye gibi Batı'nın tam bir parçası görülmeyen toplumlarda kadın deneyimini özel alana hapsedilmiş kabul ederek, bu bağlamda gerçekleşen kadın deneyimini apolitik olarak kabul etme eğilimindedir. Kadınların genel olarak siyasi temsillerinin, özel olarak da yerel siyasetteki temsil oran ve deneyimlerinin bahsi geçen ön kabullere ne ölçüde meydan okuyabildiğinin saptanması bu alanlarda yapılmış karşılaştırmalı çalışmaların yok denecek kadar az olmasından dolayı zorlaşmaktadır. Batı-Doğu ikiliği üzerinden bir okuma yapıldığında Türkiye ve ABD örneklerinde hem sayısal hem de deneyimsel olarak büyük farklılıklar ortaya çıkacağı düşünülebilir. Bu farklılıkların gerçekte var olup olmadığı, deneyimlerin ne kadar birbirleri ile özdeşleştikleri ise ancak bu iki vaka üzerine yapılmış çalışmaların karşılaştırmalı okuması ile ortaya çıkacaktır.

Türkiye'de de Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi kadınların siyasi katılımlarının akademik çevrelerin ilgisini çekmeye başlaması 1970 ve 80'ler döneminde başlamaktadır (Tekeli, 1979, 1991, 1995; Arat, 1985, 1989, 1998; Talaslı, 1996; Sancar Üşür 1997; Sancar 2008; Yaraman, 2000; Ayata & Tütüncü, 2008; Kasapoğlu & Özerkmen 2013; Çakır, 2014) . Bu tarihler aynı zamanda kırsal kesimden kente göçün arttığı dönemlere denk düşmektedir. Tam da bu dönemde kentsel kaynakların paylaşımında kontrol sahibi olmak isteyen aktörlerin sayısında ve bu aktörlerin iktidar mücadelesinde bir yükselme gözlemlenmektedir. Türkiye özelinde, hızlı kentleşme karşısında yetersiz

finansal kaynakları sebebiyle sorun yaşayan yerel yönetimler, merkeziyetçi sistemin sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur (Demirtaş, 2009: 81). Kaynakların paylaşım mücadelesindeki çeşitli gruplar arasında ise, yaşam alanını erkeklerden farklı ve daha yoğun deneyimleyen kadınlar öne çıkmaktadır. Bu noktada daha önce bahsedilen kadın çıkarı ve bu çıkar bağlamında yerel düzeyde kaynaklara ulaşma ve yönetme sorunu tekrar gün yüzüne çıkmaktadır. Yerel siyasette geliştirilen politikalarındaki herhangi bir yanlışlık veya aksama doğrudan kadınların omuzlarına yük olarak binmektedir (Alkan 2004).⁴ Kadının yerel düzeydeki belirtilen özel konumu göz önünde bulundurulduğunda, kadınların yerel siyaset düzeyindeki deneyimlerinin akademik çalışmaların ilgi odağında olması beklenebilir. Fakat kadınların siyasi katılım ve temsili alanında yapılan çalışmalara baktığımızda durumun böyle olmadığını görmekteyiz. Her ne kadar kadının yerel siyasetteki yeri üzerine olan çalışmalar 2000’li yılların başında artış göstermeye başlasa da, yerel siyasetteki toplumsal cinsiyet boyutunu kapsamlı bir şekilde ele alan çok az çalışma bulunmaktadır (Alkan, 2004; 2005; 2009; Çitçi, 2001; Şenol, 2009; Tokman & Kendirci, 2006; Bora & İşat 2006; Arıkboğa, Erkan & Güner, 2006; Cindoğlu, Akyüz & Yaraş, 2011; Negiz Avşar 2008; Negiz & Üçer 2012; Koyuncu & Sumbas 2016). Geri kalan akademik araştırmalar belli başlı şehirler üzerine sınırlı bir veri sunarken, yukarıda bahsi geçen çalışmalara referans vermekten öte bir analiz ortaya koyamamaktadır. Bunun nedeni pekâlâ yerel siyasetin disiplin içerisindeki *dışlanmış/yabancılaşmış* pozisyonu olabilir (Trounstine, 2009). Yerel siyaset üzerine yapılmış çalışmaların hatırı sayılır bir bölümü incelemelerini ana akım Siyaset Bilimine ilişkilendirmekte zorlanmaktadır (Trounstine, 2009: 611). Ayrıca ana akım Siyaset Biliminin son dönemde çoklu vaka çalışmalarına ve kantitatif çalışmalara yönelmiş olması büyük bir bölümü kalitatif metotlarla tek bir vaka çalışması üzerine yoğunlaşan yerel siyaset çalışmalarını marjinal konumda bırakmaktadır.

Bu dışlanmış pozisyonun sebebi ne olursa olsun, yerel siyaset Türkiye bağlamında kadının siyasi güçlenmesi alanında araştırmacılara çok zengin bir alan sunmaktadır. Farklı tarihi ve sosyo-politik örüntülere sahip ülkeler karşılaştırmalı siyaset alanı için orijinal referans noktaları olabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye örneğini tarihsel olarak incelediğimizde kadınların ulusal düzeyde oy verme hakkını kazanmadan dört sene önce, 1930 yılında yerel düzeydeki seçimlerde oy verme hakkını elde ettiklerini görmekteyiz (Gökçimen, 2008: 20-21). Güçlü devlet geleneğine (Heper, 1985) sahip Türkiye’de yerel otoriteler merkezi bürokratik devletin vesayetinden hiç bir zaman kurtulamamıştır. Bahsi geçen güçlü devlet geleneği kadınların siyasete yerel düzeyde girmelerine de engel teşkil etmektedir. Bu gelenek, ulusal ve yerel düzeyde kadın temsil oranlarına bakıldığında Türkiye’nin ABD, Britanya, Avusturya, Fransa, Polonya gibi ülkelerle karşılaştırılınca farklı bir tablo sergilemesinin arkasında yatan neden olabilir.⁵ Bu ülkelerde yerel düzeydeki kadın temsil oranı ulusal/federal düzeyden daha yüksek olarak gözlemlenmektedir. Türkiye’deki rakamlara 2018 itibari ile baktığımızda seçilmiş belediye başkanlarının % 2.8’i, belediye meclis üyelerinin %4.8’i, il genel meclislerinin de %10.7’sini kadınların oluşturduğunu gözlemlemekteyiz

(KA-DER, 2018). Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadın oranının ise milletvekili sayısının %17'ye karşılık geldiğini görüyoruz (TBMM, 2018).

Bu rakamlara bakıldığında, Türkiye'de kadın temsili üzerine yazılmış çalışmaların büyük bir çoğunluğunun kavramın içeriğini doldurmaksızın sayısal değerleri işaret ederek Şirin Tekeli'nin (1991: 117) "yokluk sendromu" kavramına referans vermeleri çok da şaşırtıcı olmamaktadır. Tekeli'nin ifade ettiği "yokluk sendromu" düşük rakamların çok ötesinde bir durumu işaret etmektedir. "Yokluk sendromu", kadınların siyasi alandaki varlıklarını yok saymak; onların siyasi katılımlarını göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle kadının siyasi alan ve olandan uzak tutulması; süreçlere katılımının ve bu süreçlerde söz sahibi olmasının engellenmesidir. Alkan'ın (2004) da dediği gibi bu tip "yokmuş gibi" takınılan tutum ve davranışlar, Türkiye'de yapılan çalışmaların çoğunu kadınların yerel düzeydeki siyasete yaşadıkları dezavantajlar üzerine yoğunlaşmaya itmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'deki kadınların deneyimlediği dezavantajlar başlıca beş kategoride toplanabilir: para, zaman, güçlü kamusal ilişkiler, eğitim ve deneyim (Alkan, 2004: 2). Kampanyalar, yol masrafları, reklam ve kamusal ilişkiler kurmak para gerektirir. Buna karşılık, kadınlar genellikle onlara siyasette bir kariyer sağlayacak finansal kaynaklara sahip değillerdir (Negiz & Üçer, 2012: 5). Aynı zamanda, kendilerine özel alanda eş ve anne olma kimlikleri üzerinden geleneksel olarak yüklenen roller ile siyasi yaşamın kamusal sorumlulukları arasında sıkıştıkları için zaman konusunda problem yaşadıkları düşünülür. Toplumsallaşma yoluyla normalize edilen toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasetin erkek alanı olduğu kabulü kadınların bu alandan dışlanmalarıyla sonuçlanır (Bora ve İşat, 2006). Siyasi partilerin ataerkil yapılanması ve bunun aday gösterme süreci üzerindeki yansımaları bu dışlanmayı daha da derinleştirir (Gökçimen, 2008; 44-47). Özel alana ait aktivitelerle özdeşleştirilmek, sınırlandırılmış bir mobilite ve kamusal ilişkiler olarak ortaya çıkar. Toplumdaki dominant ataerkil pratikler kadınlar arasında okullaşma oranını olumsuz olarak etkilemektedir. Bütün bunlar da kadınların siyasi kariyer yapmaya olanak sağlayacak kalifiye mesleklerden uzak kalmalarına neden olmaktadır. Kadınlar sosyal ve profesyonel iş hayatının getirdiği ilişki ağlarının dışına itilmektedirler. Bütün bu mahrum kalışlar, kadınlarda öz güven eksikliğine neden olmaktadır (Negiz ve Üçer, 2012: 6). Bu olumsuzluklar kadın açısından siyasi katılım, temsil ve güçlenme süreçlerine doğrudan ve negatif olarak etkiye bulunmaktadır. Buna ek olarak, bahsi geçen dezavantajlar elbette ki sadece Türkiye'ye özgü değildir ve bütün dünyada kadınlar tarafından deneyimlenmektedir. Fakat ülkelere özgü tarihsel, sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamlar bu dezavantajları daha da keskinleştirebildiği gibi, ABD örneğinde de belirttiği üzere, bazı durumlarda da kadınlar uyguladıkları çeşitli stratejilerle bunları avantaja dönüştürebilmektedirler. Bu stratejileri anlamlandırabilmek için Türkiye örneğinin özgün yapı ve süreçlerine bakmakta fayda vardır.

Türkiye'de yerel siyaset, 1970 ve 80'ler dönemindeki iç göç kentsel hizmetlerden ve arazilerden elde edilen rantın paylaşılmasında artan bir

mücadeleye tanıklık etmiştir (Alkan, 2004: 4). Kadınlar ise rant sağlayacak maddi kaynaklara ve bu rantın bölüşülmesinden kar elde edecek mesleklere sahip olmadıklarından bu süreçlerle özdeşleştirilen yerel siyasetin dışında kalmışlardır (Alkan, 2004: 5). Kentleşme süreci özelindeki bu gelişmelerin yanı sıra, kadınların kamusal ve siyasal alanlardaki betimlenişi de karar alma süreçlerinde bulunmayışlarının önemli bir sebebidir. Türkiye örneğinde, kamusal ve siyasal alanda yer alan kadınlar modernitenin sembolü olarak görülmüştür. Bu alanlardaki varlıkları, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde ne kadar ileri gittiğinin göstergesi olarak sunulmuştur (Sallan-Gül, 2007). Bahsi geçen yer alma tabii ki de sembolik bağlamda bir var olma anlamındadır ve kadınların siyasi olarak güçlenmesi ile pek de alakalı değildir; çünkü kadınlar karar alma süreçlerine dahil edilmemektedir. Ayrıca, Türkiye'deki kadın hareketinin yerel siyasetteki kadının katılımı ve güçlenmesi konularına fazla eğilmemesi de kadınların bu düzeydeki temsilindeki düşüklüğün başka bir sebebi olarak belirtilmektedir. Birçok kadın örgütü genellikle tek bir toplumsal cinsiyet mevzusuna odaklanıp daha kapsamlı bir ajandadan sakınmaktadır (Sancar Üşür, 2003: 174).

Siyasi katılımın önündeki çok boyutlu engeller karşısında kadınların karar alma süreç ve mekanizmalarında var olmak için hak talep etmeleri çok önemli hale gelmektedir. Türkiye örneğinde, kadınlar her ne kadar “yok” olarak algılandılar da siyasetin içindedirler. Araştırmacılara düşen görev çeşitli stratejiler kullanarak bu engelleri aşmış ve siyasi olarak var olmayı başarmış bu kadınları bulup deneyimlerini paylaşmalarını sağlamaktır. Bu tarz bir çaba siyasi temsilin farklı düzey ve birimlerine bakmayı gerektirir. Örneğin, Türkiye’de yerel siyaset düzeyinde yapılmış çalışmaların büyük bir çoğunluğu belediyeler ve il genel meclisleri düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye ve aynı coğrafyadaki az sayıda ülkeye özgü bir yerel yönetim birimi olan muhtarlar üzerine yapılmış çalışma sınırlıdır (Senol, 2009; 2013; Yildirim, 2015; Yüce Tar, 2016; Yildirim, Ucaray-Mangitli & Tas, 2017). Muhtarlık pozisyonu her ne kadar akademik çevreler tarafından “önemsizliği” sebebiyle göz ardı edilmiş olsa da siyasi temsil ve katılım söz konusunu olduğunda toplumdaki dezavantajlı gruplar için önemli ve farklı bir güçlenme kaynağına dönüşebilmektedir. Muhtarlar, herhangi bir siyasi parti bağlantısı olmaksızın mahalleleri temsilen seçilmek amaçlı ve bireysel bir seçim yarışına girerler. Bu da muhtarlığa adaylığını koymuş bir kadının ataerkil siyasi parti yapılanmalarının önüne çıkarabileceği engellerden kurtulmuş olarak yarışa başladığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bahsedilen sınırlı sayıdaki çalışmada göstermektedir ki muhtarlık, kadınlara “kadın çıkarı” için hareket edebilme alanı sağlayan ve kadın güçlenmesine katkı sağlayabilen ender pozisyonlardan biridir. Kadınlar hanenin de içinde olduğu ve doğal bir öznesi olarak kabul edildikleri özel alanlarındaki deneyim ve rollerini, siyasal alan ve özel alan sınırını muğlaklaştıran muhtarlık gibi pozisyonlar aracılığı ile siyaset alanına aktarabilmektedirler. Hanenin genişletilmiş hali olarak algılanan mahalleye, “mahallenin annesi, teyzesi, bacası” rolündeki kadınlar tarafından bir ev gibi çeki düzen verilmekte; kadınlar da bu rollerini bir strateji olarak kullanarak siyasal alanda var olabilmektedirler (Yildirim vd., 2017). Kadınlar bu bağlamda her ne kadar hali hazırda varolan toplumsal cinsiyet rollerine tekrar

üretmeler de, siyasette var olmak için geliştirdikleri stratejilerle muhtarlık gibi pozisyonlarda kadın temsili ve güçlenmesini görece olarak gerçekleştirmektedirler (Yıldırım vd., 2017). Akademik araştırmalar, pozisyonların *önemsiz* veya *etkisiz* olmaları sebebiyle bu temsil düzeylerini göz ardı etmemeli, kadınlara ataerkil toplum yapısının dayattığı engelleri aşmaya olanak sağlayacak alanları açan farklı temsil düzeylerine daha çok yer vermelidir. Bu farklı temsil düzeyleri, kazandırdıkları deneyim ve aktörlük vasfıyla bir üst seviyedeki pozisyonlara kadınları hazırlayabilmekte ve onların siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda güçlenmelerine katkıda bulunmaktadır.

Farklar, Bezerlikler ve Var olma Stratejileri

ABD ve Türkiye’de kadınların siyasi temsili üzerine yapılmış çalışmaların büyük çoğunluğu ulusal, eyalet veya federal düzeyde yapılmış olup, yerel düzeydeki temsil çok az çalışılmıştır. Her ne kadar daha ileri/yüksek düzeylerdeki karar alma mekanizmalarındaki temsil oranlarının önemini farkında olursa da, bu çalışmada siyasetteki kadının deneyimlediği problemlerin temelini anlayabilmek için yerel düzeyde, seçmenle birebir ilişki sağlayan pozisyonların önemi vurgulanmak istenmiştir.

Bahsedildiği gibi ABD üzerine yapılmış çalışmaların büyük çoğunluğu yerel siyasetin kadınlar için daha erişilebilir olduğunun bu sebeple de yerel düzeydeki temsili ulusal veya federal düzeyden fazla olduğunun altını çizmektedir. Bu durum yerel otonominin yüksek olduğu ve demokratikleşme süreci açısından Türkiye’den farklı tarihsel ve sosyo-politik fazlardan geçmiş federal yönetimler için geçerli olabilmektedir. Bu gözlem yasama organlarında görev alan birçok kadının yerel siyaset alanında siyasete başladıkları bilgisi ile de güçlenmektedir. Chin’e (2004: 312) göre ABD’de yerel ve eyalet düzeyindeki yönetim birimleri ulusal düzey için boru hattı (*pipeline*) görevi görmektedir. Tam da bu noktada ABD’nin yerel otonominin güçlü olduğu bir federe sistem olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye’ye baktığımızda ise kadınların daha fazla varlık göstermelerinin beklediği yerel siyasette sayısal olarak ulusal düzeyden de düşük olarak yer aldıkları gözlemlenmektedir. Bu durum, demokratikleşme süreçlerinin mihenk taşlarından biri olan ve iki ülke için farklılık gösteren sivil ve politik alanlardaki aktif olma geleneğindeki farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. Siyasal kültürdeki farklılıkların yanı sıra, eğitim seviyeleri, kadınların farklı alanlardaki güçlenme durumları ve kadın örgütlerinin oynadığı rollerdeki farklılıklar da ülkeler arası farklılaşmaları açıklamakta kullanılabilir (Tolley, 2011: 577). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda demokratikleşme süreçleri ve hem sivil hem politik alanlardaki aktiflik algıları farklı olan bu iki ülkedeki kadın deneyimlerinin karşılaştırmalı olarak okunması daha da önem kazanmaktadır.

Bahsi geçen farklılıkların yanı sıra, iki ülke üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında karşılaşılan zorluk ve problemlerin çok da farklılık göstermediği gözlemlenmektedir. Her iki örnekte de kadınlar siyasete katılım ve sürdürülebilir bir deneyim için gerekli olan maddi ve manevi kaynaklardan yoksun bırakılmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu eğitim, para ve zaman gibi hayati

kaynaklara ulaşmakta sıkıntı çekmektedir. Gerekli kamusal ilişki ağlarından ve deneyimlerden yoksun olan kadınlar siyasi alana girememekte; erkek egemen olarak tanımlanan bu alan erkekler tarafından domine edilmeyi bu sayede sürdürebilmektedir. Bu tarz bir dışlanma kadınlar üzerinde “özgüven eksikliği” gibi psikolojik hasarlara da yol açmaktadır. Ataerkil toplum yapısının dayattığı toplumsal cinsiyet rollerinin beslediği bu dezavantajlar her sosyal etkileşimde tekrardan üretilmektedir. Maddi engeller ile baş etmeye çalışan kadınlar kendilerini toplumsal beklentilerin ortaya çıkardığı engellerle de boğuşurken bulmaktadırlar. Bu benzerlikler ise her iki ülkede kadınların siyaset alanında var olabilmek için yaptıkları pazarlıklara ve geliştirdikleri stratejilere ışık tutmaktadır. Kadınlar, yerel siyaset düzeyinde farklı bağlamlarda alternatif günlük pratikler ve stratejiler kullanarak siyasetin bir parçası olmayı başarabilmektedirler. Bazen bu strateji ve pratikler apolitik olarak adlandırılan eylemlerden ve toplumsal rollerden kaynak bulmaktadır. ABD özelinde kadınların apolitik sivil aktivizmi nasıl siyasi pozisyonlara aday olma süreçlerinde sosyal ve duygusal bir kapital olarak kullandıklarını gözlemlenebilmektedir. Yine Türkiye üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda kadınların parti mensubiyetinden ve yasama yetkisinden yoksun olan muhtarlık gibi pozisyonlarda kadın çıkarını temsil edebilmek için bir eylem alanı bulup, kendilerine has stratejilerle var olabildiklerini görülmektedir.

Sonuç

Kadının politik güçlenmesi üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda kadınların siyasi süreçlere katılım ve temsilinin önemi öne çıkmaktadır. Bu bağlamda yerel siyaset düzeyi kadın siyasi deneyimini anlamak için zengin bir kaynak olarak karşımıza çıkıyor olsa da, siyasetin bu düzeyindeki kadın temsili üzerine yapılmış çalışmaların sayısı oldukça azdır. Literatürde özellikle farklı sosyo-kültürel kaynaklardan beslenen ve farklı siyasi süreçlerden geçmiş toplumlardaki kadın deneyimlerine dair karşılaştırmalı çalışmalara yeterince yer verilmemektedir. Bu eksikliği göz önünde bulunduran bu çalışma, ABD ve Türkiye örneklerine dair yapılmış çalışmaların taranması sonucunda ortaya çıkan deneyim benzerliklerinin Batılı-Batılı Olmayan ikiliğinin sınırlarını aştığını göstermektedir. Daha da önemlisi, kadınların siyasi katılımlarına farklı ülkeler özelinde baktığımızda *siyasi olma*'nın tanımlı tek bir yolu olmadığı görülmektedir. Bu örnekler de gösteriyor ki, kaynaklar yetersiz olsa bile kadınlar özgün stratejiler kullanarak siyasetin bir parçası olmayı başarabilmektedirler. Bu başarı yeri geldiğinde hali hazırdaki toplumsal cinsiyet rollerinin tekrar üretilmesi üzerinden olabilmektedir. Fakat bu tip bir yaratıcılık, yapısal değişim için gerekli olan kurumsal çabaların gerekli olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Teşekkür

Bu çalışma, 13 Eylül 2017-5 Mayıs 2018 tarihleri arasında Fulbright Akademik Araştırma Bursu kapsamında, Northwestern Üniversitesi, Buffett Institute for Global Studies, Keyman Modern Turkish Studies programında ziyaretçi

araştırmacı olarak gerçekleştirilen araştırma projesinin literatür taraması sürecinin bir çıktısıdır. Bu vesile ile Fulbright Türkiye Eğitim Komisyonu'na ve Keyman Modern Turkish Studies programına çalışmaya olan katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Notlar

- ¹ Bu çalışma, ABD ve Türkiye örneklerinin yerel yönetim sistemlerini karşılaştırmayı amaç edinmemektedir. Federal düzey ve ulusal düzey karşılaştırmasının önemini vurgulamanın dışında, ABD örneğinde eyaletten eyalete yapısal olarak farklılık gösteren yerel yönetim düzeyinin Türkiye'deki yerel yönetim düzeyi ile karşılaştırılması bu makalenin tartışma sınırlarını aşmaktadır.
- ² Rombough ve Keithly kadınların siyasetteki yerine ilişkin daha önce yapılmış çalışmalar üzerine detaylı bir literatür taraması sunmaktadırlar. Bu tarama sonucunda da kadın hareketinin kadınlar arasında daha fazla siyasi katılıma sebep olduğu sonucuna varmaktadırlar. Amerikan kamusal yaşamında kadınlar üzerine yapılmış ilk kapsamlı çalışma için bkz. Kirkpatrick, 1974.
- ³ Kirkpatrick burada Bardwick ve Davran'ın çalışmasına atıfta bulunuyor.
- ⁴ Bu argüman Ann Philips'in "varolma siyaseti" (politics of presence) kavramına dayandırılabilir. Phillips'e (1995: 6) göre kadınların farklı yaşam deneyimleri vardır; bu sebeple de farklı siyasi kaygıları olacaktır. Bu değerlendirmeye paralel olarak Paxton ve Hughes (2015) da kadınların erkeklerden farklı çıkarları olduğunun altını çizip kadın çıkarını kadınların erkeklere göre daha iyi bir şekilde temsil edeceğini söylemektedirler. Ayrıca bkz. Sapiro (1981); Lovenduski ve Norris (2003).
- ⁵ MÜnicipal/kentsel avantaj'a sahip ülkeler için bkz. Tolley, 2011.

Kaynakça

- Alexander A.C. & Welzel C. (2011). Empowering Women: The Role of Emancipative Beliefs. *European Sociological Review*, 27 (3): 364-84.
- Alkan A. (2009). Gendered Structures of Local Politics in Turkey. *Digest of Middle East Studies*, 18(1): 31-56.
- Alkan A. (2005). *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı: Ankara Araştırması*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Alkan A. (2004). Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli? *Birikim*, 179: 78-83.
- Arat Y. (1985). Obstacles to Political Careers: Perceptions of Turkish Women. *International Political Science Review*, 6(3): 355-66.
- Arat Y. (1989). *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*. NJ: Fairleigh Dickinson University Press.
- Arat Y. (1998). A Woman Prime Minister in Turkey. *Women & Politics*, 19(4): 1-22.
- Ankboğa E., Erkan N.E. & Güner A. (2010). The Rise of Women in Local Politics in Turkey: Where Abouts? Up to Where? Conference Paper: First International Congress on Urban and Environmental Issues and Policies. Trabzon, Turkey. 3-5 June 2010.
- Ayata A.G. & F. Tütüncü (2008). Critical Acts without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament. *Parliamentary Affairs*, 61(3): 461-75.

- Bora A. & İşat C. (2006). *Düğüm Bilgisi*. Ankara: KA-DER.
- Childs S. & M.L. Krook (2009). Analysing Women's Substantive Representation: From Critical Mass to Critical Actors. *Government and Opposition*, 44(2): 125-45.
- Chin M. (2004). Reflections on Women's Empowerment Through Local Representation in South Korea. *Asian Survey*, 44(2): 295-315.
- Cindoğlu D., Akyüz S. & Yaraş S. (2011). Yerel Siyasette Toplumsal Cinsiyet: Kadınların Yerel Düzeyde Temsili. TUBİTAK 1001 Proje (no: 109 k182) Raporu, Ankara.
- Conrad S. & Stange M. (2011). Governance and Colonial Rule. İçinde, Risse T. (Ed.), *Governance without a State? Policies and Politics in Areas of Limited Statehood*. New York: Columbia University Press: 39-64.
- Conway M.M. (2004). Women's Political Participation at the State and Local Level in the United States. PS: *Political Science & Politics*, 37(1): 60-61.
- akır S. (2014). *Erkek Kulübünde Siyaset Kadın Parlamentelerle Sözlü Tarih*. İstanbul: Versus Kitap.
- iti O., Ayman Güler B. & Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü & Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi (2001). *Yerel Seçimler Panoraması: 1963 -1999*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Darcy R., Welch S. & Clark J. (1987). *Women, Elections, and Representation*. Lincoln: Longman Publishing Group.
- Demirtaş N. (2009). *Social Spatialization in a Turkish Squatter Settlement: The Dualism of Strategy and Tactic Reconsidered*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Devi D.S. & Lakshmi G. (2005). Political Empowerment of Women in Indian Legislature: A Study. *The Indian Journal of Political Science*, 66(1): 75-92.
- Dunleavy P. & O'Leary B. (1998). *Theories of the State: The Politics of Liberal Democracy*. New York: New Amsterdam Books.
- Flammang J.A. (1985). Female Officials in the Feminist Capital: The Case of Santa Clara County. *The Western Political Quarterly*, 38(1): 94-118.
- Fox R.L. & Schuhmann R.A. (1999). Gender and Local Government: A Comparison of Women and Men City Managers. *Public Administration Review*, 59(3): 231-42.
- Fox R.L. & Schuhmann R.A. (2000). Gender and the Role of the City Manager. *Social Science Quarterly*, 81 (2): 604-21.
- Gilligan C. (1982). *In a Different Voice*. Massachusetts: Harvard University Press.

- Gökçimen S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yasama Dergisi*, 10: 5-59.
- IDEA (2002). *Democracy at the Local Level: The International IDEA Handbook on Participation, Representation, Conflict Management and Governance*. Stockholm: International Idea.
- Kabeer N. (1999). Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. *Development & Change*, 30(3): 435-64.
- KA-DER (2018). Kadın İstatistikleri. URL: <http://ka-der.org.tr/kadin-istatistikleri>. Erişim: 8.1.2018.
- Karnig A.K. & Walter B.O. (1976). Election of Women to City Councils. *Social Science Quarterly*, 56 (4): 605-13.
- Kasapoglu A. & Özerkmen N. (2013). Gender Imbalance: The Case of Women's Political Participation in Turkey. *Journal of International Women's Studies*, 12(4): 97-107.
- Kirkpatrick J.J. (1974). *Political Woman*. New York: Basic Books.
- Koyuncu L.B. & Sumbas A. (2016). Discussing Women's Representation in Local Politics in Turkey: The Case of Female Mayorship. *Women's Studies International Forum*, 58: 41-50.
- Krauss W.R. (1974). Political Implications of Gender Roles: A Review of the Literature. *The American Political Science Review*, 68(4): 1706-23.
- Longwe S.H. (2000). Towards Realistic Strategies for Women's Political Empowerment in Africa. *Gender and Development*, 8(3): 24-30.
- Lovenduski J. & Norris P. (2003). Westminster Women: The Politics of Presence. *Political Studies*, 51(1): 84-102.
- Mansbridge J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent "Yes". *The Journal of Politics*, 61(3): 628-57.
- Medel-Anonuevo C. & Bochynek B. (1995). The International Seminar on Women's Education and Empowerment. In, *Women, Education and Empowerment: Pathways Towards Autonomy*. Hamburg: The UNESCO Institute for Education: 5-12.
- Merritt S. (1977). Winners and Losers: Sex Differences in Municipal Elections. *American Journal of Political Science*, 21(4): 731-43.
- Negiz Avşar N. (2008). *Türkiye'de Yerel Siyasette Kadının Konumu: Siyasetçi Kadınlar Gözüyle Eleştirel Bir Değerlendirme*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.

- Negiz N. & Üçer N. (2012). Yerel Siyasette Seçil(e)meyen Kadın: 2004-2009 Mart Seçimleri Düzleminde Akademik Bir İnceleme. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 21(2): 1-23.
- Nelson C. (1974). Public and Private Politics: Women in the Middle Eastern World. *American Ethnologist*, 1(3): 551-63.
- Palley M.L. (2001). Women's Policy Leadership in the United States. *Political Science and Politics*, 34(2): 247-50.
- Paxton P. & Hughes M.M. (2015). *Women, Politics, and Power: A Global Perspective*. Washington D.C.: CQ Press.
- Phillips A. (1995). *The Politics of Presence*. USA: Oxford University Press.
- Pitkin H.F. (1967). *The Concept of Representation*. University of California Press.
- Putnam R.D. (1976). *The Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall.
- Rombough S. & Keithly D.C. (2010). Women in Politics: An Analysis of Personal Characteristics Leading to Success in Gaining Local Elective Office. *Race, Gender & Class*, 17(3/4): 173-88.
- Sancar S. (2008). Türkiye'de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4): 173-184.
- Sancar Üşür S. (1997). *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Sancar Üşür S. (2003). Women in Politics, State and Civil Society. İçinde, *Bridging the Gender gap in Turkey: A Milestone Towards Faster Economic Development and Poverty Reduction*. World Bank Report: Europe and Central Asia Region: 167-180.
- Sapiro V. (1981). Research Frontier Essay: When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women. *American Political Science Review*, 75(3): 701-16.
- Senol F. (2009). Women Running for Neighborhood Offices in a Turkish City: Motivations and Resources for Electoral Candidacy. *Political Geography*, 28(6): 362-72.
- Sharma S.L. (2000). Empowerment without Antagonism: A Case for Reformulation of Women's Empowerment Approach. *Sociological Bulletin*, 49(1): 19-39.
- Stewart D.W. (1980). *Women in Local Politics*. Lanham: Scarecrow Press.
- Şenol F. (2013). Elected Neighbourhood Officers in a Turkish City (Izmir): Gendered Local Participation in Governance. *Urban Studies*, 50(5): 977-93.

- Talası G. (1996). *Siyaset Çıkmazında Kadın*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- TBMM (2018). Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekilleri Dağılımı. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim. Erişim: 9.9.2018.
- Tekeli Ş. (1979). Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri. İçinde, N. Abadan-Unat (Ed.), *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara: *Türk Sosyal Bilimler Derneği*: 393-413.
- Tekeli Ş. (1991). *Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü. İçinde, Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları 4*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tekeli Ş. (1995). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tokman L.Y. (2006). *Yerel Yönetimlere İlişkin Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kadınlara Yer Açmak*. Ankara: KA-DER.
- Tolley E. (2011). Do Women 'Do Better' in Municipal Politics? Electoral Representation across Three Levels of Government. *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique* 44 (3): 573-94.
- Trounstin J. (2009). All Politics Is Local: The Reemergence of the Study of City Politics. *Perspectives on Politics*, 7(3): 611-18.
- UN (1) (1995). Mission Statement: The United Nations Fourth Conference on Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/plat1.htm#statement>. Erişim: 12.12.2017.
- UN (2) (1995). Women in Power and Decision Making: The United Nations Fourth Conference on Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/decision.htm>. Erişim: 12.12.2017.
- World Economic Form (2016). Global Gender Gap Report. Erişim: 12.1 2018.
- Yaraman A. (2000). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*. İstanbul: Bağlam Yay.
- Yıldırım S. (2015). The Case of Female Mukhtars in Turkey: The 'Glass Ceiling' of Local Politics. İçinde, *Gender and Activism. Women's Voices in Political Debates. Yearbook of Women's History*. Amsterdam: Verloren: 119-133.
- Yıldırım S., Ucaray-Mangitli B. & Tas H. (2017). Intimate Politics: Strategies and Practices of Female Mukhtars in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*: 1-17.
- Yüce Tar Y. (2016). Partisiz Siyaset: Muhtarlık: Kadınların Siyaseti İçin Bir İmkan mı? Samsun İli Kadın Muhtarları ve Kadın Muhtar Adayları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 1173-1184.

A. Deniz Bozer (Ed.) (2018). On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Kadın Yazarlar. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. 328 sayfa. ISBN: 978-9754914788.

Birleşik Krallık (İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda) için 19. Yüzyıl çekişmeler ve çatışmalar devri olarak bilinmektedir. Bunun başlıca sebebi, 18. Yüzyılda temellenmiş Aydınlanma Çağı ve getirdiği rasyonalizm ile insan aklının kutsanıp bilenmesi, ardından da 1760'larda ortaya çıkıp ivme kazanarak ilerleyen Endüstri Devrimi'dir. On dokuzuncu yüzyılın 1800'lü yılları kapsamı beklense de asra adını veren Birleşik Krallık tahtına 1837'de geçip 1901'de ölene kadar ülkeye hükmeden Kraliçe Victoria'dır. Britanyalılar kendi yaşadıkları döneme "Victoria Çağı" ismini vererek bu farkındalığı yansıtır. Bilhassa sömürgecilik politikasıyla zengin ve dev bir imparatorluk haline gelen Birleşik Krallık, yeryüzündeki toprakların dörtte birine sahip olarak "üzerinde güneş batmayan" ülke namını bu dönemde kazanmıştır. Hızlı değişim ve teknolojik ilerleme ile özdeşleşen Victoria çağı, ahlaki değerler-materyalist düzenler, zengin sınıflar-işçi sınıfları, bilim-din gibi ikili zıtlıkları ile hatırlanırken bu döneme damgasını vuran bir başka mesele kadınların toplumsal, finansal ve siyasal olarak kendilerine ait yer edinme çabasıdır. 17. Yüzyılın sonunda başlayıp 18. Yüzyılın başlarında topluma güçlü bir şekilde yerleştirilen orta sınıf değerler sistemi olan sentimentalizm yani maneviyatçılık/duygusalılık, 19. Yüzyılı da çok büyük oranda etkisi altına almıştır. "Hümanist değerlerin Aydınlanma Çağı kutlamasına" (Bell, 2000: 2) dayalı bir ahlak felsefesi akımı haline gelen maneviyatçılık, insanları biyolojik cinsiyetlerine uygun alanlarda yaşamaya itmiş, erkeği itibar, saygınlık ve nüfuz anlamına gelen kamusal alana, kadını ise yumuşak başlılığı, evliliği ve iffeti simgeleyen özel alana mecbur bırakmıştır. Kadınların böylesi ataerkil düzen içerisinde eril tahakküm altında yaşamalarını çeşitli yollardan eleştiren ve eserlerine konu eden erkek yazarlar olmasının yanı sıra bu meseleye kadın yazarların yaklaşımları bir hayli dikkat çekicidir. Hacettepe Üniversitesi İngiliz dili ve edebiyatı bölümü profesörü A. Deniz Bozer, kadınların yazın dünyasında kendilerine bir yer edinme sorunsalını İngiliz edebiyatı çerçevesinde ele alan son eseri On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Kadın Yazarlar içinde kadınların ve kadın yazarların bahsi geçen tarihsel dönemdeki sorunlarına çok boyutlu bir bakış sunmuştur.

Bu kitap, Hacettepe Üniversitesi İngiliz Edebiyatı ve Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi'nce hazırlanan dört kitaplık *İngiliz Kadın Yazarlar* serisinin üçüncüsü olup Kasım 2018'de okuyucularıyla buluşmuştur. Bozer'in editörlüğündeki serinin ilk kitabı Ortaçağdan On Yedinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar Hacettepe Üniversitesi Yayınları tarafından 2014 yılında basılmış, ikincisi ise yine aynı basımevi tarafından 2016 yılında *On Sekizinci Yüzyılda İngiliz Kadın Yazarlar* adıyla Türk okurlara sunulmuştur (bkz. Vural, 2017). Serinin ilk iki kitabı gibi, *On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Kadın Yazarlar* da hem yazınsal hem de öğretici metin türlerinin incelemelerine yer vermektedir. Bu

kitap, serinin gelenek olmuş biçimini izleyerek editör tarafından kaleme alınmış bir *Önsöz* ve onu takiben bir *Giriş* ile açılmakta, ardından alanlarında uzman Türk akademisyenleri tarafından yazılmış eleştiri-inceleme yazılarıyla devam etmektedir. Kitabın, aslında tüm serinin, dikkat çeken en önemli özelliği, bu zamana kadar Türkçeye çevrilmemiş olan İngilizce eser vermiş kadın yazarların yazınsal ve öğretici eserlerinden kesitlerin genç akademisyenlerce ilk kez Türkçeye kazandırıldığı son bölümdür. Çeviri sektöründeki finansal kaygıya ince bir eleştiri olarak düşünülebilecek bu son kısım, kaynak ve hedef metinler bir arada verildiğinden çeviri bilim alanında çalışanlara da kaynak sağlamaktadır.

İngiliz Kadın Yazarlar serisinin üçüncü kitabının editörü A. Deniz Bozer, *Giriş* bölümünde Birleşik Krallık'ın 19. Yüzyıl tablosunu tarihsel, siyasal, toplumsal ve kültürel bağlamlarda kapsayıcı bir aralan bilgisi vererek sunmaktadır. Bozer, bu dönemde neden kadının arka plana itildiğini, okuryazar kadınların hetero-ataerkil İngiliz toplumuna nasıl zarar verdiği algısını, kadın tabirlerinin *Evdeki Melek*'ten (*The Angel in the House*) *Yeni Kadın*'a (*New Woman*) evrimini, dönemin sınıfsal çekişmelerini ve kadınların yazın dünyasında var olma mücadelelerini aktardıktan sonra İngiliz (Birleşik Krallık) yazınına hem tematik hem de biçimsel olarak katkıda bulunan yazar-kadınları tanıtır. Bu asırda eser veren kadın yazarların tümü hakkında bilgi vermek mümkün olmayacağından eserlerine daha ulaşılabilir kadın yazarlar bireysel bir seçkiden geçirilerek verilir. Metinleri türlerine göre ayıran ve tür içerisinde zamandizinsel/kronolojik bir sıralama izleyen bu kısım, zengin olay örgüsünü çoklukla gazetelerde ve dergilerde tefrikalar halinde yayımlanarak sunan roman ve öykü türlerinde eser veren kadınlarla başlar. Eserlerinde zoraki evlilik ve çıkar evliliklerini hicveden Hannah More, Geraldine Jewsbury, fabrikalardaki berbat çalışma şartlarını, kadın ve çocuk işçilerin uğradığı haksızlıkları kaleme alan Frances Trollope, Charlotte Elizabeth Tonna, Elizabeth Gaskell, dönemin değer yargılarını bilim-teknoloji-ahlak çatışmasıyla aktaran Mary Wollstonecraft Shelley, isyankâr kadın karakterleriyle toplumun ahlaki değerlerini sorgulayan Mary Elizabeth Braddon, Yeni Kadın hareketinin öncüleri Sarah Grand ve George Egerton tanıtilen roman ve öykü yazarlarından bazılarıdır. Türkçeye de çevrilmiş eserleri olan ve Türkiye akademisinde çokça çalışılmış Brontë kız kardeşler, George Eliot, Jane Austen gibi yazarlara daha az değinilmiş, ataerkil düzeni savunan ve destekleyen Ellen Price Wood ve Charlotte Mary Young gibi kadın yazarlara da ayrıca yer verilmiştir. Victoria çağında şiir türünde eser vermek, klasik dönem ve yazarlarıyla ilgili bilgi sahibi olmayı gerektirdiğinden ve klasik dönemle ilgili formel eğitimleri çok mümkün olmayan kadınların şiir türünde eser vermesi hoş karşılanmayan bir durumdur. Daha az itibarlı roman ve öykü türüne itilen kadınlar, şiir türünde duyguların ön planda olduğu lirik şiire mecbur bırakılmıştır. Dönemin en çok kazanan şairi Letitia Elizabeth Landon, dinî içerikli şiirleriyle Sarah Fuller Adams ve Frances Alexander, kadın bedeninin metalaştırılmasını alegorik olarak hicveden Christina Georgina Rossetti ve ataerkil düzenin kadını meslek olarak fahişeliğe zorladığını belirten Amy Levy seçkide yer verilen kadın şairlerdendir. 19. Yüzyıl İngiliz yazınında tiyatro türü oldukça geride kalmış, dönemin toplumunun tutuculuğu sebebiyle sahnede çoklukla melodram, müzikli

oyun, çeviri ve adaptasyonlara yer verilmiştir. Bu sebeple, az sayıdaki tiyatro yazarı kadından Joanna Baillie, Jane Scott ve Fanny Kemble gibi isimler Giriş'te ön plana çıkmaktadır. Sadece yazınsal türlerin yazarlarıyla sınırlı kalmayan bu geniş Giriş bölümü, öğretici metin türlerinin yazarlarına da yer verir. Bu dönemde tarih yazmakla eş değer tutulup kıymetli belge yerine geçtiği kabul edilen biyografi ve otobiyografi alanlarında kadın hükümdarları çalışan Mary Hays, İngiltere kraliçelerini anlatan Agnes Strickland, günceleriyle bilinen Dorothy Wordsworth ve Kraliçe Victoria bu öğretici metin yazarlarından bazılarıdır. Emperyalist sistemin avantajını kullanan Elizabeth Lucy Bird Bishop, Mary Kingsley gibi seyyahlar ile Orta Doğu'nun bugünkü haritasının şekillenmesinde çok önemli roller oynamış Gertrude Bell'in seyahatnameleri tanıtılan diğer eserler arasındadır. *Giriş*, mektup türleri, anılar, çeviriler ile diğer öğretici ve eleştirel türlerde eser vermiş kadın yazarların tanıtımlarıyla sonlanmaktadır. Bu kapsamlı Giriş bölümü, kadın yazarların o dönemde ne kadar sık ve yoğun üretimde bulunduğunu, kadın meselesinin çok katmalı olduğunu ve 19. Yüzyıl İngiliz kadın yazınının zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Giriş bölümünün ardından gelen sekiz bölüm, kadın yazarların doğum tarihlerine göre zamandizinsel olarak hazırlanmış olup 19. Yüzyıl İngiliz kadın yazarlarının ve eserlerinin eleştirel incelemelerini içermektedir. Birinci bölümde A. Deniz Bozer, Romantik akımın öne çıkan kadın yazarı Joanna Baillie'nin De Monfort adlı trajedisinde alışlagelmişin aksine güçlü bir kadının bir erkeği sıkıntılı durumlardan kurtarmasına dikkat çeker ve Lord (George Gordon) Byron ile anılagelen Byronvari kahramanın ilk yaratıcısının Baillie olduğunun altını çizer. İkinci bölümde Huriye Reis, çoğunlukla Romantik akımın önde gelen ismi William Wordsworth'ün şiirlerini temize çeken kız kardeş olarak bilinen Dorothy Wordsworth'ün şair ve yazar olarak yaşadığı iç çatışmalar ile toplumsal beklentileri sorgulayışına yer verir. Şebnem Toplu üçüncü bölümde Jane Austen'in zoraki evlilikleri ve mantık evliliklerini eserlerinde alttan altta eleştirmesini Kültürel Materyalizm bağlamında ele alır. Takip eden dördüncü bölümde Burçin Erol, İngiliz kralı VI. Henry'nin eşi Anjoulu Margaret (Margaret of Anjou) hakkında *Margaret of Anjou* adlı epik şiir yazmış Margaret Hodson'ın iktidar peşinde olduğu için kötülene gelen kraliçeye olumlu ve objektif bir şekilde yaklaşarak itibarını iade etmesini işler. Beşinci bölümde Hande Seber, klasik dilleri ve eserleri kendi başına öğrenmiş zamanının en önemli kadın şairlerinden olan ve erkek şairlerin biçimini taklit etmeden kendi üslubunu ortaya koyan Elizabeth Barrett Browning'in *Aurora Leigh* başlıklı eserinde kadın şairlerin karşılaştıkları güçlüklerle, eserdeki erkek egemen mitlerin 'revisyonist' yöntemle alt üst edilmesine dikkat çeker. Belgin Elbir altıncı bölümde Charlotte Brontë'nin hayatını biyografileştiren Elizabeth Gaskell'in eserinde dönemin toplumsal cinsiyet koşullarından olan kamusal alan-özel alan ayrımını hicvedişini ele alır. Roman türüyle ilgili yedinci bölümde Aytül Özüm, George Eliot mahlasıyla eserlerini yayımlamış Mary Anne Evans'ın *Daniel Deronda* romanında farklı uluslara ve dinlere karşı yaklaşımını inceler. Sekizinci bölümde Özlem Uzundemir, dönemin bir başka mühim kadın şairi Christina Rossetti'nin baladlarında ve lirik şiirlerinde kadının toplum içerisinde sorgulanan yerini ve

çeşitli sorunlarını inceler. Son bölüm olarak sunulan çeviri seçkileri, altı farklı eserden alınan kısa parçaların kaynak ve çevirilerinin birbiri ardına paralel verilmesiyle oluşturulmuştur. Diğer bölüm yazarları gibi bu seçkinin çevirmenlerinin de yalnızca kadın akademisyenlerden oluşması pek anlamlıdır. Sonuç olarak, genel çerçevede 19. Yüzyılda kadın yazınına, özel çerçevede ise aynı dönemdeki İngiliz yazar-kadınlara, kadınların yazarlık sürecinde çıktıkları güçlüklerle ve kadınların bu dönemde toplumsal, finansal ve siyasal alanlarda karşılaştıkları sorunlara detaylı bir şekilde yer veren bu eser Türk okurları için taze inceleme kapıları, yeni ufuklar açmaktadır. Serinin diğer iki eserine kıyasla daha geniş kapsamlı bu eser, kadınların yazın dünyasında kendilerine ait bir yer edinmesini ve bu yeri genişletmesini göstermektedir. Kadın yazın dünyasındaki bu yer kadınların yazarlık elde ettiği gücü pekiştirmekte, korumakta ve yazındaki ataerkilliğin tahakkümünü azaltmaktadır. Dileriz ki bu eserde Türk okurlarca keşfedilmeyi bekleyen İngiliz kadın yazarlar ve bu yazarların eserlerini inceleyen uzman araştırmacılar, kadın ve kadınlıklarla ilgili konularda sundukları fikirleri ve örnekleriyle okurları etkileyip harekete geçirecektir.

Kaynakça

- Bell M. (2000). *Sentimentalism, Ethics and the Culture of Feeling*. New York: Palgrave.
- Bozer A.D. (2014). *Ortaçağdan On Yedinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Bozer A.D. (2016). *On Sekizinci Yüzyılda İngiliz Kadın Yazarlar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Bozer A.D. (2018). *On Dokuzuncu Yüzyılda İngiliz Kadın Yazarlar*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Vural K. (2017). Ortaçağdan On Sekizinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar. *Varlık*, 84 (1316): 92-93.

Arş.Gör. Şafak Horzum
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Yabancı Diller Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
shafakhorzum@gmail.com, safak.horzum@asbu.edu.tr

Çimen Günay Erkol (2019). Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke. Ankara: Ayizi Yayınları. 336 sayfa. ISBN: 9786052277126.

Giriş

Toplumsal yapı dinamik bir dizge işleyişiyle tekil ‘ben’lere tümel bir ‘biz’ kavrayışı sunar. ‘Biz’in içini dolduran ‘kimlik’ kavramı, kendi ötekisini yaratarak mensupları için aidiyet çizgilerini belirginleştirir. Ulus, din, ekonomik sınıf gibi sınır çizen kimlik çerçevelerinden birisi de toplumsal cinsiyettir. Kimlik inşası yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet, cinsiyete yüklenen anlam ve rollerin doğal ya da biyolojik varoluştan kaynaklanmadığını öne sürer. Cinsiyetin yerleşik kabulün tam aksine; toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik ilişkilerle oluşturulmuş stratejik bir kurgulama ve göstergeler bütünü olarak temsiline vurgu yapar.

Toplumsal cinsiyet eleştirisi, kadın araştırmaları (feminist hareketin hak mücadelesi öncülüğü) temelinde ciddi ve kuramsal bir düşünme sürekliliği kazanmıştır. Bu akademik dikkat; kendi içinde katettiği yol, gelişim aşamaları ve yeni yaklaşımlardan beslenen çözümlenmeleriyle odağını çıkış noktası olan kadının yanı sıra erkeğe de çevirmeye başlar. Erkekliğin; anlamı, toplumsal inşası, iktidar ve sömürgecilikle bağlantısı; milliyetçilik, militarizm ve modernleşme gibi kavramlarla ilişkisi gibi konular etrafında sorular yükselir. Böylece erkeklik araştırmaları; üzerinde önemle durulan, disiplinlerarası çalışmalara olanak tanıyan, zengin bir eleştiri zemini haline gelir. Bu minvalde Türkiye’de de sosyoloji, iletişim, psikoloji, antropoloji gibi alanlarda yürütülen araştırmaların başı çektiği ciddi bir “Erkeklik İncelemeleri” literatürü oluşmaktadır (Erkol, 2018: 6-32 ; Topçu, 2018: 289-334). Çimen Günay Erkol’un 2019’un başlarında yayımlanan Yaralı Erkeklikler’i, gün geçtikçe genişleyen bu erkeklik araştırmaları birikimine edebiyat eleştirisinden katkı sunan¹, öncü ve oldukça yol açıcı bir çalışma olarak eklendi.

Yaralı Erkeklikler: Yapı ve Genel Çerçeve...

Eser, *Önsöz, Teşekkür, Giriş*, kendi içlerinde ara başlıklara ayrılmış üç ana bölüm, *Sonuç, Türkiye’deki Üç Askerî Darbe Sürecinde Gerçekleşen Olayların Kronolojisi* ve *Kaynakçadan* oluşmaktadır. Çalışmanın kitaplaşma serüveni, yazarın 2008’de Leiden Üniversitesi Edebiyat Bölümü’nde tamamladığı doktora tezine uzanmaktadır. Tez, Central European University Press tarafından 2016 yılında *Broken Masculinities* adıyla İngilizce yayımlanmış. Yaralı Erkeklikler, söz konusu İngilizce basımın gözden geçirilmiş ve bazı bölümleri yeniden yazılmış Türkçe çevirisi. Çeviride yazara Eylem Yıldizer destek vermiş. Kitapta yazar tarafından daha önce farklı neşir organlarınca makale olarak yayımlanmış yazılar künyeleriyle belirtilmiş (s.15).

Çimen Günay Erkol çalışmasının odağını, “12 Mart darbesini konu edinen romanlara”, “Yeni Tarihselci bir anlayış” ve “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları

perspektifi” ile bakmak şeklinde özetler (s.12-13). İncelenen romanların seçiminde, 12 Mart’ın net ve çözünürlüğü yüksek bir fotoğrafını sunma hassasiyeti ön plana çıkar. Çalışma roman tercihleriyle, hem ‘sağ’ hem de ‘sol’ eğilimin deneyimlerini ve bu sayede farklı ideolojilerin ‘darbe’yi görme ve değerlendirme biçimlerini gösterme isteğini yansıtmaktadır.

Seçilen romanların incelenmesinde kronolojik sıralama ön planda tutulmuştur. İncelenen 9 metin sırasıyla; Çetin Altan’ın *Büyük Gözaltı* (1972), Erdal Öz’ün *Yaralısın* (1974), Melih Cevdet Anday’ın *İsa’nın Güncesi* (1974), Sevgi Soysal’ın *Şafak* (1974), Emine Işınsu’nun *Sancı* (1975), Pınar Kür’ün *Yarın Yarın* (1976), Sevinç Çokum’un *Zor* (1977), Adalet Ağaoğlu’nun *Bir Düşün Gecesi* (1979) ve Tarık Buğra’nın *Gençliğim Eyvah* (1979) adlı romanlarından oluşmaktadır.

Yazar ön sözünde konu seçimi ve yaklaşım biçimine yönelebilecek olası itirazlara açıklama getirir. Feminizmin müttefiki olarak gördüğü erkeklik incelemelerinin “esas meseleden uzaklaşma ya da asker/erkek şiddetini meşrulaştırma anlamına gelmediğini” belirtir. Bakış tarzının “kenardaki soruları büyük meselenin içine çekme, anlama ve empati arayışı uyandırma” gibi arzuları cevaplamayı hedeflediğini vurgular (s.16-17). Çimen Günay Erkol kitabının *Giriş* bölümünde, 12 Mart sürecinin panoraması, hatırlama ve tarih yazımı sorunu etrafında dönem temsilin romanlarda yansımaları ve erkekliğin kuramsal boyutu gibi temel konulara açıklamalar sağlar. Böylece çalışma alanı olarak seçtiği dönemi temel özellikleri çerçevesinde hatırlatmayı/tanıtmayı ve sorunsal olarak belirlediği ‘erkeklik’ olgusunun kuramsal çerçevesini oluşturmayı dener.

12 Mart 1971 müdahalesi; siyasî kaos, bölünmüş sokaklar ve gündelik yaşamı kuşatan anarşi ile geniş halk kitlelerine toplumsal bir travma yaşattır. Yerleşik eleştiri anlayışında ‘12 Mart romanları’ etiketiyle adlandırılan ve bir sarsıntıyı yansıtan romanlar, “sanat değeri düşük, tarihe ideolojik ve önyargılı yaklaşan, salt siyasi” metinler olarak değerlendirilmişlerdir. Yazar, mevcut ve alışıldık yorumların ötesine geçerek bu romanların barındırdığı çoğul katmanlara ve alt metinlere dikkat çeker, ‘görgü tanıklığı’ ve ‘erkeklik temsilleri’ yaklaşımlarıyla anlatıların derin yapısını yoklar. Çünkü bu romanlarda “darbe romanı” tanımlamasını aşan, toplumsal-siyasal iktidar alanı yanında bireysel düzlemde de iktidar sorgulamasını mümkün kılan, “psikolojik bir içe bakış ve toplumsal cinsiyet eleştirisi mevcuttur” (s.12). Yazar bu metinlerde, ideolojiler bağlamında politik bir çatışma olarak okunan hegemonya kavramını, kişisel alan üzerinden cinsiyet kimlikleri ve erkeklik ilişkileri bağlamında bir öznellik/benlik krizi olarak irdeler.

Görgü tanıklıklarının edebî endişeyle kaleme alınması, ana akım tarihin görmediği ya da unuttuğu öyküleri kurmaca vasıtasıyla hatırla(t)ma imkânı barındırır. Roman türüyle gerçekleştirilen bu işlev aynı zamanda toplumsal kınımaların birey düzlemine düşen gölgesini irdelene olanağı yaratır (s.30). Erkeklik bu süreçte bir performans olarak “devlet, ulus, savaş vb.” kavramlarla bağlantısı içinde tartışılan bir söyleme dönüşür. 12 Mart romanlarındaki siyaset ve hegemonya izleği, kişisel alanda cinsellik, cinsiyet ve psikoloji sorgulamalarını da bünyesinde barındırır.

Tahakkümle ilişkili olarak üretilen erkeklik; tam da bu nedenle özcülükten yoksun, kurmaca, değişken, kazanılan ve/ya kaybedilen bir kategori olarak kırılgan görünüşleriyle romanlarda merkezî bir konum işgal eder. Yazar, bu konumu çözümlenmede ‘performativite’, ‘hiper-erkeklik’, ‘hegemonik erkeklik’ kavramlarına başvurur:

Butler’ın performativite düşüncesi, özünde cinsiyetlendirilmiş bir öznenin varlığına karşı çıkar ve ‘cinsiyetin celbine’ neden olan ‘heteroseksüel matris’e ilişkin güçlü bir sorgulama sağlar. Her ne kadar Butler belirgin olarak odağına tek başına erkekliği almasa da, cinsiyetlere yönelik kısırtıcı bakışı, 12 Mart romanlarındaki istikrarsız ve dalgalı erkeklik imgeleri nedeniyle bu kitap için etkili olmuştur (s.53).

Hiper-erkeklikten, Ashis Nandy ve Revathi Krishnaswamy gibi isimlerin yaklaşımlarıyla iktidarın meşrulaştırılması, sömürgecilik ve erkeklikle ilişkili bir kavram olarak faydalanılır. Hegemonik erkeklik ise Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramını cinsiyet düzenine uyarlayan R. W. Connell’in geliştirdiği düşünce ekseninde “belirli bir erkeklik biçiminin ötekilerden daha çok yüceltilmesi ve erkeklikler arasında güç ilişkilerine göre bir hiyerarşi oluşturulması” bağlamında yazar tarafından kullanılır (s.56).

Don Kişotvari ve İncinmiş: Sarsılmaz Bir Zemin Olarak Kurban Edilmiş Erkekler adlı ilk bölümde; erkekliği yitirme korkusu, bu korkunun yarattığı şiddet ve yabancılaşma gözden geçirilir. Bu bölümde homofobi ve hadım edilme korkusu erkek kimliğinin inşasında başlıca kurucu unsurlar olarak saptanır (s.60). 12 Mart’ın işkence, hapis ve şiddetiyle otoriter/hegemonik erkeklik değerleri olarak yüzleşme, roman kişilerini derin bir sarsıntı ve erkeklik sorgulamasına sürükler (s.65). Çetin Altan’ın *Büyük Gözaltı’sı*, Erdal Öz’ün *Yaralısın*’ı, Melih Cevdet Anday’ın *İsa’nın Günce’si* romanları bu gözle irdelenen metinler. *Büyük Gözaltı*’nda haphane metaforu, bireysel ve toplumsal baskısının metaforu olarak değerlendirilir (s.87). Sorgu odasından orta-üst sınıf bir ailenin tarihine ve çocukluk anılarına uzanan roman, kadınsılaşma endişesini sorunsallaştırarak güç-erkeklik ilişkisini gözler önüne serilir.

Günay Erkol, Erdal Öz’ün *Yaralısın*’ında aynı çerçeveyi bu kez karşı karşıya gelen alternatif erkeklikler ve hiyerarşinin mekân bağlamında üretimiyle sunduğunu belirtir. Siyasî mahkûmlar karşısında, polisler ve suçluların temsil ettiği erkeklikler, güç ve cinsiyet normları yapılanmasının sivil, kurumsal ve askerî çok boyutlu yapısını betimler. Bu noktada mahkûmlardan hareketle yazarın hegemonik erkekle kirlilik arasında kurduğu bağlantı; ve buna bağlı olarak Yaban romanına atıfla açıklama getirdiği ‘bakımlılık/temizlik kadını bir özellik olarak kodlanır’ saptaması altı çizilesi bir dikkattir (s.97). *Yaralısın*’a yakın bir okumayla bakıldığında, romanın “devrimci ütopyaya ağıt” olmanın ötesinde ‘kırılgan erkeklik’ üzerine de bir mersiye olma özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. *İsa’nın Günce’si*’nde Melih Cevdet Anday, varoluşsal sorgulamalar geçiren İsa’nın değişken eylemleri performatif inşaya ışık tutarak; erkekliğin karşıt özne konumları arasında bitmeyen bir yolculuk oluşuna, bulanıklık ve ‘eşikliğiyle’ varlık bulan konumuna anlam kazandırır (s.132).

Kadın Yazarların 12 Mart'ı isimli ikinci bölümde kadınların kurmaca dünyasında 12 Mart'ı alımlayışlarına ve bu alımlayışta erkekliğin temsiline ışık tutulmaktadır. Sevgi Soysal'ın *Şafak*'ı, Emine Işınsu'nun *Sancı*'sı, Pınar Kür'ün *Yarın Yarın*'ı ve Sevinç Çokum'un *Zor*'u bu bölümde incelenen romanları oluşturur. *Şafak*'ta askerî yönetim sonrası Adana'nın 'maço' ortamına sürgün edilen şehirli, eğitilmiş ve devrimci bir kadının; işçi, solcu, milliyetçi, imtiyazlı kapitalist erkekler dünyasında sıkışıp kalması ana eksen olarak seçilmiştir (s.146). Günay Erkol, ideolojik olarak yan yana gelmesi mümkün gözükmeyen farklı sınıflardan erkekliklerin homososyal bağlarıyla ataerkillik konusunda nasıl ittifak içinde bulduklarını göstermesi bakımından *Şafak*'a dikkat çeker. *Sancı*'da 'ülkücü' düşünce etrafında 'milliyetçi erkek kardeşliği' irdelenir (s.166). Eserde çile çekme, fedakârlık, ulus bilinci, militarizm ve din, 'şehitlik' kavramında bir araya getirilerek, erkeklik değerleri olarak işlenir. *Yarın Yarın*'da yine tahakkümü ve eril egemenliği kutsamada yan yana gelen farklı erkeklikler, kapitalizm ataerkil ilişkisi, devrimci solun cinsiyetçi tutumu ve çelişkileri temel meseleler (s.198) olarak belirmektedir. *Zor*'da ise köyden kente göç arka planında, taşra, şehir ve farklı kuşak erkeklikleri karşılaştırılır. Şehirli erkeklik içinde taşralı erkeğin kabul görme mücadelesi, toplumsal cinsiyetin bireye işlenme süreci *Zor*'dan düşülen diğer önemli notlar.

Erkeklik ve Modernleşme: Aşk Hadım Eder mi? kitabın son bölümü. Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düşün Gecesi* romanı ile Tanık Buğra'nın *Gençliğim Eyvah*'ı bu kısımda incelenen metinler. *Bir Düşün Gecesi* bilinç akışına ve çoğul anlatıcı kullanımına kurguda önemli işlev yükleyen anlatım teknikleriyle bir tanıklık ve yüzleşme romanı olarak ele alınmıştır. Metindeki yüzleşmeler, darbe sonrası çürümüş sosyal ortam, Kemalizm, devrimci sol ve feminizmin başarısızlıklarını içermektedir (s.233). Türk modernleşmesinin burjuva, asker ve aydın kesimlerini temsil eden roman kişilerinin 'bir düşün gecesi'nde bir araya gelişi, iktidar ilişkileri ve hegemonya konumlanmalarına dair geniş bir okuma düzlemi sunar. 'Güçlü' erkeklerin evliliği bir 'kadın ticaretine' dönüştürerek gerçekleştirdiği eril işbirliği, kapitalist erkekliğin aile bağlamında kurulan otoriterliği, modern erkeklik görünümü altında baskılanamayan geleneksel cinsiyet tutumları, ispatlanması gereken erkekliği öykünme yoluyla kendine mal etme çabaları gibi meseleler Günay Erkol'un romandan çıkarımları. *Gençliğim Eyvah* ise ideoloji tartışmasını ödipal alegori içerisinde kurgulayan bir roman olarak değerlendirilmiştir. Sembolik baba ile oğulun gerilimi aynı zamanda bir 'Delikanlı'nın erkekleşme ve dönüşüm öyküsü. Delikanlı Raşit'in onaylanma ve güç arzusu, onun babası konumundaki 'İhtiyar'ın yine fikirlerini/soyunu sürdürmek için bir oğul isteği, ikili arasındaki ilişkinin temel dinamiği olarak ele alınır. Güliz karakteri, ikilinin hayatındaki rolüyle çifte erkeklik görünümünün yıkıcılıkta birleşen kaderi içinde kadının işlevini belirginleştirir.

İncelemeden çıkarılan sonuç; 12 Mart romanlarının bireyin içe dönüşünün, travmasının ve yaralanmışlığının yalnızca siyasi zorbalık, ideoloji kavgası ya da işkencelerle ilişkili olmadığıdır. Bireyin yıkımı; bu meselelerin nüvelerinde taşıdıkları kadınsılaştırma korkusu, iktidarsızlaştırma endişesi, güçlü/sert görünme sorunu gibi bağlarla sıkı sıkıya ilişkilidir:

Bu romanlarda karşımıza çıkan acıdan korkan erkek imgeleri, baskı yapmayı ve yok etmeyi öğrenmenin psikolojik bir bedeli olduğuna işaret eder. Erkeklerin, sertlik, saldırganlık ve güç kullanmaya yatkınlık gibi “erkeksi” erdemler üzerinde özsel bir tekelleri olmadığını; bu türden rolleri öğrendiklerini ve taklit ettiklerini gösterir. Romanların tümünde bir ikilik (üstün/aşağı erkeklikler) ve güçsüzleşme anlatısı vardır. Esas odak, bir karşıtlıktan oluşur (kapitalist/sosyalist ya da bozkurt/devrimci ya da kentli/köylü) ve bu karşıtlık başarısız bir erkekliği, başarılı ve kabul edilebilir bir erkeklikle kıyaslamak için yan yana koymanın bir biçimi olarak işlev görür (s.291).

Kıyaslar, “mağdur ve incinmiş erkeği”, hem mikro hem makro düzeyde iktidarla hegemonik erkeklik değerleriyle yüzleşme biçimiyle karşı karşıya getirir. Karşılaşmayla, bireylerin parçalanmasında dayatılan cinsiyet kimliklerinin rolüne ayna tutulur, erkekliğin tek tip olmayan farklı kategorilerdeki sunumu teşhir edilir. Erkeklik kitabın ortaya koyduğu biçimiyle iktidar ve şiddetle iç içe; yüzü çaresizce yalnızlık, yabancılaşma ve öfkeye dönük karmaşık, sonu gelmeyen bir varoluş sınavıdır ve en başta erkekleri ezmektedir.

“Ne demek olduğu” bilinmeyen istikrarlı erkeklik arayışı (s.281), ‘imkânsız iktidar’ın peşindeki erkeklerin temel açmazı olarak görülür. 12 Mart romanları bu bakışla güçsüzleşme korkusunun yarattığı çıkmaza ilişkin derin bir söyleme sahip. Günay Erkol, dönem metinleri özelindeki okumasıyla sadece 12 Mart romanlarının satır aralarına yeni dikkatler getirmez; aynı zamanda incelenen metinler ve dönem bağlamını aşan, yeni bir okuma biçimine de eleştiride kapı aralamaktadır.

Yazara Mektup: Hariçten Son Notlar...

1. Kitabın sonraki baskılarında düzeltilebilecek basit iki dizgi hatasını yazarına duyurmak okur borcu. Sayfa 50’nin hemen başında eserlerle yazarlarının eşleştirilmesinde bir karışıklık yaşanmış. Paragrafın devamı Demir Özlü, Oktay Rifat ve Demirtaş Ceyhun’a ait eserleri sahipleriyle ansa da, başı bu kısmı yalanlıyor. Sayfa 99’daki 57. dipnot ise aynı sayfada “Kızılbaş”ın tepesine konsa, yerini bulacaktır.
2. “Türk edebiyatı” yerine “Türkçe edebiyat” (s.11) tercihi bir tercüme meselesi olarak mı okunmalıdır? Kavram tercihinin nasıl temellendirildiği, ayrı bir yazı konusu olmayı hak edebilir mi?

Notlar

¹Türk edebiyatı eleştirisinde toplumsal cinsiyet meselesi uzun yıllar yalnızca feminist eleştiri kuramıyla *kadın* odağında incelenmiştir. Son yıllarda Erkekliğin Yitdiği Yerde 21. Yüzyıl Türk Romanında Toplumsal ve Siyasal Arayışlar (2000-2006) (Ergun, 2009), Er Kişi Niyetine Osmanlı Yazınında Erkeklik-(ler) Kurgusu (Gökpınar, 2018), Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923) (Gür, 2019) gibi çalışmalar başta olmak üzere erkeklik araştırmalarına edebiyat eleştirisinde artan bir ilgi oluşmaktadır.

Kaynakça

- Ergun Z. (2009). *Erkeklığın Yittiği Yerde 21. Yüzyıl Türk Romanında Toplumsal ve Siyasal Arayışlar (2000-2006)*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Erkol Ç.G. (2018). İlet, Zillet ve Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki Seyri. *Toplum ve Bilim*, 145: 6-32.
- Erkol Ç.G. (2019). *Yaralı Erkeklikler 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke*. İstanbul: Ayizi Yayınları.
- Gökınar B. (2018). *Er Kişi Niyetine Osmanlı Yazınında Erkek-lik(ler) Kurgusu*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları
- Gür M. (2019). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)*. İstanbul: Kesit Yayınları
- Topçu Ş. (2018). Erkeklik Çalışmaları kaynakçası. *Toplum ve Bilim*, 145: 289-334.

Arş.Gör. Bülent Sayak
Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kayseri-Türkiye.
E-posta: sayakbulent@gmail.com

Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar/Authors in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Articles

Assist.Prof. Latife Utaş-Akhan
Bülent Ecevit University
Zonguldak-Turkey

Assist.Prof. Makbule Batmaz
Haliç University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof. Dinçer Bayer
Piri Reis University
İstanbul-Turkey

Prof. Nüket Örnek Büken
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Hülya Çakır
Bozok University
Yozgat-Turkey

Assist.Prof. Esra Gedik
Bozok University
Yozgat-Turkey

Assist.Prof. Miki Suzuki Him
Ondokuz Mayıs University
Samsun-Turkey

Assoc.Prof. Meltem Kürtüncü
Bülent Ecevit University
Zonguldak-Turkey

Assist.Prof. Tülay Yıldırım Mat
İstanbul Medeniyet University
İstanbul-Turkey

Ece Mozakoğlu (Master Std.)
Marmara University
İstanbul-Turkey

Dr. Öznur Şahin Nardalı
Piri Reis University
İstanbul-Turkey

Dr. Nadire Özdemir
Ankara University
Ankara-Turkey

Dr. Şeyda Özçelik
Independent Researcher
Adana-Turkey

Assist.Prof. Özge Sukût
İstanbul University
İstanbul-Turkey

Book Reviews

Res.Assist. Bülent Sayak Erciyes
University
Kayseri-Turkey

Res.Assist Şafak Horzum
Ankara Sosyal Bilimler University
Ankara- Turkey

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar / Referees in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Prof. Hülya Adak
Sabancı University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof. Selin Akyüz
Bilkent University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Zeynep Alemdar
Okan University
İstanbul-Turkey

Prof. Berna Arda
Ankara University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Zeynep Gülrü Göker
Sabancı University
İstanbul-Turkey

Prof. A. Işık Gürşimşek
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Prof. Aylin Görgün Baran
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc. Prof. Umut Beşpınar
Middle East Technical University
Ankara-Turkey

Prof. Aksu Bora (Retired)
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Dr. Fatma İrem Çağlar Gürgey
University of London
London-UK

Assist.Prof. Hüdayi Sayın
İstanbul Yeni Yüzyıl University
İstanbul-Turkey

Assoc.Prof. Semra Saruç
Anadolu University
Eskişehir-Turkey

Assist.Prof. Ahu Sünbaş
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. A. Nilay Şenol
Özyeğin University
İstanbul-Turkey

Snr.Inst. Hasan Ergüler
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Prof. Hülya Şimğa
Maltepe University
İstanbul-Turkey

Assist. Prof. Yasemin Nemlioğlu Koca
Kocaeli University
İzmit-Turkey

Assist.Prof. Hadiye Yılmaz Odabaşı
Üsküdar University
İstanbul-Turkey

Assoc.Prof. Süheyla Üçışık Erbilen
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assist.Prof. Mehmet Bozok
Maltepe University
İstanbul-Turkey

Assoc.Prof. P. Elif Ekmekci
TOBB University of Economics &
Technology
Ankara-Turkey

Prof. Özlem Cankurtaran Öntaş
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Şenel Hüsnü Raman
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assoc.Prof. Chikako Usui
University of Missouri-St. Louis
St. Louis-USA

**Kadın / Woman 2000- Journal for Women' Studies
Notes for Contributors**

General Principles

- 1) Essays should be sent to the following e-mail address. jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın / Woman 2000* publish in Turkish and English.
- 3) Manuscripts submitted to *Kadın/Woman 2000* is expected to contain original work and should not have been published in an abridged or other form elsewhere. Acceptance of a paper will imply assignment of copyright by its author to *Kadın/Woman 2000* and EMU Press; but the author will be free to use the material in subsequent publications written or edited by the author provided that acknowledgment is made of *Kadın/Woman 2000* as the place of the original publication.
- 4) All ideas, views, hypothesis or theories published in *Kadın/Woman 2000* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of Eastern Mediterranean University or Center for the Women's Studies.
- 5) All manuscripts are assessed by at least two academic referees without any sign of the author(s)' identity and the evaluation of referees without their names are sent to the author by the chief editor.
- 6) The publisher and editors reserve the right to copyedit and proofread all the articles accepted for the publication. Copy of edited manuscripts will be sent to authors prior to publication.

Instructions to Authors

- 1) Contributors must submit their manuscripts electronically including the original figures and tables to the editor.
- 2) Manuscripts must be typed in double-spaced, with Times New Roman 12 font. The length of the articles should not exceed 9000 words and the book reviews may be around 500-2500 words.
- 3) The spelling guidelines of The Foundation of Turkish Language for the Turkish manuscripts must be taken as standard for the spelling of loan words in Turkish. Loanwords accepted in English usage should be spelled in accordance with the *Oxford English Dictionary* and its supplements. Other foreign words must be written in Italics and explained in parenthesis or at deep notes if necessary.
- 4) Manuscripts must consist of the title page, the abstract pages, both in Turkish and in English, the main article, appendix, tables, figure captions, figures, end notes, the correspondence address of the author. All these must be written on separate pages. Articles sent in both languages Turkish and English will be published together.
 - a. A title page should be prepared carrying the article title consisting of not more than 10-12 words (maximum 50 characters including the spaces), author's full name (in the form preferred for publication), and author's affiliation including mailing address, author's ORCID ID.
 - b. Abstracts, not exceeding 300 words both in Turkish and English must begin from new pages. Below these the 'Key Words' and 'Anahtar Kelimeler' (not more than 10 words) must be added.
 - c. The article must begin from a fresh page.
 - d. References should be given in the text in this format: (Surname of the Author, Year of publication and page(s) quoted), (Brown, 2003: 23). Other additional information may be numbered consecutively and appear as footnotes.
 - e. Quoted unpublished material should have full location reference.
 - f. Tables and figures should have captions and numbers. The captions of the tables and figures must be written on the top, and references and explanations related to the figures must be written below the table.

- g. Original drawings or pictures must be submitted in a form ready for the printer. Each illustration should bear a number. Captions should be presented separately on a sheet at the end of the manuscript and should be identified by number.
- h. Equations should be numbered consequently. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. In cases where the derivation of formulae has been abbreviated, it is of great help to the referees if the full derivation can be presented on a separate sheet (not to be published).
- i. The references quoted or referred in the text must be listed alphabetically in the 'References' in this format: Surname initial of the name of the author (date of publication). *Full title of the book* (in italic) or full title of the article/chapter (in regular font) and *The name of the journal/book* (in italic), the place of publication: publisher, pages of the article published in the journal. Quoted unpublished material should have full location reference.

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison* . Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) The points not mentioned here please consult APA style or Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Articles that do not obey these rules will be returned to the author for the necessary changes. Papers not accepted by the editorial board will be sent back to the author together with the original figures and tables.

Correspondence Address

Kadın / Woman 2000, Journal for Women's Studies
Eastern Mediterranean University
Center for Women's Studies
Jean-Jacques Rousseau str.
Faculty of Business and Economics- Annex Building BE159
99628 Famagusta/North Cyprus (via Mersin 10 - Turkey)

Tel: (+90 392) 630 2269

Fax: (+90 392) 392 365 1017

E-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web adress: <http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

**Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Yayın İlkeleri**

Genel İlkeler

- 1) Yazarlar, *Kadın/Woman 2000*'de yayımlanmasını istedikleri bilimsel çalışmalarını aşağıdaki e-posta adresine göndermelidirler:
jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın/Woman 2000*, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.
- 3) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ - Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayınlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.
- 4) Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesini veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezini bağlamaz.
- 5) Tüm yazılar, Editörler Kurulunun ön değerlendirmesinin ardından uygun bulunması halinde yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki akademik danışman tarafından incelenir. Yapılan değerlendirme hakem isimleri gizli tutularak editörler tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- 6) Editörler, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.

Yazım Kuralları

- 1) Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte elektronik olarak gönderilmelidir.
- 2) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilecek yazılar, tercihen Times New Roman fontu ile 12 punto olarak yazılmalıdır. Yazıların uzunluğu makalelerde 25-30 sayfayı veya 9000 kelimeyi aşmamalı, kitap tanıtımlarında ise 1-7 sayfa veya 500-2500 kelime arasında olmalıdır.
- 3) Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- 4) Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile yazı Türkçe yazılmış ise İngilizce, İngilizce yazılmış ise Türkçe olarak genişletilmiş özet (Abstract) bölümlerini içermelidir. Yazarın makalesini hem Türkçe hem de İngilizce olarak göndermesi halinde yazısı iki dilde de yayımlanabilecektir.
 - a) Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimedenden oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı, çalıştığı kurumu ve ORCID kimlik numarasını içermelidir.
 - b) Türkçe ve İngilizce olmak üzere 'Özet' ve 'Abstract' başlıkları altında her iki dilde de 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetin her biri yeni bir sayfadan başlamalıdır. Bunların altında ayrıca 'Anahtar Kelimeler' ve 'Key Words' başlıkları ile makale ile ilgili önemli anahatar kelimeler (en fazla 10 kelime) yazılmalıdır.
 - c) Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
 - d) Metin içinde atıfta bulunulan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, Yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir. Metinle ilgili ek bilgiler üst numaralarla verilmeli, metin sonundaki Notlar kısmında aynı numara ile eklenmelidir.
 - e) Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kay-naklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.

- f) Tablolar metin içine konmayıp, her biri ayrı bir sayfaya yazılmalı, metin içindeki yeri marjin içinde belirtilmelidir.
- g) Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alış sıralarına göre numaralandırılmalı, metin içindeki yerleri Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmeli, resimlerin arkalarına ise resim numaraları, yazarın soyadı ve kısaca makale ismi yazılmalıdır. Ayrıca bunlara ait açıklamalar ayrı bir sayfada sıra ile belirtilmelidir. Resimler disket veya CD üzerinde TIFF formatında gönderilebilir.
- h) Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.
- i) Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *Italik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir. Kaynak: Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Bu duyuruda belirtilen kurallara uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

İletişim Adresi

Kadın / Woman 2000, Journal for Women's Studies
Doğu Akdeniz Üniversitesi
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Jean-Jacques Rousseau sok.
İşletme ve Ekonomi Fakültesi- Ek Binası, BE159
99628 Gazimağusa - Kuzey Kıbrıs

Tel: (392) 630 2269

Fax: (392) 392 365 1017

E-posta: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <http://kwj2000.journal.emu.edu.tr>